

सविता कृत सविता.

रयनार

त्रि. सवितानारायण गणपतिनारायण.

दोहरो.

“प्रभुप्रेरित जैसी मती, तैसी किय कविताई ;
जैसे विचरत वासकन, जिताहि पवन ले जाई.”

गुणगर्तः

गुणगर्तः

गुणगर्तः

मु'अधः

गुणगर्तः

(कापी राखत.)

१८८५

सविता कृत

જનામે આલી રોખ બહાવદીનભાઈ

સંસ્થાન જુનાગઢના વજરસાહેબ.

આપ નામદારે, સૌરઠસરકારના વજરસાહેબના માનવંતા અહેદાપર બિરાજી અને સરકારશ્રીને યોગ્ય સલાહ આપી દેશમાં મુખસંપત્તિ વૃદ્ધિ પામે એવી રાજ્યનીતિથી પ્રગતપ્રીતિ સંપાદન કરી છે, જુનાગઢમાં માનવંતા સ્વર્ગવાસી નવાબસાહેબશ્રી ૭ મહાબતખાનજીના સ્મરણમાટે આપે પોતાને ખરચે 'મહાબત મદ્રેસા' નામની એક વિદ્યાશાળાનો આરંભ કર્યો છે, જુનાગઢની પડોસમાં આવેલા જગતપ્રસિદ્ધ ગિરિનાર પર્યતપર અને તેની પાસે આવેલા 'દાતાર' નામના ડુંગરપર જલાશય, મુસાફરખાનાં તથા વાવ કુવાઓ વગેરે બંધાવી આપે પોતાનું નામ અમર કર્યું છે, સૌરાષ્ટ્ર પ્રજામાંનો કોઈ પણ વિદ્યાર્થી વિદ્યાકળામાં કુશળ થવા વિલાયત જાય તેને વાર્ષિક બે હજાર રૂપીઆની સ્કાલરશિપ આપવા આપનો કર લખાવ્યો છે અને બેહસ્તનશીન નવાબ સાહેબ મહાબતખાનજીનું નામ વિદ્યાભાગ સાથે અમર રાખવાને એક "ફેલોશિપ" યુનિવર્સિટીના સંબંધમાં કહાડવા નિર્ણય કર્યો છે; તેમજ બીજાં પણ સારાં કાર્યો કરવા આપ ઇચ્છો છો; તથા જુનાગઢમાં વસનારા રાજકુળમાં આગળ પડી મોટા ભાગ લેનાર મારા જ્ઞાતિ જે નાગરો તેમના હિતાર્થે અનેક પ્રકારે ઉત્તેજન આપો છો, એ આપ નામદારના મુગુણોના સ્મરણાર્થે આ પુસ્તક આપને અર્પણ કરું છું.

અભિપ્રાય

પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકમાંની ઇંગ્લીશિક કવિતા આગળ છપાઈ ગય-
 સી તથા ઇંગ્લીશિક નવી પણ છે. મારા ઇંગ્લીશિક નિત્રો
 આગળ એ કવિતાઓ ગાઈ સંભળાવી, ત્યારે તેમણે એ બધી
 કવિતાનો સંગ્રહ એક પુસ્તકરૂપે પ્રગટ કરવા મને ભલા-
 માણુ કરી તે ઉપરથી આ ગ્રંથ હાલમાં છપાવી બાહાર પાડ્યો છે.

મેં કવિતાને મારી ઉપલવિકાનું સાધન કહ્યું નથી, તે-
 મન લોહો મને કવિ કહે એવા હેતુથી નહિ, પણ કવિતામાંજ
 માગ મતને ખરેખરે આનંદ જડી આવ્યાથી અવકાશની વ-
 ષ । ગ્રંથનો મોટો ભાગ રચેલા તેમજ ઇંગ્લીશિક કવિતા
 એ વગેરેની ભક્તમાણુ તથા મૂચના ઉપરથી પણ ર-

ભર્યમાં ત્યારે હું રેલવેખાતામાં નોકરીપર હતો ત્યારે
 જુન ભાયાના કવિતાગ્રંથોનો અભ્યાસ અયોધ્યાવાસી દિનકુસ-
 મપણુ કવિવર બિસેસરની પાસ મેં કર્યો હતો અને ત્યાર
 પછી થોડેજ દિવસે “ભર્ય સનાચાર”ના એડીટર મી. સર-
 પચંદ દક્ષીચંદના કિલ્લા છાપખાતાનાં એક તાહાની ગુજરાતી
 કવિતાની ચોપડી છપાવી બાહાર પાડી હતી. ત્યાર પછી મું-
 મકમાં પણ એ ત્રણ કવિતાનાં પુસ્તકો રચી છપાવ્યાં હતાં.

મને ગુજરાતી કરતાં જુન ભાયાનો કવિતા વધારે પસં-
 દોવાથી મેં ઘણીએક કવિતા એ ભાયાનાં રચી ગાઓ છે
 ઉપર તે ભાયા ભાગુનાર કોઈ પ્રસિદ્ધ નિત્રો અર્થપ્રાય
 વચાનું ત્યાંમુધી બની
 પ્રસિદ્ધ કરવી હું ઇચ્છું.

આપણી ભાષામાં વર્ણમેળ તથા માત્રામેળ છંદોમાં અર્થાત્ પિંગળપદ્ધતિ પ્રમાણેની, દશીઓમાં તથા હાલમાં ગવૈયાઓ ગાયછે એવી રાગરાગણીઓમાં જોડેલી એવી ત્રિવિધ પ્રકારની કવિતાઓ જોવામાં આવે છે. વર્ણમેળ છંદો જેવા કે ભૂજંગી, વસંતતિલકા, દ્રુતવિલંબિત તથા અમિતાક્ષરા વગેરેમાં કોભોધનો રતનેશ્વર મેઘજી નામનો કવિ જે સંવત ૧૭૪૯ માં હોતો, તેણે “આત્મવિચારચત્રોદય” નામનો આખો ગ્રંથ ગૂર્જર ભાષામાં રચેલો છે. દાહરા, ચોપાઈ, છપ્પા વગેરે જેવા માત્રામેળ છંદોમાં સામળ વગેરેએ કવિતા રચી છે, દશીઓમાં પ્રેમાનંદ વગેરેએ અને રાગરાગણીઓમાં આપણા ગૂજરાતી જયદેવ દયારામભાઈએ શૃંગારરસભરિત કવિતા રચી છે; જે આખી ગૂજરાતમાં ગવાય છે. આ ગ્રંથમાં એવી ત્રણ પ્રકારની કવિતાઓ છે.

આ ગ્રંથનાં આઠ અંગ એટલે ભાગ કરવામાં આવ્યા છે. એમાં ઇશ્વરભક્તિ, વૈરાગ્ય, નીતિ, પ્રીતિ, સ્વદેશપ્રીતિ અને તેવાજ ખીજા અનેક ઉત્તમ યોગદાયક અને મનોરંજક વિષયો છે. એમાં જે ભાગ ભાષાંતરરૂપ છે તેમાંના વિચાર વગેરેમાં કાંઈ દાપરૂપ અથવા વાંધા જેવું કોઈનું જણાઈ રહે તેના જવાબ આપવાનું હું માથે લેતો નથી. અંગ ત્રીજામાં ની એક ગરખી તથા ગાયનમાળાનાં એ ગાયનો ભાષાંતર છે એમ જણાવવાનું ગઈલતમાં રહી ગયું છે.

કવિ સામળદાસે પોતાના ગ્રંથની નાયકાઓ તથા ગણોનું વર્ણન કરતાં “એવી નહિ ભૂતલ ભામની” નેવે સેંકડોને એકદમ સરદીફીકેટો આપી દીધાં છે, તેણે અતિરૂપ આ ગ્રંથમાં કાંઈ જોવામાં આવે તો અશિયાખા જોની એ રીત તરફ તિરસ્કાર ધરાવતાં શીખેલા અ

વિસાયતી ત્રાજવે દેશી કવિતાનું તોલન કરવા ઉભા થનારા
આધુનિક વિદ્વાનનોએ ક્ષમા કરવી.

આ ગ્રંથમાં કાંઈ પાણુ દાખ નથી એમ હું કહેતો નથી.
એમાં અનેક દાખ હશે તેમાં કાંઈ સંગ્રથ નથી. તેવા દાખ
ઉપર દૃષ્ટિ ન રાખતાં હંસક્ષીરન્યાયે વિદ્વાનનો તરફથી વ-
ર્તણુક કરવામાં આવશે એવી આશા રાખું છું.

અનુક્રમણિકા.

અંગ ૧ લું.

દુશ્વરભક્તિ અને વૈરાગ્ય.

નિર્ગુણભક્તિ.	પૃષ્ઠ
૧ છત્રિસી.	૧
૨ સદ્રળ વિશ્વના.	૮
૩ જય જય શ્રી અવિનાશી.	૯
૪ ભજજે જન ભાવે સદા.	૧૦
૫ આદ્ય નિરંજન ઇશ, શીશ.	૧૦
૬ ભાવથકી નિત ભજિયે....	૧૦
૭ સંભરણુ તે તુજ સાચું.	૧૧
૮ સંકટ સરવે ટાળ.	૧૧
૯ ક્યમ પામું ભવપાર.	૧૧
૧૦ લાગો મુજને હંદ.	૧૨
૧૧ આપ સદા સતસંગ.	૧૨
૧૨ હરિનું ચિન્તન કરિયે....	૧૩
૧૩ આજ જગદીશ રિશ.	૧૩
૧૪ દયાળુ દેવ દયા કરિ.	૧૪
૧૫ જય જગપાળ દયાળ.	૧૫
૧૬ દુખહર સુખકર કૃપાળ.	૧૫
૧૭ ભજે ત્રિભુવનપતિ સર્વ.	૧૬

સગુણભક્તિ.

૧ શિવસુતવાહનચરિ.	૧૬
-------------------------	----

	પૃષ્ઠ.
૨ ૮/૧ જય સરસ્વતી મુખકરણી.	૧૬
૩ જય જય ભવભયભંજનિ.	૧૭
૪ મથુરાપુરિના ભૂપતિ કંસે.	૧૮
૫ જય શંકર જગપાળ	૧૯
૬ મનબોધધોડશી	૧૯

૨ વૈરાગ્ય.

૧ કાયા અને હૃદય	૨૧
૨ અરે ! અભિમાની... ..	૨૨
૩ શુભ નીજ ધર્મનીતિ	૨૩
૪ મટપટ ભજ ભગવાન	૨૪
૫ ગા નિરાકાર તક મળે	૨૫
૬ ગદ્યાં સ્વાર્થનાં છે	૨૬

અંગ ૨ જી.

૧ નીતિ સંબંધી.

૧ અવણાખ્યાન.	૨૮
૨ સાહિત્યશતક..	૩૬
૩ અન્યાયી રાજા	૪૧
૪ ન્યાયી રાજા... ..	૪૩
૫ વક્રવૃત્ત વિષે..	૪૮
૬ મિથ્યાભિમાન.	૪૯
૭ કપૂત વિષે....	૫૧
૮ સોજી વિષે... ..	૫૧
૯ વિદ્વાનની કદર કોને છે?	૫૧
૧૦ દિવસિદ્ધા	૫૧

અંગ ૩ જી.

૧ પ્રીતિ સંબંધી.

૧ શકુન્તલાખ્યાન	૫૨
----------------------	----

૨	સુભદ્રાદરણ	૧૧૦
૩	મિત્ર અને મિત્રતા	૧૧૫
૪	પ્રિયાનો વિલાપ.	૧૨૧
૫	પ્રેમપ્રશંસા	૧૨૨

અંગ ૪ થું.

૧ સ્વદેશકલ્યાણાર્થ ઉપદેશ.

૧	સ્વદેશાભિમાનીનો શોચ.. ...	૧૨૩
૨	તત્ત્વશક્તિ... ..	૧૩૩
૩	વિદ્યાશક્તિ.. ...	૧૪૦
૪	ચૌદ વિદ્યા.. ...	૧૪૩
૫	ચૌસક કળા.	૧૪૩
૬	આપણી પ્રાચીન વિદ્યાઓ	૧૪૬
૭	રાજનિષા... ..	૧૫૩
૮	સુધારાવિષે ઇશ્વરપ્રાર્થના.	૧૫૪

અંગ ૫ મું.

૧ ગાયનમાળા.

૧	પ્રભૂ ભજવા વિષે ... (ભેરવી)... ..	૧૫૬
૨	દેવીની પ્રાર્થના... .. (સુધરધ કાનડો) ...	૧૫૬
૩	ઇશ્વરભક્તિ ... .. (દરબારી કાનડો) ...	૧૬૦
૪	હવેને શિક્ષા ... .. (હલ્લા પરહનસ) ...	૧૬૦
૫	ઇશ્વરપ્રાર્થના ... .. (ખમાચ હલ્લો) ...	૧૬૧
૬	ગોપીજનોની વિનંતી... (પરજ-કાલિંગડો) ...	૧૬૧
૭	ગણિકાકલહાંતરિતા ... (ખીલુ)... ..	૧૬૨
૮	કળેડાં વિષે ... .. (યમન કલ્યાણ) ...	૧૬૨
	..... (ગાગા દાદાચી) ...	૧૬૩

	પૃષ્ઠ.
૧૦ હંપદેશ ... .. (કાલિંગદે-સાવણી).	૧૬૪
૧૧ ધર્મકોગો ... .. (પીલુ)... ..	૧૬૫
૧૨ માળાપોતે સૂચના ... (પદ-ખમાય) ...	૧૬૬
૧૩ સારી સંગત ... .. (પીલુ-ખરવા સાખી)	૧૬૭
૧૪ સોળત તેવી અસર ... (છન્નેટી-હુમરી) ...	૧૬૮
૧૫ આળસ તબવા વિષે... (કોસિયા-પદ) ...	૧૬૯
૧૬ જરૂરેરતી મજબતી ખુળી (આસાવરી)... ..	૧૭૦
૧૭ માળાપનો ઉપકાર ... (દેશ-ગરખી) ...	૧૭૧
૧૮ શરીરની સ્વચ્છતા ... (છન્નેટી-ગજલ) ...	૧૭૩
૧૯ અહુરમજદની સેતાએશ (બેરવી)	૧૭૩
૨૦ " " " (બેરવી-ગજલ) ...	૧૭૪
૨૧ શિક્ષકનો ઉપકાર... .. (યમન કલ્યાણ-હુમરી)	૧૭૫
૨૨ નાટક તખતો ... .. (અંગરેજી રાઘ) ...	૧૭૫
૨૩ પૈસાવડે બધું ... .. (પીલુ-સાવણી) ...	૧૭૬
૨૪ મુંબઈનું વર્ણન ... .. (કાલિંગદે-માંડ) ...	૧૭૭
૨૫ સંકટમાં સપડાયલા બાઈની જેહન પ્રત્યે ઉક્તિ } (માંડ-ગરખી) ...	૧૭૮
૨૬ વિન્નેગણી અખળા ... (જંગલો)	૧૭૯
૨૭ મા દીકરા વચ્ચે સંવદ ... (કલ્યાણ-છન્નેટી)...	૧૮૦
૨૮ જે પાપીઓએ કરેલો યથાત્તાપ. (કાશી-જલ્લો) ...	૧૮૦
૨૯ સતસંગ ... .. (બેરવી-સાખી) ...	૧૮૧
૩૦ સાવિત્રી અને નારદ ... (ધનાશ્રી)	૧૮૨
૩૧ ધુમતસેન અને નારદ ... (પીલુ ખરવા-સાખી).	૧૮૩
૩૨ સતી સાવિત્રીનું રૂદન ... (કાશી-જલ્લો) ...	૧૮૩
૩૩ યમરાજ અને સાવિત્રી ... (કોસિયા-પદ) ...	૧૮૪
૩૪ સાવિત્રીની ઉક્તિ ... .. (કોસિયા-પદ) ...	૧૮૪
૩૫ કુસટા નારી વિષે ... .. (ધનાસરી-ગરખી).	૧૮૬
૩૬ શરવીર વિષે ... .. (જંગલો)	૧૮૮

અંગ ૬ ઠું.

૨. મનહરમાળા

૧ મંગલાચરણુ /	૧૮૯
૨ વિધા	૧૮૯
૩ દાતાવિધે... ..	૧૮૯
૪ અભિમાન તળવા વિધે	૧૯૦
૫ ગુણીની કદર ગુણી જાણે	૧૯૦
૬ મૂલકાન્યોક્તિ	૧૯૦
૭ ચારણી અને કરવડો	૧૯૧
૮ પંથી અને વિપ્ર	૧૯૧
૯ હિતશિક્ષા સાંભળવી	૧૯૧
૧૦ દોષયુક્તઅર્થ જણુ રંજન કરી શકે... ..	૧૯૨
૧૧ દીકાકારો વિધે	૧૯૨
૧૨ પૈસા કરતાં લાજ વહાલી	૧૯૨
૧૩ લક્ષ્મીનો તિરસ્કાર	૧૯૩
૧૪ એક ગમારને શિખામણુ	૧૯૩
૧૫ રસિકપ્રિયાવિધે	૧૯૩
૧૬ વ્યભિચારી પ્રભુઓની ગતિ... ..	૧૯૪
૧૭ નેપથ્યની પાછળ થયણું પ્રહસન	૧૯૫
૧૮ નિરોધ કવિત્ત	૧૯૫
૧૯ વાણિયો કેવો હોય?	૧૯૫
૨૦ નામધારી મુદ્ધારાવાળા... ..	૧૯૬
૨૧ મૂર્ખને રીઝવો કઠણુ... ..	૧૯૬
૨૨ વક્રોક્તિ	૧૯૭
૨૩ નામમહિમા	૧૯૭
૨૪ જ્ઞાનવગર ગુરુ જ્ઞાના?	૧૯૭
૨૫ આજ્ઞાપ્રસનો લક્ષ્યો ન્યાય	૧૯૮

	પૃષ્ઠ:
૨૬ ગુણીને છોડી મૂર્ખનો સંગ કોણ કરે?	૧૯૮
૨૭ કોણ કરે ને કોણ ભોગવે ?... ..	૧૯૮
૨૮ લુપ્ત જ્ઞાન અંશીને પ્રિય !!... ..	૧૯૯
૨૯ જન્મનાં રૂઝાં વાનાં	૧૯૯

અંગ ૭ મું.

૧ પ્રસિદ્ધ પુરુષો.

૧ શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળ	૨૦૦
૨ આ. નારાયણ વાસુદેવ	૨૦૦
૩ શાસ્ત્રી દિનમણિશંકર	૨૧૦
૪ પંડિત દયાનંદ	૨૧૧
૫ લાર્ડ, રિપન.	૨૧૨

અંગ ૮ મું.

૧ વિવિધ વિષય.

૧ જનમંડળ અને ગ્રહમંડળ	૨૧૪
૨ ગુજરાતી સોશિયલ યુનિયન	૨૧૫
૩ સ્ત્રીકળવણી	૨૧૬
૪ ધનવંતપ્રશંસા	૨૧૮
૫ ઊર્વચ	૨૧૯
૬ મિત્રમરણવિલાપ	૨૨૦
૭ દુષ્ટ ભરતારની સ્ત્રીનો વિલાપ	૨૨૨
૮ પૃથ્વી એ શું છે ?	૨૨૩
૯ શૃંગાર	૨૨૪
૧૦ ઉદરમર્ડિત કયાભટ	૨૨૪
૧૧ ધર્મકેસ	૨૨૫

૧૨ સારંગધર વિષે	૨૨૫
૧૩ મુખદુખ	૨૨૬
૧૪ કરકશા અને તેનો ફંથ	૨૨૬
૧૫ ઉપદેશ	૨૨૭
૧૬ ચિત્રકાવ્ય	૨૨૭
૧૭ સમસ્યાપૂર્તિ	૨૨૬
૧૮ ધર્મરક્ષિત વિષે	૨૨૮
૧૯ કાવ્યચંદ્ર	૨૨૮
૨૦ સ્તુતિ આર્થા	૨૩૦
૨૧ કુકડાને શીખામણ	૨૩૨
૨૨ દ્વિતારસ	૨૩૨

શુદ્ધિપત્રક.

પ્ર.ક્ર.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨	૨૧	સદા	સદાય
૮	૧૭	મુછદે	મુછદ
૮૭	૨	કુહુડી	કુહુડી
૧૧૨	૨૧	સિધિવ	સિદ્ધિ
૧૧૬	૩	વડે કીર્તિ	વડે કરિ કીર્તિ
૧૧૬	૧૯	શ્રુમ	શ્રુમ
૧૧૯	૨૦	અતરમાંહિ	અંતરમાંહિ
૧૫૧	૨૨	સવ	સવ
૧૫૭	૯	બહેમ રૂડી	બહેમરૂપી
૧૫૯	૯	શ્રૃંગાર	શૃંગાર
૧૭૨	૨૧	સહુ	બહુ
૧૭૩	૧૫	કોઈ	કોઈ
૧૮૧	૮	લલટ	લલાટ
૧૮૮	૨૧	ચલે	ચાલે
૧૯૦	૪	દાતાત	દાતાતણા
૧૯૧	૧૯	સાંજનો	સાંજનો
૨૧૦	૧૯	શૈભ્યો	શૌભ્યો
૨૧૩	૨૨	હિંદુસ્તાન	હિંદુસ્તાન
૨૨૮	૮	ફળ	ફળ

સવિતાકૃત કવિતા.

અંગ ૧ લું.

૧ ઇશ્વરભક્તિ અને વૈરાગ્ય

પૃથ્વીછંદ.

સ્મરું પ્રથમ પ્રેમથી સકલ સિદ્ધિદાતા હરિ,
હરી સકલ વિદ્ય ને સુખતિ સર્વદા દે ખરી;
કરી અતિ મદાંધ આ વિષયરૂપ તે સંહરી,
દિયે સહજ સુક્તિ તે લગ્નું હું ઇશ ભાવે કરી. ૧

ભુજંગીછંદ

પુરા પ્રેમથી ઓ પ્રભૂ પ્રાણનાથ,
ધરે તૂંવિના ભક્તનો શ્રાણુ હાથ ?
મને આસરો તાહરો એક મોટો,
મણૂં તેવિના અન્ય આધાર ખોટો. ૨

તોટકંછંદ

પ્રભુ દીનદયાળ કૃપાળ હરી,
મમ અંતરમાં તવ ભક્તિ ભરી ;
તુજ દાસ સદા મુજને કરજે,
વિનતી હરિ જાન તું એ ધરજે. ૩

સવિતાકૃત કવિતા.

વર્ણનતિલકાછંદ

આકાશ, પૃથ્વી, જળ, તેજ, અનીલ આદી,
તારી કૃતી નિરખતાં અતિસે અતાદી ;
આશ્ચર્ય પામિ ઉર હર્ષયતી કુલે છે,
શિક્ષા રૂડી યદિ અતી મનદૂં ખુલેછે. ૪

માનિદાનછંદ

સદા સુનિ, સિદ્ધ રહે તુજ નામ,
સદી તુજને પ્રભુ પૂરણકામ ;
ગણૂં તુજ કેમ કરી ગુણુઆમ,
મહા મનિમંદ કનન હરામ. ૫

ચામરછંદ

નિત્ય છે તહીં અનિત્ય સર્વ આ પ્રપન્ન છે.
અભાગ્યતા સમેા કરેલ સર્વ સંચ છે :
એમ ગણિ આણિ ભાવ અંતરે હું શીદરી,
નામ અટ જામ તાહરું જાપું ફરીફરી. ૬

નારાયણછંદ

દસાળુ દેવ દીનગંધુ ધ્યાન તાહરું ધરું,
રિનાંનિ પ્રેમભાવનાઘટી હું એટલી કરું ;
વિષાંતિ આપ વિશ્વનાથ મૂળને કૃપા કરી,
સ્મરું સદા નામ જોય તાહરું ફરીફરી. ૭

માલિનીછંદ

ગિદિ, વન , સરિતા ને સાગરો આદિ જોઈ,
કુમતિ મનતણી મેં શીદરી સ્નેહ ખોઈ ;
તુજ કૃતિ આતિ ન્યારી ભાગિને ભર્મ છોડી,
પ્રભુ જગપ્રતિપાળૂ પ્રીત વૃંસાય જોડી. ૮

કૃતવિલંબિત

સખજ શત્રુ મળ્યા ખટ વાટમાં,
પડિ ગયો અસુ આ ગલસટમાં :

કર તું દુષ્ટિ મુક્ત કૃપાકર,
ખરદયાળક નાથ દિગંબરા. ૯.

મંદાકાંતાછંદ

આસોઆસે સ્મરણ કરતાં ઈશ તારૂં કૃપાળૂ,
ભાસે મિથ્યા જગત સહુને સત્ય હું સૂખ ભાળૂં;
ખોટી ખોટી ખટપટ અને જડતજજળ ભારી,
આધી કાધી હરખ અતિથી આથ મેં તારિ ધારી. ૧૦

અશ્વવાટીછંદ

ધારી વિચારિ મતિ હારી મહામુનિની મારી ત્યાં ક્યમ મતી,
હારિ ખળારિ દુખહારી હરી અકળ ન્યારી કળે કળ અતી;
ભારિ નિવારિ ભય સારી મદ્ય ન વિસારી દધ જગપતી,
વારી અન્ન ખરદધારી ઉતારિ રિશ તારી તું દે સદગતી. ૧૧

પદ્મરાગછંદ-૬૦૬કવચ.

જય જય જગદેવ તૂં સેવના તાહરી શુદ્ધ ભાવે કરી મેં કરી
આજમ્બી નહીં ને ભમ્યો આમ ને તેમ હું સ્વાર્થને સાધવા લોભ
ને લાલચે જગતમાં, ધરમ કરમ ભૂલિને મોહમાં જ્વલિને લોકને ધૂતવા
દામદામે મચી ધૂર્તવિદ્યા કરી કુંદ કાવ્યા રચી સર્વમાં થઈ પડ્યો
સત્ય પ્રેમી મહાભક્તમાં; સિત ક્ય શિર આવી ઊભા રહ્યા જે જરા
પ્રાણિના દૂત તે ભાળતાં કાળજે ત્રાસ વ્યાપેછ ને લાજથી શીશ નીચૂં
કરી જોઈછું કાઈ શાતા દિયે દોડિને, અજર અમર નાથ મેં હાથ
નાશ થયો આ સમે હેતથી તાર કે માર હું તૂજ આધીન છું
ક્યાંદ દૂરે સ્થળે જાઈ હું શ્રીહરી સૂખદતા તને છોડિને. ૧૨.

વિષ્ણુવંદિતાછંદ.

તવ કૃપાવડે શ્રી હરી સહુ,
સુખ મળે અહીં શું મુખે કહું;
તવ કૃપાવિના શ્રીહરી સહુ,
દુખ પિડે અહીં પ્રાણિને બહુ. ૧૩.

સવિતાકૃત કવિતા.

શિખરિણીછંદ.

કૃપાસિંધુ મારી, ચરણ હરમાહી તું ધરજે,
ગણી તારે સાચો, ભગત ભવનાં દુઃખ હરજે;
કિધાં કમો જ મેં, કુમતિ મતિમંદે મન ધરી,
વિસારી તે સર્વે, સુમતિ આત દેજે અધ હરી. ૧૪.

હરિણ્પ્રભુતછંદ.

મહિમા તુજ કાણુ કળી શકે,
મનવિષે મમતા મુરખા ધરે;
ભયભાય નહીં કદિ અદ્રિ તે,
પિપિલિકા શ્રમથી મથિજો મરે. ૧૫.

દોધકછંદ.

તું ભવસંકટ ભકતવું ટાળે,
પૂરણ પ્રેમશું લાડ તું પાળે;
એવી મહુશ્વર છે તુજ માયા,
કેમ લહૂં જડ હૂં જગરાયા. ૧૬.

સ્વાગતાછંદ.

દીનપંથુ જગપાળક સ્વામી,
વિશ્વનાથ હરિ અંતરબામી;
કાટિકાટિ મુજ દોષ વિસારી,
પ્રેમભક્તિ શુભ દે સુખકારી. ૧૭.

પદ્મછંદ.

ન મદ દેહતણો ધરે હરિ કરિ સુખદ તુજ ભજન,
નજ ભવાદિવિ આયડે પ્રભુ તુજ ભગતજન સજન;
ન જસ દભિતણો કયે કદિ શુભ વિસરિ જઈ પજન,
નજ વડાઈ કહે મુખે નિજ સતત કરિ મન દમન.—૧૮.

માળા છંદ

અનર અમર અજ પ્રભુ જગનાયક,
સકળ દુરિતહર સહુ સુખદાયક;

ઇશ્વરભક્તિ અને વૈરાગ્ય.

જનમમરણભય હર ભિડભંજન,
ચરણશરણ લહિ ભગત નિરંજન. ૧૯.

ઈંદ્રવજ્રાછંદ

મારી અવિધા હરિ તું નિવારી,
દેને પદાખ્જે રતિ સુખકારી ;
જાન્યું છઠિ એટલું વિશ્વનાથ,
દે તું મને જાણીકરી અનાથ ૨૦.

કેકનીશારદાછંદ

ક્યાંયકી આવિયો, જાણું છે ક્યાં વળી,
કેમ આવ્યો અહીં તેહનો સાર ;
શોધિ જોતાં મને શ્રીહરી આ સમે,
કેમ અજ્ઞાનને લાધશે પાર ;
લોભ, તૃષ્ણાતણાં બંધને બાંધિયો,
કેમ છૂટું કહો વિશ્વકર્તાર ;
હે હરી હેતથી હાથ આલી કરી,
દાસ જાણી હવે દીનને તાર. ૨૧.

ઉપેંદ્રવજ્રાછંદ

કુતર્ક કાઢી કરિ ખૂશ થાયે,
પ્રપંચ પાખંડયકી કમાયે ;
અનેકનૂં કાળજી નિત્ય કાપે,
રખે તું તેનો હરિ સંગ આપે. ૨૨

હુંસછંદ

મતવાદમાં મચિ વાદ વ્યર્થ જનો કરે
ભરમાય અર્થ ન એક અંતરનો સરે ;
જગદીશ જે કૃતિ સર્વથી તુજ ન્યારિ છે,
સહુ કામ તે અતિ ભક્તને સુખકારિ છે. ૨૩.

શાર્દૂલવિક્રીડિતછંદ

મોટાં શાસ્ત્ર ભણી કરી ભટકતા ભૂલ્યા ભમેછે નરો,
ખોટા તર્ક કરી ન દે જગતને સદ્બોધ તે તો ખરો ;

ગોઠા વાગિ ભગાવિ મટ જનને બેશે ન હામે કરી,
મોટા તે જમદૂતના સગિ તને સંભારશે શ્રીહરી ૨૪.

મનહરછંદ

દિનકરમાંહિ અતિ ઉષ્ણતા બરેલી તેથી,
તેની ઉપમા તે તને કેમ કરી દીનિયે ;
સાગરની દીનિયે તો તેહની ખારાસતણો,
પ્રથમ વિચાર કેમ ચિત્તમાં ન લીનિયે ;
ગિરિતણી ઉપમા કો કવિજન કહ્યે તો,
જડતા વિચારી કેમ અંતરમાં રીઝિયે ;
તાડ ઉપમાન આન મળતું નથી તો કેમ,
અનન્વયાકાર આ હામ નવ ડીનિયે. ૨૫.

વંકુઠધામાછંદ

આજપર્યંત ગાયાતણે પાંજરે કલ્પનાપક્ષિણી ' જે પુગદ્ધ હતી.
તેહને તેથકી મુકન યે ઓ હરી જીપજી એક અદભૂત છે એ મત્તી
કે ચિદાકાશના અંકમાંથી સુધા જે પિયૂં પ્રેમથી મગ્ન થાજે અતી.
દોનના નાથ હું હાથ જોડી કહું આપજે એટલી તેહને તું ગતી. ૨૬

રથોદ્ધતાછંદ

આદિ, મધ્ય અવસાનમાં સહી.
વકેતા મગણુમાંજ છે રહી ;
તેમ મૂળ મતિમાંહિ છે ખરી,
તેહને કર પરી તું શ્રીહરી. ૨૭.

શાલિનીછંદ

સાધૂકેશે સંગ તું નિત્ય આપી,
સર્વે મારાં કટ્ટ ને વિદ્ય કાપી ;
શ્રદ્ધા મારી નિર્મળી રાખ રામ,
તારી ભક્તિમાંહિ તું પૂર્ણકામ. ૨૮.

કુસુમવિચિત્રાછંદ

ધનદ સરીખો ધનપતિ થાયે,
સકળ જનોમાં વળિ વખણાયે ;
પણ તુજ આજ્ઞા કદિ નર લોપે,
નરક પડે તે હરિ તુજ કોપે. ૨૯.

ચર્યગીછંદ

સાધુને દુખ દુટ્ટને સુખ સૂમને ધન આપિયું,
ન્યાયનું શિદ તેં પ્રભૂ શુભ વેણુ એમ ઉચાપિયું ;
રંક હું તુજ મર્મ એ અતિ ગૂઠ કેમ લહી શકું,
વ્યર્થ શબ્દ મુખેચકી અભિમાનમાં શિદને બદું. ૩૦.

ગોપછંદ

દુઃખ સાધુ તો ખમેછ ઝાઝું જકતમાંહિ,
ઈશ સૂખ આપશે તું સ્વર્ગમાં શું ચાહિ ;
કે કરેછે તૂં કસોટિ પ્રેમની કૃપાળ,
એ લહું અગમ્ય મર્મ કેમ જકતપાળ. ૩૧.

સ્રગ્વરોછંદ.

તારે બાને ધુતારા વળિ ઠગ કપટી લોકને ધુતિ નત્યે,
નાના પથો, મતો ને અવર વળિ બહુ ઢોંગ પાખંડ થાયે ;
ભોળા લોકો ભમાઈ અધિક ભરમમાં તેહ કામે ઠગાયે,
સાચી દેજે દયાલુ અતિ શુભ મતિ તૂં તેમને જકતરાયે. ૩૩

ઈંદ્રવિજયછંદ.

રે જગજીવન તું મુજ જીવન દૃષ્ટિયકી ન રહીશ તું ન્યારો,
પ્રેમતણા અતિ મંત્ર પવિત્ર વિચિત્રતણો તું પઢાવનહારો ;
સુંદર આનનચંદ્ર મને દરસાવ દયાકર આજ તું તારો,
આતુરતા ધરિ અંતરમાં અસુ આકુળવ્યાકુળ થાય છે મારો. ૩૩-

આર્ણછંદ-દંડકવ્રત.

સુખદુખ સહુ આવશે તે સદૂં ધૈર્યથી દોષ શો હૂં દહીં તૂ-
જને શ્રી હરી ક્રોધમાં ? ફરતિ ફરતિ છાંયડી છે અહીં વિશ્વમાં એજ

આબ્યૂં ખરું જ્ઞાનિ સંતોતણા શોધમાં ; સરસ મરમ એજ છે એમ
જાણી કરી આશ મેં આ સમે તાહરી રાખિ છે ટેકમાં, સકળ સરવ
કામના માહરી તૂં કરી ટાળ તું પાપની વાસના માગું છું હું
ક્ષમા. ૩૪.

ધનાક્ષરીછંદ.

પૃથિવિ, પવન, જળ અગનિ, આકાશમાંહિ,
ભરપૂર ભરેલો સકળ થળ ભાસેછે ;
અજર, અમર, અજ, અનંત, અપાર હરિ,
જ્યોતિર્ષે ઝગમગ સર્વદા પ્રકાશેછે ;
રૂપ તે આકાર નહીં આયુધ, આગાર તેમ,
એમ વેદશાસ્ત્ર તે વખાણુ તૂજ વાસેછે ;
ચિન્તન અચિન્ત્ય તૂજ સહુ સુખદાયક તે,
ચિત્તમાં કર્યાથી ઘોર તિમિર તે નાશેછે. ૩૫.

અમાણિકાછંદ.

કુંહંદ છાંડિ નીતિથી,
પહે સુહંદે પ્રીતિથી ;
સુખુદ્ધિ એવિ આપજે,
કૃપાળુ કષ્ટ કાપજે. ૩૬.

વિષ્ણુવંદિતાછંદ.

સકળ વિશ્વના નાથ શ્રી હરી,
મલિન વાસના ટાળ માહરી ;
અધિક યુદ્ધિ તું શુદ્ધ આપજે,
પ્રભુ કૃપા કરી કષ્ટ કાપજે. ૧
નવ કદી કરી ભક્તિ ભાવથી,
તવ કથા મુણી નાજ કાનથી ;
ભજન ના કર્યું તેમ તાહરું,
હરિ ભલું થશે કેમ માહરું. ૨

બહુ બહુ કુડાં કર્મ મેં કિધાં,
 ધન ધુતીકરી પારકાં લિધાં ;
 ગરિબરંકને દુઃખ આપિયાં,
 તરુ સુધર્મનાં તેહ કાપિયાં. ૩

અધિક દ્રોહ ને લાલચે દસી,
 ફિકર ના ધરી ચિત્તમાં કશી ;
 ક્યન કંઈ કુડાં મેં મુખે કયો,
 વચન નીતિનાં સર્વ વીસર્યો. ૪

કરવડે કરી ધર્મ ના કર્યો,
 પણ અધર્મનો કોથળો લયો ;
 નગતનાથ-હૂં ના ડ્યો જરી,
 હુણુહરામિ મેં તુજશું કરી. ૫

ચરણથી કદી ચાલિ ના ગયો,
 પ્રભુ સુપંથમાં દૂર તો રહ્યો ;
 ચરણ પાપને પંથ તો ધર્યો,
 દિલવિષે નહીં તેયજી ડ્યો. ૬

છળ, પ્રપંચ ને ધૂર્ત કામમાં,
 નવ મુકી કદી ઝોછ હામમાં ;
 અધમ જાતનો પ્રાણિ હું ખરો,
 પ્રભુ તુ'થી રહ્યો સર્વદા પરો. ૭

કર ગમે તને તે હરી હવે,
 અહિં બળુ'છુ'હું શોકને દવે ;
 દુખથિ છૂટકો નાયજી કર,
 અરજ દાસની દીલમાં ધર. ૮

આર્ય-ગીતિ,

જય જય શ્રી અવિનાશી, આ અવસર આશ છે મને તારી,
 પામર દાસતાણાં તૂં, સંકટ સરવે મટાડ દુખહારી. ૧

સગપણ તારૂં સાચું, તેવણ બીજૂં દિમે સરવ કાચું ;
 માટે સદા મગનમાં, તુજ પ્રેમજી ભક્તિથી ક્યમ ન રાચું. ૨.

આવાં અહિનાં થાએ, અવિલંબે નવ ભરાય નિજ ડાચું ;
 દુઃખસમે દુર થાએ, માટે તુજ શુભ કૃપા મુખે નવચું ; ૩.
 સકટસમયે થાએ, સાથી જે, તેહને તણ જેહ ;
 પ્રીત અવરશું જોડે, મૂર્ખશિરોમણિ ખરેખરો તેહ. ૪.
 જે જે કરણાળૂ તેં, મુજપર કીધા અનેક ઉપકાર ;
 તે વિશ્વનાથ વિસરી, કેમ કૃતમ્ની બનું હું આ વાર. ૫.
 પેટભરા પાખંડી, સાધી નિજ સ્વાર્થ જેહ તરછોડે ;
 તે ખળ જનની તોડી, જોડી પ્રીતી ખરીજ તુજજોડે. ૬.
 સુખ ખાઓ દુખ થાઓ, જે થાએ તે દ્રવ્ય હું થાવા ;
 પણ પ્રભુજી તુજને તે, હાવાં દઈ કેમ છોડીને જાવા. ૭.
 પાલવ તુજ પકડયો છે, તું તારું બદ પાળું જગપાળ ;
 દાસ ગણાયો તારો, લેજે હરિ તું સદાય સંભાળ. ૮.

કુંડળિયો.

મનજે જન ભાવે સદા, ધરણીધર કિરતાર ;
 જેથી ઝટપટ તું તરે, આ ભવસાગર પાર ;
 આ ભવસાગર પાર, ચાર કરવો બહુ ભારી ;
 આસ કરી જો આજ, વાત ચિત એહ વિચારી ;
 કહે સવિતા અંતરે, ભક્તિમાળા તું સજજે ;
 ટળશે ભવના તાપ, સદા ભાવે જન મનજે. ૧.

છાંયો.

આદનિરંજન પ્રિય, શીશ નામ તુજ ચરણે ;
 કરણાકર જગપાળ, રાખ મુજને તુજ શરણે ;
 પરમ મુક્તિદાતા, સકળ જગકેરા સ્વામી ;
 મને દાસને આશ, ત્હારી સર્વાંતરભી ;
 જ્ય દુષ્ટવિદારણ સુખકરણ, મતિ અતિ નિર્મળ આપજે ;
 દિલ દાઝ ધરી સવિતાતણાં, કષ્ટ સર્વદા કાપજે. ૧.

પદ ૧ લું.

ભાવયકી નિત ભલિયે, પ્રભુને, ભાવ યકી નિત ભલિયે.—ટેક.

વિષયવાસના સહુ દુખકારણ,

સમજી તેને તણ્યે—પ્રભુને, ભાવયકી.—૧.

મુખદુઃખાદિક ધર્મ દેહના,
અંતર એમ સમન્વિયે-પ્રભુને, ભાવયકી.—૨.
ભજનપ્રતાપે સાધન સાચું,
સ્વર્ગતણું તે સન્નિયે પ્રભુને-ભાવયકી.—૩.

પદ ૨ જી.

સમરણ તે તુજ સાચું, પ્રભુજી, સમરણ તે તુજ સાચું.—ટેક.
અવનીતલમાં એહવિનાનું,
ખાકી સરવે કાચું-પ્રભુજી, સમરણ તે તુજ.—૧.
તવ પદકમળવિના કરૂણાકર,
મનમાં શાથી રાચું-પ્રભુજી, સમરણ તે તુજ.—૨.
તવ કૃપાવિણુ દીન દાસ હું,
અન્ય કશું નવ જાચું-પ્રભુજી, સમરણ તે તુજ.—૩.

પદ-૩ જી.

સંકટ સરવે ટાળ, પ્રભુ મુજ, સંકટ સરવે ટાળ.—ટેક.
ત્રિવિધ તાપથી પામર પ્રાણી,
પીડાયો જહુ કાળ-પ્રભુ મુજ, સંકટ સરવે.—૧
આ અવસર અવિનાશી મારી,
દ્રાણુ કરે સંભાળ ?-પ્રભુ મુજ, સંકટ સરવે.—૨.
એક આસરો મુજને તારો,
સાચો દીનદયાળ-પ્રભુ મુજ, સંકટ સરવે.—૩.
ત્રેમ ધરી હરિ હાથ જાલ તું,
સમજી નાતું ખાળ-પ્રભુ મુજ, સંકટ સરવે.—૪.

પદ-૪ થું.

ક્યમ પામું ભવ પાર, પ્રભુ હૂં, ક્યમ પામૂ ભવ પાર.—ટેક.
કામી, ક્રોધી, લોભી, લ'પટ,
અધટિત કૃત કરનાર-પ્રભુ હૂં, ક્યમ.—૧.
ધન, જોળનતો ગર્વ ધણેરો,

ધરિગો મન મોઝાર-પ્રભુ હું, કયમ.—૨.
 પાપતણે પધે પરવરિયો,
 સમળ્યો નવ કંઈ સાર-પ્રભુ હું, કયમ.—૩.
 કોણુ અવર છે તારણહારો,
 તુજવણુ જગદાધાર ?-પ્રભુ હું, કયમ.—૪.

પદ ૫ મું.

કાગો મુજને છંદ, હરિ તુજ, લાગો મુજને છંદ.—ટેક.
 મુજ અંતરથી ટજો સર્વદા,
 માયાકૃત સહુ કંઈ-હરિ તુજ, લાગો મુજને.—૧.
 તન મનકેરા તિનાશ પામો,
 દારણુ દુખના વંદ-હરિ તુજ, લાગો મુજને.—૨.
 નિર્મજ મન થઈ મજો તેહને,
 નિત નૂતન આનંદ-હરિ તુજ, લાગો મુજને.—૩.
 રસના રાત્રદિવસ તુજ પ્રેમે,
 નામ રટો મુખકંદ-હરિ તુજ, લાગો મુજને.—૪.

પદ-૬ હું.

આપ સદા સતસંગ, હરિ તૂં, આપ સદા સતસંગ.—ટેક.
 દુર્જન છે બહુ બહુ દુષ્પદાયક,
 જેવા હોય ભુજંગ-હરિ તૂં, આપ સદા.—૧.
 વિસરી કૃતઉપકાર કૃતમી,
 વાળે ઉલટા ખંગ-હરિ તૂં, આપ સદા.—૨.
 ખળ જનની સંગતમાં હળતાં,
 લાગે તેવો રંગ-હરિ તૂં, આપ સદા.—૩.
 સજ્જન છે સહુને મુખદાયક,
 મળતાં વધે ઉમંગ-હરિ તૂં, આપ સદા.—૪.
 નીતિભક્તિનાં જેના યોગે,
 મજે અમૂલ્ય નંગ-હરિ તૂં, આપ સદા.—૫.

૫૬. ૭ મું.

હરિનું ચિન્તન કરિયે, ભાવે, હરિનું ચિન્તન કરિયે. હરિનું.—૧૬.

સત્ય સાર અંતરમાં સમજી,

ઢોંગ સદા પરહરિયે; ભાવે, હરિનું. ૧.

જેહ કુકર્મ કરે હરિ ક્રોધે,

તેહ કરંતાં ડરિયે; ભાવે, હરિનું.—૨.

કર્તા છોડી અધિક કર્મનું,

મોટમ મન નવ ધરિયે; ભાવે, હરિનું.—૩.

કહે સવિતો વિશ્વાધીપતિને,

ભજિ ભવસાગર તરિયે; ભાવે, હરિનું.—૪.

મહાતિયું.

આજ જગદીશ રિશ આ સમે છોડિને,

ભક્તને ભાવથી ભક્તિ આપો ;

દીન વાણી વહું તાત તે સ્મરિને,

માહરાં કોટિ સંકટ કાપો.—આજ જગદીશ. ૧.

કુડ કરમે કરી આજમૂઘી ખરે,

પાપનાં માટલાં ખૂબ ભરિયાં ;

ડરિ જરી દીલમાં ભજન ભગવાનનાં,

ભાવથી કા દિ મેં નાજ કરિયાં.—આજ જગદીશ. ૨.

અવલ ઉપકાર તુજ ભૂલિ ભવસાગરે,

આમ ને તેમ અથડાઈ દ્રરિયો ;

દેહ મનખાતણો હેતુ નહિ હેતથી,

ગ્રેત થઈ ચિત્તમાં લેશ ધરિયો.—આજ જગદીશ. ૩.

દીનના નાથ એક રામનું નામ સહુ,

પતિતપાવન ખરે જગત જાણે ;

ભક્તજન ભક્તિની ધૂનમાં રાતદિન,

ભજન કરિ મૂખ નિત્યે વખાણે.—આજ જગદીશ. ૪.

ગર્વરૂપી કુડા મઘપાને કરી,

મૂખથી છાકિ બોલ્યો હું વાણી ;

૨

'તે નિ સુકૃત્ય કરિ જરિ નહીં મનમાં,
 દિનતણી સાચ મેં શીખ્યા બાળી. —આજ નગદોશ, ૧.
 દાસના દાસ સનિતાતણી સ્વર્ગે હર,
 આણિ સંદેહ આ વાર હરને;
 નોંલિ જગદેવ તુજ સેવ બૂલું કરી,
 સન્ય વાળી તું સુજ કર્યું મરતે. —આજ નગદોશ, ૨

પદ.

દયાળુ દેવ દયા કરી આજ,
 રાખે દીન દાસતણી કંઈ લાજ;
 ગામું મૂખ ઓટલું જો! અગિનાસ,
 ખાટો મજ અંતરની પૂરી આપા. દયાળુ. ૧.
 તમારા નિત્ય બુલી ઉપકાર,
 કૃતાલી છેક ચમે કીરતાર;
 જારગા મેં પાપતણા ભંડાર,
 જાળ્યા ના પગ પાણુ જુગદાધાર. દયાળુ. ૨.
 સાચા છે એક સમિચદાનંદ,
 દોહનાં દુહ કરોજ નિકંદ;
 હરાગી દુહને દોહો દંડ,
 તોમે દૂં પાપી રચૂં કંદ. દયાળુ. ૩.
 બને લખી કેમ કરી કસ્યાણુ,
 જોદી મેં કર્મકપટની ખાણુ;
 વાળ્યો મેં નિત્ય નિતીનો પાણુ,
 સુકાવું કેમ તમારું દાણુ. દયાળુ. ૪.
 કરી મેં ગર્વ મુછે કર દીધા,
 સુજોષિના સાર વિચારી ન લીધા;
 દિણાં મેં કર્મ બાહુ બહુ કીધાં,
 કરી મેં દાન ન દીનને દીધાં. દયાળુ. ૫.
 જોવાં જે દુહ કર્યાં મેં કાજ,
 તમે પ્રભુ માફ કરો ગહારાજ;

સાધી મૂળ ભક્તતણી દિલ દાઝ,
મૂળાં હવે કર્મ કંઈ હું નાજ. દયાળુ. ૬.

૫૬.

જય જગપાળ દયાળ હરી તૂં,
અમને સુમતિ દે કંઈલા કરી તૂં. જય જગ. —ટેક.
જેથી હમે લાઈ ચિન્તન રાજે,
કરિયે ભક્તથી ભગન રહી મોંજે. જય જગ. ૧.
સૂરજ, ચંદ્ર ગગનના તારા,
અદભૂત એ છે અમલકાર. લારા. જય જગ. ૨.
ભોગવિયે સૂખ અહિં તુજ નામે,
કરિયે નિરાંતે પછે સ્વર્ગ દામે. જય જગ. ૩.

૫૭.

દુખહર સુખકર કૃપાળ,
સમર મન સદાયે. દુખહર. —ટેક.
જગકર કંઈલાનિધાન,
ભજ જન મન રાખી બાન,
નિશ્ચયિત કરિ ગૂણગાન, જેથિ ભયે પગાયે. દુખ. ૧.
અવનિકંદ જગતવંદ,
વંદ સકળ છાંડિ કંદ,
કાપે કુડ કુમતિષ્ટંદ, જડથકિ જગરાયે. દુખહર. ૨.
અજર, અમર, અજ, ઉદાર,
અકળ સકળ કળ અપાર,
મુનિમતિગતિ રતિ ન પાર, પામે, પણ ગાયે. દુખ. ૩.
વિશ્વપાળ દિનદયાળ,
શાંતિકરણ સરવ કાળ,
લહિ તું ત્રિવિધ તાપ ટાળ, સમજિને મનમાયે. દુખ. ૪.

સવિતાકૃત કવિતા.

દિંડી-મગડી ચાલની.

મળે ત્રિભુવનપતિ સર્વ પૂર્ણ લાવે,
 અવર કામે નહિ તેહવિના આવે ;
 કૃપાસિંધુ છે ભક્તદુઃખહારી,
 દિયે શાતા તે વિદ્ય સહુ નિવારી. ૧.
 નાથ કોટી બ્રહ્માંડનો મનાયે,
 અરૂપીનું નવ રૂપ કળ્યું જાયે ;
 રહયો વ્યાપી છે તોય સર્વ કામ,
 નથી વસવાને એક અમુક ધામ. ૨.
 કિંધી રચના આ વિશ્વકરિ જોણે,
 મણા તેમાં રાખીછ કશી તેણે ;
 કરિ પ્રેમે કરુણાનિ વૃષ્ટિ ભારી,
 જવું ક્યાંહાં તે ઇશને વિસારી. ૩.
 લોભ, તૃષ્ણાના પાશ સર્વ તોડી,
 જપો જીભે જગદીશ જીવ જોડી ;
 મળે જોઈ વસવાને સ્વર્ગકામ,
 સ્મરે એવો દેવશ એ જ જામ. ૪.
 દોહરો.

શિવસુતવાહનઅરિઅરી, તત્પતિસુતસુત જોડે ;
 તત્પલિજનનિપદકમલ, મમ મનમધુકર રોડે. ૧.

૫૬.

જય જય સરસ્વતી સુખકરણી,
 મૈયાતૂં છે અશરણશરણી. જયજય.—ટૂંક.
 મયુરાસનપર આપ બિરાજે,
 વીણાપુસ્તકધરણી ;
 અકળ સકળ શુભ બુદ્ધી તહારી,
 કેમ શકુ હું વરણી. મૈયા તૂં છે અશરણ. ૧.
 વરદાયક જગભાત અનોપમ,
 ભક્તતણાં દુખહરણી ;

જગજગતેતા જગજગ વ્યાપક,
એવી અભરાભરણી. મૈયા તૂં છે અશરણુ. ૨.

આદનિરંજને અકળ સ્વરૂપી,
આઈ સચરાચરણી ;
બ્રહ્મસુતા સવિતાને વાણી,
દે અમૃતરસઝરણી. મૈયા તૂં છે અશરણુ. ૩.

આરતી.

જંય જય ભવભયભંજનિ તારક મમ માતા,
મહિપાસુરમર્દિનિ કર મુજને સુખશાતા ;
નિશદિન ભાવે નમન કરીને તવ ચરણે,
દીનદયાળી દાસ રહૂં હૂં તુજ શરણે. ૧.

અખનત્મજ, ઉભિયાપતિ, અહિપતિ ધ્યાન ધરે,
ભક્તહૃદયવાસિનિ સંકટનગ ચૂર્ણ કરે ;
વિશ્વતણી ઉમ્મત્તિ, સ્થિતિ, લય તુજ હાથ,
તુજવણુ નવ હું આશ, ધરું ભક્ત અનાથ. ૨

દુષ્ટનિકંદિનિ, વિશ્વવિનોદિનિ જગદેવી,
સુરિનર, મુનિવર સહુએ તુજને છે સેવી ;
શેષ સહસ્ર જિભે કરિ તવ ગુણકથન કરે,
કરુણાવટિ તુજવણુ આ ભવદુખ દોણુ હરે.—૩.

ધટધટવ્યાપક તેજ અવીચળ તે હ્દારં,
રૂપ રસાળું નિરખી ઠચું આ તન મ્હારં ;
કામ, ક્રોધ, મદ્યધન મુજ નાખો તોડી,
દેવી દાસ સવીતો વિનવે કર જોડી.—૪.

ધેનુકવધ.

પ્રખંધ.

મથુરાપુરિના, ભૂપતિ કંસે, ખખર જાણિ કે, નંદકુમારે.
 મહારી ભગિની, મારિ પૂતના, વળી અધાસુર, અને બ્રહ્માસુર,
 જખરજસ્ત, રાક્ષસ જે મોટા, મૂંજતરફના, તે સરવેને,
 તેણે માર્યા, તેથી અતિશય, ખિન્ન હૃદયમાં, થઇકરીને,
 વધ્યો સભામાં, દ્રોણ આજ છે, મૂંજ તરફનો, વીર મદ જે.
 જઇકરીને, નંદકુવરનો, પ્રાણ લેધને, પાછો આવે,
 એવાં વચનો, રાય મૂખનાં, સુણી કરીને, અતિ બળવંતો,
 ધેનુક નામે, રાક્ષસ બોલ્યો, સુણો રાયજી, તમ આગ્રાથી,
 જઇકરીને, નંદકુવરને, સહજ મારિને, પાછો આવૂં;
 એમ કહીને, નીજ મૂંછપર, તાવ દેધને, ખુબ ઝડપથી,
 તાલવૃક્ષનાં, વનમાં પોતે, જે ઢેકાણે, રામકૃષ્ણ સહ,
 ગ્યાળ ધાળ ને, ગાય લેધ ને, ફળને કારણ, આવ્યા હતા.
 ત્યાં દોડતો, જાણે હોયે, મેઘગર્જના, એ પરકારે,
 કાન ફોડતો, નાદ કરતો, આવી ઊભો, ગ્યાળખાગની,
 સમીપ પોતે, જેઓ તેને, જોતાં વારજ, પ્રાણ લેધને,
 ત્યાંથી નાકા, વળી અસુર તે, ચાર વાંસને, જઇ અંતરે,
 ત્યાંથી પાછો, કુદતો કુદતો, મુખે ભૂંકતો, આવી કૃષ્ણની.
 સામે ઉભો, ચીમ પાડતો, જેથી આખૂં, વૃક્ષવંન તે,
 ગાજી-ઉઠ્યું, તેના મુખનો, નાદ ભયંકર, સુણી કરીને,
 રામ ડરીને, દસ ડગલાં જઇ, દૂરજ ઊભા, પછે કૃષ્ણપર,
 ક્રોધદ્રષ્ટિએ, જોઇ કરીને, અસુરે ઉરમાં, એમ ધારણું કે,
 કંસ ભુપાળે, મને મોકલ્યો, આ બાળકને, મારિ નાખવા,
 એના સરખૂં, સહેલ કામ તે, શીઘ્ર કરીને, એને ધાલી,
 મારિ ગાઢમાં, કંસરાયની, જઇ સભામાં, માન પામું ખુબ,
 એમ વિચારી, આસપાસ ખુબ, પ્રદક્ષણ કરિ, પાગ પાછલા.
 અસુર જાયલી, પાટુ મારવા, જાય જેટલે, ગેરિ તેટલે.

દેરવિ જોરે, પગમાં મારી, પછી પ્રભૂએ, તેથી પાછો,
 દૂર જઈને, જોર ભેર ખુબ, અમુર દોડતો, વઢવટિએ,
 ઘસી કંબલુપર, પાટુ મારવા, પગો જાંચડ્યા, તેવામાં જે,
 ઝડપ કરીને, પગો પાછલા, સાદિ કરીને, ચક્રર લમ્મર,
 શિરપછવાડે, દેરવિ કરીને, જેમ પોતિયું, ઉજાળું કરવા,
 પથ્થર ઉપર, ઝીકે નેમજ, તાલવૃક્ષનાં, યાત્રી સાથે,
 પટખો તેથી, પ્રાણ પાપિના, રમી ગયા ત્યાં, અને વૃક્ષનાં,
 દ્રવ્યોત્પન્ન થઈ, વૃષ્ટિ પૃથ્વીપર, તેને આવી, ગ્યાળખાતકે,
 વિણી લઈને, ક્યાં એકઠાં, મોરલીકેરો, નાદ કરતા,
 રમતા રમતા, હરિચરિત્રનાં, વખાણુ કરતા, વૃંદાવનમાં,
 આવી પોતા; એવા એવા, અમુર દુટ જે, પુટ શરીરના,
 ભૂટ ખુદિના, ને સરવને, સંહારીકરિ, ભક્તજનની,
 ભીડ ભાંજવા, નરકાંતક, નરહરી પ્રગટિયા, તેની લીલા,
 અગાધ અવિચળ, અંતર જાણી, મુખે વખાણી,
 આ પરમજો, સાચે ભાવે, સદુજન મુખથી ગાઓ, ગાઓ, ગાઓ. ૧

અગીલછંદ.

જય શંકર જગપાળ, કૃપાળ વિજાંભરા,
 દીનાનાથ દયાળ, ભજૂં સુખસાગરા;
 દે મક્તીરસ આપ, પાપ મારી કરી;
 કંઠાકર કિરતાર, ભર્મ દૂં ના દ્રી. ૧

સનખોધપોડશી.

દલછંદ.

માન મનમોર શિખ મહારિ શાણી,
 રામહરિ રામહરિ કાદ વાણી;
 તેનિ કંઠાકર તુ' મેઘ ભાણી,
 રાય કર નૃત્ય નિજ ભર્મ ટાણી. ૧

દોહરા.

રે ! મન સંશય સહુ તણ, નિત લજ શ્રીલગવાન ;
ભવબંધનથી છોડવા, સમરથ નથિ કો આન. ૧

રે ! મન ચંચલતા તણ, સંતસમાગમ રોજ ;
કરને ડરિ હરિથી સદા, પડશે મોટી મોજ. ૨

રે ! મન પંખી જે ફૂસ્યું, ભૂલી માયાબળ ;
તો તેમાંથી છૂટકો, કહે ત્હારો કો કાળ ? ૩

રે ! મનમૃગ માયાતણાં, વ્યર્થ અંઝવાં જોઈ ;
દોડેછે શિદ તેભણી, આખર રેશે રોઈ. ૪

રે ! મન ભવ કાંટાતણી, ઝાડી ખચિત વિચાર ;
વિના વિચારે જે પડ્યું, થશે ખરાબી પાર. ૫

રે ! મન કામ કુદામનો, કાધાવિના વિચાર ;
ભટકેછે ભ્રમમાં સદા, શિદને હીણે ગમાર. ૬

રે ! મન હરિના રંગથી, જે તૂં નવ રંગાય ;
અપિલાનંદતણો તને, કયમ કરિ અનુભવ યાય. ૭

રે ! મન તુજને જે સમે, મળે જેહવો સંગ ;
પકડી લે ઝટ લેધને, તરત તેહવો રંગ. ૮

રે ! મન આ શા તાહરા, ઘડી ઘડીના ઢંગ ;
પળમાં કંઈ પળમાં બિન્ન, એમ ભૂળવા રંગ. ૯

રે ! મન નીતી તુજને, લાવે નહીં લગાર ;
પરિણામે ફળ માહું છે, એજ સમજ નિરધાર. ૧૦

રે ! મન ગતિ ત્હારીતણો, લાધે મને ન પાર ;
ચોદ લોકમાંહી ફરે, થાકે નહીં લગાર. ૧૧

રે ! મન પાંગળું તૂં છતે, લાગે મને નવાઈ ;
પવનથકી પણ વેગની, મેળવિ ક્યાં અધિકાઈ. ૧૨

રે ! મન સદશુરવચનરૂપ, તીરથકી વીધાય ;
સત મારગ છોડી કરી, આડે પંથ ન જાય. ૧૩

રે ! મન તેથી સમજજે, તૂં ત્હારું કલ્યાણ ;
જોટું કહેતો હોઉં તો, મુને રામની આણ. ૧૪

રે ! મન શિક્ષા તૂજને, લાગે કહવી જોય ;
પાછળથી. સુખ જે મળે, તેની સીમ ન તોય. ૧૫
રે ! મન ધિર હામે ઠરી, લે સદગુરનો જોધ ;
ભક્તિભાવ ડ્રઢ તૂં ધરી, સત સુખ અહિં તહિં શોધ. ૧૬

વૈરાગ્ય.

ગરબી.

છવ—જાણીહૂં જાણીહૂં, જાણીહૂં,
કાયા લ્હારો ત્યાગ કરીને જાણીહૂં. ટેક.
લ્હારીસંગે હજી પ્રીત પાંધીને,
રેવા ધણેરો ચાહુંહૂં. કાયા લ્હારો. ૧
મારું ધારયું હવે નથીજ યાતૂં,
દુષ્ટનો તાણ્યો તણાજીહૂં. કાયા લ્હારો. ૨
અતિ ભયાનક રૂપ દેખીને,
ભયભીત ચિત્ત અતી ચાહીહૂં. કાયા લ્હારો. ૩
જોયનમાં હૂં ચેતી ન ચાલ્યો,
જોયાં હવે ખૂબ ખાજીહૂં. કાયા લ્હારો. ૪
જે જે ફૂડાં મેં કંઠા કર્યાં તે,
સંભારિને લજવાજીહૂં. કાયા લ્હારો. ૫
ધોરી હવે નથી મારગ મુઝતો,
આડેતેડે અથડાજીહૂં. કાયા લ્હારો. ૬
હવે જલસે તો ખુરી થશે એ,
નાસયદ્દી ગલરાજીહૂં. કાયા લ્હારો. ૭
સાચી સવીતાનિ શિક્ષા ન માનિ તેથી,
નર્કભણી ધસડાજીહૂં. કાયા લ્હારો. ૮

ગરબી,

કાયા—શું કરું, શું કરું, શું કરું રે,
પ્રાણનાથ, હવે હું શું કરું. શું કરું. ટેક.

તમ વિનાની અહીં જગતમાં,
 રહી શું કર્મ કુટુંબ માહરૂંરે. પ્રાણુનાથ. ૧
 તમવડે મુખભોગ કીધા તે,
 આવે સમે કેમ વીસરૂંરે. પ્રાણુનાથ. ૨
 જે તે ઉપાયથી રહો મૂળ સંગે,
 એટલું જાન્યુંછ માગી માફ હૂંરે. પ્રાણુનાથ. ૩
 તમે કહો તે લાંચ આપીને,
 ભરિયે એ દુષ્ટતણૂં ડોઝરૂંરે. પ્રાણુનાથ. ૪
 ઉડવાની હવે આય નથી મને,
 કેમ કરીને ક્યાં વીચરૂંરે. પ્રાણુનાથ. ૫
 જેણે આપણની પ્રીતિના આણ્યો,
 અંત તેને હું કરગરૂંરે. પ્રાણુનાથ. ૬
 ખાંચે તમારી પુત્રી વિલાપો,
 કરી રડેછ કહૂં ખરૂંરે. પ્રાણુનાથ. ૭
 સર્વે મુખોનો ત્યાગ કરી હવે,
 સતી થવાને સંચરૂંરે. પ્રાણુનાથ. ૮
 એમ કહી પછી કાચે ચીતામાં,
 સવિતા સમક્ષ અંપલાયવૂંરે. પ્રાણુનાથ. ૯

કવિત.

અરે ! અભિમાની મહા મૂરખ તું મારી શીખ,
 નારા હિતતણી લહિ મનમાં વિચારજે ;
 છોકરાં છોકલે કદી તુજને વખાણે તોય,
 મુસ જન નિંદશે એ નિશ્ચયે ઉર ધારજે ;
 લંપટ માયાતણા શુદ્ધામ ખજ કામી નીચ,
 જ્ઞાનીજન થવાતણી આશ તું વિસારજે :
 કાળતણી ચિપટીમાં આંચણ પકેજ મ્હેજ,
 ચોળાઈ જઈશ હરિ ભાંજ મુખ સારજે. ૧
 કુલાસે કુલાઈ વળિ ભૂલમાં ભમાઈ કરિ,
 મૂઠ રખે મનથી અયોગ્ય મોજ માણતો ;

સામું ચોળિ સ્નાન કરે બિજળાં મુવસૂં ધરે,
 પાર પડ્યો એવું રખે અંતરમાં બાણુંતો ;
 વાંકિ વાંકિ મૂંઝપર હાથ ફેરવિને ચાલે,
 લ્હારા મનમાંહીં રખે મગરૂરી આણુતો ;
 ફકડપણું એ તૂજ થપ્પડ મારીને કાળ,
 વીસરાવિ દેશે કાંઈ નાંખિ નકંખાણુ તો. ૨
 ધરમ વિસારિ કરી કરમ કુડાં અપાર,
 કરતાં ન મૂઢમનમાંહીં જરી લાગિયો ;
 માત તાત આદિકની શીખ ઝેર જેવિ બાણી,
 મૂણુતાંનિ વાર કોવ કરી ખૂળ ગાગિયો ;
 બાળપણમાંહિ જેણે પ્રાણુથી અધિક ખારો,
 બાણિને બિછેરયો તે સંભારિને ન દાગિયો ;
 અતડો ફરેછે પણ કોવિ કાળરિયુતણો,
 ડંદો તુજ શીર ચેત પલકમાં વાગિયો. ૩

૫૬.

ગુપ્ત નીજ ધર્મનીતિ તેં ન બાણી,
 અધિક તેથકી પરાઈ તો વખાણી,
 નીજ તાત માતતણી, નીજ સગા બ્રાતતણી,
 નીજ ઇંદ્ર મિત્રતણી, લાજ નાજ આણી આણી;
 તેં ન બાણી. ૪૬.

તું તુજ મનથકી થયો શાસ્ત્રવાદી,
 તેમાં યુદ્ધિ લ્હારી પ્હોંચિ નથી બડી,
 અભીમાનતણી થઈછે તને બાદી,

મ કર એમ તૂં, મ કર એમ, અસંખ્યાત, બિતપાત.
 દિવસે રાત, સમજ વાત, તું ભલિ બાત, તૂજ બ્રાત,
 સનેપાત, મટે એવિ વેદવાણીવાણી; તેં ન બાણી. ગુપ્ત. ૧
 રહ્યો વ્યોમસમો જેહ બધે વ્યાપી,
 અલગ તેથકી દિસેછે તે તથાપી,
 એહ અકળ મર્મ સમજ હીણ પાપી,
 ત્રિવિધ તાપની, તાપતણી ઝાળ, કાળઝાળ, સરવ ઝાળ,

તું ઘટમાળ, મોહનળ, જગત ભાળ, વિશ્વપાળ, અતિ કૃપાળ,
વળિ મેયાળ, સમર સમર રંક પ્રાણી પ્રાણી ; તેં ન જાણી. ગુપ્ત. ૨

દૈતભાવરૂપ ખેડિ તોડિ નાંખી,

જ્ઞાન શર્કરાતણો તું સ્વાદ-ચાખી,

ભાસ ભાળ જડત શુદ્ધ ચિત્ત રાખી,

સત્ય બોધનો, સત્ય બોધતણો સાર, ઊર ધાર, તણ ખાર,

વારવાર, કરિ પુકાર, કહૂં ચાર, વિશ્વકાર, ભજ ગમાર,

અધિષ્ઠિત પાર, થવા માનિ શીખ શાણી શાણી ; તેં ન જાણી. ગુપ્ત. ૩

વિના જ્ઞાન મુક્તિધામ કો ન પામે,

વિના જ્ઞાન જગતતાપ કો ન વામે,

મ ભુલ ભર્મમાં તું રાખ ચિત્ત ઠામે,

આત્મજ્ઞાનમાં, આત્મજ્ઞાનમાં, ચિત્ત ગ્રોય, અધિક સોય,

તું મુખ જોય, ભેદ ખોય, પાપ ધોય, મુક્તિ હોય,

જૂઠું નહોય, એજ સત્ય સાર, ઉર તું લે તાણી તાણી ;

તેં ન જાણી. ગુપ્ત. ૪

૫૬.

ઝટપટ ભજ ભગવાન, જિવડા, ઝટપટ ભજ ભગવાન. ટેક,

આ ક્ષણભંગુર દેહતણું તું,

કરતો નવ અભિમાન. જિવડા. ૧

તજ ખટપટ રટ નામ હરીનું,

હોય તને જો સાન. જિવડા. ૨

વિષયરસમાં છેક ગરક થઈ,

કેમ ભુલ્યો તનભાન. જિવડા. ૩

જેહ વૃથા ઘટિકા ગઈ વીતી,

નાવે ફરી નાદાન. જિવડા. ૪

જો હમણું ચિત્ત ચેતિ ન ચાલ્યો,

પુઠે થઈશ હેરાન. જિવડા. ૫

ભવબંધનથી છુટવા કારણ,

ગાનિ ગોવિંદગુણગાન. જિવડા. ૬

જીવને શિક્ષા.

લાવણી.

ગા નિરાકાર તક મળે ફરી નહિ આવી,
સંસાર સમજ દુખરૂપ જ્ઞાન ઉર લાવી. ટેક.
તું અલખ નિરંજન ભજ ઘટઘટનો વાસી,
મુખ માગ સરસ મુક્તિ દે તને તો ખાસી;
છે અજર અમર દિરતાર એક અવિનાશી,
કહું પોપક જગનો સિદ્ધિ જેનિ છે દાસી;
જગ તજ ભજ નહિ તો જમની જીતિયાં ખાવી,

સંસાર સમજ દુખરૂપ. ૧

મહા રાગતણી છે ખાણુ બણુજે લાઇ,
ફેકટ તું પ્રંદે ફરે સાર નહિ ટાંઈ;
નવ નફા ગણુ તું કંચનની કરી કમાઇ,
જાતું છે છોડી સરવ આંહિનું આંહી;
નવ જાત ઈતર ધનપતી મટે નહિ લાવી,

સંસાર સમજ દુખરૂપ. ૨

જો ગવધ શાખ તુજ જગતજનોમાં ખોટી,
શું ચોરે ચોટે કરે વાત મુખ મોટી;
જો ઠગવિદ્યા રહિ ઘટભીતર છે ચોટી,
ઉખડે ન ઉખાડી કરે યત્ન કંઈ ટોટી;
આ ખાડ ખણ્યો પણ નથી જવાનો ફાવી,

સંસાર સમજ દુખરૂપ. ૩

જો પામ્યો નાશ રાવણુ સમાન બક્ષશાલી,
તો પામર તું પતરાજ કરે શિદ ખાલી;
તનશોભા દર વાજતાં જરાનો ચાલી,
આ શોચ તજ સદગુરૂ ચરણ લે ઝાલી;
નવ કહું અધિક દુખમુક્તિમુક્તિ દરશાવી,

સંસાર સમજ દુખરૂપ. ૪

બધાં સ્વાર્થનાં છે.

ઝૂલનાછંદ.

કાણુ છે તારું સંસારમાં પ્રાણિયા,
 બ્યર્થ તું આશ બાંધેછ મોટી;
 સ્નેહિ સંબાંધ્યો સૂખના બેલિ છે,
 બાણુ તું જગતજંબળ ખોટી;
 જ્યાંલગી જગતમાં બાણુશે તૂજને,
 સુત, ત્રિયા, મિત્ર, ધનવાન સારો;
 લ્યાંલગી મધુર વચનોતણી બળમાં,
 આધક લપટાવશે જીવ તારો. ૧
 તેજ ધનથી તને હીન દેખી અલ્યા,
 સહજમાં તાહરો લાગ કરશે;
 સલિલથી હીન સર દેખિને હંસ તે,
 જેમ જઈ દૂર દેશેજ ઠરશે;
 રઝળતો રખડતો ભૂખનાં દુઃખથી,
 ખીડને પામતો રંક બેઈ;
 ખખર તુજ પૂછશે પ્રેમલાવે નહીં,
 સ્વાર્થના સંગિઓ તેહ કાઈ. ૨
 જેહને કારણે કંઈક સાહસતણાં,
 કૃત્ય શિર લેછ તું મૂઢ પ્રાણી;
 ઝંપલાવેછ વળિ મરણિયો થઈ કરી,
 જીવ નીજ તરણુને તુલ્ય બાણી;
 તેજ તુજ સ્નેહિ, સંબંધિઓ તૂજને,
 આવતો દેખિ જવ દાર દેશે;
 પલકભર જે વિમાસણુ કરી તે સમે,
 ઘેર્ય તુજ અંતરે કેમ રેશે. ૩
 તારું ખાઈ તને ખાસડે મારશે,
 તે સમે દિલ દયા નાંહિ આણુ;

માન દેછે તને તેજ તે . અવસરે,
કાચશે કાળજી શબ્દખાણે;
આવશે કામ નહિ કાર્થ સંકટસમે,
દુઃખ પોકારતો હર્ષશ ન્યારે;
ઝેરથી કટુક જિવતું તને લાગશે,
મરણ તે મિષ્ટ નાણીશ ત્યારે.
એજમાટે કહું નૂડિ આ જગતની,
પ્રીતથી તું ન રાચીશ પ્રાણી;
દુઃખનું મૂળ છે એજ દુનિયા વિષે,
જીવમાં જરૂર તું એમ નાણી;
સાચ તું પ્રીત પરિવ્રજ શું નેડિ લે,
તેજ હરશે સકળ કષ્ટ, હાણી;
પરમપદ પામવા પ્રેમથી માનિ લે,
સંત, સવિતાતણી શીખ શાણી.

૪

૫

અંગ ૨ જી.

~*~*~*~

નીતિ સંબંધી.

~*~*~

શ્રવણાધ્યાન.

મંગલાચરણ.

શાર્દૂલવિકીરિત.

દેવી દીનદયાળિ દુઃખહર્તા, દુર્ગા, ભવાની સતી,
રોળ્યા ચંડ અચંડ મુંડ રણમાં, કીધી કૃપા તેં અતી;
સાચો સેવક સર્વદા તુજતણો, જાણી તું સંભાળજે,
પાખંડી મતિ પાપિ કાપિ મુજની, પ્રીતે સદા પાળજે. ૧

અંબા ! શારદ, શેષ, સિદ્ધ, મુનિઓ તે ધ્યાન તારું ધરે,
પામે પાર નહીં તથાપિ ઉરના આનંદથી તો સ્મરે;
માટે હું મતિમંદ આ કરું છું જે પ્રેમેયકી પ્રાર્થના,
માડી દાસ લહી તું દીન હરજે મારી કુડી વારાના. ૨

ચારે ખાણુ ત્રિપે ભમીભમિ હું તો થાકી ગયો છું અરે !
તારો પાલવ આખરે સમજીને સાલોછ મેં આ ખરે;
તે જો પુત્રતણી વિસારિ મમતા માતાજી છોડાવશે,
મારો પામર રંકનો તવ પછી કહો કાવશે દાવ શો. ૩

દેવી દાર્ણુ દૈત્ય દુષ્ટ દળિને, દેવો સહુની કરી,
દુઃખી દીનની વાણિ આર્જવિ સુણી, તેં સાલ્યતા તે ખરી;
માટે પામરનો પુકાર ચિતમાં આજે કંઈ તો ધરે,
દેખાડો ભવકાનને ભગતને જે માર્ગ હોયે ખરો. ૪

કાનો ? કેમ કરી ? ક્યાં જઈ કરી, અંખા કંઈ આસરો,
મારે નિશ્ચય એક છે ઉરવિષે સંપૂર્ણ તો તાહરો;
લાવેથી સન્નિતાતણુ વરદ આ જો હાય માથે ધરો,
તો તૂટી ભવપાશ આ દુખદ તે થાયે સહેજે પરો. ૫

આર્યા—ગીતિ.

શ્રી રામાયણકેરી, શ્રવણતણી શુભ કથા મુણો સદ્ગન;
જેનાં અમૃતપાને, જન્મારો નિજ થશે ખરો સદ્ગન. ૬

દોહરા.

ભૂપણ સૂરજવંશનું, જે અદ્ભુત દહેવાય;
વડો અયોધ્યા દેશનો, એવો દશરથ રાય. ૧

કૌશલ્યા, કેકયિ અને, સૌમિત્રાસમ સાર;
જેને મંદિર શોભતી, સુંદરી તણુ સકુમાર. ૨

એવો ભૂપ પરાક્રમી, વડો ધનુર્ધર જાણુ;
શબ્દ ઉપર આગદ જે, મારિ જાણુતો જાણુ. ૩

જેનાં અનુપમ દીપતાં, જન્મે શુણુ ને રૂપ;
વળિ જેનાસમ વિશ્વમાં, નહીં વીર કો ભૂપ. ૪

પણુ સંતાન વિના હિણું, દેખી ચન્ન અવાસ;
નૃપ દશરથ નિજ મનમાં, રેતો અધિક ઉદાસ. ૫

છંદપદ્ય છંદ.

વિના શાંતિ વૈરાગ્ય, સલા વણુ પંડિત જેવી;

દીપવગર ધરતાણી, જાણુવી શોભા તેવી;

જ્ઞાનવગર વેદાંત, જ્ઞાન સૂપાત્ર વિનાનું;

નાક વગરનું મૂખ, કંઠવણુ તેવું ગાનું;

વળિ સ્મરણશક્તિવણુ જ્ઞાન તે, મેળવિયું ન્યમ વ્યર્થ છે;

એમ જ આ જગમાં પુત્રવણુ, સદ્ગન નિરર્થક ગર્થ છે. ૬

ઓપાઈ.

એમ શોચ કરતો રાજન,

પડે એન તેને નહિ મન;

- સંતતિની ચિત ચિંતા ધરે,
અર્થ એક તોયે નવ સરે. ૭
- મૃગયાને મીષે તે કરી,
અરણ્યમાં જઈ આવે ફરી;
ખાનપાન નૃપને નવ ગમે,
છિછિ વસ્તુમાં મનહૂં ભમે. ૮
- એક સમે તે થઈ નિરાશ,
ફરી આવિયો નીજ અવાસ;
રાતસમે નિદ્રાવશ થઈ,
સજ્જપર સૂતો તે જઈ. ૯
- વિચારમાં જાંઘી તે ગયો;
તેથી સ્વપ્નતણે વશ થયો,
કે મેં જે નરહત્યા કીધ,
વળી એક સ્ત્રીના જિવ લીધ. ૧૦
- એમ સ્વપ્ન તેને આવિયું,
સમાચાર ભૂંડા લાવિયું;
પડી પેટમાં તેથી ફાળ,
આંખ ઉઘડી ગઈ તત્કાળ. ૧૧
- નજર ફેરવે નૃપ ચોપાસ,
સ્વપ્ન વિચારી થયો ઉદાસ;
પછી પાધરો પડે સહવાર,
ગયો ત્વરાથી ગુરને દ્વાર. ૧૨

દોહરા.

- પૂજ્ય ગુર પોતાતણો, જેહ વસિષ્ઠ મુનીશ;
તેને જઈ પાયે નમ્યો, દશરથ વસુધાધીશ. ૧૩
- પછે દીનવદને કરી, ત્યાં મૂક્યો નિશ્વાસ;
સ્વપ્નવૃત્તાંત કહ્યો સહુ, માંડી ગુરની પાસ. ૧૪

- તવ ગુરુ મુખથી વદા, મનમાં કરી વિચાર;
રાજા એ તુજને થયું, દુષ્ટ સ્વપ્ન નિરધાર. ૧૫
- કરવા શાંતિ તેતણી, જઈ કરી તું વંન;
વનચર ત્રણ મારી કરી, આવ અહીં રાજન. ૧૬
- નિજ ગુરુની આજ્ઞા સુણી, પાપ નમ્યો નૃપ ત્યાંહિ;
મૃગયા રમવા તે દિ તે, ગયો વિકટ મનમાંહિ. ૧૭
- મૃત્યુ અસ્ત જાતાં થયે, બહુ ભટકયો વનમાંહિ;
પણ તેને ત્યાંહાં ચોપગું, નજર ન આવ્યું ક્યાંહિ. ૧૮
- રખડી રખડી થાકિને, એક સરોવર પાસ;
વૃક્ષ હટું તેપર ચઢી, જોડો નૃપ ધરિ આશ. ૧૯
- તવ તે વનમાં વૈશ્યસુત, નિજ અંધાં માખાપ;
કાંધે કાવડમાં લઈ, આવ્યો સરવણુ આપ. ૨૦
- કરાવતો શુભ તીર્થનાં, સ્નાન વૈશ્યદુમાર;
તીર્થાટણ કરતો ત્યાંહાં, આવ્યો વનમોઝાર. ૨૧
- ઉણ્ણકાળ હોવાથકી, દિવસે નડે વિધન;
માટે નિકળી રાત્રિયે, હતો ચાલતો વંન. ૨૨
- તે સમયે અંધાં કહે, સાંભળ પુત્ર સુબાણ;
ગળું સુકાયે અમતણું, કરાવ તું જલપાન. ૨૩
- અંધ માત ને તાતનાં, વચન સૂણતાં વાર;
ટાંગી કાવડ વૃક્ષપર, ઝટ શ્રવણે તે ઠાર. ૨૪
- તુખિપાત્ર કરમાં ધરી, આવ્યો જળને કાજ;
વૃદ્ધ નીજ માખાપની, આણી અંતર દાઝ. ૨૫
- જેહ સમે રાતે ગયો, નીર શોધવા તેહ;
તે વેળા ભયથી અધિક, કંપી તેની દેહ. ૨૬
- તોપણ હિમત ઉર ધરી, વિચારે વનમાંય;
કે જો પાછો જાઉં તો, અંધાં દુખિયાં થાય. ૨૭
- ઓ! અજ્ઞાની છવ તું, શાને હેબક ખાય;
જેહ લખાયું કર્મમાં, તે નવ મિથ્યા થાય. ૨૮

નારાય ઇંદ.

થયો હું ગર્ભમાં પ્રભુકૃપાથકી જિદાડથી,
લખીછ પાંચ વાત મૂજ કર્મમાં તિદાડથી;
ન તે કદી ખસાવિ ચુકિતઓ હજારથી ખસે,
કદી ન લેખ કર્મનો મટાવિયો મટી જશે.

૨૯

અરિલ ઇંદ.

એમ વિચારી ઝંદ, અગાડી પરવયો,
પેલાં સરપર તેહ, પછી આવી ઠયો;
તેમાં તુંખી પાત્ર, સરવણે જોળિયું,
(પરહાં) કુણુક, કુણુક તેમાંહિ, ભરંતાં જોલિયું.

૩૦

આર્યા-ગીતિ.

પાત્રતણો રવ સુણિને, કીધો નૃપ દશરથે મન વિચાર;
કે કો કુંજર આવ્યો, કરવા જળપાન તેહ નિરધાર. ૩૧
એમ વિચારી તેણે, શીઘ્રે તેપર ચલાવિયું જાણુ;
તેણે જઈ કરિ વીંધ્યો, શ્રવણતણો પલકમાંહિ તો પ્રાણુ. ૩૨

દોહરા.

અરે રામ ! કહી ભૂમિપર, પજો લાગતાં જાણુ;
માતતાતનો ભક્ત તે, ભૂલી તનનું ભાન. ૩૩
તુંખિપાત્ર કરથી છુટ્યું, સૂતો થઈ નિરાશ;
ગિગરવાની તેહને, રહી ન અંતર આશ. ૩૪
અરે પ્રભુ આ શો થયો, આજે અકરાકેર;
દૈવ રહિયું મૂજપર, મળે ન એમાં ફેર. ૩૫
મૂજ વૃદ્ધ માળાપના, થશે હવે શા હાલ;
દુખિયાનું દુખ લાંગશે, કાણુ હવે આ કાળ. ૩૬
તરફડતો ત્યાં શ્રવણુ તે, પડિયો કરે પુકાર;
જપતો દીનવદનથકી, રામ ! રામ ! તે ઠાર. ૩૭

વસંતતિલકાછંદ.

કા ભાગ્યવાનતણું આ સર વાગ્યું સીધું,
તેણે ખચીત મુજ કાળજી યંદુ ડીધું;
એવું વદી તરફજો બહુ તેહ ઠામ,
સંભારતો મુખયથી વળિ રામનામ.

૩૮

ચોપાઈ.

માનવશબ્દ સુણી રાજંન,
વિસ્મય અદર્ક પામ્યો મંન;
ધસી આવિયો તેની પાસ,
નિરખી નરને થયો ઉદાસ.

૩૯

માલિની છંદ.

હર! હર! અતિ આ શું દુષ્ટ મેં કર્મ ડીધું,
ધરમધરમ ભૂલી વ્યર્થ જે તંન વીધ્યું;
ક્યમ કરિ છુટશે આ આકરો પાપપાશ,
નૃપતિ મન વિમાસી, થાય ઝાઝો ઉદાસ.

૪૦

ચોપાઈ.

તવ સરવણ કહે રાજંન,
શોચ કાંઈ ધરતો નવ મંન;
મારાં અંધાં મા ને આપ,
તેને જળ જઇને તું આપ.
પછી તજિશ હું મારો પ્રાણ,
સાચ એહ વસુધાપતિ જાણ;
વૃદ્ધ દીનકેરી સંભાળ,
હવે કાણ કરશે આ કાળ ?
દીન વચન સુણતાં રાજંન,
ખેદ અધિક પામ્યો નિજ મંન;
તવ સરવણ કહે સાંભળ રાય,
શોચ મંન ધરતો નવ કાંપ.

૪૧

૪૨

૪૩

ચાનાઈ સહજે થઈ જાય,
 ધાર્યું સરવે મિથ્યા ચાય;
 માટે સાંભળ જૂપ સુખણ,
 જઈ કરાવ બેને જલપાન. ૪૪
 વૃદ્ધ અંધની પાસે જઈ,
 જળ પાયાવણુ વદતો નહીં;
 નિકર દીન તજશે નિજ કાય,
 ટટણાને તરસ્યાં વનમાંય. ૪૫
 સુણતાં નૃપ ઝટ ઊભો થયો,
 અંધાની પાસે તે ગયો;
 જઈ કરી ત્યાં ધરિયું તોય,
 મુખથી કંઈ બોલ્યો નવ તોય. ૪૬

દોહરા.

તવ અંધાએ અંતરે, આણી અદકા પ્રેમ;
 સાદ કર્યો સુત જાણિને, સરવણુ! સરવણુ એમ. ૪૭
 શોકસર્પ જેને ડસ્યો, તે અજપાળકુમાર;
 રાજા દશરથ મુખથકી, બોલ્યો નહીં લગાર. ૪૮

વસંતતિલકાછંદ.

અંધા કહે જવું પહું જલકાજ તારે,
 માટે નથી શું વદતો બળિ તેહ ખારે ?
 હૈયે અમે શરણુ તો અહિં પુત્ર તૂને,
 કાં દુઃખ દેજ સુખ દૈ હમણાં અમૂને. ૪૯

દંડવન્નૂછંદ.

બે તું નહીં ઉત્તર પુત્ર દેશે,
 તો તોય પીશું નહિ તૂજ લેશે;
 એ છે લિધો નીમ અમે ખચિત,
 આવે સમે મૂખથી બોલ મીત. ૫૦

રાગ-દેશી.

લક્ષણવંતારે લાડકા, મારા પુત્ર પાવંન;	
ઉત્તર ક્યમ દેતો નથી, શું વિચારે છે મંન.	
લક્ષણવંતારે લાડકા.	૫૧
ઉદયાચળે રવિ આથમે, શેશ છાંડે ભૂભાર;	
તોય ન ક્રોધ તને ચઢે, મારા પુત્ર લગાર.	
લક્ષણવંતારે લાડકા.	૫૨
જેવુંરે જળ ગંગાતણું, તેવું નિર્મળ મંન;	
આવે સમે દ્રમ મૂખથી, નથિ વદતો વચન.	
લક્ષણવંતારે લાડકા.	૫૩
વચન સુણી વૃદ્ધ દીનનાં, પામ્યો ખેદ રાજનં;	
અંધ પ્રત્યે તે ઉદાસ થઈ, આપ વહિયો વચન.	
લક્ષણવંતારે.	૫૪

ત્રોપાઈ.

તત્ર જોલ્યો દશરથ ભૂપતી,	
શોકાતુર અંતરમાં અતી;	
કરીબ્રમે માર્યું મેં બાણ,	
સુતે તમારે છાંડ્યા પ્રાણ.	૫૫
સંભારી સુતના ગુણ ધણા,	
માતપિતા જે સરવણુતણાં;	
કરિ આક્રંદ પછાડે કાય,	
વિવિધ વિલાપ કરે વનમાંય.	૫૬

રાગ-વેરાડી.

પુત્ર પ્રતાપી પરમ સુખદાતા, ધૈર્યસાગર મુજ પ્રાણ;	
હાસ્યવદન દરસાવ તું તારું, આવીને ચતુરસુખાણ,	
ચાલ્યો ક્યાંહાં મુજને છોડીરે,	
સહજમાંહિ માયા તોડીરે.	૫૭

ધરડી માડી તારી વનમાં રહે છે, તેનો સાંભળતાં પોકાર;
 ધાઈ તું ધસમસ્યો આવને વેગે, દુખડાંતણાં હરનાર,
 વાર કેમ લાગે છે તુજનેરે,
 એન નથી પડતું મુજનેરે. ૫૮

આધાર તું નિરાધારનો સાચો, અંધતણાં લોચન;
 કર્મદોષે કાણુ ઠામે તું ઠરિયો, બોલને વદને વચન,
 ક્યાંહાં તને શોધવા આવુંરે,
 સંગે મારી કાણુને લાવુંરે. ૫૯

આ તે શું રૂઠું દેવ કે મારું, પૂર્વ જનમકરું પાપ;
 કે ઘડપણમાં વાંઝ્યાપણની, ચોટી કપાળે છાપ,
 બાપ ક્યમ મુજને વિસારીરે,
 ગતી મારી કરવી શી ધારીરે. ૬૦

દેવને ઘેર શો દાટ વળ્યો જે, તુજને ઉપાડી લીધ;
 દયાળુઆ દયા છાંડી આ ઠામે, કેમ દગો તે દીધ,
 વાત એ કેમ હું જાણુંરે,
 શાતા કેમ અંતર આણુંરે. ૬૧

તારા જેવો ત્રિભુવનમાંકિ ખીજો, પુત્ર મળે નવ એક;
 મરતાં લગી સેવા માતપિતાની, કીધી એ ધન્ય વિવેક?
 ટેક તુજે કેમ વખાણુંરે,
 સદ્ગુણ તૂજ જીવતર જાણુંરે. ૬૨

પિંડ પક્ષા પક્ષી પિંડતણો તું, એક હતો દેનાર;
 તે તો અચાનક અવનિર્મા મ્હેલી, વસિયો વૈકુંઠોઝાર,
 દુઃખ કહું મુખથી શું આજુંરે,
 અધિક હું અંતર દાઝુંરે. ૬૩

કાળરૂપી લીલ લમતો તે આવ્યો, વેગથી વનમોઝાર!
 તને ઝૂંટાવી નાહો કાણુ વાટે, રંકનું દુષ્ટ ગમાર?
 લોચનવણુ અંધ શું નરખૂંરે,
 પાપી તેને ક્યમ કરી પરખૂંરે. ૬૪

હવીને જગમાં હવે તે શું કરવું, મરવું એ વાત પ્રમાણ;
કાળું મોઢું લઈ કાશીપુરીમાં, જવું શું હવનપ્રાણ!

પ્રાણુચક્રી પુત્ર જે પ્યારેરે,

તે તો તજી સ્વર્ગ સિધાઈરે. ૬૫

એમ રૂદન જહુજહુ વિધ કરતાં, ખૂટયું આંસુનું નીર;
પુત્રનું મળું સુણી માતકેરે, લાગ્યું કાલજડે તીર.

હળી ભાત ભૂલીને ધરણેરે,

તેનો શોચ સવિતો શું વરણેરે! ૬૬

ગરબી,

રે! રે! પ્રાણુચક્રી પ્યારા પુત્ર, ગયો ક્યાંહાં આ સમે;

અહીં વનમાં સુકી નીરાધાર, કહે હવે કયમ ગમે. ૬૭

તારાં વચન મીઠાં સુધાતુલ્ય, તે કેમ વિસારિયે;

કોને કહિયે અંતરકેરી વાત, કીરજ કેમ ધારિયે! ૬૮

મીઠ દુખડું દેવાને કાજ, અહીં સૂધી લાવિયો;

તારા મનમાંહિ કપટવિચાર, ક્યાંહાંયકી આવિયો! ૬૯

દીસે દૈવગતી વિપરીત, જેથી લાજ છોડિને;

આલ્યો મરજદા અમતણી આમ, સહજમાંહિ તોડિને. ૭૦

કહ્યાં કડવાં વચન તને જેહ, તે શું યાદ આવિયાં;

દે દો કપટીનાં કપટવચન, તે તો તને લાગિયાં. ૭૧

કે શું શ્રમથી કંટાળીને દૂર, ગયો તું પરલોકમાં;

તરસ્યાં માતપિતા તારાં અંધ, તેને નાખી શોકમાં. ૭૨

તારા સરખો સપુત કોણ ઠામ, જઈ કરી ખોળિયે;

તારા સદયુજકેરાં વખાણ, શાં શાં મુખ ખોલિયે. ૭૩

દુખદરિયામાં નાખવાં અમને, તારે હતાં જાહેર;

શાને શ્રમ તેં વેઠી નીજ અંગ, આપ્યાં મુખ તાહેર. ૭૪

માયા માતપિતાતણી કેમ, ગયો લાછ વીસરી;

મેલ અંતરનો મૂકી દૂર, કહેની વાત તે અરી, ૭૫

પાણી સરખું પૂછ્યાવણુ કો દી, પિતો નહીં જોહતો;
મુકી વનમાં રઝળતાં આજ, ગયો દૂર તેહતો.

૭૬

દોહરો.

મૂછાંગત થઇ ભૂમિપર, પડ્યાં અધ નરનાર;
દશરથ વસુધાધીશને, દિધો શાપ તે વાર.

૭૭

રે ! દશરથ તત્કાળ જ્યમ, જ્ય અમારા પ્રાણ;
પુત્ર ! પુત્ર ! કરતાં ત્યમે, જાઓ તુજ રાજન.

૭૮

આર્ય-ગીતિ.

પુત્ર પછાડી અધે, દીધૂં સ્વપ્રાણદાન તે દાર;
દહનક્રિયા કરિ ત્રણની, ભૂપ ગયો નીજ નઅમોઝાર.

૭૯

દોહરો.

માતતાતના ભક્તનો, અનુપમ આ દૃષ્ટાંત;
વાંચી જન વિચારજો, રાખી વૃત્તિ નિજ સાંત.

૮૦

જગમાં જન્મ ધરી કરી, માતપિતાની શેજ;
સેવા જોણે નવ કરી, વૃથા વહો શિર ઝોજ.

૮૧

કપૂત જે માખાપનો, જઇ ભુલી ઉપકાર;
હ્રો તે નિશ્ચે પડે, શૈરવ નર્ક મોઝાર.

૮૨

ભક્ત જનકજનનીતણા, જગમાં થાય અનેક;
પણ તેમાં સરવણુ સમો, મળે ન શોધ્યો એક.

૮૩

ધન્ય જીવતર તેહનું, ધન્ય તેહનો દેહ;
ધન્ય ભક્તિ તે તેહની, એમાં શો સદેહ.

૮૪

મોટા ગ્રંથ ભણી કરી, બનિયા પડિતરાય;
માત તાતને દૂસતાં, વૃથા સહુ વહિજાય.

૮૫

એવા જન ચંડાળનું, ઘટે નહીં દરશન;
નિશ્ચે તેપર જાણવો, રૂઠ્યો જગજીવન.

૮૬

સદભાવે કરિ સેવના, માત તાતની સાર;
કરિયે કોડપકી નકી, રીત્રે જગકિરતાર.

૮૭

આપણુ અણુસમજૂ હતા, બચપણમાં જે વાર ;	
ત્યારે કેવા તેમણે, કર્યા ભલા ઉપકાર.	૮૮
તેનો જે કરિયે કદી, ઉરમાં કંઈ વિચાર ;	
તો તેનો નવ પામિયે, કો દી આપણુ પાર.	૮૯
તોપણુ તેનો જેટલો, બને તેટલો ચાર ;	
પાડ વાળવા યત્ન તો, કરવો વારંવાર.	૯૦
એજ ધર્મ છે પુત્રનો, જેનું મેં આ કાર ;	
વર્ણન કર્યું તેનો સદ્, સજ્જન લેજો સાર.	૯૧

(મિશ્ર)

સાહિત્યશાતક.

દોહરા.

ધન, વિદ્યા, આયુષ્ય ને, કર્મ, મૃત્યુ એ પાંચ ;	
વિધી ગર્ભમાં સર્વને, લખે લલાટે સાચ.	૧
દુષ્ટ નારને પોષતાં, દિવે મૂર્ખને શાન્ત ;	
દુખિયાના સહવાસથી, દુખ પામે વિદ્વાન.	૨
આજિવિકા જ્યાંહાં નહીં, જહાં નહીં સત્કાર ;	
મળે ન વિદ્યા, મિત્ર જ્યાં, ઠરવું નહિં તે કાર.	૩
વૈદ, નદી, ઓત્રી અને, વિપ્ર, ભૂપ, ધનવાન ;	
જહાં નહીં ઠરતાં તહાં, થાયે દુઃખ નિદાન,	૪
જેમ વાંન વાસિત કરે, વૃક્ષ સુકડનું એક ;	
એમજ એક સુપુત્ર તે, દીપાવે કુળટેક.	૫
માન, ધન, મધ્યમ ચહે, દ્રવ્ય અધમ જન સ્થાય ;	
ઉત્તમ જન મન માનવણુ, જાણે દ્રવ્ય ન કાંચ.	૬
જેમ દિવસ રજની નહી, દેખે જન જન્માંધ ;	
તેમજ દોષાદોષ નહીં, દેખે જન કામાંધ.	૭
લક્ષ્મીથી મિત્રો મળે, બ્રાત અનૂકુળ થાય ;	
લક્ષ્મીથી સંસારમાં, જન પડીત ગણાય.	૮

દુષ્ટ ભારજી, મિત્ર શઠ, સામુ બોલતો દાસ ;

વળિ ફણિ જેને ઘેર તે, નિશ્ચય પામે નાશ. ૯

પ્રિય ભાવણના ચોગથી, સર્વ જનો ખુશ થાય ;

માટે તેવું બોલતાં, કૃપણ ન થાવું કાંચ. ૧૦

નહિં ઊંચે ચઢિ બેસવે, પણ જન ગુણે સુહાય ;

કાગ શિખર ઉપર ચઢે, કેમ ગરડ ગણાય. ૧૧

સંપત્તી મોટી છેતે, ગુણ સરખી ન પુખ્તય ;

નિષ્કલંક બિજનો શશી, પૂણ્થિ અધિક મનાય. ૧૨

કટૂ વૃક્ષ સંસારને, અમૃતફલ છે બેજ ;

એક સુભાષણ ને બિઝૂં, સજ્જનસંગત એજ. ૧૩

પ્રિયા, સ્નેહિ, ધન, રાજ એ, ગયાં મળે કો વાર ;

પણ તન ગયણું અમૂલ્ય તે, મળેનહીં કો ઠાર. ૧૪

માનભંગથી દિનદિને, ઉપજે દુઃખ અધીક ;

માટે જીજ્ઞાસુ ભોગવી, મરવું એ છે ઠીક. ૧૫

હણુતાંને હણુતાં નહીં, મનમાં ડરવું કાંચ ;

દુષ્ટપ્રતી નિર્દય થવું, એજ ખરો છે ન્યાય. ૧૬

સર્પ, મૂર્ખ, અઝી, ઉદક, ત્રિયા અને ભૂપાલ ;

એ છ પ્રમાદે સેવતાં, પ્રાણ હરે તત્કાલ. ૧૭

દુષ્ટ કુળે જન્મ્યા છતાં, ને હોયે વિદવાન ;

દેવ સરીખા તેહને, આપે અદકૂં માન. ૧૮

જે બહુ પુત્રોથી સદા, થાયે શોચ અપાર ;

તેથી રૂઝો એક જે, કુળરક્ષણ કરનાર. ૧૯

એક સુકું સળગી તર, બાળે લીઝું વંન ;

તેમ કપુત કુળ નીપજી, બાળે સહુતાં મંન. ૨૦

સ્ત્રી, સાધુસંગત અને, બાળક એ ત્રણ સાર ;

બવતાપે બળનારને, વિશ્રાંતી દેનાર. ૨૧

રાજપતિ ગુરુપતિ ને, મિત્રપતિ ત્રણ એહ,

પતિમાત વળિ જાણવી, નિજ માતાસમ તેહ. ૨૨

- કામસમો વ્યાધી નહીં, ક્રોધસમું નહિ દુઃખ ;
મોહસમો શત્રુ નહીં, જ્ઞાનસમું નહિં સુખ. ૨૩
- કો દી કોપી આપણી, કરે શુભ પરકાશ ;
માટે મિત્ર ઉપેર પણ, ધરવો નહિ વિશ્વાસ. ૨૪
- માટી, પથ્થર, કાબટમાં, નથી દેવનો વાસ ;
માટે ભાવે સમરવો, આદ્યભૂ અવિનાશ. ૨૫
- જ્ઞેયન મૂર્ખપણાં પડે, દુષ્ટદાયક ગણાય ;
એ બેથી દુર્ઘટ અધિક, પરગૃહવાસ મનાય. ૨૬
- દોષરહિત કુળ કોનું ? ને, તન કોનું ન પિડીત !
કોને સંકટ નથિ પડ્યું ? કોને સુખ છે નિલા ? ૨૭
- સંતોષામૃતપાનથી, જે શાંતી સુખ થાય ;
તે ધન લોભે એકદૂ, કરે નહીં લેવાય. ૨૮
- સ્ત્રી, ભોજન, ધનના ભુખ્યા, થવું ન વારંવાર ;
દાન, અધ્યયન, તપાવિષે, તૃપ્ત થવું ન લગાર. ૨૯
- સુસ્વભાવથી કુળ દિપે, શુભથી દીપે રમ ;
વિદ્યા સિદ્ધિથી દિપે, ભોગથી લલિત અનૂપ. ૩૦
- વિદ્યારૂપી રતનવણ, જે છે પામર જન ;
ધની છતે તે સર્વથી, ગણવો પામર મન. ૩૧
- રંકતણા રાજા કરે, કરે રાયના રંક ;
નિર્ધન ધનવંતા કરે, ધનિ નિર્ધન નિઃશંક. ૩૨
- આપસમાણું બળ નહીં, મેઘસમું બળ નાંહિં ;
તેજસરીખું તેજ નહિ, ધાન્ય સમું નહિં કાંઈ. ૩૩
- પરચણરૂપી અગ્નિથી, બળ્યા બળ્યા નિત્ર થાય ;
ધૃત છે તે યશ પામવા, ન મળે નિત્ર નિંદાય. ૩૪
- ભય પેદા થાતાં સુધી, ધરવી બિડ મનમાંય ;
પ્રાપ્ત થયે તે મુક્તિથી, કરવો શુભ બિપાય. ૩૫
- મેળવવાં ધન ધાન્ય તો, કરવો વિદ્યાભ્યાસ ;
લાજ તજે બહેવારમાં, પામે જન સુખ પ્રાસ.

દુષ્ટ ભારજી, મિત્ર શક, સામુ યોદ્ધા તો દાસ ;
વળિ ક્ષણિ જોને ઘેર તે, નિશ્ચયે પામે નાશ. ૯

પ્રિય ભાવણના યોગથી, સર્વ જનો ખુશ થાય ;
માટે તેવું યોદ્ધાતાં, કૃપણ ન થાવું કાંઈ. ૧૦

નહિં ઉચે ચઢિ એસવે, પણ જન ગુણે મુદાય ;
કાગ શિખર ઉપર ચઢે, કેમ ગરુડ ગણાય. ૧૧

સંપત્તી મોટી હોતે, ગુણુ સરખી ન પુણ્ય ;
નિષ્કલંક બિજનો શશી, પૂણ્યિ અધિક મનાય. ૧૨

કટૂ વૃક્ષ સંસારને, અમૃતફલ છે એજ ;
એક સુભાવણુ તે બિજનું, સજ્જનસંગત એજ. ૧૩

પ્રિયા, સ્નેહિ, ધન, રાજ એ, ગયાં મળે કો વાર ;
પણુ તન ગયણું અમૂલ્ય તે, મળેનહીં કો દાર. ૧૪

માનભંગથી દિનદિને, ઉપજે દુઃખ અધીક ;
માટે જીવન દુઃખ ભોગવી, મરવું એ છે ઠીક. ૧૫

હણુતાંને હણુતાં નહીં, મનમાં ડરવું કાંઈ ;
દુષ્ટપ્રતી નિર્દય થવું, એજ ખરો છે ન્યાય. ૧૬

સર્વ, મૂર્ખ, અઝી, ઉદક, ત્રિયા અને ભૂપાલ ;
એ છ પ્રમાદે સેવતાં, પ્રાણુ હરે તત્કાલ. ૧૭

દુષ્ટ કુળે જન્મ્યા છતાં, જો હોયે વિદવાન ;
દેવ સરીખા તેહને, આપે અદકું માન. ૧૮

જો બહુ પુત્રોથી સદા, થાયે શોય અપાર ;
તેથી રૂડો એક જો, ક્ષણરક્ષણ કરનાર. ૧૯

એક સુદૃઢ સળગી તર, બાળે લીઝું વન ;
તેમ કપુત કુળ નીપજી, બાળે સહુનાં મન. ૨૦

સ્ત્રી, સાધુસંગત અને, બાળક એ ત્રણ સાર ;
ભવતાપે બળનારને, વિશ્રાંતી દેનાર. ૨૧

રાજપતિ ગુરુપતિ ને, મિત્રપતિ ત્રણ એક ;
પતિમાત વળિ બાણવી, નિજ માતાસમ તેહ. ૨૨

- કામસમો વ્યાધી નહીં, ક્રોધસમું નહિ દુઃખ ;
મોહસમો શત્રુ નહીં, જ્ઞાનસમું નહિં સુખ. ૨૩
- કો દી કોપી આપણી, કરે ગુણ પરકાશ ;
માટે મિત્ર ઉપેર પણુ, ધરવો નહિ વિશ્વાસ. ૨૪
- માટી, પથ્થર, કાબટમાં, નથી દેવનો વાસ ;
માટે ભાવે સમરવો, આદ્યપ્રભૂ અવિનાશ. ૨૫
- જોખન મૂર્ખપણું પડે, દુખદાયક ગણાય ;
જો બેથી દુર્ઘટ અધિક, પરગૃહવાસ મનાય. ૨૬
- દોષરહિત કુળ કોનું ? ને, તન કોનું ન પિડીત !
કોને સંકટ નથિ પડ્યું ? કોને સુખ છે નિલા ? ૨૭
- સંતોષામૃતપાનથી, જે શાંતી સુખ થાય ;
તે ધન લોકો એકઠું, કરે નહીં લેવાય. ૨૮
- સ્ત્રી, ભોજન, ધનના ભુખ્યા, થવું ન વારંવાર ;
દાન, અધ્યયન, તપવિષે, તમ થવું ન લગાર. ૨૯
- સુસ્વભાવથી કુળ દિપે, ગુણથી દીપે રમ ;
વિદ્યા સિદ્ધિથી દિપે, ભોગથી લક્ષિમ અનૂપ. ૩૦
- વિદ્યારૂપી રત્નવણુ, જે છે પામર જન ;
ધની છતે તે સર્વથી, ગણવો પામર મન. ૩૧
- રંકતણા રાગ કરે, કરે રાયના રંક ;
નિર્ધન ધનવંતા કરે, ધનિ નિર્ધન નિઃશંક. ૩૨
- આપસમાણૂં બળ નહીં, મેઘસમું જળ નાંદિં ;
તેત્રસરીખૂં તેજ નહિ, ધાન્ય સમું નહિં કાંઈ. ૩૩
- પરચશરૂપી અગ્નિથી, બળ્યા બળ્યા નિત્ર થાય ;
ધુસ્છે તે યશ પામવા, ન મળે નિત્ર નિંદાય. ૩૪
- ભય પેદા થાતાં સુધી, ધરવી બિંક મનમાંય ;
પ્રાપ્ત થયે તે યુક્તિથી, કરવો શુભ ઊપાય. ૩૫
- મેળવવાં ધન ધાન્ય તો, કરવો વિદ્યાબ્યાસ ;
લાજ તજે બહેવારમાં, પામે જન સુખ ખાસ. ૩૬

- સુખધન કરનારથી, વિદ્યાભ્યાસ ન થાય ;
વિદ્યાધન ધનનારથી, સુખ નાંહીં લેવાય. ૩૭
- વંનનાં સિંહતણો લીધો, શિયાળવાંએ પ્રાણુ ;
માટે યુદ્ધિવાન છે, ખરેખરો ખળવાન. ૩૮
- જેનું ધન પરહાય ને, વિદ્યા પુસ્તકમાંહિ ;
તે ધન, વિદ્યા તેહને, કામ ન લાગે કાંહિ. ૩૯
- ઈંદ્રવાણિનાં ફળ નહીં, જેમ તજે કડવાસ ;
તેમજ ખળ ખળપણુતણો, કરે ન કો દી નાશ. ૪૦
- સુસ્વભાવથી સાધુ ને, દેવ, પિતા ખુશ થાય ;
વળિ પંડિત સદ્વાક્યથી, અંતરમાં હરખાય. ૪૧
- ટીપું ટીપું કુંભમાં, ટપકે તેહ ભરાય ;
એમજ વિદ્યા ધર્મનો, ક્રમે વધારો થાય. ૪૨
- ધીરજ, પ્રિયભાષણ અને, દાનશક્તિ, રસજ્ઞાન ;
મરડે મચડે એ ગુણો, નાવે નિશ્ચે માન. ૪૩
- સર્પ ડંશ દે જો કદી, કોધે કરી ચિડાય ;
તેથીપણ દુરિજન હિણો, છેદે મર્મ સદાય. ૪૪
- જેમ મેઘધુદોતણો, તરણાં કરે સમાસ ;
એમજ બહુ સપે મળે, કરે શત્રુનો નાશ. ૪૫
- બ્રાહ્મણ ભોજનથી રિએ, મેઘગર્જને મોર ;
સાધુ પરસુખથી રિએ, ખળ પરદુખે નઠોર. ૪૬
- લુપ્ધતણો યાચક રિપૂ, બરિણિરિપુ ભરથાર ;
ચોરતણો રિપુ ચંદ્રમા, મૂર્ખતણો હુંશિયાર. ૪૭
- જેમ સર્પને પય દિધે, વાધે અદકૂં ઝેર ;
તેમજ શિક્ષા મૂર્ખને, દિધે વધારે વેર. ૪૮
- જે જન કો દી ના કરે, કંઈ ધર્મ કે દાન ;
તે જન બધે ગણાય છે, જિવતે મુવા સમાન. ૪૯
- જેને જેહ વિષયતણી, ધન્ય લેશ ન થાય ;
તેને મન તે વિષય તો, વીખ સમાન ગણાય. ૫૦

- હોય લલા આકર થકી, લલૂં ધણીતું કામ ;
જ્યમ અંગદ, હનુમાનથી, સીતા પામ્યા રામ. ૫૧.
- સુખ સજ્જનસંગતતણૂં, દુર્જન મળે જણાય ;
લહે મિષ્ટતા ઇક્ષુની, જ્યારે લીમ ચવાય. ૫૨.
- પાંડિત જનનો અમ લહે, જે કો પાંડિત હોય ;
પીડ પ્રસૂતાની નહીં, સમજે વંઝા કોય. ૫૩.
- કરિયે અમ ક્યમ એહવો, જેથી કાજ ન હોય ;
ડુંગરપર ખોદે કુવો, ક્યમ કરી નિકળે તોય. ૫૪.
- કેવળ મૂઢ ન સમજશે, બુધજન વચનવિલાસ ;
દાદુર શું સમજે કહો, અમલ કમળની વાસ. ૫૫.
- વિના કહે હું સત્પુરુષ, પરની પૂરે આશ ;
કોણ કહે છે સૂર્યને, ધર ધર કરે પ્રકાશ. ૫૬.
- ખાય ન ખરચે શુદ્ધ જન, ચોર સખળ લઈ જાય ;
પાછળ જ્યમ મધમાખ તે, હાથ ધસે પસતાય. ૫૭.
- નરની વળિ નળનીરની, એકજ ગતિ જગ જોય ;
જ્યમજ્યમ નીચો થઈ નમે, ત્યમત્યમ જાચો હોય. ૫૮.
- વડા સહજ વાતે રિઝી, દિયે લલી બકસીસ ;
તુળસીદળથી જ્યમ હરી, અર્ક, ધંતુરે ધ્રુવ. ૫૯.
- સાચ, જૂઠું નિર્ણય કરે, નીતિનિપુણ જે હોય ;
રાજહંસવણ કુણ કરે, અલગ દુગ્ધ ને તોય. ૬૦.
- હૂર કરી કો નવ શકે, ઉલટા વિધિના અંક ;
ઉદધિ પિતા પણ અંદ્રનું, ઘોષ ન શક્યો કલંક. ૬૧.
- વીર પરાક્રમ નવ કરે, તેથી ડરે ન કોય ;
બાળકનું પણ ચિત્રનો, વાઘ રમકડું હોય. ૬૨.
- નૃપપ્રતાપથી દેશમાં, રહે દુષ્ટ નવ કોય ;
પ્રગટે તેજ દિનેશનું, ત્યાં તિમિર ક્યમ હોય. ૬૩.
- લલૂં કરતાં વાર પણ, યુરે વિલંબ ન ધાર ;
દિન લાગે ધર બાંધતાં, નહીં પાડતાં વાર. ૬૪.

એવો વિચાર ચિતમાં ધરિ નમ્ર થાને,
મિથ્યાભિમાન કરતાં લગરીક લાને. ૪

ગર્વિષ્ટ શબ્દ જનને પ્રિય નાહિં લાગે,
ગર્વિષ્ટ શબ્દ જનને તિરતુલ્ય વાગે ;
ગર્વિષ્ટથી ન બનશે કદિ તર્કકાને,
મિથ્યાભિમાન કરતાં લગરીક લાને. ૫

ઝીણૂં કદી મગતરું કરિકર્ણુ પેશે ;
પ્રાપ્ત્યવાન પશુનો જિવ રહેજ લેશે,
એવાયિ થાય બળથી કદિ ના ધલાને,
મિથ્યાભિમાન કરતાં લગરીક લાને. ૬

કુંડળિયો.

ઝાહયો સહુથી હું અને, હુંજ સર્વથી શર ;
અતુર સર્વથી હું અને, હુંજ પંડિતમાં પૂર ;
હુંજ પંડિતમાં પૂર, મૂળસમ આજ ન કોયે ;
મૂરખને અભિમાન, અંતરે એવું હોયે ;
પણ મિથ્યા ગર્વને, ભેટવા શિદ તું ધાયો ;
લજવા ઉરમાં કાંઈ, નથી તું સહુથી ઝાહયો. ૧

છાંયો.

તજવું જન અભિમાન, શીખ સમજને રૂડી ;
થઈ દશાનનતણી, દશા એથી બહુ ભૂડી ;
વણુ મોતે એયકી, મુઆ કંઈ રાણીબયા,
દશશત કર બાણના, બાણથી જુઓ કપાયા ;
વળી કરે ગર્વ અર્જૂનને, બ્રહ્મવાહને મારિયો ;
સવિતો કહે એથી જગતમાં, અર્થ ન કાણે સારિયો.

કપૂતવિષે,

છપ્પો.

“જેમ ચંદ્રવણ નિશે, જ્યોત્સોલા નવ સારી;
તેમ મુવલ્લણવિના, દિસે રૂપવંતી નારી;
વિના નીરતો દૂપ, જૂપવણ તેજ જાહેવો;
સત્ય ખ્યાવણ મિત્ર, જાણવો તેજ તહેવો;
નહિ વિનાયુદ્ધિના પુત્રધી, લાલ કશો ઉર આણવો;
જે માતપેટ જન્મ્યો કપુત, કુળરૂપામણો જાણવો.” ૧

લોભી વિષે,

છપ્પો

ધણિ સરિતાનું નીર, સિંધુમાં જઈ સમાયે;
તોપણ તેનું જેમ, પૃથ્વી નવ પેટ ભરાયે;
તેમ લોભિને ધન, મળે તૃપ્તી નવ પામે;
પાંચ મળે દશતાણી, આશ અંતરમાં જામે;
જે જગદીશે કંઠણા કરી, ઘટતું આપ્યું હોયછે;
તેપણ લોભીજન લોભમાં, છત્તું પાસનું ખોયછે. ૧

વિદ્વાનની કદર કેનેછે ?

છપ્પો.

ભાણી થયા વિદ્વાન, ભણે બહુ પુસ્તક વાંચો;
સમજી સાર અસાર, અધિક અંતરમાં રાચો;
લેવા દેવા નથી, તેની દુનિયાને લેશે;
કહો તમે શું રજ્યા, સકળ જન એમજ કહેશે;
નહિ વિદ્વાના શણૂની કદર, સૂર્યજનો કંઈ જાણશે;
સવિતો કહે રજતા નર ઉપર, ગ્રેમ અધિક ઉર આણશે. ૧

હિતશિક્ષા.

મત્તગયંદ છંદ.

જે જન શુદ્ધ વિચારતણો નહિં;
સાર કદી ઉર્માદિં વિચારે ;

તે જન વ્યર્થ સહે તન કષ્ટ,
 યમ મતિભૂષ પિડાઈ પુકારે;
 પાસ છોડે દિવ આંખ મિચી,
 અથડાય જનો મુરખાઈથિ જ્યારે;
 કોણ સુમાર્ગભણી દિલ દાઝ,
 ધરી પછિ જાય લમ જન ત્યારે. ૧

ગરખી.

હીતશિક્ષામૃત પીજિયે,
 હાંરે બિન્નું સર્વ જાણિ વીખ ફેંકી દીજિયે;
 હોજરે. હીત. ૨૬

હાંરે સહુ સજ્જનો શિખોનિ સાર શોધવા,
 હાંરે પામી જ્ઞાનદાન સાનથી ગુણી થવા;
 હોજરે. હીત. ૧

હાંરે મુણી સત્ય બોધ ક્રોધ નવ કીજિયે,
 હાંરે ક્ષીરનીરમાંથિ ક્ષીર ચુસી લીજિયે;
 હોજરે. હીત. ૨

હાંરે અનીતીતણા ન અંથ કો દિ વાંચિયે,
 હાંરે હૃદયપાત્રમાં સુનીતિનીર સાંચિયે;
 હોજરે. હીત. ૩

હાંરે ઉભય લોકમુખ એથકીજ પામશે,
 હાંરે ભવી વેદના સહુ તે વળી વામશે;
 હોજરે. હીત. ૪

હાંરે સવીતાતણી વિનંતિ જીર આણવી,
 હાંરે દુહા હીતકારિ એથિ નવ જાણવી;
 હોજરે. હીત. ૫

અંગ ૩ જી

પ્રીતિ સંજ્ઞાધી.

શકુન્તલાખ્યાન.

દાળ,

- ગૌરીનંદન વિદ્વનિકંદન, સિદ્ધિસદન મહારાજ ;
 પ્રથમે પ્રણમૂં પ્રેમ ધરીને, સફળ થાય સહુ કાજ ૧
- એકદંત બળવંત કૃપાવિણુ, નાવે દુખનો અંત ;
 માટે સમર્થ સત્યભાવથી, સિદ્ધિબુદ્ધિનો કંથ. ૨
- સિંધુરમુખ સન્મૂખ થતાંમાં, વિદ્વ વિમુખ તે થાય ;
 પ્રયાગપથ પદ ધરતાં અધનગ, જેમ ચૂર્ણ થઇ જાય. ૩
- મૂલકવાહન મોદિકલક્ષણુ, સિંદુર શોભે અંગ ;
 શર્પકર્ણુ પાશાંકુશધર તે, કરો સફળ ભય ભંગ. ૪
- ગણનાયકની કૃપાતણુ છે, કવિજનને અભિમાન ;
 માટે લંબોદર આ અવસર, ટાળો મુજ અજ્ઞાન. ૫
- ભાગ્યદ્ર પરિપૂરણુ ભાવે, મમ અંતર કરિ વાસ ;
 સેવક જાણી કરો સકલ મુજ, મલિનમતીનો નાશ. ૬
- અહાસુતા ભવતારણી તારો, ગણજે મુજને દાસ ;
 આળક જાણી માત માહરી, રસનાએ કર વાસ. ૭
- ધવલ દંસ તુજ સુંદર શોભે, ધવલ વસ્ત્ર પરિધાન ;
 ધવલ વર્ણુ તુજ શીતરશ્મિનું, સહજ ઉતારે માન. ૮
- ધવલ કંચુકી ધવલ શરીરે, સંજ્યા સકલ શ્રંગાર ;
 જનની તુજ ગુણગણ વર્ણવતાં, શેષ ન પાગે પાર. ૯

વીણાપુસ્તક કર ધરિ કોડે, કરેછ સુસ્વર ગાન ;
 શ્રવણ કરતાં તન્મય થાયે, વિધિ, હરિ ને ઇશાન ; ૧૦
 અંબે તુજ સૌંદર્ય નિરખતાં, તટસ્થ મન્મથ થાય ;
 રૂપ અનૂપમ તે કમિજનથી, કયમ કરિને વરણાય ? ૧૧
 શરણુ આવિયો કિંકર જાણી, મયા કરો મુજ માય ;
 રાખો મેહર કરીને મુજને, ચરણકમલની છાંય. ૧૨
 ગિરિજાસુતને સરસ્વતીને, સમરી એહ પ્રકાર ;
 કયા કહું છું શકુન્તલાની, જેમાં રસ શૃંગાર. ૧૩

રાગ આખાહરણનો.

એક સમયે કૌશિક મુનિજન, તેણે આદ્યું તપ જઈ વન ;
 મહા કષ્ટ કાયાને દીધું, મન હરિપદસ લીન કીધું. ૧
 કરી મનથી સરવ ભય ત્યાગ, જેઠા આસન વાળી તે જાગ ;
 ઇદ્રિાસનની ઇચ્છા ધરી, જેઠા જોગાસન વાળી કરી. ૨
 કર્યું પંચાગ્નિતું સાધન, અતિ ઉજળુ કાળે મુનિજન ;
 ઝાડે જીર્ધ પગે ટંગાઈ, ધુમ્રપાન કીધું મુનિરાઈ. ૩
 શીત, વર્ષાકાળે મુનિરાય, પોઢે સરિતામાં જલ સળયાય ;
 ગજાપૂર પાણીમાં રેતો, ધામ વર્ષા ને શીત તે રહેતો. ૪
 તાળી ત્રીકમજીશ્ન લાગી, તેની બ્રાંતી સકલ સદ્ય લાગી ;
 તીવ્ર તપ માંડયો મુનિજન, દેખી મદ્રવા પામ્યો ભય મન. ૫
 તેનો તપ ભંગ કરવા કાજ, નિરધાર કર્યો સુરરાજ ;
 એક અપ્સરા મેનિકા નામ, તુર્ત જોલાવી તેણે ઠામ. ૬

વલણ.

તપભંગ કરવા મુનિતણો, કરિ નક્કી સુરરાજાન રે ;
 જોલાવી અપ્સરા મેનિકા, કરિ આદર ને સતમાન રે ૭

ઢાળ.

ઇંદ્રસભામાં અપ્સરા આવી, જોલી જોડી જે પાણુ ;
 “શી આજ્ઞા સ્વામી છે મુજને, સંભળાવો આ ઢાળુ.” ૮

આદર દેઈ સુરેશ ઝોતરીયા, “સાંભળ ચતુરા નાર ;”
 “કૌશિકનો તપ ભંગ કરવા, કીધો અમે નિરધાર.” ૯
 “તેહમાટે પરવર મુનિવરને, છળવા કારણ આજ ;”
 “એજ આજ્ઞા છે તૂજને, કરિ આવ શીઘ્રે કાજ.” ૧૦
 નમન કરી તવ મેનિકા ખોલી, “સાંભળિયે સુરરાય ;”
 “બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવને છળૂં તો, એ તે શી ગણતીમાંય !” ૧૧
 એમ લદી કર વીણા ધરીને, ખેડી વિમાનમોઝાર ;
 સુરપુરથી ભૂલોકમાં આવી, સજી સોજે શણગાર. ૧૨
 શોભા શી સુંદર તેહની, કવિ વર્ણવે હાલ એકથી ;
 ઝાંખા થયા શશિ, ઉડગણો, સુંદરિતણી તનજયોતથી. ૧૩
 તપ ભંગ કરવા મુનિતણો, સુરસદનથી તે જીતરી ;
 મૂરત પનાવી મોહની, મુનિમન મ્હોવા સંચરી. ૧૪
 મુખચંદ્રબોતી નિરખતાં, સુધ ના રહે મન ચંદ્રની ;
 કર, ચરણ સુખમાને ભજી, સુખમાં સરોરહૃદની. ૧૫
 શુભ નેત્ર સુખમાને ભજી, શોભા તે મિનમુગનેનની ;
 નાસિકાકેરી સુખમાને, ભજી દીપક એનની. ૧૬
 ફરહરે અંચલ નયન ચંચલ, ચલકતો કટિલંકરે ;
 વીણા વજ્રડતી દ્વાગ ગાતી, ભરતિ પ્રુલ તે અંકરે. ૧૭
 સુણિ રાગ સહ અનુરાગ મુનિએ, નેત્ર ખોલ્યાં ધ્યાનથી ;
 જ્વેતાં છળી તપ તો ઉડ્યો, છૂટ્યો ક્રપીશ્વર જ્ઞાનથી. ૧૮

વલણ.

સ્વરૂપ સુંદર નિરખતાં, મોહિત થયા મુનિરાય રે.

જ્વેતાંજ તપ લૂંટાઈ ગયો, ગયું જ્ઞાન ઉડી ક્યાંય રે. ૧૯

રાગ માઝ.

યુ મુનિને તે મદનશરાસન હો, છોડી દીધું પલકમાં આસન હો. ૨૦
 ૧, તપ ને ધરમ તે ગમાવ્યો હો, મોહી મેનિકા પાસે આવ્યો હો. ૨૧
 ગોઅંગ ઉમંગે લગાવ્યો હો, જાણે જોગતણું કળ પામ્યો હો. ૨૨

એક ક્ષણતણાં સખને કાળ હો, ખોયું મહા તપશ્શ મુનિરાજ હો. ૨૩
 પછી પસતાયો મન મુનિજન હો, ત્યાંથી આવ્યો તે ખીજ વન હો. ૨૪
 ગર્ભ મેનિકા લહિ પડ્યો ઉર હો, તેથી જઈ ન શકી સુરપૂર હો. ૨૫
 યઈ નવ માસે પુત્રી જ્યારે હો, ગર્ભ મેનિકા સુરપૂર ત્યારે હો. ૨૬

રાગ આખાહરણનો.

ચોપાઈ.

પેલી પુત્રીને નાખી વન, ગર્ભ મેનિકા સ્વર્ગસદન;
 જન્મી માણસથી એને જાણી, દયા મેનિકાએ નવ આણી. ૨૭
 પડી ખાપડી એકલી વન, ટળવળતી ને કરતી રદન;
 કોઈ લેવા મળે ન સંભાળ, તેને સંભાળે શ્રી જગપાળ. ૨૮
 તેહ પંથ કણ્ય મુનિરાજ, જતાં તીરથસ્નાનને કાળ;
 તેણે દીડી પડી તેહ ધાર, પેડી શંકા તે ચિત્તમોઝાર. ૨૯
 “કે એ દેવ, દાનવ કે કિન્નરની?” “હશે નાગ કન્યા કે કો નરની?”
 “નથી સમજાતું જેતાં કાંઈ”, “એને નાખી ગયું કોણ આંહી?” ૩૦
 શંકાસિંધુનું મિત્ર થયું મન, અતે લીધી સુતા મુનિજન;
 રોતી ટવળતી આશ્રમ આણી, દયા મુનિવરે અંતર જાણી. ૩૧
 કહ્યું જોતમીને મુનિરાય, “એન કર તું આની રક્ષાય,”
 જોઈ સુંદર દામલ તાંન, બહાલ ઉપજ્યું તેને મન. ૩૨
 લઈ દોટે તેને વળગાડી, કરે જતન રૂડી પેર દાડી;
 રહિ કર્મયોગે કરી જિવતી, જોઈ જોતમી પરસન થતી. ૩૩
 કૃપા સરવે ઋષિવધુ કરતી, બહાલ તેના ઉપર બહુ ધરતી;
 એમ સહુને તે અંતર ભાવી, સુતા કણ્વની તે ત્યાં કહાતી. ૩૪
 જ્યોતી દિનદિનપ્રત ફેલી અંગ, વૃક્ષલતાછાયે સખી સંગ;
 ખાહે જાલી આનંદમાં રમતી, સખીને પણ થઈ મનગમતી. ૩૫

વલણ.

શકુન્તલા સંગે સખી પે, રોતી આઠે જામરે,
 એક અનસૂયા ને બિજનું, કહું પ્રિયવદ્ધ નામરે; ૩૬

રાગ ધનાશ્રી,

ત્રણે વયની સમાન સખીને, વાંધી પરસ્પર પ્રીતછ
પ્રાણુ એક ત્રણે સખીકેરે, કાયાની જુગ્મવી રીતછ. ૩૭
સ્વરૂપ મુંદર તેતું શું વરાણું? શેપ તે થાપી જાયછ,
અહાએ ત્રણુલોકકેરી મુંદરતા, ભરિહોય તેમની માંયછ; ૩૮
કામકમાનસમાન શોભતિ તે, ભૂગૂટી જ્યારે મરોડતીછ;
હાસ્ય કરી કંઈ વાત કરે તવ, કર્ણમાં સૂધા નીચોવતીછ. ૩૯
વાટે ભરે પગલાં તવ તેનો, રંગ તે દોડે અગાડીછ;
મુંદર બન્ને સખીઓ ખરી પણ, કૃષ્ણસુતા છખી ન્યારીછ. ૪૦

દોહરો.

ત્યાર પછી મુનિ કૃષ્ણએ, કરવા તીરથસ્નાન;
આશ્રમ રાખિ શકુન્તલા, વનથી કંઈ પ્રયાણ. ૪૧
તેહ સમે શિખ દઈ ગયો, મહા કૃષ્ણ મુનિરાજ;
દાઝ ધરી દિલમાં અતી, પુત્રિતણા હિતકાજ. ૪૨
“ ખાવા તારે જેહની, અંતર ઉપજે આશ ;
“ તેહ મુખે તૂં માગજે, એટિ ગૌતમી પાસ. ૪૩
“ રૂપિ આવે આશ્રમવિષે, એવે જો કોઇ બાળ ;
“ કરિ આદર પદ વંદિને, લેજે શુભ સંભાળ. ૪૪
“ એટી લાડકવાઇ તૂં, રે’તી નહીં ઉદાસ ;
“ થોડા દિનમાં આવિયો, જાણુ તાહરી પાસ.
શિખ એવી દઈ સંચર્યા, તીરથસ્નાનને કાજ ;
શકુન્તલા વનમાં રહે, વિના કૃષ્ણ મુનિરાજ. ૪૫
કઈ દિન બાપ વિના રહી, મન ઉદાસ તે બાળ ;
આશ્રમ અતિથી આવતો, લેતિ તેનિ સંભાળ. ૪૬
સામે મૂઠડીમાં ભરી, નાનાં જે મૃગબાળ ;
તેને નિત ખવરાવતી, શકુન્તલા તે કાળ. ૪૭

આશ્રમનાં તરૂં સોંચતી, આંણી અંતર પ્રેમ :
કહેતી જેમ શકુન્તલા, કરતિ ગૌતમી નેમ.

૪૬

બન્ને સખિ પણુ તેહને, અંતર અદ્ભૂત ચ્હાય ;
નિમિષ માત્ર ન્યારી નહીં, થાતી તેથી જરાય.

૫૦

એમ કરતાં તનથડી, છુટી અવસ્થા બાળ,
લાગિ તરણુતા ઝગડવા, તન તેને તે કાળ.

૫૧

મનાહરે છંદ.

બાળાપણુતાણું અણુબણુપણુ સર્વ છુટયું,
જેબનની જ્યોત પરકાશી રહિ તનમાં ;
વાસ ક્યો ધીરતાએ આવી કરી ચરણમાં,
સહજ વસી છે તીરછાઇ તો નયનમાં ;
સુધાથી ભિંબાયલ ન હોય જેમ એમ લાગે,
મિષ્ટતા વિશેષ કાંઇ વાતમાં વચનમાં ;
હરની હંચાઈ કાંઇ વધી ધટિ કટિ તેમ,
દિનદિનપ્રતિ વધી ચાતુરતાં મનમાં.

૫૨

ઈદવ છંદ.

વનમાં ન છુપાવિ છુપે મુનિકવ્વની, પુત્રીતણી તનસુંદરતાઇ :
વનફૂલ વિના નવ વસ્ત્ર જ્યમે, ત્યમ ભૂષણુ મુંદર તેવું ન કાંઇ ;
દિસતા અતિ એમછતે રૂપના, સુંતરંગ ખરે હૃદતા તનમાંહી :
તન જેબન જેમ વધે ત્યમ લાવનિ, દીસતિ નિત્યયતિ સરસાઇ. ૫૩

દોહરો.

“સુંદર એવો વર મળે, શકુન્તલાસમ સાર ;”

“તેનિ સંગ પગલાવધી”, કિધ કવ્વે નિરધાર.

૫

સોરઠો.

વનમાં એહ પ્રકાર, રેવા લાગિ શકુન્તલા ;
નૃપ દુષ્યંત શિકાર, કરતો આવ્યો એક દિન.

૧

આર્ય-ગીતિ.

- પૌરવદ્રુળભૂપણુ જે, દુષ્યંત મહા પરાક્રમી રાય ;
રવિસમ પ્રતાપિ જેને, ભૂમુરપતિ એ ઘટે સુઉપમાય. ૫૬
- પાળે પ્રજા પ્રીતે કરિ, દુઃખી કો રાજ્યમાં દિસે નાંહી ;
તેમજ અધર્મકારી, હિંસાકારી દિસે ન કો ત્યાંહી. ૫૭
- રૂપ, ગુણમાં દુષ્યંતજ, દુષ્યંત સમાન આન કો ન મળે ;
વદનરાશીદર્શનથી, જનચક્ષુચક્રે તાપ સર્વ ટળે. ૫૮
- ધનરવ સમ વાણિ સુણી, મિત્રમનમયૂર હૃદિ નૃત્ય કરે ;
સહજ જવાસા પેટે, અરિ ઉર તે જળિ જવાનું બચવ ધરે. ૫૯
- નૃપ સહુભૂપશિરોમણિ, રણવીર મુદ્ધાનવીર વળિ તેવો ;
સૂતજ અતળીબલ બલ, મળે ન નૃપ ચક્રવર્તિ એ જેવો. ૬૦
- તે મહિપતિ એક દિવસ, સૈન્યા નિજ લેઈ સંચર્યો વન ;
ધમકારાથી ધરતી, દ્રૂછ અતિ ત્રાસ માનિને મન. ૬૧
- નૃપસૈન્યયોગથી જળ, યજ, નભ ધ્રુવથી રહ્યાં છવાઈ તે ;
દ્રૂમ પ્રતાપાનલનો, શકે નવ શક્યો નભે સમાઈ તે. ૬૨
- અથવા રજતમકજ શં, સૃષ્ટી કરવા વિચાર્યું બ્રહ્માએ ;
કે ભારનું દુખ કહેવા, વસુધા સુરલોક પામિ ભય જાયે. ૬૩
- વાછ, પદાતિ, વારણ, રથ આદિક તે ગણ્યાં નવ ગણાયે ;
સૈન્યારૂપ વસનથી, પથરાઈ વસુમતી સરવ જાયે. ૬૪
- ઉન્નત શિખર ગિરિતણાં, રવિમંડળ પાસ માર્ગ જે માગે ;
ગિરિકંદરિ નિરખે વળિ, જે જોતાં મનવિષે ભયજ જાગે. ૬૫
- મરિતા, સર નિર્મળ અતિ, સલિલયત્રી પૂર્ણ સર્વ તો જોય ;
વૃક્ષ, લતા પુષ્પ, ફળો, જોયે જન જેથી મનદુખ જોય. ૬૬
- સૈન્યાગમથી વનમાં, કોલહલ ચઈ રહ્યો સરવ પાસ ;
દોડદોડી કરવા, પશુ લાગ્યાં માનિ મનમાં ત્રાસ ૬૭
- મકંટ, મૃગ, વ્યાઘ્ર, કરી, મીન, મકર, પીક કેકિ આદિને ;
કંઈ વધ કરિ, કંઈ વેધી, કંઈ લીધાં સંગ નીજ તો ગૃહિને ૬૮

હરિ હરિસમ હરિ જેના, રથ એવે શોભતો મહારાય;
 શ્રૂતિપર્યંત શર અતી, તીક્ષ્ણ જેઁચી મૃગો પુઠે ધાય. ૬૯
 એક હરણ પછવાડે, લાગ્યો શર સાંધિને મહીપાળ;
 રથરવ સુણતાં વારજ, નાઠો મૃગ જીવ લેઈ તલ્લાળ. ૭૦

સાખી-મગહી ચાલ.

કુરંગ લય પામીને નાઠો, દેખીને રથ, સ્વાર;
 નૃપે અશ્વને ચાપિ હાંકવા, આજ્ઞા કરિ તે વાર. ૭૧
 ગયો ચઢી દિન, યત્ન કરીને, થાક્યો અદકો રાય;
 મૃગતો હાથ ચઢ્યો નહિ નૃપને, તાપ ચઢ્યો તનમાંય. ૭૨
 સમીર સરખી શીઘ્ર ગતિથી, અશ્વ દોડતા જાય;
 ખાણ ચાપશું લગાવિને ત્યાં, ખેંચ્યું પુર્તજ રાય. ૭૩
 આગળ મૃગ તે નાઠો જાયે, પાછળ પૃથ્વીનાય;
 પુઠે ક્યહાં રહિ ગયું દૂર તે, સૈન્ય હવું જે સાય. ૭૪

આર્યા-ગીતિ.

મૃગપર શર ખેંચી નૃપ, હણવાને યત્ન તે કરે જવે;
 મુનિજન વનવાસીએ, મોટે ખુબ પાડીને કહ્યું તેવે. ૭૫
 “હાં હાં! ભુપ પુત્ર મુનિના,” “રક્ષણ અર્થે થયોજ અવતાર;”
 “એહ અમારું તપોવન,” “તેનો મૃગ મારતો ન આ ઠોર” ૭૬
 દોહરા.

મુનિજનના સુણિ શબ્દ તે, નરપતિએ તે વાર;
 મૃગપર શર નવ મારતાં, અટકાવ્યો રથ સાર. ૭૭
 તવ સરવે મુનિએ દિધી, મહિપતિને આશીશ;
 “થાઓ તવ કલ્યાણ નિત, ધન ધન વસુધાધીશ.” ૭૮
 પૂછ્યું કરી પ્રમાણ તવ, મનમાં થઈ મગન;
 “ક્યહાં કલ્પઆશ્રમ મને, કહો તમે મુનિજન.” ૭૯
 “તે મુનિનાં દર્શનતણી, છે અંતર અતિ આશ;”
 “જેના યોગે થાય છે, પાપપુનનો નાશ.” ૮૦
 નરપતિના શબ્દો સુણી, રિઝયા સર્વ મુનિરાય;
 આશ્રમ જેહ સમિપ હતો, અતાવિયો તે ત્યાંય. ૮૧

- “કુણ્ડવ્રજાધી કંઈ દિન થયા, તીર્થસ્નાનને કાળ;
“ગયાછ આશ્રમ છોડિને, સોમતીર્થ મ્હારાળ. ૮૨
- “શકુન્તલા જેટી સખી, ગણી પાણિ છે જેહ;
“તેને આશ્રમ સોંપિને, ગયા મુનીવર તેહ. ૮૩
- “આપ કૃપા કરિ જ્ઞે ત્યહાં, પધારશે રાજન;
“તો મુનિવરને આપશે, ઉર આનંદ અમાન. ૮૪
- “મુનિવર પાછા આવશે, ત્યહાંથકી જે વાર;
“કરશે વિદિત શકુન્તલા, તવ તેને નિરધાર.” ૮૫
- મુનિવરનાં વચનો મુણી, નીચે ઉતર્યો રાય;
સારથિને રથ સોંપિને, ગયો તપોવનમાંય. ૮૬
- આશ્રમની પાસે ગયો, જેહ સમે મહિપાળ;
દક્ષિણ બાહુ ફરકવા, લાગ્યો તવ તે કાળ. ૮૭
- “બાહુ ફરકે ફળ થશે, શું મુજને વનમાંય?”
એમ વિચારી નરપતિ, જેવે આગળ જાય. ૮૮
- તવ નજરે નવજ્ઞેષના, પડિ નૃપને તણુ ત્યાંય;
આશ્રમતરૂં સીંચે ડરે, શિતવાતથિ નવ કાંય. ૮૯

ઢાળ.

- સેવા ન આશ્રમની તજે, અતિ શ્રમિત થંછ તે આવતી;
ક્રોમળ કમળસા કરથકી, કયારી નવીન બતાવતી. ૯૦
- સઘળું તપોવન સીંચવાને, સલિલ શ્રમ કરિ લાવતી;
લઘુવૃક્ષકેરાં થડવિષે, ભરિ ભરિ ધડુલિ ઢળકાવતી. ૯૧
- દુમ સીંચતાં થાકી જવે, પરસ્વેદબિંદુ મુખપરે;
શોભી રહ્યાં જ્યમ અળખર, ધનબિંદુ તે આવી ઠરે. ૯૨
- સહુ શિથિલ તન તે થઈ ગયું, પગલાં ધુજતાં તો ભરે;
તૂટતે સ્વરથી માંહેમાં, વળિ વાત વચમાંહી કરે. ૯૩
- વિખરાઈ રહિ લટ અલકની, ભરતી ઉસાસ અનંતરે;
ત્રણે સખીઓ શોભતી, જાણે હવે સુરતાંતરે. ૯૪

પ્રિયવદનાં મર્મવચન તે, સાંભળતાં શરમાઈ;
શકુન્તલા તરે સિંચવા લાગી, જળ ભરિને ઘટમાંછી.

૧૪

કાવ્ય છંદ.

ભમર એક તે વાર, મુખે શુંબરવ કરતો;
મધુર પુષ્પનો સ્વાદ, આખતો આવ્યો કરતો. ૧૫

શકુન્તલાનું વદન, કમળ છે એવું જાણી;
એકો આવી અધર, ભાવ અંતરમાં આણી. ૧૬

હાથથકી હાંકિયો, સલૂણીએ જે વારે,
જઈ દૂર આવિયો, ફરી પાછો તે ત્યારે. ૧૭

શકુન્તલા ત્યાંથકી, હડી આવી જવ પોતે;
તેહ દામ આવિયો, હડીલો પાછળ જોતે. ૧૮

જ્યાં જ્યાં તરણી ડરી, ભમરભયથી દૂર જાયે;
ત્યાં ત્યાં ગણગણ નાદ, કરતો પાછળ યાયે. ૧૯

રાગ નિરખી રહ્યો, તમાસો તરને ઝોયે;
મધુકરશું મનમાંહિ, બોલિયો વચનો પોતે. ૨૦

કવિત મનહર.

“કાનની સમીપ જઈ ગુણગુણ નાદ કરે,
“જાણે હોય મદનની વાંસળી વળડતો;
“અથવા તું અલિ કલિકથા કહિ કાનમાંહિ,
“જાણે હોય પ્રિયાસંગ સગન લગાડતો;
“અધરનું પાન અધક્ષણમાંહિ આવી કરે,
“હાંકે ધુતકારે તોય લેશ નથી કાજતો;
“આશના ભરેલ અમે છાના દૂર ઉભા આંહી,
“કોણ કામનારે! અલી ધન્ય તને આજતો.” ૨૧

કાવ્ય છંદ.

શકુન્તલા બહુ કરે, ભમર તોયે નવ જાયે;
ચતુરા ચિતમોઝાર, અધિક તેથી અક્ષણાયે. ૨૨

- “મધુપ ઘણા સંતાઈ, ચોર આ વનમાં રેઢે;”
કષ્ટમુતા મુખ વેણુ, એમ સખિજનને કહેછે. ૨૩
- “ઉતાવળી મુજપાસ, સખી બન્ને અદિં આવે;
“આ પાપીથી આજ, મૃજને તો છોડાવો. ૨૪
- “હસી અધર એ હસી, એક પળમાં જાએછે;
“હાંકેથી તે અધિક, હસીથી તો થાએછે.” ૨૫
- દારય કરી કહે સખી, “શીઃ અમને બોલાવે?
“દુષ્ટચક્રી દુષ્ટત, ભૂપ રક્ષે ને આવે.” ૨૬
- તવ નૃપ નિકળી ખુદાર, વૃક્ષ પાછળથી આવ્યો;
“કહો! કહો! અદિં લાગ, કોણુ ખળને છે કાવ્યો?” ૨૭
- જોતામાં મહિપાળ, ત્યાં વણુમુલ વેચાઈ;
થઈ સ્તબ્ધ તણુ ત્યાંહ, ડરી દિલમાં અકળાઈ. ૨૮
- ઉમાં નવ રેવાય, તેમ નવ લેશ દલાયે;
કરી થીર તે દામ, વેણુ નવ મુખે વદાયે. ૨૯
- અનમૂલાએ ત્યાં, ઉરે દ્રવતા તવ આખી;
નરપતિ પ્રત્યે એમ, ઉચારી મુખથી વાણી. ૩૦

રાગ-ઓખાહુરણનો.

- “જેના રાજમાં કંઈ ન અનીતી, દીસે પૂર્ણ પ્રજાપર પ્રીતી;
“એક ઓવારે વ્યાઘ્રને ગાય, પીયે પાણી એવો જેનો ન્યાય. ૩૧
- “જપ, તપ, મુનિજન તે કરેછે, જેના ભયથી દેવ ડરેછે;
“એવો નરપતિ પૂર્ણ પ્રતાપી, ત્યાંકાં કનડી શકે કોણુ પાપી? ૩૨
- “નથી કોઈએ એને સતાવી, પીટ્યા ખટપટે અદકી ડરાવી;
“તેથી કંઈ છે કષ્ટમુતાય, નથી કારણુ અન્ય તો કાંય. ૩૩
- “જ્યાંકાં પૌરવકુળનો છે રાય, જેનો નિગમ સદા વરણ ગાય;
“એવો શિરપર રક્ષણદાર, હોય મુનિને શું ભય તેહ દાર?” ૩૪

દોહરો.

શકુન્તલા ભણિ નિરખિને, પૂછે તવ મહિપાળ;

- અનસૂયા તવ કહે સાધુજન, “તમસમ આલ્યા વન ;
 “તે કારણથી થયા હવે સહુ, સનાથ આ મુનિજન.” ૫૮
- “ભલે પધારી પામર જનને, દીધું દરશનદાન ;
 “કર્ચો કૃતારથ આજે અમને, તૂટ્યા શ્રી ભગવાન.” ૫૯
- વાત વિષે રસ જામ્યો પામ્યો, મહિપતિ તે સુખ ભારી ;
 પ્રેમ આણીને પ્રશ્ન કર્યો તવ, પ્રસંગ ઉત્તમ ધારી. ૬૦
- “શકુન્તલા તમ સખિને વિધિએ, ઘડી અતી સકુમાર ;
 “જોડ મળે નહિ સુંદરતામાં, જેની જગમોઝાર. ૬૧
- “તેને પરણાવશે મુની કે, તપ કરાવશે તેહ ?”
 અવનીપતિ કહે “મુજ અંતરમાં, વડો એહ સંદેહ. ૬૨
- “તપ કરવાને યોગ્ય નથી કંઈ, કામળ એની કાય ;
 “એહવિશે શો વિચાર ચિતમાં, કીધોછે મુનિરાય ?” ૬૩
- પ્રિયવદા તવ કહે “મળે જવ, એના સરખો સાર ;”
 “સુંદર વર તવ, દેવી મુનિએ, કર્યોછ એ નિરધાર.” ૬૪
- શકુન્તલા સુણિ લજ્જા પામી, વઘો વચન મુખ રાય ;
 “સુંદરતા એની નિરખી નવ, વિચારિયું મુનિ કાંય. ૬૫
- “કઠણુ પ્રતિજ્ઞા મનથી કીધી, કેમ ઉતરશે પાર ?
 “સખી તમારી સમ મુનિવરને, મળશે વર કંઈ દાર ? ૬૬
- “જગતમાંહિ સહુ હામ ખોળિને, ફરી આવશે ઘેર ;
 “શકુન્તલા તમ સખી કુંવારી, રેશે નહિં કંઈ ફેર.” ૬૭
- હારદ સમજી હાસ્ય કરીને, પ્રિયવદા વદિ વાણી ;
 વચનચાતુરિકેરી સુંદર, ખોલી કરિને ખાણી. ૬૮
- “દૈવયોગ તે રૂડા દિવસ જવ, અનાયાસ લાવે છે ;
 “મનવાંચ્છિત સહુ એનીમેળે, ઘર ખેઠાં આવેછે. ૬૯
- “તમસરખા સાધુજન તેણે, કૃપા કરી અહિં જ્યારે ;
 “કેમ પ્રતિજ્ઞા મુનિજનકેરી, સફળ થાય નહિં ત્યારે ?” ૭૦
- વચન સાંભળી મહિપતિ રીઝ્યો, દિવસ ધન્ય તે જાણી ;
 કણ્વસુતા નીચૂં રહિ ભાળી, લજ્જા અંતર આણી. ૭૧

- “ પગે ચાલતા શ્રમ વેહીને, આલ્યા આદ્યમમાં ;”
 “ સેવા તમસરખા સજ્જનની, બની ન અમથી કાંપ. ૮૫
- “ એ અપરાધ અમારા કરજો, માફ તમે મદારાજ ;”
 “ પધારજો દરિ ખામર જનને, દર્શન દેવા કાળ.” ૮૬
- એમ કહીને શકુન્તલાનો, કર અહિને સખિ ચાલી ;
 આકૃણ્ણ્યાકૃણ્ણ થતો અંતરે, રહ્યો જૂપ તે ભાળી. ૮૭
- સૈન્ય શોધતું આવી પહોંચ્યું, ચાલ્યો તેની સાથ ;
 ઉદાસ થઈને પાછળ જોતો, ત્યાંથી અવનીનાથ. ૮૮
- તન આગળ પાણુ મનદૂં પાછળ, શકુન્તલાપર જાય ;
 આગે પવને પતાકપટ તે, પાછળ જેમ તણાય. ૮૯
- આશાલંગ થઈને જૂપતિ, ચાલ્યો એક પ્રકાર ;
 શકુન્તલાકંઠી પણુ તેથી, દશા થઇ તે હાર. ૯૦
- સૈયર સંગે વાટે જાતાં, જાણિ જોઈને નાર ;
 અવળે મારગ ચરણ મૂકતી, યોભે વારંવાર. ૯૧
- ઓ ! કટક મુજ પગમાં પેઠો, કહી ઠરે તે હાર ;
 નજર નેહની નરપતિ ઉપર, નાખે નૌતમ નાર. ૯૨
- કેસ બાંધવા કારણ વળિ તે, મીઠ કરીને યોભે ;
 વસ્ત્ર મરાણું વૃક્ષે કેહે, વૃષદરશનને સોભે. ૯૩
- નજર સૂકવી એમ સખીની, દરિ દરિ પાછળ જોય ;
 લેહ લાગિ નરપતિની તેથી, ઉદાસ જાતાં હોય. ૯૪

પ્રકરણ ૨ જી.

રાગ-આખાહરણનો.

- ગોહ મેલી ગયો મહિષાળ, આવી આશ્રમમાં તે બાળ ;
 ગયા પ્રાણપતિસંગ પ્રાણ, સૂરૂં સરખૂં શરિર તે પ્રમાણ. ૧
- ભાણુ બોજન તે નવ ભાવે, નીશે નારને નિદ્રા ન આવે ;
 દાની આગળ બેઠ ન ભાળે, બચા મનતણી મનમાં રાખે. ૨

- લાગે બરછી, કટારી કે તીર, તેના ધાવ સહે શરવીર;
પણ વિરહતણી જે વ્યાથ, તે તો કોનાથી સદિ નવ જાય. ૩
- પીડા વિરહતણી કોને કહિયે, મૂંગા મનમાં તે સમજી રહિયે;
કાષ્ટ આગળ વાત જે કરિયે, ત્યાં તો મૂરખમાંથી કરિયે. ૪
- આંખે આંસુની ધારા વહે છે, બાળા બેશી એકાંતે રહે છે;
દેહ દિનદિન દૂષણી થાય, લાજે કેમ સખીને કહેવાય? ૫
- રહ્યું સ્નેહથી ઉર તે ભરાય, લાગી વિરહજવાળા ઘટમાંથી;
બાળા છાંટતી ના હોય દેહ, જાણે નેત્રજળેયથી તેહ. ૬
- ગયો ન્યારથી છોડી ભૂપાળ, પામી ત્યારથી એ દશા બાળ;
રહે રાત્ર દિવસ તે ઉદાસ, કહે નવ તે કંઈ સખી પાસ. ૭

રાગ-વેરાડી

- મહિપતિ ત્યાંહાં અતિ વ્યાકુળ રહે, મનડાતું દુઃખ તે કોને કહે;
મુંદરીપર અટક્યું છે મન, રાજ ને કાજ બૂલ્યો રાજનં. ૮
- તપે વિરહ નૃપના તનમાંય, ક્યાંયથી નગ્ર વિષે તે જાય?
કીવો મુકામ તપોવનપાસ, કળ ન પડે રહે ભૂપ ઉદાસ. ૯
- યનુતણા રક્ષણને કાજ, ચિત્તમાં ચિંતાતુર છે રાજ;
ક્ષણક્ષણ ત્યાંહાં તરણી સાંભરે, મનમાં મદન પીડા બહુ કરે. ૧૦
- કેવ કરી કહે ભૂપ સુખણ, “રે મૂઠ મન્મથ સાંભળ વાણ;
“તારો પિતા મન, માટે તને, કણા મનોજ છે સરવે જને. ૧૧
- “તેને તું મૂરખ કીદને દહે? એટલું આજ મને તું કહે;
“પાસ રાખી કરી પુષ્પનું બાણ, વીંધેછે શિદ પાપી મુજ પ્રાણ. ૧૨
- “તને કુસુમશર કહેછે લોક, પણ તે નામ તારું છે ફોક;
“કારણ તે શર કરમાં ધરી, કાયા બાળી મુજ બાખજ કરી. ૧૩
- “સાગરમાં વડવાનલ જેમ, શિવજીના નેત્રનો અગ્નિરે તેમ;
“તુજમાં રહ્યો છે તે અધાપી, તેયથી બાળેછે મુજને પાપી.” ૧૪
- એમ નિંદા મન્મથની કરી, રાત સમે દિડી ચંદનિ ફરી;
ચંદ્રતણી નિંદા તે ધાર, કરવા લાગ્યો નૃપ એહ પ્રકાર. ૧૫

- “રે ! રે ! શશિ સાંભળ મુજ વેણુ, તું સહુને છે સુખનોરે દેણુ;
“બાળેછે વિરહીતજનને રે આમ, એ તારું આતિ ખોટું રે કામ. ૧૬
- “તુજ સમા સુતથી કેમ આપ, લાજતો નથી સાગર તુજ આપ;
“અંતરમાં અગ્નિ સળગાવે, કૂર તને કંઈણા નવ આવે. ૧૭
- “પણ તારો દોષ એમાં નથી, સાચી એ વાત દીધી મેં કથી;
“રાહુ તારો નથી કરતો ભક્ષ, પાપ તેનું એ છે પ્રત્યક્ષ. ૧૮
- “તને સુધાનિધિ જે ઓચરે, તે કેમ નવ ગાંડામાં ફરે ?
“તાપથી વિરહી જનને તાવે, શીતરશ્મી તે કયમ કરી કહાવે ? ૧૯
- “મારી પ્રિયાતણાં મુખ આગળે, શોભા લહારી તે તો હર પળે;
“તે વૈર તું મૂળ પર નવ કાઢ, ફાકડ શીદ કરેછે રાઢ ? ” ૨૦
- એમ વિજેગવિહીએ ડસ્યો; અવનીપતી તે હામ વસ્યો;
એવે સમે એ સિદ્ધકુમાર, આવિયા તે નરપતિને દાર. ૨૧
- હોટ મૂકી છડીદાર તે ગયો, તેહ સમાચાર વૃષ્ટને કહ્યો;
તેડિયા પાસ તુરત તે બેને, કયો પ્રણામ વૃષ્ટિએ તેને. ૨૨
- આશીશ આપીને સિદ્ધકુમાર, રાયથું વાણી વધા તે હાર;
“કુણવ મહામુનીવણુ આ વન, સૂતું પડ્યુંછે સુણુ રાજન. ૨૩
- “આમારે યજ્ઞતણું છે રે કાજ, રાક્ષસ વિદ્ધ કરેછે રે રાજ;
“માટે આવી તમે રક્ષા રે કરો, ત્રાસ અસુરકેરો તે હરો. ૨૪
- “થોડા દિવસ આશ્રમમાં વસો, પછી નથી અમને ભય કરો;
“એ છે સકળ મુનિની વીનતી,” હર્ષ પામ્યો મુણી અવનીપતી. ૨૫
- રાય કહે એ આજ્ઞા મને, ભક્ષે કરી સરવે મુનિજને;
જવા તપોવનમાં ભૂપતી, આતુર હતો મનમાં અતી. ૨૬
- તેમાં તેડું વૃષ્ટનેરે આવિયુ, ભણું તે ભૂપતિનેરે ભાવિયું;
ધનુષ, બાણ તે કરમાં ધરી, ગયો તપોવનમાંહી ફરી. ૨૭

રાગ-ધનાશ્રી.

- એકલો મહિપતિ રક્ષા મુનીની, કરવાને આદ્યો વનમાંહ;
વિરહતણો તાપ અદકારે વાઘ્યો, તેહ સમે તેના તનમાંહ. ૨૮

- ગ્રીષ્મતણો અતી સખ્ત તપેછે, દિનકર રાયને શીરછ; ૨૮
 તિમ્ર કીરણ તે તનનેરે લાગે, જેવાં હોયે તીખાં તીરછ. ૨૯
 શોધે છે કણ્વસુતાનેરે વ્યાકુળ, મહિપતિ ધૂપ વિકટમાંછ; ૩૦
 ધાર્યું નૃપે “ હશે પ્રાણપ્રિયા તે, માલિનીકેરા તટમાંછ. ૩૦
 તેહતણાં દર્શનવાણુ તેથી, ધીરજ કેમ ધરાયછ ? ૩૧
 માલિનીસરિતાતટપર આવ્યો, તેવે સમે તે રાયછ. ૩૧
 ક્રોમળ પંકજ ખીલી રહ્યાં જ્યાં, બ્રમર કરે શુંજરછ; ૩૨
 શીતળ, મંદ, સુગંધિ ત્રિવિધ ત્યાં, સનિર વહે સુખકારછ. ૩૨
 હર્ષ ધરીને કેકી, કોકિલ તે, સુંદર સુસ્વર ગાયછ; ૩૩
 - નેમતેમ મહિપતનું મનડૂં, વિરહવ્યાકુળ બહુ થાયછ. ૩૩
 સુંદર તટપર સઘન તરની, જ્યાં છે શીતળ છાયાછ; ૩૪
 પંકજપત્રની શૈયાવિષે ત્યાં, પોઠી છે મેનિકાજાયાછ. ૩૪
 શીતળ અંદન લેપ કરેછે, તારણીને સખિજનંછ; ૩૫
 વાળાતણા વીઝણાથી તેને, નાખે છે પ્રીતે પવનંછ. ૩૫
 મહિપતિકેરા વિરહ્યકી તે, અળળા અતી પીડાયછ; ૩૬
 તોય સખીજનને તે કહેતાં, બાળા બહુ લજવાયછ. ૩૬
 કૂપતણી કૂપમાંહી જે રીતે, છાંયડી તેહ સમાયછ; ૩૭
 તેમ તારણીના મનડાનું દુખ તે, મનડામાંહી લય થાયછ. ૩૭
 મીઘ કરીને બાળા તે કહેછે, ગ્રીષ્મતણો તખ્યો લાણુછ; ૩૮
 રે! સખી તાપ તેનો મુજ તનમાં, પ્રગટ્યો શું લેશે પ્રાણુછ ? ૩૮
 દારણ તાતપણું દુખ મુજથી, કેમ કરી સ્હેવાયછછ ? ૩૯
 પીડયકી હું છૂટું રે બેઢી, જે જીવ પાપી જાયછ. ૩૯
 એમ સખીજન પ્રત્યે બોલી, કણ્વસુતા તે વાણુછ; ૪૦
 દૂર ઊભાં વસુધાધીશ તેણે, શબ્દ સાંભળિયા કાનંછ. ૪૦
 આગળ આશ્યો અવનીપતિ તે, સાંભળી દીન વચનંછ; ૪૧
 વિરહિણી કણ્વસુતા અતિ દુઃખી, નિરખી ભરી લોચનંછ. ૪૧
 - મ્હાન વન, તન ક્ષીપુ યયું છે, પીળું પડયું છે આંગળ; ૪૨
 દુઃખી થ નિદ્રામાં નૃપ જોઈ, કણ્વસુતાનો રંગંછ. ૪૨

બૂરે વિચારયું જે “એને ન દેવું, આવે સમે દરશનહ;
 “વૃક્ષને ઓથે ઊભાં રહિ એનાં, સાંભળવાં વચનહ.” ૪૩
 એમ વિચારીને વૃક્ષને ઓથે, છનો ઊભો ગદિપાળહ;
 વિરહતણું દુઃખ સૈયરપ્રત્યે, કહેતી નથી કંઈ બાળહ. ૪૪

રાગ-મારૂ,

અનસૂયા વદી તવ વાણુ, સાંભળ સજનીરે;
 તારા વ્યાકુળ થાય છે પ્રાણુ, સાંભળ સજનીરે. ૪૫
 તેતું કારણ કહું છું આજ, સાંભળ સજનીરે;
 અમ આગળ ધરવી શી લાજ ? સાંભળ સજનીરે. ૪૬
 ગમે છોડીને વનરખવાળ, સાંભળ સજનીરે;
 યયા ત્યારથી આ તુજ હાલ, સાંભળ સજનીરે. ૪૭
 તારી દિન દિન દેહ ગળાય, સાંભળ સજનીરે;
 એ તે અમથકી કેમ જોવાય, સાંભળ સજનીરે. ૪૮
 શીકું પડિયું છે તારું વદન, સાંભળ સજનીરે;
 નથી ભાવતું તુજને ભોજન, સાંભળ સજનીરે. ૪૯
 હાવાં હારય વિનોદની વાત, સાંભળ સજનીરે;
 નથી કરતી અમારી સંગાત, સાંભળ સજનીરે. ૫૦
 રે'છે રાત્ર દિવસ ઉદાસ, સાંભળ સજનીરે;
 કેમ કરતી નથી તે પ્રકાશ, સાંભળ સજનીરે. ૫૧
 તારી દાઝે છે દિનદિન દેહ, સાંભળ સજનીરે;
 નિત્રે વિરહઅનલથકી તેહ, સાંભળ સજનીરે. ૫૨
 લાગી પુછવા પ્રિયવદા ભેદ, શાણી સજનીરે;
 પામી અંતરમાં અતિ ખેદ, શાણી સજનીરે. ૫૩
 બોલ કણ્વસુતો આ વાર, શાણી સજનીરે,
 ભેદ ભીતરનો નિરધાર, શાણી સજનીરે. ૫૪
 અહિં બીજું નથી કોઈ પાસ, શાણી સજનીરે;
 કર અંતરમર્મ પ્રકાશ, શાણી સજનીરે. ૫૫

દેહ દુખળી થાયે દંનદંન, શાણી સજનીરે,
તારૂં પીળું પડી ગયું તંન, શાણી સજનીરે. ૫૬

ગઈ કેમ તું આમ લેવાઈ, શાણી સજનીરે,
રહિ એક છે સુંદરતાઈ, શાણી સજનીરે. ૫૭

તારી નિરખીને આવી દશાય, શાણી સજનીરે,
છાતી ફાટી અમારી જાય, શાણી સજનીરે. ૫૮

દાહ જેટલો તુજ તનમાંહી, શાણી સજનીરે,
તાતો તેટલો તરણી ન કાંઈ, શાણી સજનીરે. ૫૯

મીપ છાંડી કહયું મુજ માન, શાણી સજનીરે,
તું છે મુજને બહાલી મારા પ્રાણ, શાણી સજનીરે. ૬૦

દુઃખ દિલતણું જાણીએ આજ, શાણી સજનીરે,
પછી શોધિયે તેનો ધ્યાન, શાણી સજનીરે. ૬૧

સગ સમઝી.

૧૦૦૦૦૦૦૦

સાંભળો શાણી સૈયરો, છો પ્રાણથી ખારી ;
તમવણુ કર્મની કહાણિ તે, કોને જઈ કહું મારી ?—સાં ૧

મારે દુઃખે દુખી એટલું, તમવણુ કોણુ થાયે ?
પ્રીત તમારી મુખથકી, કેમ વરણુવી જાયે ?—સાંભળો • ૨

આજ લગણુ વપૂની વ્યથા, કહેતાં મનમાં હું ડરતી ;
જાણ્યું રખે મુણી સૈયરો, દુખ દિલમાંહિ ધરતી.—સાં ૩

આજ કહું પિડ પેટની, પેલો વનરખવાળ ;
છોડી ગયો ને ઉડી રહી, આ છે વિરહની જવાળ—સાં ૪

તેહ દુઃખે તન માહરું, સખી રેજ ગળાએ ;
પલક પડે નહિ એન તે, કેમ કરિને છવાયે ?—સાંભળો ૫

લાવો તેડી તેને આ સમે, કેમેકરિ મૂજપાસ ;
નહિ તો તમે હવે માહરી, રખે રાખતાં આશ.—સાં ૬

એમ કહેતાં આવ્યું તેહનું, દુઃખે દલિય ભરાઈ ;
નીચું નિહાળી તે રહી, નવ શકિયું બોલાઈ.—સાંભળો ૭

ભુજગી છંદ.

ઉભો વૃક્ષઔધે હતો જેહ રાય, મુણી અંગમાં હર્વ તેને ન માય ;
ત્યહાં મેનિકાપુત્રિને ધીર દેવા, કહે મિષ્ટ મૂળે સખી વેણ કેવા. ૮

રાગ દેશી.

શાણી સજની ચિતમાં ચિંતા, શીદ કરે છે આમ ?

યોગ્ય હામ અટકયું છે મન તો, સફળ થશે સહુ કામ. ૧

વનકેરો રક્ષક આવ્યોછે, વલ્લભ તુજ વનમાંહી ;

રક્ષા યત્નતણી કરવાને, બોલાવ્યો મુનિ આહી. ૨

તુજ વિરહે કરિ કાયા તેની, દીડી છેક સુકાઈ ;

વદનકમળ કામળ છે તેનું, ગયું છેક ફરમાઈ.

વિકળ થતો વનમાંહી બટકે, અટકે વારંવાર ;

દશા દેહની તારા સરખી, દીસે દુઃખી અપાર. ૩

એક પત્રિકા વિરહવ્યથા તુજ, પ્રગટ કરી લખ બાળ ;

દશા દુઃખી તુજ જાણિ આવશે, તુજ સમીપ તલાળ. ૪

શકુન્તલા સખિજનની પ્રત્યે, બોલી તવ શરમાઈ ;

એ ઉપાય મુજને લાગેછે, સખી અધિક સુખદાઈ. ૫

તેથી ટળશે દુઃખ પણ મુજને, ભય લાગેછે બારી ;

તમે કહેછો લખલખ પણ તે, બોલો કંઈક વિચારી. ૬

વાંચી પત્રિકા કરે અનાદર, જીવન મુજ તે જ્યારે ;

આણુ તજ્યે છુટકો મુજ થાયે, સંજની સઘન ત્યારે. ૭

અનસૂયા તવ કહે સખી શું, એમ લવેછે ગાંડુ ?

લહી આવતી લક્ષ્મિ કોણુ નિજ, દાર કરેછે આડું ? ૮

કોણુ ચંદ્રિકા શીતળ તેને, આદર ધરિ અટકાવે ?

મનવાંછિત મળતાં તે દાને, મનમાં વસ્તુ ન લાવે ? ૧૦

શંકા એહ વિશે તું સજની, ધરતી નહિં લવલેશ ;

પ્રીત જાણિ તુજ, ધન્યભાગ્ય તે, સમજે નીજ નરેશ. ૧૧

પત્ર, લેખની કે મસિ કાંઈ, હેય શાનિ તૈયાર ?

અનુસૂયા કહે સુએછે મુજને, ઉત્તમ એક પ્રકાર. ૧૨

પ્રીતિ સંબંધી.

૭૭

- કમલેપત્રપર નખે કરીને, લખ તૂં સુંદર છંદ ;
કણ્વસુતા તે સુક્તિ સાંભળી, પામી મન આનંદ. ૧૩
- શાતા બિલ્વને વળી પછીથી, લખવા લાગી ગાળ ;
ઉભો વૃક્ષને ઝોયે જોયે, તેહ સર્વ મહિપાળ. ૧૪
- લખી પત્રિકા સખી ખન્નેને, કહે સુણો શુભ છંદ ;
ઠીક રચાયો કે નહિં મુજને, કહો સખી સુખકંદ. ૧૫
- તેહ સુણી સાંભળવા ખન્ને, સખી લાગિ ધરિ કાન ;
શકુન્તલા વાંચે છે પત્રી, રાખિ તેહપર ધ્યાન. ૧૬

સોરઠા.

- અંતરગત જે ભેદ, જાણે ધશ્વર આપણો ;
ઉપજેછે બહુ ખેદ, વધેલ તુજ દર્શન વિના. ૧૭
- કીજે કવણુ ઉપાય ? દયા ન તુજ દિલમાં વસે ;
કરમાઇ મુજ કાય, વિરહાનલ અંતર બળે. ૧૮
- લોચનના વિશ્રામ, છોડી મુજને ક્યાં ગયો ;
મન પામે ન વિરામ, મુખ જોયાવણુ તાહરં. ૧૯
- રે ! ચિત્તાંના ચોર, કોમળ તન વિધિએ ધડયું ;
નિર્દેવ નિષદ કઠોર, મન શાથી તુજ થઇ ગયું ? ૨૦

દોધક.

- રાખ્દ મુણી શ્રવણે સુખદાયક, આવી ઉભો નિકટ નરનાયક ;
મર્મ વિચારી સહ મન લીધો, કણ્વસુતા પ્રતિ ઉત્તર દીધો. ૨૧

સોરઠા.

- ભૂલ્યો તનમનભાન, નિશવાસર ભમતો ફરં ;
તુજ અર્થે આ સ્થાન, વનવાસી થઇને રહ્યો. ૨૨

દોહરા.

- ઝોમ કહી પાસે ગયો, પ્રેમસહિત નરનાથ ;
જોતાંમાં ખન્ને સખી, થઈ મુદિત મનસાથ. ૨૩
- ઉઠવા લાગિ શકુન્તલા, આદર કરવા કાજ ;
આંગ સુકાયું જોઇ ત્યાં, વદ્યો વચન મુખ રાજ. ૨૪

રાગ ચૌષાઠી.

- દીસે દુર્બળ તુજ અતિ દેહ, તેને ઘટતો નથી શ્રમ એહ;
દુઃખ દારણુ દેખીને તારં, શોએ હૈયું ભરાય છે મારં. ૨૫
- ધર ધીર અહું તુજ પાણી, કરું ત્વરિત જતન દુઃખ જાણી;
બેઠ નૃપના વચનતણો જાણી, વદી મુખથી પ્રિયવદા વાણી. ૨૬
- દીક અવસરે આપ પધાર્યા, દુઃખ આવતાં સર્વ નિવાર્યા;
હવે મટશે આ દારણુ દુઃખ, થાશે કણ્વસુતાને સૂખ. ૨૭
- એસો પાસ પાણી અહો વાર, જોઈ વૈદપણું તે તમારં;
એવું સાંભળતાં મકલાતો, જન મહિપતિ એકો ત્યાંનો. ૨૮
- લાજ કણ્વસુતા મન પામી, તેતો નિરખે રહી સખી સામી;
પ્રીત ખન્નેની સમ ત્યાં પ્રમાણી, પ્રેમે બોલી પ્રિયવદા વાણી. ૨૯
- એક શંકાધકી અમે કરિયે, કહોતો વીનતી આપને કરિયે;
હોય નરપતિને બહુ નારી, પામે સોડય તેથી દુઃખ ભારી. ૩૦
- માત, તાત, કુટુંબ ને બાધ, જેને સગપણુ નવ મજે કાંઈ;
એવી દુખિયણુ સજની અમારી, તેને કીધી બ્રહ્માએ ભારી. ૩૧
- કદિ તમથી પામે અપમાન, તો એ તક્ષણ છાંડે પ્રાણ;
એમ કહીને રહી તેહ ચૂપ, બોલ્યો તે અવસર ફરી ભૂપ. ૩૨
- તમે જાણતાં તો નથી કાંઈ, કેવી મુજમાં રહીછે લલાઈ?
હું છું એનો ખરીદ્યો દાસ, રહું પ્રીતયકી એની પાસ. ૩૩
- મારે ઘેર બધી છે જોઈ, દાસી કણ્વસુતાતણી તેહ;
સખી કણ્વસુતા જે તમારી, મને લાગે છે પ્રાણથી ખારી. ૩૪
- એને જ્યારથકી મં જોઈ, સહુ મુખમુખ ત્યારથી જોઈ;
મને ઘેર જવું નથી ગમતું, રહે મન મુજ એનામાં રમતું. ૩૫
- મને જો ન શકુન્તલા વરશે, દાસ પોતાનો મુજને તો કરશે?
એને છોડી નહીં ઘેર જાઈ, ભલે દાસ એનો તે કહેવાડા. ૩૬
- મારં જીવન જગતીમાં જોઈ, તેને કેમ દઈ કહો છોહ ?
એવી વાત સાંભળતાં રાજનની, નીશા થઈ ત્યાં પૂરી સખીજનની. ૩૭

- મુખ નૃપના ભણી મલકાવી, એમ કણ્વમુતાને તકાવી ;
વહી વચન પ્રીયવદ્ધ પ્રીતે, અનમૂયાપ્રતી એવિ રીતે. ૩૮
- ભૂખ્યાં મૃગનાં આળક આ ભાસે, એને દેવે તેડી માતપાસે ;
જ્યારે જોશે પોતાની એ માતા, ત્યારે થાશે એને મુખશાતા. ૩૯
- આલ આપણે ઝટપટ જઈએ, એની માતને મેળવી દઈએ ;
એમ છળ કરી બન્ને ચાલી, કર પ્રીતે પરસ્પર ઝાલી. ૪૦
- ગોલી કણ્વમુતા ભય ધરિને, “ક્યાંહાં ચાલી મને મ્હેલી કરિને ?
“ભીતિ દેવની તો ધરે થોડી, મને આમ શું બન્યોછો છોડી ?” ૪૧
- “વહી પ્રીતમપાસ તું રે’ની, હાવાં અમને તું બવા દેની ;”
એમ કહિને સખી ત્યાંથી દોડી, ગઈ કણ્વમુતાને રે છોડી. ૪૨
- બળ કરતી ઉડી બવાકાજ, હસી હાથ ગ્રહી વધો રાજ ;
એને સૂએ પ્રિયા દે તું બવા, નહિં દહિં દુખી તુજને હું ચાવા. ૪૩
- તપે ગીખ્મતણો ભાણુ જેવો, તારા તનમાં છે તાપ ને તેવો ;
સ્થળ આવું ખીજું નહિ જડશે, અમ ફેકટ તુજને પડશે. ૪૪
- અહીં શીતળ વૃક્ષની છાંય, છોડી બવું ઘટે નવ કાંય ;
મુજસમ છે સેવક પાસ તારી, શું થયું ? જે સખી તે સિધારી. ૪૫
- તારી બન્ને સખી જે બહાલી, તને મુજને સોંપી ગઈ ચાલી ;
સસે ગઈ તો બવા તેને દેની, કામ હોય સેવકને ને કહેની. ૪૬
- તારી આજ્ઞા હું શીશ ચલાવું, કહે તો અગરચંદન ઘસી લાવું ;
પંખો પ્રીતથી કહેતો હલાવું, જળપાત્ર કહેતો ભરી લાવું. ૪૭
- જેના સેવક અચુત ને લક્ષ, તે આ સેવક તુજ પ્રત્યક્ષ ;
ગોલ કર તું આજ્ઞા આણીવાર, તેને અર્થે આ જન છે તૈયાર. ૪૮
- મારી ખારી તું જીવનપ્રાણ, તારો વેચાણ મુજને તું બાણ ;
એમ લટપટ વાણીની કીધી, નૃપે બાળાને બેસાડી દીધી. ૪૯
- છાતી ધગધગ ભયચટ્ટી થાય, કહે અખળા મુજો નમે રાય ;
શીદ હાથ ગ્રહ્યોછે મારો ? નહીં ધર્મ એ ભૂપ તમારો. ૫૦
- નથી ઘરમાં મારા પ્રિય તાત, નથી પરણી હું કેનીસંગાત ;
છહી અઘાપી હું તો કુંવારી, લાજ આમ લોછો શીદ મારી ? ૫૧

રાગ ચોપાઈ.

- દીસે દુર્બળ તુજ અતિ દેહ, તેને ઘટતો નથી શ્રમ એહ;
દુઃખ દારણ દેખીને તારૂં, શોચે હેયું ભરાય છે મારૂં. ૨૫
- ધર ધીર ગ્રહું તુજ પાણી, કરું ત્વરિત જતન દુખ જાણી;
ભેદ વૃપના વચનતણો જાણી, વદી સુખથી પ્રિયંવદા વાણી. ૨૬
- દીક અવસરે આપ પધાર્યા, દુઃખ આવતાં સર્વ નિવાર્યા;
હવે મટશે આ દારણ દુઃખ, યાશે કણ્વસુતાને સૂખ. ૨૭
- એસો પાસ પાણી ગ્રહો વાર, જોઈ વૈદપણું તે તમારૂં;
એવું સાંભળતાં મકલાતો, જઈ મહિપતિ બેઠો ત્યાંતો. ૨૮
- લાજ કણ્વસુતા મન પામી, તેતો નિરખે રહી સખી સામી;
પ્રીત બન્નેની સમ ત્યાં પ્રમાણી, પ્રેમે બોલી પ્રિયંવદા વાણી. ૨૯
- એક-શંકાધરી અમે ડરિયે, કહોતો વીનતી આપને કરિયે;
હોય નરપતિને બહુ નારી, પામે સોઝ્ય તેથી દુખ ભારી. ૩૦
- માત, તાત, કુટુંબ ને બાઈ, જેને સગપણ નવ મળે કાંઈ;
એવી દુખિયણ સજની અમારી, તેને કીધી બ્રહ્માએ ભારી. ૩૧
- કદિ તમથી પામે અપમાન, તો એ તત્ક્ષણ છાંડે પ્રાણ;
~~એવી નથી તેહ અપ, બોલ્યો તે અવસર ફરી ભૂપ.~~ ૩૨
- રાય આલીંગન દીધું, પ્રીતે ખ્યારા માં રહીએ ભલાઈ;
શોભે મદન, રતી જોડ, કરે કીડા વૃપતિ ધારા, રેતી પાસ. ૩૩
- ત આસનભેદ, તેણે ટાળ્યો સકળ મનખેદ;
યામાને શ્રમનો ભરાય, હાંફે અખળા અંતર લજવાય. ૩૪
- ડોળે મન્મથકેરે, ફળે કામની કોમલપેરે.

- સુખ નૃપના ભાણી મલકાવી, જોઈ કણ્વસુતાને તકાવી ;
વહી વચન પ્રીયંવદા પ્રીતે, અનમુદાપ્રતી એવિ રીતે. ૩૮
- ભૂખ્યાં મૃગનાં બાળક આ ભાસે, એને જેવે તેડી માતપાસે ;
જ્યારે જોશે પોતાની એ માતા, ત્યારે થાશે એને સુખશાતા. ૩૯
- ચાલ આપણે ઝટપટ જઈએ, એની માતને મેળવી દઈએ ;
એમ છળ કરી બંને ચાલી, કર પ્રીતે પરસ્પર ઝાલી. ૪૦
- એલી કણ્વસુતા ભય ધરિને, “ક્યાંહાં ચાલી મને મ્હેલી કરિને ?
“ભીતિ દેવની તો ધરા થોડી, મને આમ શું બળોએ છોડી ?” ૪૧
- “થડી પ્રીતમપાસ તું રે’ની, હાવાં અમને તું બવા દેની ;”
એમ કહિને સખી ત્યાંથી દોડી, ગઈ કણ્વસુતાને રે છોડી. ૪૨
- બળ કરતી ઉડી બવાકાળ, હસી હાથ ઁલી વઘો રાજ ;
એને સૂખે પ્રિયા દે તું બવા, નહિં દહીં દુખી તુજને હું થાવા. ૪૩
- તપે ગીધમતણો ભાણુ જેવો, તારા તનમાં છે તાપ તે તેવો ;
સ્થળ આવું બીજું નહિ જડશે, અમ ફેકટ તુજને પડશે. ૪૪
- અહીં શીતળ વૃક્ષની છાંયમાં, શોચ કરવા લાગ્યો નૃપ મનમાં ;
મુજમ્મ છે એ આ દુખ ક્યાં વીસાઈ ? જોને કષ્ટ કહું જઈ મારું ! ૭૩
- તારી બુદ્ધિ ઝટ લીધું છીનાવી, દુષ્ટ દૈવને નવ દયા આવી ;
સહે દર્શન પામીશ ક્યારે ? રહ્યું દુઃખ આ કરમે મારે. ૭૪
- સૂતી સેજ તે નરપતી જોય, તેમ વ્યાકુળ અદકો હોય ;
એવે વનમાં પડ્યું બુમરાણુ, રે ! રે ! ભૂપતી પરમ સુખણુ. ૭૫
- દ્રુમ સુધયુધ સર્વ વિસારી ? આવ્યા અસુર પાપી દુષકારી ;
રેશે યશ અમારા રાય, જુઓ ! દુષ્ટ દાનવની આ છાંય. ૭૬
- એવાં સાંભળી દીનવંચન, દોડ્યો તરત વિજેગી રાજન્દ ;
તપે તનમાં તો વિરહની જવાળ, લાગ્યો રક્ષા તે કરવા હૃદય. ૭૭

રાગ ધનાશ્રી,

આશ્રમમાંહી આવી તે અજળા, જોતનીકરે સુખ
વિરહવ્યથા છે તનમાં વ્યાપી, હેવાનો નરો હૃદય

- શુધ્ધપ્રિય બાળા સરિત્તણી તે, ભૂલી સર્વ મધનહૃદ્ ;
અન્ન ન ખાવે નિદ્રા ન આવે, તેને વહે જગધારહૃદ. ૨
- ભૂપતીકેસ વદનરૂપી લે, ચંદ્ર પરમ સુખદારહૃદ :
તેહતણું દર્શન વણુ વ્યાકુળ, થાય અધિક તે તારહૃદ. ૩
- એક પક્ષ તે જુગસમ વીતે, સુત્રું સરવે લેખેહ :
ધ્યાનવિદે નિજ પ્રીતમકેરી, રમ્ય મૂરતી પેખેહ. ૪
- પ્રીતમતી રતિકેશ પ્રિયાને, રમણ ચયું તેણીવારહૃદ ;
તેને સમે વૃષસુદિકા દીપી, નારીએ તે ઠારહૃદ. ૫
- વક્ત્રમ આવી વરમે ઉરમાંહી, બૂલી અવર સુખમાનહૃદ ;
સંગ સખી ન મળે શિખ તેને, આપે આવી કાણુ આનહૃદ ? ૬
- અંતર અદ્ય કલસ તે અબજા, નીચું નામ્યું છે રીરહૃદ :
ભૂપતીકેસાં વિજેગતું કામ્યું, કારી કાળજી તીરહૃદ. ૭
- જુગ લલાટવિષે દહ બેઠી, લાગી રહું એક ધ્યાનહૃદ ;
હાલે ન આવે ન બોલે વદનથી, મુંઢરી કાણુ વાજહૃદ. ૮
- આંખને વાત ન ગાત્ર સકળ તે, ગોરીનાં દીપે મહાનહૃદ ;
આપ છે આશ્રમમાં પણુ વિગદા, પ્રાકૃષ્ઠનિસંગ પ્રાણહૃદ. ૯
- એમ છે કમવસુનાદું ગદકયું, અવનીપતિપર મનહૃદ :
એવે સમે ત્યાં આવી પોહોઆત, દુર્લભા મુનિજનહૃદ. ૧૦
- હી આદર હરી આસન તેને, આપ્યું તરી અણવદાહૃદ ;
ધ્યાન થરી નિજ પ્રીતમકેશ, બેઠી રહી ને કાણેહ. ૧૧
- એક મદામુનિને તવ અદિષા, દેષ તે મનમેકરહૃદ :
શાપ દીધો ત્યાં કમવસુનાને, દુર્લભાને ને કારહૃદ. ૧૨
- રે! છોડી દેહું ધ્યાન થરીને, બેઠી છે તું આ કાળહૃદ :
‘તેને તારી સૂષ રંશે નાંહી, અંતરમાંની નામહૃદ.’ ૧૩
- મેલ સુખને ન વાંચતરકેસ, કામનીએ ને કાળહૃદ :
વિચી રહી નેમ બેઠી હલી તે, મલમા થરીને આનહૃદ. ૧૪
- અનુરૂપ કાળે આગો ને ગણે તે, બાળા છે તવ વદનહૃદ :
લેખ સમયીનું મુખ કાંઈ બેગી, મન મલકે મન મલકેહ. ૧૫

- શાપ સુણી સખિયો તે આવી, દુર્વાસાની પાસછ;
 પાય પડી વિનવે મુનિજનને, અંતરમાંહી ઉદાસછ. ૧૬
- આજ કૃપા કરી વાંક બાળાનો, માફ કરો મહારાજછ;
 કણ્વસુતા તે સુતા છે તમારી, એમ ગણી કરો કાજછ. ૧૭
- એવું સુણી દયા દિલ કંઈ ઉપછ, બોલીયો મુનિવર વેણુછ;
 આવશે સુધ નૃપને જય જ્નેશે, મુદ્રિકા આપેલી નેણુછ. ૧૮
- એટલું કહીને મુનિજન ચાલ્યો, હરખી સખી તે અપારછ;
 એકેકને કહે મુનિજનકેરી, વાત સાચી નિરધારછ. ૧૯
- રાગ્ન ગયો છે મુદ્રિકા આપી, તેડ જ્યારે તે જ્નેશેછ;
 આવશે સુધ તે શકુન્તલાકેરી, સદેહ મનનો ખોશેછ. ૨૦
- શાપની વાત એ રાખવી છાની, જય ન ત્રીજે કાનછ;
 જો સખી આપણી વાત એ જાણે, પ્રાણ તજે તે નિદાનછ. ૨૧
- એમ વિચાર કરી સખિ આવી, કણ્વસુતાતણી પાસછ;
 શાપ ગયો દધ જો દુષ્પ્રદાયક, તેયકી થઈછે નિરાશછ. ૨૨

દોહરો

- નૈણે નવ નિરખે કંઈ, વાત સુણે નહી કાન,
 નિશ્ચળ ચિત્ત શકુન્તલા, ખેડી ધરિ પતિધ્યાન. ૨૩

ચોપાઈ-ત્રણતાલની.

- ગયો નરપતી નગ્રમોઝાર, પ્રેમ વિસંધો પ્રિયાનો તે કાર ;
 ક્યો મુનિવરે નૃપને વિદાય, ચાલ્યો ગંગપૂર ત્યાંયકી રાય. ૨૪
- શાપ દુર્વાસાનો અતિ ઝેરી, આવે સુધ ના શકુન્તલાકેરી ;
 એમ કાળ વિલ્યો કંઈ જ્યારે, રહ્યો ગર્ભ ત્રિયાને ત્યારે. ૨૫
- દેહ દુષ્પ્રિય પણ શોભે વાન, અંગરંગ તે હળદી સગાન ;
 આવી આળસ ઉરમાં છવાય, શ્વાસ ઉરમાં તે સહજ બરાય. ૨૬
- લાગે નમતાં તે લારથી નેણ, ખોલે વદનથી મંદ તે વેણ ;
 જોવા સુણવા ઉપર નવ ભાવ, હોય અંતર કંઈ ના ઉઠાય. ૨૭
- એમ દિવસ તે કંઈક ગમાવ્યા, એવે કણ્વમુની ઘેર આવ્યા ;
 જોઈ તાતને તે લજવાઈ, નીચૂં વદન છે મનમાં મુઝાઈ. ૨૮

- હોમ કરવા મુની જવ લાગ્યો, ત્યારે સંદેહ મનતણો ભાગ્યો ;
અગ્નિકુંડથી નિકળી ત્યાં વાણ, રે! રે! મુનિવર પરમસુખાણ. ૨૯
- સુતા તુજ તે દુષ્ટતને પરણી, એની બાણજો પાવન કરણી ;
કીધો એણે ગંધર્વવિવાહ, એ છે ગર્ભિણી મુનિતાણા રાય. ૩૦
- એવું સાંભળતાં મુનિજન, પામ્યો હર્ષ અધિક તે મન ;
આણ્યો હોમવિધિતણો પાર, ત્યાંહાં મુનિવરે યોગ્યપ્રકાર. ૩૧
- પછી પુત્રીને પાસ બોલાવી, નીચું વદન રાખી તેહ આવી ;
તાતચરણે નમાવ્યું શીશ, પાસ બેસાડી પુત્રી મુનીશ. ૩૨
- કપે લપથકી તેહની કાય, રખે શાપ દેતા મૂનીરાય ;
એવો પેકો છે અંતર ત્રાસ, કીધું કણ્ણે ત્યાં વચન. પ્રકાશ; ૩૩
- મારી પુત્રી રખે ગભરાય, ચિંતા. ચિત્તમાં ધરતી ન કાંચ ;
મને ઉપન્યૂં એ વાતે છે સુખ, ગયો વિસરી અંતરતાણું દુઃખ. ૩૪
- નથી કીધો તેં ધર્મનો ધાત, તેં તો મુજને કીધો નીરાંત ;
હતો દેવા હું ધારતો જેને, વરી શાસ્ત્રીતે તું તેને. ૩૫
- બહાણે સાસરે મોકલી દેશ, અહીં એકલો વનમાં હું રૈ'શ ;
એવું સુણતાં સખી હતી પાસ, તે તો. અદકી થઇ ઉદાસ. ૩૬
- જેઠ મલિન સખીતણાં મૂખ, લાગ્યું કણ્ણવસુતાને દુઃખ ;
આલી આંખથી અશ્રુની ધાર, શોકસર્પ ડસ્યો તે ઠાર. ૩૭
- વીતી રજની ને જાગ્યો બાણ, કીધું કામની મંગળસ્નાન ;
વીદાસમથે શ્રીકણ્ણે બોલાવી, ઋષિપતિઓ સરવે આવી. .
- કીધો કણ્ણવસુતાએ પ્રણામ, આપે આશીશ સહુ સતી ભામ ;
થજે સ્વામીતે પ્રાણથી ખારી, સૌક્ય દેખથી બળજે તારી. ૩૮
- વીરપુત્રની થાજે તું માતા, રેજો તુજને સદા સુખશાતા ;
એમાં વચન વદી હિતકારી, ઋષિપતિ તે ઘેર સિધારી. ૪૦
- રહી એકલી અબળા ઉદાસ, એક જોતમી ને સખિ પાસ ;
કરે ચોટલો આંદલો રીતે, પુષ્પહાર પેરાવે તે પ્રીતે. ૪૧
- કાને કહે ને ક્યાંયકી લાવે? નહીં ભૂપણ ક્યાંથી સળવે ?
સખિ તેથી ઉદાસ અપાર, વહે લોચનથી જળધાર. ૪૨

એવે “વસ્ત્ર, ભૂષણ સહુ લાવ્યા, ” એમ એ મુનિમુત કહેતા આવ્યા;
 કુંઠ ધરશે ન ઊર ઉદરાવો, લો આ ભૂષણ શુભ પ્હેરાવો. ૪૩
 એવું સુણતાં અધિક દરખાઈ, પામી અંતર અદકી નવાઈ ;
 ભાળી ભૂષણ તે મનભાવ્યાં, કહે અબળા એ ક્યાંયકી લાવ્યા? ૪૪
 કહે મુનિમુત સાંભળો વાત, અમે ઉડી કરી પરભાત;
 ગયા પુષ્પ લેવાને કાજ, દીડો વનમાં ચમત્કાર આજ. ૪૫

રાગ ધનાશ્રી.

મોકલ્યા કણ્વશુરે એ અમને, કુસુમ લેવાને વનમાંજ;
 અવનવી વાત બની ત્યાંહાં તેથી, અચરજ ઉપજ્યું મનમાંજ. ૪૬
 કાંઈ સિધ્ધિજે શુરતણી પાસે, એવું લાસેજે અમનેજ;
 દેવી કારણનો મર્મ અકળ તે, કયમ કરી કહિયે તમનેજ? ૪૭
 કોઈને વૃક્ષે વસન શુભ દીધાં, પ્હેરવા કારણ પ્રીતેજ;
 કોઈને અળતો ચોપડવાને ચરણે, આપીયો રૂડી રીતેજ. ૪૮
 એવે આવી વનદેવીઓ તેણે, તરતણી શાખામોઝારજ;
 લંબાવી ભુજ નિજ આપિયા અમને, શોભીતા આ શણગારજ ૪૯
 સાંભળી ગૌતમી ને સખી બન્ને, પામી આનંદ અપારજ!
 વસ્ત્ર આભુષણ કણ્વમુતાને, પેરાવી કાંધી તૈયારજ. ૫૦
 તેટલે કણ્વમુની ત્યાં આવ્યા, તીર્થ કરીને સ્નાનજ;
 પુત્રીને નિરખી પિતાતણ દિલમાં, બિપજ્યું દુઃખ અમાનજ. ૫૧
 ગદગદ કંઠે મુનિવર બોલ્યો, મનમાં એક પ્રકારજ;
 પુત્રી જવાથી મુજને વનમાં, ગમશે કયમ આ દારજ? ૫૨
 ધીરજ કેમ ધરું હું અંતર? હૈયું ભરાયજે મારજ;
 શોએ કરી આ અવસર વહેજે, નેત્રયકી જળ ખારજ. ૫૩
 હૃદય નાસેજે હૈયાનો મૂળથી, કયમ કરી વનમાં દેવાયજ?
 શાંતિતણું સ્થળ ભાસે ભયંકર, મુજને ખાવા ધાયજ. ૫૪
 આશ્રમની શોભા આજ અહિંથી, કમપોગે હર જાયજેજ;
 અલિનવ શોકના અંકુર હૈયે, આવી ઉઠે તે ધાયજેજ. ૫૫

વનવાસીને મુજને જ્યારે, થાય છે દુઃખ તે એવુંજ;
ઘરવાસીને પુત્રીવિજેગે, થાવું હશે દુઃખ કેવુંજ? ૫૬

એમ વીંટાયું મુનિજનકેરું, મન તે મોહને પાંશજ;
આવિયો પોતે પ્રાણુથી વધલ, પુત્રીતણી તો પાસજ. ૫૭

ત્રેમથી ભીંજ શકુન્તલાકેરી, શાંતિ સકળ તે ભાગીજ;
તાતને નિરખી રતેહને યોગે, રદન તે કરવા લાગીજ. ૫૮

ગદગદ કંઠે મુનિ તવ બોલ્યો, દીકરી દુઃખ વીસારજ;
સાસરે જવાને શુભ અવસર, રડતી નહીં આ કારજ. ૫૯

ગૌતમી તું સમજાવને એને, કેમ રહેજે આમજ?
છે શુભ ઘટિકા વિલંબ કર્યાનું, કાંઈ નથી હવે કામજ. ૬૦

એમ કહી બે શિષ્ય સમજણા, બોલાવિયા મુનિરાજજ;
ગજપત્તનમાં નિજ પુત્રીની, સંગ જવાને કાજજ. ૬૧

કર ઝાલીને કણસુતાનો, ગૌતમી આગળ ચાલીજ;
તે સમયે સખીઓજો તેની, શોકાતુર રહિ લાળીજ. ૬૨

આંસુ લુછતી હુસકાં ભરતી, ચાલેછે કેણકુમારીજ;
તે સમયે વનરુમ સરવેને, મુનિજન કહેછે પોકારીજ. ૬૩

કવિત મનહર.

કુલતાં, તમને જોઈ એવી ઉર કુલતી જે,
પુત્ર પ્રસવ્યાથી જેમ હર્ષ થાય નારીને;
ક્યારીઓ બનાવવાને દાજ જેહ કોડ થકી,
ખોતી જામ ચાર કામ અન્યતે વિસારીને;
તમને પ્રથમ જળ ઝરણુનું સીંચ્યા વણ,
ગ્રહણ કરતી નહી જેહ કદી વારીને;
મુણે આ શકુન્તલા તે સાસરે સિધારી જેહ,
સંવા તમતણી અતી કરતી સંભારીને. ૬૪

દાળ.

મુનિજન વઘો વનતરૂ પ્રતિ, અતિ ખિન્ન મનથી વાણ;
મુણિ પિક પુકાર કરી ઉઠી, ચઢિ વૃક્ષપર પરમાણ. ૬૫

- દ્રુમડાળપર ચઢિ ડોઢિલા, કહુડી ઉડી તે ઠાર ;
જાણે ન હોયે રૂઢન કરતાં, વૃક્ષ કરિ પોદાર. ૬૬
- રોપેલ દ્રુમ નિજ દેખિ દિલમાં, ખેદ પામી અપાર ;
તે ઠામ કણ્વસુતા ઠરી, વહી નેત્રથી જળધાર. ૬૭
- સખિને કહે નૃપનેહ જોડો, લાગીઓ ઘટમાંય ;
પણ મુજથડી ત્યમ આજ વન આ, કેમ છોડયું જાય ? ૬૮
- મુજ વૃક્ષ, વલ્લિ, તરતણી, ડોણુ રાખશે સંભાળ ?
તમને હું સોંપી જાઉં છું, કરજો તમે પ્રતિપાળ. ૬૯
- મુણિ સજળ નેત્રે સખિ કહે, શિદ વિસરભોળા થાયછે ?
તર, વલ્લિ સોપે પણ અમોને, સોંપી કોને જાયછે ? ૭૦
- કહી એમ અંતરપ્રેમથી, કરવા તે લાગી રૂઢન ;
માયાતણે વશ મુનિસુતા પણ, રડતિ ઉભી વન. ૭૧
- તવ મુનિવરે સમજાવિ તેને, ચાલિ આગલ બાળ ;
અતિ શોકમય સંતાપમય, વન સકળ થયું તે કાળ, ૭૨
- વિસર્ધા મયુર નિજ નૃત્યને, મૃગ રહ્યા ચરતા ધાસ ;
થંબ્યો પવન થઈ ચક્રિત તે, અંતર થઈ જીદાસ. ૭૩
- દુઃખિત ઝમર તે અવસરે, નવ કરે કંઈ શુંજાર ;
એમ જતું વનના જેટલા તે, દિસે દુઃખી અપાર. ૭૪
- ખગ, મૃગ, પશુ દુખિયાં થયાં, ગઈ મુનિસુતા વનખ્દાર ;
તવ જોતમી મુનિજન પ્રત્યે, વહી એહ પ્રકાર. ૭૫
- ખહુ દિવસ આ ચઢિ ચાલિયો, શુભ લગ્નવેળા વહિ જશે ;
શિખ દેવિ હોય તે દો હવે, પછિ અસુર અમને તો થશે. ૭૬
- મુણિ મુનિ મહા દુખિયો થઈ, ઉભો રહ્યો તે ઠામ ;
નિજ શિષ્યપ્રત્યે વચન વદિયો, મન વિચારી આમ. ૭૭

દોહરો.

- શિષ્ય તમે જઈ આ સમે, ગજપત્તનમોઝાર ;
કહેજો નૃપ દુખ્યંતને, કહુંછું જેહ પ્રકાર. ૭૮

ભુજંગી છંદ.

“અરે ભૂપ તારા અમે પૂજ્યસ્વામી,
તું છે દાસ તેવોજ સન્માર્ગગામી ;
સુતા મોકલી છે અમે આ અમારી,
સંદા જાણુજે પ્રાણથી એહ પ્યારી.
મને આશ્રમે આવવા તો ન દીધો,
સ્વપ્રચ્છાચિ ગાંધર્વવિવાહ કીધો;
નહીં જો કદી સૂખમાં પુત્રિ રેશે,
ખમારો ન તે મૂળથી દુઃખ લેશે.”

૭૯

૮૦

પછી પુત્રિને નીજ છાતિશું ચાંપી,
સુનીકણવચ્ચે શીખ તે હામ આપી ;
“સુતા સાસરે તું સદા આલસારી,
ચલાવી થજ નાથને પૂર્ણ પ્યારી.

૮૧

વળી સાસુ ને જેહ તારી નણુંદ,
કરી સેવના તેમની સૂખકંદ,
પતીપ્રેમનું રાખતી નાભિમાન,
કદી સોંક્યનું મોડતી તું ન માન.

૮૨

હળી ને મળી સર્વથું રોજ રે’જે,
નહીં ભેદ તું દ્રોહને નીજ કે’જે;
ધરી શીશ આજ્ઞા સુતા સ્વામિકેરી,
લડંતી નહીં શ્રદ્ધએ હેાય પ્રેરી.

૮૩

ન રાખીશ તું નીચ સ્ત્રીસાય સંગ,
ધટે દાજ રોભાતણો થાય ભંગ;
કહયું તેમ સ્વામિચહે જો તું રેશે,
ધરણી સદૃ તૂજને લોક કહેશે.

૮૪

હવે આશ્રમે હું અહીંથી જઈશ,
સુતા ભક્તિ તારી નહીં વીસરીશ :
સખી જોઉંને તૂં કરી દે વિદાય,
પડે પંથ તો આ સમે રૂડું થાય.

૮૫

વિત્તી લગ્નવેળા જશે આજ સારી,
થશે શિષ્ય ને ગૌતમી સંગ તારી;
જવાદે મને માદુરે હામ બહાલી,
ન ખોટી થવું તો ઘટે આંહિ ખાલી.”

૮૬

પડી બેઠિ ત્યાં કણ્વને પુત્રી પ્યારી,
વહુયું શોકના યોગથી નેત્ર વારી;
“અરે તાત મારા મને આંહિ છાડી,
જશે શું તમે આશ્રમે સ્નેહ તોડી ?

૮૭

હવે મૂખ દેખીશ ક્યારે તમારું,
શુંઝાયેછ એ દુઃખથી મન મારું ;”
કહે કણ્વ “પુત્રી ન થા તું ઉદાસ,
સુખે જીવ હવે સ્વામિકેરે અવાસ.

૮૮

પ્રભૂએ તને આપિયો યોગ્ય સ્વામી,
નથી ભાગ્યમાં તો રહી લેશ ખામી;
જશે જીવરે આંહિથી નાથધામ,
થશે મગ્ન આનંદમાં તેહ હામ.

૮૯

નહીં સાંભરે તાતનો ત્યાં વિલેગ,
મળે મનમાન્યા સહૂ સૂખભોગ ;”
પછી કણ્વશ્રુતા સખીપાસ આવી,
વદે વેણુ તે લોચને નીર લાવી.

૯૦

“મને સામટી બેઠિ લો એક વાર,
નથી બેઠવાનું પછી તો લગાર ;”
સુખી ખેદ પામી સખી ખેડ શેષ,
રહી કણ્વસતા લણી તેહ જ્વેષ.

૯૧

ત્યહાં સાંભરી શાપની વાત આવી,
સખીએ કહી મર્મમાં તે સુણાવી;
“મુખ્યું ભૂપને તો ઘણું કાજ હોય,
સદા ચિત્ત તે માંહિ તે નિત્ય યોય.

૯૨

સ્મૃતી તેવિ રેહે તપોને ન કાંધ,
વળી કાળ વીત્યો ઘણો તૂજ આંહી ;
કદાપી મહીપાળ પ્રીતી વિસારે,
કહું વાત આ રાખવી યાદ તારે.

૬૩

દષ મુદ્રિકા જે ગયો છે ભુપાળ,
અહીં તે બતાવીશ તું નહ કાળ;
ફરી આવશે શુદ્ધિ તત્કાળ તારી,
“કહું રાખજે તેનિ સંભાળ સારી.”

૬૪

સખી વેણુ જેવાં મુખે જોહ બોલી,
ગદ્ય હેબકી ને વદે બામ ભોળી;
“અરે! એ સખી ગૂઢ વાણી તમારી,
નથી બાણવા પોંચતી બુદ્ધિ મારી.

૬૫

પરંતુ મને બિપન્ન્યો બિર ત્રાસ,
ભયંકાર જેવો થયો કાંધ ભાસ;
મને સાગિયું કાળજે જેમ તીર,
ધરાતી નથી અંતરે તેમ ધીર.”

૬૬

કહે કણ્વસુતા મુખે એમ જ્યારે,
વદે શિષ્ય સંગાથના તેહ ત્યારે;
“ફરી દે સખી બેઠને તું વિદાય
અલો પોંગચિયે શીઘ્ર તો નગ્રમાંય.”

૬૭

રાગ ધનાશ્રી.

જોહ પ્રકારે સિદ્ધકુમારે, પાડિયો વાતમાં ભંગલ;
હસ્તીનાપુરને પંથે તે પળિયા, કણ્વસુતા લઈ સંગલ.
વૃદ્ધમાં એકજ માત્ર રહીછે, જોતગી તે સંગાથલ;
બન્ને સખીને લઈ કરી પાછો, વળિયો વને મુનિનાથલ.
પાછળ ફરિફરિ વાટમાં જતાં, મેનિકાપુત્રિને જોયલ;
અંતર ખેદ પામી સખી બન્ને, રોહ સંભારીને રોયલ.
બાળી રાકુન્તલા દૂર ગઈ તે, વૃક્ષતાણા ઝુંડ જ્યાંહીલ;
આતુરતા ધરી અળખા નિહાળે, નજરે પડે નહીં કાંધલ.

૬૮

૧૦૦

૧૦૧

૧૦૨

- સુત્રં સરખું સમજું બાસે, કળ ન પડે કોઈ કામજી;
સુખમય શોભા સુદર વનની, દુષ્કમય દેખે તમામજી. ૧૦૩
- એમ વિન્નેગે અળખાતણું ત્યાં, અતિશ્ચ યયું મન લંગજી;
આત્રમમાંહી આવી પોહોંચી, મલિન દિસે મુખરંગજી. ૧૦૪
- સુણુજે હવે શી કણ્વસુતાની, ગત થઈ તે સહુ જનજી;
શિષ્યની સંગે સાસરે આલી, દીસે સજળ લોચનજી. ૧૦૫
- વાટમાં જતાં સર એક દીઠું, નાચના નચની પાસજી;
જળ નિર્મળ છે કંઈ તે ખીસ્ત્યાં, હંસ વસે જ્યાં વાસજી. ૧૦૬
- તરસ લાગ્યાયકી તારણી પોતે, પોહોંચી તેણે દારજી;
પાણી પીતામાં નિકળી પડી ત્યાં, મુદ્રિકા જળમોઝારજી. ૧૦૭
- જળયુ' નહોં તે કણ્વસુતાએ, દૈવગતી વિપરીતજી;
શિષ્યની સંગે સાસરે આલી, પૂરણ અંતર પ્રીતજી. ૧૦૮
- એમ કરતાં આવી તે પોહોંચી, નાચના નચમોઝારજી;
આરે જણાં તે ઉભાં રહ્યાં જ્યાં, શોભતું રાજદારજી. ૧૦૯
- સેવક એકની સંગે નૃપને, શિષ્યે સમાચાર કહાવ્યોજી;
અવનીપતિ તે સુણુતાનાં ઉઠી, યજ્ઞશાળામાં આવ્યોજી. ૧૧૦
- કણ્વમુનીના શિષ્યને નેડ્યા, સાદર ત્યાં મહિપાળજી;
ગૌતમી પાછળ કણ્વસુતા તે, આલી ગઈ તે કાળજી. ૧૧૧
- વામ આંખડલી ફરકવા લાગી, ચમકી ત્રિયા ચિતમાંહીજી;
કોણ જાણે શું માઠું નિપજશે? સમજી નહોં તે કાંઈજી. ૧૧૨
- લાજ ધરીને કણ્વસુતા તે, આવી ધૂંધટ તાણીજી;
નારી એ જોઈ નૃપ તે વિમાસે, અચરજ અંતર આણીજી. ૧૧૩
- “કોણ આ નારી ને ક્યાં ચકી આવી? અહિં શું હશે એને કાળજી?
એહ વિચારવારીધિમાં પડિયો, તેહ સમે મહારાજજી. ૧૧૪
- શિષ્યે આવી કરી આપી પ્રથમ ત્યાં, ભૂપતિને આશીશજી;
વંદન કરી તવ પૂછવા લાગ્યો, ક્ષેમકુશળ અવનીશજી. ૧૧૫
- “કહો કુશળ છે કણ્વસુનિ ને? અવર મુની વનવાસીજી;”
તવ નૃપપ્રત્યે શિષ્ય તે જોલ્યા, વંદનથી વેણ પ્રકાશીજી. ૧૧૬

“સુણો મહિપતિ વાત અમારી, તપો અવિચળ ગાદી તમારી;

“તમે પૌરવકુળના છો ભૂપ, ધર્મપાળક ધર્મસ્વરૂપ. ૧૧૭

“પ્રભ સર્વ પામે તમ સૂખ, નથી મુનિજનને કંઈ દુઃખ;

“જ્યાંહાં દિનકર તેજ પ્રકાશે, કેમ તિમિર આવી શકે પ.સે. ૧૧૮

“જેની આશીશથી સહુ લોક, ખોય દુઃખ, સંકટ ને શોક;

“એવા મુનિજન તપ વ્રતધારી, જેના ભયથી ડરે કાળ ભારી. ૧૧૯

“તેની કુશળતણી શી વાત? જે છે મંગળરૂપ સાક્ષાત;

“તમ રામિપ આવ્યા મહારાજ, લાવ્યા સંદેશો ગુરૂતણો આજ. ૧૨૦

“ક્યાં અમને વિદાય તે જ્યારે, કહાવ્યો સંદેશો તમને ત્યારે;

“જાણી પ્રીત પ્રભપતિ તારી, છે આ પુત્રી શકુન્તલા મારી. ૧૨૧

“કાલો એશું ગંધર્વ વિવાહ, તેતું દુખ નથી મુજને જરાય;

“ગુણ પુત્રીમાં દીસેછે જેવા, વસેછે નૃપ તુજમાંહિં તેવા. ૧૨૨

“નથી દીસતી ખાંપણ ખોડ, દૈવે મેળવી જુગતી જોડ;

“મારા મનનો મટયો સંતાપ, મને ઉપજ્યો હર્ષ અમાપ. ૧૨૩

“રાજા એ છે સગર્ભા નાર, રાખી અંતઃપુરની મોઝાર;

“હવે કર તું અમોને વિદાય, જેથી પોંચીયે આશ્રમમાંય. ૧૨૪

નથી ભૂપતીને કંઈ લાન, પામ્યો અચરજ મન તે અમાન;

શાપવશ તે બોલ્યો મહિપાળ, “તમે સાંભળો સિદ્ધના ખાળ. ૧૨૫

“જેવા તમને મેં ચતુરસુત્રણ, એ શું વદનથી બોલ્યાવાણ?

“કાણ પરણ્યું છે એની સંગાથ? એવી કરશે ન વિપરીત વાત. ૧૨૬

એવાં સાંભળી કઠિણ વચન, ચઢી શિષ્યને રીશ તે મન;

શોચ કણચુતા ઉર જાગ્યો, દેહ ભયગ્રસ્તી કંપવા લાગ્યો. ૧૨૭

બૂલ્યો ધર્મ વદો નૃપ વાણી, સુણી શિષ્ય બોલ્યા રીશ આણી;

“નવ સત્ય તજો મહારાજ, જશે પૌરવકુળની લાજ. ૧૨૮

“કાલું લગ્ન કરી છગ ઘાત, હવે બોલોછો અવળી વાત;

“કાના ઘરતણો એહ છે ન્યાય, તોળો મહિપતિ તે મનગાંય. ૧૨૯

ઝૂલતા હંદ.

વચન સુણિ ભૂપનાં અધિક ભય પામિને,
જોતમી ઘણિક ગમરાધ ખોલી ;
“ઘડિક તજિ લાજ દુહિતા તું દર્શાવ તુજ,
વદન મહારાજને ધુંધટ ખોલી :
સ્મરણુ નૃપને નથી, તેયકી કહું કથી,
મદિશ તુજ મૂખ જો આજ જોશે ;
આવશે તુરત સુધ તાદરી ભૂપને,
સકલ સંદેહ નિજ એક ખોશે.”

૧૩૦ -

રાગ-ખટ

ધુંધટ ખોલ્યો કણ્વસુતાએ, દેખાડયું નૃપને વદન રે ;
દિગમ્ભ સરખો જોઈ રહ્યો તે, ખોલ્યો ન મુખ રાજન રે. ૧૩૧
રૂપ અનૂપમ જોઈને અંતર, ભૂલી રહ્યો તે ભૂપરે ;
હા ના કંઈ કહેતો નથી મન છે, પડિયું મોહને કૂપરે, ૧૩૨
કોપ કરી તવ શિષ્ય તે ખોલ્યા, શુદ્ધિ આણો મહારાજ રે ;
ધર્મ વિચારી ધરણીપતી તે, ઉત્તર આપો આજરે. ૧૩૩
એસુધ મહિપતિ તે તવ ખોલ્યો, ધારી જોયું બહુ વારરે ;
“સ્વપ્નામાં પણ આ નારીને મેં તો, દીડી નથી કોઈ કારરે. ૧૩૪
“કહોછો તમે કે “તમે એને પરણ્યા, હું નથી જાણતો કાંઈરે ;
“ગર્ભસહિત એવી પારકી નારી, કેમ રાખું ઘરમાંદીરે ?” ૧૩૫
કોઈ કરી તવ શિષ્ય તે કહેછે, “કેવો અર્ધર્મ આ રાયરે ?
“જોળખતા શું નથી મુનીજનને ? વિચારો કંઈ મનમાંયરે. ૧૩૬
“કણ્વસુનિ જવ કોપ તે કરશે, શી ગતિ યાશે તમારીરે ?
“મેરું તરણુ તે કરશે પલકમાં, સમજો ગ્રહી મતિ સારીરે.” ૧૩૭
એમ દેખાડી ડર તે નૃપને, કણ્વસુતાપ્રતિ વાણુરે.
રીશ ઘણેરી અંતર આણી, ખોલિયા શિષ્ય સુજાણુરે. ૧૩૮
વૃદ્ધને કોઈને તેં નવ પૂછયું, મનતું ગમ્યું ક્યું કાળરે ;
તારાં કરમ તે તુજને ફળેછે, ઉત્તર નૃપને દે આજરે. ૧૩૯

- લજ રૂપી પટ દર ખસેડી, કણ્વસુતા ધરી હામરે ;
નરપતિ પ્રત્યે પ્રગટપણે તો, બોલી રીશ તે હામરે. ૧૪૧
- આ તે રીતિ મહારાજ છે ક્યાંની, એમાં છે મોટા અધર્મરે ;
એમાંથી કી દુખ તમને શું મગશે ? સમજવો મુજને તે મર્મરે ૧૪૨
- સત્યે ઉભી આ મેદની સધળી, સત્ય જગતઆધારરે ;
સત્યવિના સહુ ધર્મ વૃથા છે, જાણજો એ નિરધારરે. ૧૪૩
- પૌરવકુળના પરમ પ્રતાપી, સત્યવાદી ભૂપાળરે ;
તેના કુળમાં પ્રગટ થઈને, શિદને ચઢાવોછો આળરે ? ૧૪૪
- સાધુ સરીખા તમને મેં જાણ્યા, ઓળખ્યા નહિં અવનીશરે ;
હું શું જાણું હશે કાળજે કાતી, શિદને હું સોંપત શીશરે ? ૧૪૫
- વચન તમારાં સત્ય ગણીને, ભર્મમાં તો ભોળવાઈ રે ;
કપટી કુટિલશું પાતું પાડ્યું, સમજી નહીં હું કાંધરે. ૧૪૬
- મધુર વચનથી મન વશ કરીધું, કંઈક કરી છળ ધાત રે ;
માજ આપ્યું તે વચન વિસારી, બોલો છો અવળી વાતરે. ૧૪૭
- એકથકી અવનીપતિ કાંઈ, હું નથી પડવાની જૂઠીરે ;
આપી ગયા છો એમાંથીમાંથી, દરશાવું તે અંગૂઠીરે. ૧૪૮
- તવ નૃપ નેહ ધરીને બોલ્યો, ન્યાયની વાત એ કીધીરે ;
કવણું સુધી વે અંચડી મુજને, ખતલાવી શિદ નવ દીધીરે ? ૧૪૯
- મુદ્રિકા જો તું મુજને ખતાવે, તો તો સાચી તું નારરે ;
મટરાણી કરી તુજને હું થાપું, સંશય નહિં તલભારરે. ૧૫૦
- નિતા વીટી તવ જોવા લાગી, ક્યાંથી કરમાં હોયરે ?
જાળ પડી દૃષ્ટી ઓગળી અડવી, જાતમી સામું જોયરે. ૧૫૧
- નેશ્વાસ મૂકી નારી રહે છે, વચન વદ્યું નવ જાયરે ;
રીકા પડી તે અળલા અદકી, તવ મુખ બોલ્યો રાયરે. ૧૫૨
- ખાજ લગણુ હું અવણું સાંભળતો, નારીચરિત્રની વાત રે ;
તે સરવે મેં નજરે નિરખી, આજ હવે સાક્ષાતરે. ૧૫૩
- ચારે મેં તુજને મુદ્રિકા આપી ? સત્ય વચન તું બોલ રે ;
તું જોલેયકી જગમાં જનતું, ઝાઝું ઘટે છે તોલ રે. ૧૫૪

- પરનારીયકી પૌરવકેર, વિમુખ છે મન તે વિચારે ;
આહ્યાં કંઈ પરપંચ રચ્યો તે, ચાલવાનો ન લગારે. ૧૫૪
- કણ્વસુતા તવ મુખયકી બોલી, વીટી નથી મૂળ પાસરે ;
ક્યાંયકી લાવી તમને દેખાડું, બોવાઈ તેની શી આશરે? ૧૫૫
- કહોતો અવર કાંઈ બેઠ સુણાવું, સાલજો પૌરવ રાયરે ;
એક સમે આપણ બે વાતો, કરતાં હતાં વનમાંયરે. ૧૫૬
- તેવામાં એક મૃગસુત કુદતો, આવ્યો અતી સકુમારે ;
નેત્ર પ્રવળ તે નીરખતાં તમને, ઉપજ્યો અંતર ખારે. ૧૫૭
- જળ પાવા ઇચ્છા મન ઉપજી, પણ ન આવ્યો તમ પાસરે ;
ત્યારે મેં જળ કરમાં ધરી તેડ્યો, આવ્યો દોડ્યો એકશ્વાસરે. ૧૫૮
- હાસ્ય કરીને તમે તવ વદિયા, બેઠ તમે વનવાસીરે ;
તુજ સંગે ઉછરી થયો મોટો, પ્રીત રીતી પઢ્યો ખાસીરે. ૧૫૯
- કૃમ પીચે પય એ મુજ હાથે? એમ કીધો ઉપહાસરે ;
આજ હવે સુધ સરવે વિસારી, મુજને કરોછો નિનાશરે. ૧૬૦
- હાસ્ય કરી તવ મહિપતિ બોલ્યો, નારી છે તુજને ધન્યરે ;
એના સરીખી જુકી ને જડતી, ત્રાત કહે દોણ અન્યરે? ૧૬૧
- કપટકુશળ નારી તે એમજ, વાત કરેછે મીઠીરે ;
પુરપતણાં મન હરણ કરે છે, ઝાઝી મેં નજરે દીઠીરે. ૧૬૨
- લંપટ બોજો તેમના સરખો, મુજને ન તૂં જાણીશરે ;
ધર્મમારગયકી અવજૂં આવરતાં, આજ આવે મુજ શીશરે. ૧૬૩
- તવ વૃષપ્રત્યે ગૌતમી બોલી, શિદને કરોછો હાંસીરે ?
કપટ ક્યાંહાંયકી જાણે અખણ્યા, હોય જે વનના વાસીરે. ૧૬૪
- જૂપ કહે છે સ્વભાવથી સાચી, કપટી નારીની જાતરે ;
ધૂર્તવિદ્યા જૂઓ દોઢિલાકેરી, વિશ્વમાં છે વિખ્યાતરે. ૧૬૫
- સાંલજો કાકના માળામાંહે, સુતને સોંપીને સિધાયરે ;
કરતી ફરે છે ફિકર તજીને, મોટો થયે લઈ જાયરે. ૧૬૬
- પક્ષી જાતીની સ્ત્રીતણી એવી, બેઠકો એજ ઠગાઈરે ;
માનવીની સ્ત્રીમાં તેયકી અદકી, હોય તેમાં શી નવાઈરે? ૧૬૭

- રડતી, ધુણતી ને માથું કુટતી, ચાલી ખાળા મુજ સંગરે ;
શબ્દ સાંભળતાં શોચ ભરેલા, ધરધું અધિક મુજ અંગરે. ૧૯૬
- ઝોટલે ઝોક અનળની જવાળા, અધરયજી તો આવીરે ;
ગગનમારગે નારીને લપ્પને, સહજમાં તેહ સિંધાવીરે. ૧૯૭
- ચપળાયજી પાણુ અદકી ચપળતા, મુખથી ન તે વરણાયરે ;
ક્યારે આવી ને ક્યમ લપ્પ ચાલી, તમને કહું શું રાયરે. ૧૯૮
- ભૂપ કહે ભગવતે મુજને, સુદ્ધિ રૂડી એ દીધીરે ;
જે મેં પ્રથમથી ધર્મ વિચારી, તારૂણીને ત્યાગ કીધીરે. ૧૯૯
- જૂતણી, ડાકણી, શાકણી કે કો, હોશે વ્યંતરની જાતરે ;
ધરમાં ધાલતાં ધર મુજ ધાલત, ખામુખાં મુજને ખાતરે. ૨૦૦
- એમ કહી મહિપતિએ કીધા, ગોરને ઘેર વિદાયરે ;
નિદ્રાવશ થઈ ચાલિયો ત્યાંથી, શયનમંદિરમાં રાયરે. ૨૦૧
- તોપણ સુધ નૃપને નવ આવે, ચિંતાતુર ચિતમાંયરે ;
સંશયરૂપી કીટ તે કાળજી, કોતરી નૃપતું ખાયરે. ૨૦૨
- અંતરમાં અવનીપતિકેરા, અવનવા ઉપજે તરંગરે ;
રાત્ર દિવસ રાજની કરેછે, શાંતિ સકળ તે ભંગરે. ૨૦૩

પ્રકરણ ૩ જી.

હાળ.

એમ અંતરમાંહિ નરપતિ, રહે અધિક ઉદાસ ;
એવે સમે શું નીપન્યૂં તે, કરું સકળ પ્રકાશ.
જે હામ ખોષ મુદ્રિકા, સરમાંહિ કષ્ટસુતાય ;
ત્યાં એક કેવટ આવિયો, જે ફૂર અતિ કહેવાય.
જળમાંહિ પાથરિ જળ તેણે, આવિયો મછ હાથ ;
આનંદથી અદકો કુલ્યો, તે મૂઢ નિજ મનસાથ.
તે મચ્છ ચિરતાં મુદ્રિકા, નિકળી અનૂપમ સાર ;
તે લેધ માછી વેચવા, આવિયો નગ્રમુઝાર.

- મનમાં મગન થઇ આવિયો, ઉભો વણિકને દાટ ;
ત્યાં મુદ્રિકા દરશાવતાં, કેવો રચાયો ઘાટ ! ૫
- નેઇ મુદ્રિકાપર નામ વૃપનું, વણિક ચમક્યો ચિત્ત ;
ને રાખશું એ વસ્તુ તો, યાશે કંઇક વિપરીત. ૬
- આ અનાડીને છેતરૂં પાણુ, પચે નહિં એ દામ ;
ગાંદરે ગરદન મારિ મારૂં, લિયે લૂંટી ધામ. ૭
- એવું વિચારી ખચર કીધી, કોટવાળની પાસ ;
તેણે ઘુરત આવી કરી, મુદ્રિકાકેરી તપાસ. ૮
- તવ માછિ બોલ્યો મુખથકી, મુજ સાંભળો મહારાજ ;
અન્યાયનું કંઇ આ ગલામે, નથી કીધું કાજ. ૯
- હું જાતનો માછી છડાં તે, જાણુને માખાપ ;
ને અસત બોલું મુખથકી તો, પ્રલયકાળનું પાપ. ૧૦
- તવ કોટવાળ કહે તું સામળ, કૂર, દિણ ચંદ્રાળ ;
તું છવ હણતાં કાળની, ધરતો નથી મન દ્રાળ. ૧૧
- તો પાપ ને વળિ પુણ્ય તારે, સર્પ છેજ સમાન ;
તું બોલ સાચું આજ નહિતો, મોત આવ્યું જાણ. ૧૨
- ક્યાંથકી લાવ્યો મુદ્રિકા ? તે બોલિ દે આ વાર ;
નહિતો જવા તૈયાર થા, જમરાજને દરબાર. ૧૩
- કહિ કોટવાળે સિપાઇને, સહજ કીધી સાન ;
કીધો ચતુર્ભુજ માછિને, કંઇ વાત ધરિ નવ કાન ; ૧૪
- ગરદા ને ખાટુ લાકડીનો, પડ્યો બહુ વિધ માર ;
પછિ ચોર જાણી લઈ આલ્યા, ત્યાંથી રાજદ્વાર. ૧૫
- હલકો ક્યો બહુ તોયપણુ, બણિયો નહોંજ હકાર ;
તવ કોટવાળ કહે અલ્યા તું, સત્ય વદ નિરધાર. ૧૬
- તો જાણુને જે બચ્યો નહિતર, પાપિ બોલે પ્રાણ ;
ને છવવાની આશ રાખે, બોલ સાચી વાણ. ૧૭
- માછી કહે મુજ રંક ઉપર, મેહર કરિ સરકાર ;
મુજ વાત કુંકી સાંભળો ને, મારને પછિ માર. ૧૮

- મેં મચ્છી બરપૂર બાળ્યું, રમ્ય એક તળાવ ;
ત્યાહાં જળ જળમાં પાથરી, જખ ઝાલવા ધરિ ભાવ. ૧૯
- એક મચ્છ લોહિત જાતનો, તેમાં કસ્યો મહારાજ ;
ચિરતાં ઉદર આ મુદ્રિકા તે, મળી મુજને આજ. ૨૦
- તવ કાટવાળે માછિને, તતકાલ દીવો છોડી ;
તે મુદ્રિકા લઈ આવિયો, તપ પાસ પોતે દોડી. ૨૧
- સરવે હકીકત સાંભળી, મુદ્રિકા લીધી રાય ;
તે નિરખતાંજ શકુન્તલા, સાંભરી આવી ત્યાંય. ૨૨
- નિશ્વાસ નાળે નરપતિ, વ્યાકૂળ ખહુ વિધ થાય ;
લોચનકમળથી અશ્રુકેરી, ધાર ચાલી જાય. ૨૩
- શુભ શાંતિ મન સિંહાસનેથી, ઉઠી નાહી દૂર ;
વનિતાવિરહવ્યાકૂળતાનો, અમલ જામ્યો પૂર. ૨૪
- શ્યામાતણી સ્મૃતિરૂપ કાઈ, રાક્ષસી વિકરાળ ;
ઉદ્વસ્ત મન કાનન કર્યું, કે ઉઠી દવની જવાળ. ૨૫
- મહિપાળ અદકો ખેદ કરતો, એન નહિ ચિતમાંય ;
શિર, છાતિપર કર મારતો, મુખ ઉચરે છે હાય. ૨૬
- આ દુઃખ જઈ કાને કહું, મેં કર્યું આ શું કામ ?
મેં છરી દીધી નિજ ગળે, આં કરું જઈ વિભ્રામ ? ૨૭
- મુજ ધરે આવી માનની, સુખંતણી ખાંધી આશ ;
કુલટા ગણીને કાઢી મૂકી, કરી છેક નિરાશ. ૨૮
- મરજાદ મૂકી બેદ મુજને, પ્રિયાએ સમજાવ્યો ;
તોપણ થઈ મુમ સરખડો, મનમાં ન કાંઈ લાવ્યો. ૨૯
- કરિ કાંપ બોલી કામની, રાતાં કરી નિજ નેણ ;
પણ કઠિણ માર કાળજી, તે વ્યર્થ માન્યાં વેણ. ૩૦
- તનિ શિષ્ય ચાલ્યા તેહને, તવ ચાલિ પાછળ નાર ;
ગાઢે સ્વરેથી રૂદન કરતી, નેત્ર વેહે જળધાર. ૩૧
- પણ દયા મુજ દિલમાં ન આવી, દુઃખ નિરખી કાંઈ ;
તે આજ ખટકેલે અધિક, કેટક સમ ઉરમાંથી. ૩૨

રાગ ચૌપાઈ.

- પામ્યો મુદ્રિકા જ્યારથી રાયરે, જાગી ત્યારથી વિરહવ્યથાયરે ;
 પીણું પડતૂં ગયું છે અંગરે, ગમે કોઈનો નૃપને ન સંગરે. ૩૩
- ભૂખ લાગી તૃપ્તિ તે ત્યાગીરે, જવાળા ઘટમાં વિજેગની લાગીરે ;
 ભાવે નૃપને ન રંગ કે રાગરે, એવો આવી લાગ્યો વૈરાગરે. ૩૪
- સુધ કણ્વસુતાની સાલેરે, સુખ સર્વ તબ્યાં મહિપાળેરે ;
 રહે વ્યાકુળ તે આઠ જામરે, કાંઈ સૂઝે ન ભૂપને કામરે. ૩૫
- વીતે દિન તો રજની નવ જાયરે, જાય રજની તો દિન ન પગાયરે ;
 એવી દેખીને નૃપની ઉદાસીરે, થાય દુઃખી નગરના વાસીરે. ૩૬
- મહુનો પોષક તાત પીડાયરે, પ્રજાપુત્રીથી કેમ જોવાયરે ;
 સરવે વિસાચી રાગ ને રંગરે, થયો પુરમાં આનંદનો ભંગરે. ૩૭
- સુખ વિસર્વોં સકળ નરનારરે, દુઃખ વ્યાપ્યું છે નયમોઝારરે ;
 પ્રજાભક્તિ એવી રૂડી જાણીરે, જેને મુનિજન મુખથી વખાણીરે. ૩૮
- રાજેરાજે દુષ્યંત મહારાજરે, ત્યાંહાં વિલસે નહીં રતુરાજરે ;
 રૂજે કોકિલ નવ કોઈ કામરે, ગાય ગીત ન સુંદર ભામરે. ૩૯
- હોળી જોલવા કોને ન આશરે, રહે અંતર અધિક ઉદાસરે ;
 સજે કેસરી વસ્ત્ર ન અંગરે, તેમ વસન કાંઈ નવ રંગરે. ૪૦
- ઝાંઝ, ડક ને મૃદંગ ન વાગેરે, ફૂલ્યાં ફૂલ દીસે નવ ખાગેરે ;
 હાટે અખિલ શુભાલ ક્યાં પેગેરે? જ્યાંહાં કિંશુકરંગ ન દેગેરે. ૪૧
- સભ્યાં સુષ્ટિએ શોકનાં વસ્ત્રરે, દીપે માત્ર મદનનું શસ્ત્રરે ;
 વીંધે તેયકી નૃપનું અંગરે, જાણૂં વાળેછે મનમથ ખંગરે. ૪૨
- ધારે મદન ખીજો ક્યાંથી આવ્યોરે, સમોવડિયો મારો જે કહાવ્યોરે ;
 કીધી બ્રહ્મદેવે ભૂલ મોટીરે, એની રીત જાણૂં જોટીરે. ૪૩
- કાં તો એની લીધી મેં લાજરે, માટે કીધૂં હશે એ કાજરે ; -
 રૂપ ભૂપને મુજસમ દીધૂંરે, ભલૂં વેર એણે તો લીધૂંરે. ૪૪
- એવું ધારી પીડા અતિ આપેરે, કૂર કાળજ નૃપનું કાપેરે.
 દુઃખે દિનિદન દેહ સૂકાયરે, મન મારી રહે છે રાયરે ; ૪૫

લાંખી, કાળી અને વિપવાળીરે, નિશા સર્પિણી કોંધી કરાળીરે ;
 તે તો કેમે કરી નવ જાયરે, ખાવા નરપતિને તો ધાયરે. ૪૬
 વીતે વાસર પણ દુખમાંહીરે, એન ચિતમાં ન નૃપને કાંધરે ;
 રાજકાજ વિષે નથી ધ્યાનરે, બેસી એકલો રે'છે રાજનરે. ૪૭
 સૂત્ર સરખૂં તે સઘળૂં દેખેરે, ધ્યાન ધરતાં પ્રિયાને પેખેરે. ૪૮

સાખી,

નિશ્ચળ કરિ તન લાવિ મન, મિચ્યાં જુગલ નિજ નેણુ ;
 દેખિ વલ્લભા તે સમે, વદે વદન નૃપ વેણુ. ૪૯

રાગ દેશી.

પરી કરી હઠ પ્રાણપ્રિયા દો, પરગટ દરશન આજ ;
 શ્વં કરિયે સુધ મુજને નાવી, બન્યું અઘટતું કાજ. ૫૦

વિરહવ્યથાથી પ્રાણવલ્લભા, મુજને તમે ન મારો ;
 ક્ષમા કરોને કૃપાદષ્ટિથી, એ અપરાધ અમારો. ૫૧

જેવો છું ને જેમ થયું તે, મનથી મૂકો વિસારી ;
 ગૌરવતા નિજ ગુણની તે નવ, તજશે તમે તમારી. ૫૨

કોપ છાંડિને કામનિ મુજ પર, દયા હવે તો લાવો ;
 જે રચનમાં હો ત્યહાંધરી તો, ઝટપટ અહિંયાં આવો. ૫૩

વદે એટલું ત્યાં મહિપતિ તે, પડિયો મુરછા ખાઈ ;
 વદનરૂપ જલજત તેહપર, આવિ આનતા છાઈ. ૫૪

વિરહે વ્યાકુળ બપૂ તેહપર, ગયો જામિ પરસ્વેદ ;
 દોડી ચતુરિકા દાસી આવી, પામી અંતર ખેદ. ૫૫

હાલેઆલે નહોં અચેતન, પડ્યો દિઠો રાજનં ;
 જોઈ ચતુરિકા દુઃખદશા તે, કરવા લાગિ રૂદન. ૫૬

પ્રીતે પંખો લઈ નૃપતિના, મુખપર વાયૂ દોળે ;
 મુરછા વળતાં નેત્ર ઉઘાડી, મહિપતિ મુખથી બોલે. ૫૭

કેમ આવિ તું અહીં, નથી કંઈ પડિયું તારું કાજ ;
 મુરછામાં કળ વળી તેહમાં, ભંગ કર્યો તેં આજ. ૫૮

- ફરી સ્મરણ થાતામાં મુજને, શોય થાયછે ભારી ;
તેથી મુરછાતણી વિસ્મૃતી, લાગિ મને સુખકારી. ૫૯
- તે સુખચંદ્ર છવાયો પાછો, સ્મરણઅખની છાંયે ;
દર્શન સ્વપન વિષે પણ પાછો, દેશે નહિંજ જરાયે. ૬૦
- વસુધાપતિએ નીજ દુઃખની, ખાણુ એમ જવ ખોલી ;
ચતુર ચતુરિકા દાસી તે તવ, મંજુલ વચનો ખોલી. ૬૧
- મહારાજ જવ નિરાશ થઈને, ગઈ તે ગોર પછાડી ;
ગગનપંથથી શકુન્તલાને, ચાલ્યું કાણુ ઉપાડી? ૬૨
- તેહતણો કંઈ મર્મ મને તો, સમજતો નથી લેશ ;
અમલકાર અદ્ભુત છે એમાં, સંશય નહીં નરેશ. ૬૩
- તવ મહિપતિ કહે ઇંદ્રલુપનની, એનિ મેનિકા માત ;
નિજ પુત્રીતું દુઃખ તેહ નવ, જોઈ શકી નિજ જાત. ૬૪
- માટે અંખર થકી અધર તે, ઉતરીને અહિં આવી ;
ચુતા લઈને સ્વર્ગપંથ તે, સ્નેહે કરી સિધાવી. ૬૫
- કહે ચતુરિકા તવ ચિત ચિંતા, ધરશે તમે ન રાય ;
ઇશકૃપાથી થશે સમાગમ, ધરે ધિરજ મનમાંય. ૬૬
- ન્યાંહાં લગી નિજ પુત્રીકેરું, દેખે જનની દુઃખ ;
ત્યાંહાં લગી તે સકળ પોતિકું, વ્યર્થ ગણેછે સૂખ. ૬૭
- માટે જ્યારે તેહ જાણશે, સ્મૃતી તમોને આવી ;
ત્યારે મેનિકા શકુન્તલાને, દેશે સહજ મેળાવી. ૬૮
- રાય કહે એવું ક્યાં મારું, ભાગ્ય અરે ભગવાન !
ક્યાંહાં ભૂમિ ને ક્યાંહાં સ્વર્ગ? ક્યાં પ્રાણપ્રિયા મુજ પ્રાણ? ૬૯
- આહો રહ્યો છું હું મહિપર, તે રહી જઈ સુરલોક ;
કેમ સમાગમ થશે કેમ આ? મટશે મુજ મનશોક. ૭૦
- એમ કહીને અવનીપતિએ, અંતર ધરી ઉદાસી ;
તેહથકી ઉદ્વિગ્ન થઈને, વદી ચતુરિકા દાસી. ૭૧
- મુણો રાયજી વાત તમે મુજ, રખે જાણતા જુઠી ;
જુઓ વિચારી મળી કેહવી, તમને આપિ અંગૂઠી. ૭૨

ક્યાંહાં પડી જળમાંહિ ક્યાંયકી? મળી ડોહાને આવી;
 દેવતણા એ અગમ ખેલ તે, દેશે કુણ દરસાવી.
 સુણી મુદ્રિકા પ્રત્યે બોલ્યો, તૃપ્ત ધરિ દુષ્પ દિલમાંહી;
 જગતમાંહિ હું અભાગિયો ત્યમ, તું પણ ખરી ગણાઈ
 પ્રાણપ્રિયાની અગુલિએથી, જ્યારે થયો વિયોગ;
 સમજૂં છું હું મુજ અંતરમાં, ખરા તાહરા ભોગ.
 સ્થાનકભટ્ટ યદ્ય તું જ્યારે, પડી તેહથી ન્યારી;
 તું પણ મુજપેરે મનમાંહી, રોચ પામશે ભારી.
 ફરી એહવું સ્વળ ક્યાં મળશે? તે તું દેખ વિચારી;
 પુજ મુજ જડનો ધરે ભરેસો, પામે દુષ્પ તે ભારી.

સાખી.

સુધબુધ કંઈ તનમાં નહીં, ત્યમ મનના હિણ હાલ;
 ખની આવશે સુખથકી, બકે એમ મહિપાળ.

રાગ દેશી.

ગઈ મેનિકા નિજ પુત્રિને લઈ, ગગન માર્ગમોઝાર;
 તવ કશ્યપાશ્રમમાંહિ તેને, રાખી સુંદર ઠાર.
 ત્યાંહાં પુત્ર પ્રગટયો તેહનું, ધર્યું ભરત એ અભિધાન
 શી કાંતિ તેની વરણવું, લજવાય દેખી બાણ.
 સિતપક્ષમાં જ્યમ સુધાકરની, કળા વધતી જાય;
 ત્યમ દિનદિન પૂરણ પ્રતાપી, પુત્ર મોટો થાય.
 નિજ પુત્ર નિરખી કશ્વદુહિતા, હર્ષલ્લી હોય;
 સુત છાતિસરસો ચાંપતી, લોચન ભરીને જોય.
 તે સિંહશિશુસમ શાભતો, વનમાંહિ વિચરે બાળ;
 પણ માતને વિશ્વાસ નાવે, પડે અદકી ક્ષાળ.
 તેમોટું રક્ષાતણું બંધન, બાંધે તેને હાય;
 ફરી મોકલે છે માત રમવા, તાપસી સંગાય.

- તે દોરડામાં અનુપ ગુણુ છે, લહે કોક સુખણુ ;
માખાપ વણુ ખીન્ને અડે તે, તને તુતિજ પ્રાણુ. ૭
- અહિં મેનિકા કંઈ દિન પછી, ગઈ જ્યાં દતા સુરરાય ;
પરગટ કર્યો અભિલાપ ને, નિજ હતો અંતરમાંય. ૮
- મહારાજ વૃષ દુષ્યંતને, અહિં તેડશે ને આપ ;
તો પુત્રિ ભારીતણો તે શું, થશે સદ્ગજ મિલાપ. ૯
- વ્રત આચરીને કઠિણુ તેણે, ગાળી નાખી દેહ.
મુજ પુત્રિકેશં દુઃખ મુજથી, નેયું જાય ન એહ. ૧૦
- સુણી શક્યે નિજ સારથી, માતલી જેતું નામ ;
તેને તુરત આજ્ઞા કરી, જઈ પોંચવા તે દામ. ૧૧
- વૈમાન નિજ લઈ માતલી, આવિયો ગજપુરમાંહિ ;
દુષ્યંત વૃષનું રમ્ય મંદિર, શોભતું છે જ્યાંહી. ૧૨
- તવ ચોપદારે રાયને જઈ, ખખર કીધી સાર ;
મહારાજ! સુરપતિતણો આવ્યો, સારથી છે દાર. ૧૩
- સુણી મહિપતિ મન મોદ પામ્યો, તુરત તેડ્યો પાસ ;
વંદન કરી દુષ્યંત વૃષને, ઉભો સુરપતિદાસ. ૧૪
- સાદર પુકી તવ શકકેરી, કુશળ જવ મહિનાથ ;
મુખથી કહેછે માતલી, આગમનકારણવાત. ૧૫
- મહારાજ મુજને મોકલ્યો, તમ પાસ તો સુરરાય ;
સંદેશ જોવો કહાવિયો, કહું તેહ તમને હાંય. ૧૬
- અમસંગ દાનવ જંગ કરવા, ધરે અધિક ઉમંગ ;
છે આશ અહિં આવી તમે, રાખશો રણમાં રંગ. ૧૭
- છે દુટ દાનવ સુરઅરી, બળશાળિ બહુ પરગંઠ ;
છો એક આપ સમર્થ કરવા, દુષ્ટદર્પનિકંદ. ૧૮
- સુણિ મહિપતિ સુખ પામિયો, દુષ્પ દિલનું નાખી દૂર ;
પુલકિત થયું તન, મન વિષે પણ, હર્ષ જામ્યો પૂર. ૧૯
- અંબર સહુ તન સ્વચ્છ, અંબરપથ તરપતિ જાય ;
કમ્બર ધર્યાં હથિવાર વૃષને, ઉત્તટ અંગ ન માય. ૨૦

- તારણી તુજ વિરહે કરી મુજને, ઉપનયુ' દુઃખ અપારજી ;
 કાયા મારી તેની સાખ પૂરે છે, અવર કદ્દં સું આ વારજી ? ૪૭
- દોષ મારો મનમાં નવ ગણતી, વીતી સરવ વિસારજી ;
 કર્મસંજોગે દોહલા દિનનો, આમ આવ્યો નિસ્તારજી. ૪૮
- એવું સાંભળતાં શકુન્તલા બોલી, હરમાં ધરી અનુરાગજી ;
 નાયજી દોષ તમારો શો એમાં ? હીણું અમારું લાગ્યજી. ૪૯
- વચન સાંભળતાં મુદિત થયો મન, તેહસમે મહિપાળજી ;
 દુખના ફેડીને સુખના દિવસ તે, દેખાડ્યા દીનદયાળજી. ૫૦
- તતમાં સમાય નહીં એમ મનમાં, ઉપન્યો નૃપને હુલાસજી ;
 પત્ની ને પુત્ર પોતાનો લાધને, આવિયો મુનિવરપાસજી. ૫૧
- પ્રેમે પ્રણામ ત્યાં અવનિપતીએ, મહામુનિવરને કીધોજી ;
 આશિર્વાદ પ્રસન્ન થઇને, કશ્યપકૃપિએ દીધોજી. ૫૨
- સંકળ સુરાસુરતાતે બોલાવી, બેસાડ્યો નૃપને પાસજી ;
 પત્ની ને પુત્ર તે નિરખતાં પ્રેમે, વચન કર્યું પરકાશજી. ૫૩
- કણ્વસુતા આ કુળવધુ છે ને, પુત્ર વળી તુજ જોગજી ;
 રાજવંશનાં રત્ન તમે છો, મળિયો લલો સંજોગજી. ૫૪
- તવ નૃપ નેહ ધરી મુનિવરજી, વચન વદો કરજોડીજી ;
 આજ કૃપા કરી સંશય મારો, મુનિવર નાખો તોડીજી. ૫૫
- તમથી અજાણ્યું કાંઈ ન સ્વામી, છે ત્રિકાળતું જ્ઞાનજી ;
 માટે મયાં કરી મુજ મનકરો, યાગિયે ભ્રમ ભગવાનજી. ૫૬
- કીધો ગાંધર્વવિવાહ મેં એ શું, પૂરણ આણી પ્રીતજી ;
 પાછળથી સુધ મુજને નાવી, એ અદ્ભૂત અતિ રીતજી. ૫૭
- કોપ કરીને કાઢી મુકી, વાત ધરી નવ કાનજી ;
 કટુક વચનથી કામનીકરે, કીધું અધિક અપમાનજી. ૫૮
- કેમ પ્રથમ નવ સ્મરણ થયું ? ને, પાછળથી સુધ આવીજી ;
 મુનિવર આજ કૃપા કરી મુજને, કારણ કહો સમજાવીજી. ૫૯
- હાસ્ય કરી તવ મુનિવર વદિયા, “માત મેનિકા આવીજી ;
 કણ્વસુતા તુજ કામની તેને, ચાલી અધર ઉઠાવીજી. ૬૦

- તેહ સમે મેં કારણ પરખ્યું, ઉરમાં ધરીને ધ્યાનજી ;
દુર્વાસકેરા શાપચક્રી ભ્રમ, તુજને થયો રાજનજી. ૬૧
- તેહ શાપ સુણિયો સખીએ પણ, કીધી ન કોને જાણજી ;
મુનિવર કહે આ મુદ્રિકા જોશે, આવશે સુધ નિરવાણજી. ૬૨
- એહ પ્રકારે મુદ્રિકા જોતાં, સ્મરણ થયું મહિપાળજી ;
શોચ એનો મનમાં નવ ધરતો, ભાગી સકળ ભ્રમજાળજી. ૬૩
- દોષ નથી તુજ નરપતિ એમાં, એજ નિશ્ચયે કાર જાણજી ;
પત્નિ ને પુત્ર પોતાનો લાધને, પ્રેમથી કર તું પ્રયાણજી. ૬૪
- સુરપતિએ તુજને હતો તેડ્યો, એજ માટે નરનાથજી ;
અવિચળ રાજ કરો જઈ શીઘ્રે, સુખના સમાજ સંગાયજી. ૬૫
- કશ્યપકેરાં વચન સાંભળતાં, ભૂપતિ શુણ્ભંડારજી ;
મુનિપદ્મકંજ નમન કરીને, બેઠો વિમાનમોઝારજી. ૬૬
- કણ્વસુતા ને ભરત સંગાયે, આવિયો તે નિજ ધામજી ;
ધરણીપતિ મન મગન થયો છે, સકળ થયાં સહુ કામજી. ૬૭
- ભાવચક્રી બેઠ્યો ભામની નિજને, મટિયો વિરહસંતાપજી ;
સંજોગસુખનો સાગર ઉલટે, હર્ષ પામ્યો તે અમાપજી. ૬૮
- નિતનિત સુખ ને પ્રીત પરસ્પર, ક્ષણક્ષણ વધતી જાયજી ;
આનંદમાં નીશવાસર ક્યારે, વીતેછે તે ન જાણાયજી. ૬૯
- ભાગ્ય લબ્યું એમ ભૂપતિકેરું, દુઃખ થયાં સહુ દૂરજી ;
રાજ્ય ચલાવે મહિપતિ ન્યાયે, પામી પ્રજા સુખ પૂરજી. ૭૦
- નૃપસુખ દેખી પ્રજાજન મનમાં, અધિક થયા સહુ રાજજી ;
આનંદ, મંગળ, ઉત્સવ પુરમાં, ઘરઘર નોખત વાજજી. ૭૧
- વેરીવિજોગ મટે થઈ હાવાં, કણ્વસુતા પટરાણીજી ;
રસિક કથા એ આદી પરવની, કવિજન સુખથી વખાણીજી. ૭૨
- તાપીતટપર સુંદર શોભે, સૂર્યપુરી વિખ્યાતજી ;
તેહતણો વાસી કવિજન છે, વાડવ નાગર ન્યાતજી. ૭૩

સંવત શશિ, ગુણ, નિધિ, રવિ કેરો, ઉત્તમ કાર્તિક માસજીઃ
શુક્લપક્ષ દ્વિતીયા યુગવારે, પૂર્ણ કર્યો ઇનિહાસજી. ૭૪

શ્રોતાજન સુણતાં મુખ પામે, રસમય એ આખ્યાનજી ;
પ્રેમ, પરાક્રમ, આતુરી વાદે, ત્રૂટે શ્રી ભગવાનજી. ૭૫

વલણ.

ત્રૂટે શ્રી ભગવાન એવો, કથાનો મહિમાયરે ;
શ્રોતાજન સહુ સ્નેહથી બોલો, જેજે શ્રી જગરાધરે. ૭૬

અર્થાર્પણ.

હરિગીત છંદ.

જે પાત્રવણ અર્પણ કરે તે, વ્યર્થ સઘળું જાય છે ;
નવ લાલ લેશ પમાય, વાનીમાં હવન જ્યમ થાયછે.
પણ પાત્ર પુનિત વિચારિને, આ ગ્રંથ પ્રીતિરસે ભર્યો ;
મુજ મિત્ર ગીગાભાર્ષિ સુત, હરિદાસને અર્પણુ કર્યો.

મિશ્ર.

સુમદાહરણ.

કવિત.

ધર્મઅધુ દ્વારિકા ત્રિદંડિતતણો વેશ ધરી,
ગયો એક વાર કર્યો મહામાં ઉતારો છે ;
સાધવા સુલદ્રાદેવ સિદ્ધિ નીજ સૂખકાજ,
બેટો મૌન ધરી જેમ બગકેરો ધારો છે ;
નગજન આવી સહુ ચરણકમળ નમે,
જાણ્યું અળારામે જોગીરાજ દોષ સાશે છે ;
પધારજો મહારાજ ભિક્ષાકેરેકાજ કહ્યું,
લહ્યું ન અનંતે યોગી છત્ર રચનારો છે.

પૂજન કરીને જોગીરાજતણું પ્રેમયજ્ઞ,
જન્મવા બેસાડ્યા ત્યહાં કેવા ખેલ થાય છે;
અગ્રજન્તી પાસ આવી યતીદર્શનકાળ,
બેઠી છે સુભદ્રા જોઈ જોગી ગભરાય છે;
માધવ હસે છે પણ રામ તો ન દેખે તેમ,
યતીકરમાંથી કોળિયો તે પડિ જાય છે;
મથે મનમથ મન ભોજન તે કંમ ભાવે,
કરતું તિમિર ખાર ગાઉ જ્યાં જણાય છે.

૨

રૂપ ને લાવણ્યકેરી ખાણી ઉર આણી ચોગી,
આકુળ વ્યાકુળ થાય મુખચંદ્ર જોઈને;
ધૃતમાં લવણ નાખે, ખીરમાં કથિન્ન તેમ,
દૂધમાં લીંચુ નિચોવે રહ્યું મન મોહિત;
જાણે બગદેવ ધન્ય જોગીરાજ મલ્યા જેને,
સ્વાદ તો ન મળે એવો દીઠો નહીં કોઈને;
પણ યતિરાજ એક અધરરસની અગે,
તુચ્છ તો ગણે છે અટરસ ભાન ખોઈને.

૩

મુનિએ ધણું છે ખરેખરું મુખ મુનીવ્રત,
ત્યારે વાત સમજાવે નેણતણી સાનમાં;
જાણે છે જરૂર જોગી જીવમાં જે રામસાથ,
કપરું, કપટ કરી પડવું મેદાનમાં;
ભીમનો અનુજ લય પામે ઘટભીનર તે,
આજ લાજ જાય રખે ત્રિયાતણા તાનમાં;
પણ જો ધર્મો આ યતિવેશ લજવું ન પુરો;
તો તો જગમાંહિ ખાલી ખપું હું નાદાનમાં.

૪

સમજી સુભદ્રા નથી સન્યાસી એ રાજપુત્ર,
અરે ! ત્રિશ્વપતિ વર જોજ મને આપજે;
માજે ચોગીરાજ મધુસૂદન મુરારિ મુજ,
મનના મનોરથ તું પૂરી કપટ કાપજે ;

રેવતીરમણ કહે મનમાં અનુભ મુજ,
 દુર્યોધનને તારો પતિ કરી થાપજે ;
 રાધિકારમણ સમજવે મિત્ર નીજને જે,
 લાગ જોઈ કાર્ય સાધી મારગ છું માપજે.

પ્રભૂ અનુકૂલ તેમ પર્વ અનુકૂલ યથું,
 આવી શિવરાત્રી અર્થ યતિકરે સારવા ;
 રેવતાચત્રનીપર નગરનિવાસી સર્વ,
 આલ્યા શિવદર્શનને પાપ તો નિવારવા ;
 હથ, ગજ, રથ, શિબિકાપર સવાર થયા,
 શોભે સૈન્યસાથ લોકચોક તેમ ધારવા ;
 દિવ્ય રથમાંહિ છે સુલદ્રા સખીજન સાથ,
 યતિવરકેરા ઉર હર્ષને વધારવા.

કરમાં ધનુષ ખાણુ ધરીને ત્રિદંડિ ઉભો,
 અંતરમાં રહિ અતુલિત જેને હામ છે ;
 સુમત્શિરોમણી અનેક જેની સામે આવી,
 યુદ્ધમાં ન કાળ્યા તવ નાઠા મુઠી મામ છે ;
 રાંકર સમાન મુખ વીરતા વખાણુ જેની,
 ગાંડિવ ધનુષધર નર એજ નામ છે ;
 સાયુજ્યતાકેરી આશ મળે ન લગાર એને,
 સિદ્ધિ જે સુમદ્રા૩૫ તેજ સાથ કામ છે.

પારવતીપતિતણું પૂજન કરિને જેવી,
 પાછી ફરી સુમદ્રા તે સખીઓ સંગાય છે ;
 ધસીને અગાડી, લાજ લોકતણી છાંડી,
 દીધી રથમાં બેસાડી હાથ ધરી નીજ હાથ છે ;
 હાં હાં કરતા હજાર જન યૂમ પાડે તોય,
 સન્યાસી ચઢીને બેઠો રથમાંહી સાથ છે ;
 દૂર રહો દૂર પાસ આવતાં પલકમાંહિ,
 પ્રાણુ નીજ ખોશો બોલ્યો ભીમતણુ બ્રાત છે.

હું હું અરજીન સિંહ, શિયાળ તમે છો સર્વ.
જાઓ જાઓ ભાગો નથિ કોઈથી હું કરતો ;
કહી એમ હાંક્યો રથ પૂર વેગમાંથી તેણે,
ગજપૂર ભણી અંગમાં ઉમંગ ધરતો ;
લોક ખૂમ પાડે જેમ વનમાં વણિક સાર્ય,
સપડાગે સ્ત્રોત વ્યર્થ રહે સુખ કરતો ;
આલ્યો અરજીન જેમ, ગજની પછાડી સ્વાન
ભસે છે હજાર તુચ્છ જાણી નથી કરતો.

અરજીન સુલકા કેરી જોડી કેવી શોભે જેવી,
સાહિણીસુધાકરની જોડી વખણાય છે ;
અથવા તો રવિ ને રનાદે દિવ્ય રથમાંથી,
મેઠાં તે ગગનપથ જેમ આલ્યાં જાય છે ;
શકે શિવપારવતીકેરી જોડ જગતીમાં,
કૈલાસથી ગિતરી એ ઉપમા અપાય છે ;
ઇંદ્ર ને શચી સમાન જાણું છું બની છે જોડ,
કોડે નિરખવા કેનાં મન ન લોભાય છે.

આલ્યું ભટકટક તે કરતું કૈલાહલ જે,
કન્યા હરી ગયો ચોર કપટકુહાર જે ;
વાટે બળદેવ સમાચાર મુણી કોખ્યા જેમ,
પર્વસમે પામે ક્ષોભ પયોધી અપાર તે ;
સંધ્યાસમે શરદનો અભરંગ અંખવાય,
એવી બની રામની વદનશોભા સાર છે ;
શકે શૈલરસ રૂપ પ્રગટ ધરીને ઉભો,
થયાં ભયભીત નિરખતાં નરનાર જે.

મોલે બલદેવ ગુરૂ વચક ગયો એ ક્યહાં,
બગવેશધારી ખલ હલ રચનાર જે ;
આજ હલધર હરિકોપર અનલને,
કસકેરી હવે જઈ ક્યહાં બચનાર છે ;

ક્યહાં મુજ રથ, હળ, મુસદ્દા, કન્ય પાહાં.
 નથિ નથિ કામ, કરશસ્ત્ર આ તૈંહર છે :
 અરે કૃતિપુર્વ કન્યારૂપ એજ કાચો પારો.
 જોઈ છું તને જે આજ કેવો પચનાર છે.

૧૨

ભણી બલદેવકોપદાવાનસ પ્રગટયો છે,
 ગાંતિ કરવાને મેઘસ્થામ ત્યાં પધારિયા :
 હળવેજ આવી શિર નામી ગુરૂ શ્રાતપદ,
 કોમળ, મધુર, નમ્ર વેચન ઉચારિયાં ;
 જેમ સુતકાજ માતા વીનવે પતિને તેમ.
 સમજાવી રોષ, દ્રોષ સકલ નિવારિયા :
 પળે પલ્લમાંહિ દૂર કોપજવર એવાં વેણું,
 ઐષધ રૂપીયાં તેના ઘટમાં ઉતારિયાં.

૧૩

હસિ, હલધર કહે સમજ્યો સમજ્યો ભાઈ.
 જમ્મ તેડી લાવો વધુવરને વરાવિયે ;
 આતુર અધિક છું અનુજાતું વદન જોવા,
 અર્જુનને આણો લક્ષ્મિનિ તો કરાવિયે ;
 ડરી નવ આવે સમ દધ મૂળ સમજાવો,
 કહો શર ધધ મન શંક ન ધરાવિયે ;
 મોકલો ભૂષણ, વસ્ત્ર, રત્ન, હાર, દાસદાસી,
 આણો શીઘ્ર સુકળ તૈયારી તો કરાવિયે.

૧૪

અર્જુન સુમદ્રા એમ કૃષ્ણની કૃપાએ કરી,
 વૈદ્ય પૂણે પ્રેમ સાથ વેદનાં વિધાનથી ;
 વિપ્ર, ભાટ, ચારણ તે આશીશ અનેક આપે.
 માનુની મંગળ ગાય ભલી નિધ માનથી ;
 વાજિત્ર અનેક ત્યાંહાં આનંદનાં વાણ રહ્યાં,
 દેવવંદ શોભા ને નિભાળે અસમાનથી :
 જુગતી બંધાય જોડ તેમાં કૃષ્ણદેવ રાજ,
 શોધતાં મળે છે સાર એજ આ આખ્યાનથી.

૧૫

તાપીતટપર મૂર્ધધુરી નામ નગરી છે,
વિપ્ર સવિતાનો તેહ કામ તો નિવાસ છે;
જ્યાં શિવાનંદ શિવસહસ્ત કવીરાજ થયા,
તેહનાં ચરણતણા દાસકેસ દાસ છે :
વળી ભદ્રરાજર સમાન ત્રીપત્યાં જ્યાં રત્ન,
નણતુલ્ય શુદ્ધિ એવા પંડિતની પાસ છે :
વિદ્યમાન રસિકમુજાણુ જે તાપીપ્રસાદ,
તેહના પ્રસાદતણી મુજ મન આશ છે.

૧૬

દોહરો.

વિદ્યજનપદ પ્રેમથી, કરી વંદન આ વાર ;
રમ્યો મુગ્ધાદરણનો, સવિતાએ શુભ સાર.

૧૭

મિત્ર અંને મિત્રતા.*

મંગળાચરણ.

ત્રિભંગી.

જય અશરણશરણી, અભરાભરણી, કંડણાકરણી, દુખદરણી :
જય અમૃતકરણી, આયુર્વધરણી, તારણનરણી, મુરવરણી ;
જય જય ગિરિનંદનિ, દુષ્ટનિકંદનિ, ખળમદખંડનિ, જગમાતા ;
કર આદનિરંજનિ, ભવભયજંગનિ, જનમનરંજનિ, મુખશાતા. ૧.

* મેરણીવાંળા પ્રસિદ્ધ શીઘ્ર કવિ . શંકરજીવ જેમણે નીચે
જણાવેલો સંસ્કૃત પત્ર મારાપર હું કુંજઈથી વડોદરે નોકરીના સ-
ખ્યથી ગયેલો ત્યારે લખેલો તેમના ઉપર તથા મારા ખીન્ન મિત્રો
ઉપર લખેલા પત્રોમાંની કવિતાનો એ વિષયમાં સંગ્રહ કરવામાં
આવ્યો છે.

શ્લોક : યે સૌજન્યતુધાવચય : સકાવિતારત્નકરતા-
કરા યે સૌશીલ્યનયાર્જવપ્રણયિતાકીડાનેકુંજાશ્વ યે યે શ્રોશીલસુ-

૧ મિત્રલક્ષણ.

નીતિસ, ધર્મસ્ત, આસ્તિક શુદ્ધિ ભારી, વિદ્યાદિ સદ્ગુણવડે કીર્તિ સારી;
એવો મળેચતુરને શુભિ મિત્ર જોને, ત્યારે રહેશિ જગમાં પછિ ન્યૂતને. ૨

નગધર છંદ.

વિપત્તિકાળે નવ વેગળા ખસે, સમીપમાં પ્રીતયકી સદા વસે;
દિઠાથિ જોતે દિલદુઃખ તો ટળે, સુમિત્ર એવા વિરલા જગે મળે. ૩

સવૈથો.

આપણના દુખથી દુખિ થાય, વળી સુખ જોઈ ઉરે હરખાયે.
સંકટમાંહિ રહે નિત સંગ, કરે કંઈ કોટિ પ્રકાર ઉપાયે ;
સ્વાસ્થ એક સનેહતણો શુભ, અંતર આશ ન અન્ય જરાયે,
તેહ સુમિત્ર પવિત્ર સદા, ધરણીતલમાં અતિ ધન્ય ગણાયે. ૪

તાદ્વદીશચરણાંભોજૈકમગ્નાશયા વાહમાધુર્યવર્શાકૃંતાશ્વિલસુહૃદ્વૈતો
મિલિંદાશ્વ યે ॥૧॥ ગણપતિનારાયણસુત । સવિતાનારાયણેષુવિદ્વત્સુ॥
તેષુપ્રણામકુસુમાં । જલયોવિલસંતુમેશતશઃ ॥૨॥ કુશલં કરુણાસુ-
ધાંબુધેઃ કરુણાલોકનતોમહોશિતુઃ ॥ મમતદ્વવતામહનિશંભવતામિ-
ત્વહમર્થયેશિવં ॥૩॥ ભવતાંદલદૂતઆગતઃ । પ્રિયમિત્રંહરજીવનંપ્રતિ ॥
વિદિતંતતત્તવતાવકં । શ્રુભવૃત્તાતમિહાતિહર્ષદં ॥૪॥ પુનરાપિદલદૂતઃ
પ્રેષણીયોભવદ્મિર્મૃદુલતરસુશદ્વાલકૃતઃ પ્રેમસિંધો । કાવિવરવયમેતેયે-
નયુષ્માદ્વિયોગપ્રભવમતુલદુઃખંવિસ્મારિષ્યામઆશુ ॥૫॥ હેસન્મિત્રભવ-
ત્સમાગમસુધાસિંધૌમહાહર્ષદે । નાનાસર્જુણરત્નરાજિસુચિરેનિઃશેષતા-
પાપહે । અસ્માચ્ચિત્તમતંગજાપ્રેયસલ્લેયુષ્માદ્વિયોગાતપક્ષાંતઃ ક્રોડિતુ-
મિચ્છાતિપ્રતિદિનંપ્રેમામૃતમોનિધે ॥૬॥ દયામૃતમયાત્માશ્રીપાર્વતીપ્રા-
ણવલ્લભઃ ॥ વિધારયાતેસલ્લેસમાકં । યુષ્માભિઃસહસંગમમ્ ॥૭॥

વિદ્વાન્સઃ શતશોલસંતિકવયઃ સંલેવસર્વત્રવા । સન્મિત્રા-
ણિ ચ સંતિસંતિસુહૃદોનેકેત્ર ભૂમંડલે ॥ હે સન્મિત્રતથાપિતાવકવિ-
યોગામિપ્રદગ્ધસ્યમે । યુષ્માદ્વાગમૃતંવિનાનસુખદંકિંચિદ્વરીવર્તતે ॥૮॥

કવ્ય હંદ.

"નિવૃત્તલૂં દુષ્પ જોડ, જેહું દિલ તે ન દુષ્પાણે;
તેનું જોતાં વલ્લ, સ્મરિ પાતક લો થાયે.
પવેતસમ નિજ દુષ્પ, તેહ રજ સન કરિ નાણે;
નિવૃત્તલૂં રજસનું. મેરસમ જોડ પ્રમાણે.
આપણે આપ, સ્નેહ શતશુભ ને રાખે;
સત્ય નિવૃત્તલૂં જોડ, નાણવા તે શ્રુતિસુખે."

૧ મિત્રવિયોગ.

કલના,

પ્રેમના પારખૂ મિત્ર તુજ સ્મરણથી, આજ અગાધ મન અધિક મારું;
યાવ ઘટ પ્રગટ અનિવાર્ય દર્શનતણે, તેથી અવર મદુ દાગે મારું.
સ્નેહસરિતા વહે સ્વચ્છ તવ અંતરે, કેમ તુજ સ્નેહ સન્માન વિમારું;
સન્માનિતામણીથી હું તુજને અધિક, વિવચિતામણી જેટ મારું.

સવૈયા,

મોહનલાલ મળે મદુ મારગ, અમૃતલાલ મળે અપમરત;
જેટમલાલ દિલે જાતમાં કરિ, જીવનલાલ મળે મદુ જાતા;
મુરગલાલ મદમ મળે, પાણુ દોડત છે મદુ હાલ લખાતા;
ગંધર્વાલ સમાન બિલે નથિ, લાલ વણે વિવિ તેં મુલુન્નાતા.

આર્ય-ગીતિ.

પ્રિયજન વિયોગથી, વર્ણવતુ આ અભાગિણે આગ્યો;
અધિક ઉદાસીકરે, અત્રેને સંગ તેહ લો લાગ્યો.
તેણે તુજ મનથી, નમનો અનંદરૂપ ને જાણુ;
તેને દાંતી નાખ્યો, તેથી આથી રદ્યું નિમિર નાણુ.
સુખદ સુમિત્રસમાગમ, તે રૂપી આગશે સારહ બ્યારે;
દિલનું દુષ્પ સરન તે, મરૂં મુજ નિશ્ચયે કરી ત્યારે.

દોહરા.

પ્રીત પૂર્વના પુણ્યથી, બંધાઈ તમ સાથ;
તેહ નિભાવો સર્વદા, વિશ્વ સકલનો નાથ. ૧૩

સ્વારથિયા સ્નેહી અર્ધી, આવે મળી હજાર;
સાચા સ્નેહી તમ સમા, તે દુર્લભ સંસાર. ૧૪

શલોક.

ધામ દિયે ધરતીતલમાં ધન તેમ દિયે કદિ જો સુખદાતા,
ભોજન, વસ્ત્ર દિયે ભલિલાંત તથા વળિ વાહન જો વખણાતાં;
સાધન અન્ય દિયે સુખનાં અનુકૂળ થઈ કદિ એમ વિધાતા,
ફર વસે દિલનો દિલદાર વગે પછિ કેમ કહો દિલ શાતા. ૧૫

આર્યા-ગીતિ.

મનદેશ સ્ત્રામીના, તાતતણા અરિતરો પિતા જેહ;
તે છે રાક્ષી જેની, તે વિસરે કેમ આપનો સ્નેહ. ૧૬

દોહરા.

અંદ્રતણાં દર્શન વિના, ચક્રાર દુખિયું થાય;
તેમ પત્રદર્શન વિના, મુજ મન મિત્ર પિડાય. ૧૭

સજ્જનતણા વિભોગથી, ઉપજો જેહ વ્યથાય;
તે જાણે મન માહર, અવરથકી ન કળાય. ૧૮

સ્નેહરૂપ માયાતણું, ઘટમાં અઢતાં ધેન;
તનુમનલાન ભુજાય તે, પલક પડે નવ એન. ૧૯

કવિત.

શ્રમણ કરે છે રોજ, મનથી વિસારી મોજ,
મગલર પણ નથી કંપતો સદનમા;
પંથુ એક સારથી અરણુ જેના હયસમ,
વેગ તે જરૂર નથી દિસતો પવનમાં;
તેને જોડી રથે મિત્ર, મિત્રનણા શોધકાજ,
જાણું છઠી લાટકે છે આતુર મગનમાં;

જુઓ પ્રિયજનના વિયોગરૂપ વન્દિયકી,
તમ ક્ષેત્રે રહે છે તરણી નેહ તનમાં.

૨૦

દોહરા.

મિત્ર પ્રતાપી માહરા, મનકેરા વિશ્રામ ;
સ્નેહ તમારો સાંભરે, મુજને આઠે જામ.

૨૧

સજ્જનતા જે તમતણી, તે ન વખાણી જાય,
દર્શન કર્યા તમતણું, મન મુજને આતુર થાય.

૨૨

મોજશોખ તમવણુ નહી, મુજને ગમે લગાર ;
શોક સમાવી મન વિષે, રહું બેશી આ દાર.

૨૩

અંતરનું દુખ અવરને, તેહ કહ્યું ક્યમ જાય ?
તેમ સમાવી રાખતાં, મનહું બહુ મુંઝાય.

૨૪

કામ મુઝે નહી મુજને, ખાત્રા ધાયે ધાંમ ;
નામ એન પડતું નથી, મિત્રવિના આ ઠામ.

૨૫

જ્યારે પામિશ તમતણું, દર્શન મારા વીર ;
ને અવસર સુખથી થશે, શીતળાં મૂજ શરીર.

૨૬

૩ મિત્રપત્ર.

વસંતતિલકા છંદ.

૩ પત્ર હંસ શુભ ચોધરિયે તું આવ્યો,
તેથી મને અધિક અંતરમાંહિ ભાવ્યો ;
ભાળિ સુવર્ણચુત શોભિત દેહ તારો,
આઝો થયો મુદિત આ મનહંસ મારો.

૨૭

કવિત.

નથિ પ્રિયજનપત્ર પણ મિત્રમનતણો,
પ્રેમ દરસાવનાર દર્પણ આ જાણું છું ;
કાં તો તેનાં હૃદયિંદ્રાસને જે ગિરાજમાન,
પ્રીતિરૂપ દેવી તેનો દૂત આ પિહાણું છું ;

કાં તો તેના વિભેગની વેદના મઘડે ઝેવી,
સુંદર ઔપધીરૂપ અંતરમાં આણું છું ;
અથવા તો ચક્ષુરૂપ ખંજનને ખેલવાની,
ચાર રંગભૂમિરૂપ ચિત્તમાં પ્રમાણું છું.

૨૮

દોહરો.

હસવા કે કસવા લખે, ચઢશે મને ન રીશ ;
મિત્રતણાં કડવાં વચન, મધથી મિષ્ટ ગણીશ.

૨૯

હરિણપ્રભુત.

લખજો ફરી પત્ર મને તમે, પરમ સંભળન મિત્ર કૃપા કરી ;
મુજ વ્યાકુળ અંતર જોયકી, સહજ જાય વ્યથા સહુ વીસરી.

૩૦

૪ મિત્રમંશંસા.

સંવેચો.

શ્રી માહેશ્વરસુત્ર શુભ પડિત સદ્વિધાનિધિ શંકરલાલ,
પરમ ધર્મપાલક ધીર્મતા, મુખ પ્રસન્ન જોતું સહુ કાલ ;
સુંદર કવિતારૂપ સરોવર તેહતણા જો હંસ પ્રમાણુ,
કરુણાતિધિ કિરતાર કૃપા કરી, કરો સદા તેતું કલ્યાણુ.

૩૧

કવિતા.

મનમાનસરોવર જોતું રનેહરૂપ સુધા,
તેથકી ભરેલ પરિપૂર્ણ આઠ જામ છે ;
પારવતીપતિપદ્મકંઠ વિષે તે જોની,
ચિત્તવૃત્તિરૂપ બ્રમરીએ કંઈ ધામ છે ;
પરમ પવિત્ર જોની વાણીરૂપ સુંદરીએ,
સજ્યાં નીતિરૂપ શુચી વસ્ત્ર અભિરામ છે ;
જોવા ગુણવાન મિત્ર શંકરલાલને મુજ,
વિનય સહિત વારવાર તો પ્રણામ છે.

૩૨

પ્રિયાનાં વિવ્યાપ.

ગરબી.

ધ્યાને દરશ તું દરશનદાનરે, મારા રસિક સનેદી ;
તારા શાશ્વતાતું શું કરું ગાનરે, મારા રસિક સનેદી-રેક
પ્રીત અપૂરવ તાદરી રે, ક્ષણક્ષણ આવેછે યાદ ;
મદ્ મધુરાં વચનોતણાં, મને શિલ્પે અપ્યાયો તેં સ્વાદરે ;
મારા રસિક સનેદી. ૧

મુદર વદન સોદામણુ રે, મનદર મદન સમાન ;
તેનું નિરંતર અંતરે, મને લાગી રહ્યું છે ધ્યાનરે
મારા રસિક સનેદી. ૨

રનેદનું સ્મરણુ થતાં મનેરે, ઉપજે છે દુઃખ અપાર ;
મનના મેળાપી તેતણાં, ક્યાંકાં જઈને કરું યોદ્ધારે.
મારા રસિક સનેદી. ૩

તુજ વિરહે મુજ લેખનેરે, રેકે જલ ગંબીર ;
મીન વસે છે નીરમાં, આ તો મીનમાં રેકે નીરરે.
મારા રસિક સનેદી. ૪

પત્ર લખૂં પ્રીય પ્રેમથીરે, તોય જો તું પરદેશ ;
નિશ્ચિન મુજ મનમાં વસે, તેને મોકલું શો સંદેશરે ?
મારા રસિક સનેદી. ૫

મન તને મળવાને આદેશેરે, મુખડું બેવા વગિ નેમ ;
મુઠવા આનુર મુજ કર્ણ છે, બ્દાલા મુખકર તારાં વેણરે.
મારા રસિક સનેદી. ૬

સજ્જન મન નવ જાણીતોરે, થયો કદી ફર વાસ ;
દેહ રહે શન બેઠને, પણ પ્રાપ્ત મારા તુજ પાસરે.
મારા રસિક સનેદી. ૭

તું તારા મનપર થકીરે, કરજે મુજ મનતોલ ;
અનુરશિરોમણી તૂજને, કદું મુખથી શું આજ બોલરે.
મારા રસિક સનેદી. ૮

અવધ વીતે કેમ નાવિથોરે, પ્રાણુતણા આધાર ;
મનના મોહન દીન દાસીતું, દુખ દિલમાં તું કંઈક વિચારે
મારા રસિક સનેહી.

પ્રેમપ્રશંસા

દેશી.

પ્રેમપંથતણી ખલિહારી, કેમ વરણી શકે વાણી મારી ;
જેનો મુનિજન મર્મ ન જાણે, તેને પ્રાકૃત જન શું વખાણે.
એમાં શુકલ ને શિવજીસરખા, પ્રેમરસના ભોગી નવ નરખ્યા ;
ખીજ પ્રેમની વાતો બકે છે, છોતે છાકે તે જન તો છકેછે.
જેણે પ્રેમઅમીરસ ચાખ્યો, તેણે સ્વાદ મુખે નવ લાખ્યો ;
કેમ મુખથી તે વરણી શકાય, કરે કવિજન કોટી ઉપાય.
એવો પ્રેમતણો મહિમાય. પૂરાં પુણ્યવિના ન પમાય ;
જે કો પ્રેમનો મર્મ તે બૂજે, તેને વસ્તુ તે ઘટમાં સૂઝે.
કહું પ્રેમને મુખયકી કેલો, નથી ઉપમા કો આપવા જેવો ;
લિન્નભિન્ન રૂપે જેહ ભાસે, તેને ગુણિજન અથે શું ગારો.
લીલા પ્રેમતણી આતિ ન્યારી, જેમાં ભેદ રહ્યા છે ભારી ;
ઘડી એકમાં જેહ હસાવે, ઘડી એકમાં પાછો રડાવે.
ઘડિ એકમાં નાચ નચાવે, ઘડિ એકમાં વેર લે દાવે ;
એવા અકલિત છે જેના રંગ, તેને નિરખી થયોધું દગ.
જેને લાગ્યાંછે પ્રેમનાં બાણ, તેના પળમાં વીંધાયાછે પ્રાણ ;
નથી લાગ્યું તેથી લેશ દુઃખ, એનાં દુખમાં મનાયુંછે સુખ.
જ્યાંહાં પ્રેમ ત્યાં મરવું છે સારું, નથી પ્રેમ ત્યાં જીવવું નહારું ;
પ્રેમ વિખતો પ્યાલો જેણે પીધો, તેણે મનખો સફળ નીજ પીધો.
જેનો પ્રેમ લાગ્યો જેહ ઠામ, તેવું ચિત્ત ત્યાં ઠરું આઠઝગ ;
ભૂલ્યા અવર સરવ તેહ કામ, પણ મૂકી ન મનથી મામ.
એવો પ્રેમ પ્રભૂપર લાગે, તેનાં ભવનાં તે દુખડાં લાગે ;
તીમ વેરાગ્ય ઉરમાંકિ જાગે, હરિ હીરે તેને હાથ લાગે.

અંગ ૪ થું.

તેવદેશકલ્યાણાર્થ ઉપદેશ.

તેવદેશાભિમાનીનો શોચ.

મંગળાચરણ.

દોહરા.

આદ નિરંજન જે ધણી, જગ પેદા કરનાર ;
એવો અવિનાશી પ્રભૂ, વંદું હું આ વાર.

૧.

દુનિયામાં જનને સદા, શુભ મતિનો દેનાર ;
એવો અવિનાશી પ્રભૂ, વંદું હું આ વાર.

૨.

(હરિગીત.)

તું વિશ્વકર્તા, વિશ્વહર્તા, વિશ્વપાલનકારિ છે,
જગદીશ, જગસુખકાર, જગજીવન, જુગદધારિ છે ;
શુભ દે મતી, સહુને સદા, તુજપાસ ભાગું છું હવે,
દેશીજનો અટકે કંઈ, બહેમોયકી દુખિયા થવે.

૩.

કુંડળિયા.

ગૌરીનંદન ગણપતી, લવભયભંજન દેવ ;
સુરનર મુનિ જેની કરે, પ્રિતે નિરંતર સેવ ;
પ્રિતે નિરંતર સેવ, કરે મંગલકર જાણી ;
સકલ કવીજન સદા, ગાય જશ પ્રથમ વખાણી ;
કહે સવિતો કરજોડ, સમર તે વિધનિકંદન ;
પૂર્ણ મનોરથ કરે, ગણપતી ગૌરીનંદન.

૪

ભવભયભંજનિ ભારતી, કરું નમન કરજોડ ;
 વીણા પુસ્તકધારિણી, પુરે ભક્તનાં કોડ ;
 પુરે ભક્તનાં કોડ, ખોડ ખગતણી ભુક્ષાવે ;
 કષ્ટહરણિ સુખકરણિ, ત્રિવિધ ભવતાપ સમાવે ;
 કહે સવિતો કરજોડ, સમર મન આદનિરંજનિ ;
 દિયે વાણિરસ સદા, ભારતી ભવભયભંજનિ.

જય જગપાલ દયાળ તૂં, જગકર્તા જગરાજ ;
 સકલ હિંદુની આ સમે, જીંધ ઉરાંડી આજ ;
 જીંધ ઉરાંડી આજ, આપ દેવ! સદ્યુદ્ધિ ;
 છેક વીસરી ગયા, જેહ તનમનની શુદ્ધિ ;
 કહે સવિતો કરજોડ, ટાળ દુર્દશાતણું ભય ;
 પળે ધોર અજ્ઞાન, મળે જગપાળ રૂડો જય.
 યશના ડંકા વાજતા, રાત્રપદ્ધિવસ જે દાર ;
 તેહ ધરા વિધવા યમ, આ અવસર નિરધાર ;
 આ અવસર નિરધાર, નરોપર નૂર ન ભાસે ;
 આખર કો દી ખરે, અવસ્થા હીણી-થાશે ;
 કહે સવિતો કરજોડ, ધરો-નવ મનમાં શંકા ;
 આજ ધરાપર ખરા, વાજતા યશના ડંકા.

આજે શોભા અસલની, કહાં તુજ હિંદુસ્તાન ?
 અધિક હર્ષનાં ક્યાં ગયાં, વાન્જિત્રોનાં તાન ;
 વાન્જિત્રોનાં તાન, અસ્ત પામ્યાં આ વારે ;
 ગમ્મ ગૂંજરી વાત, કોણ હમણા સંભારે ;
 કહે સવિતો કરજોડ, કોણ વિરલો દિલ દાઝે ;
 હીણ હાલ તુજ યયા, ગમ્મ શોભા શુભ આજે.

તારા તનુજો રેહતા, રંગમાંહિં શુદ્ધતાન ;
 નવેખડમાં તેમનું, અધિક હવું સનમાન ;
 અધિક હવું સનમાન, માન આજે સહુ ખોયું ;
 ડાઢ રાખિ દિલમાંહિં, પાણિ પરલોકે જોયું ;

કહે મર્ગે કરજેડ, હાલ બહુ થયા નહાર ;
દાસા બોલવે, કહિન આ તનુજો લારા.

૧૮.

ગત અવસરની વારના, સંભારે દુઃખ થાય ;
કાળજ દાટે આપણું, એ દુઃખ કેમ ખમાય ;
એ દુઃખ કેમ ખમાય, જનનપીડિત થઇ મરવું ;
દાસપણું કરિ વિઠે. આપણે પેટજ ભરવું ;
કહે સવિતો કરજેડ, જોડ એ નહીં અવરની ;
આદ્ય કરે અંતરે, વારના ગત અવસરની.

૧૦.

ભોગવિ ભારી અવદશા, તેનું નથિ કુંઠ બાન ;
ભક્તખંડની લક્ષ્મણે, ઉપજાવ્યું અતિ તાન ;
ઉપજાવ્યું અતિ તાન, ધ્યાન તેપર નવ દીધું ;
પરદેશી નૃપતણું, ચિત્ત આકર્ષી લીધું ;
કહે સવિતો કરજેડ, એજ મુળ જુઓ વિચારી ;
જોહયજી ખમિ હાણ, અવદશા ભોગવિ ભારી.

૧૧.

આપણમાં નહિં અસલથી, નીજ દેશ અભિમાન ;
તેથી અરિએ આપણો, વાળ્યો અદકો ધાણું ;
વાળ્યો અદકો ધાણું, જાણુ એ થયું જગતને ;
પડ્યા તુટી તિડપકે, હરણ કરવા પરજરને ;
કહે સવિતો કરજેડ, વાટ એ ઉઠિ હાપણમાં ;
કે નિજ દેશનિ દાઝ, અસલથી નહિં આપણમાં.

૧૨.

રંક દેશરૂપ હરણ આ, આખર થઇ લાગ્યાર ;
પરદેશી નૃપ પારંધી, તેનો થયો શિકાર ;
તેનો થયો શિકાર, યાર ઝાઝું થું કહેવું ;
પરવશ પડિયા પ્રાણ, રહ્યું દુઃખ દે તે સ્થેવું ;
કહે સવિતો કરજેડ, મળ્યો નવ ધણી શર ભુપ ;
ચુપ મનમાં થઇ રહ્યું, હરણ આ ભક્તખંડ રૂપ.

૧૩.

એહ દશામાં આસરે, વીત્યાં વર્ષ હજાર ;
કુટ શત્રુએ આપણે, દીધાં દુઃખ અપાર ;

પ્રાચિનકાળે જે હતો, સર્વથા સુધરેલ ;
 તે આ આવસર તો બન્યો, બધાયથી બગડેલ ;
 બધાયથી બગડેલ, વિશ્વમાં નામ ગણાયું ;
 ડહાપણ દરિયામાંહિ, અસલનું ગયું તણાયું ;
 કહે સવિતો કરજોડ, બાજિ નવ જોમનિ ડાળે :
 બનો સર્વ સુધરેલ, હતા ન્યમ પ્રાચિન કાળે.
 દેખિ દુર્દશા દાઝશે, કોણ દેશનેકાજ ?
 જગમાંહી જગદીશ વણ, કોણ રાખશે લાજ ?
 કોણ રાખશે લાજ, આજ આપણી વિચારો ;
 દુખનો દુંગર મોઢ, ચૂર્ણ કરશે કુણ ચારો ;
 કહે સવિતો કરજોડ, સમય કપરો આ પેખી ;
 કોણ વીર જાગશે, દુર્દશા દેશનિ દેખી ;
 દેશીજનને આ સમે, દુઃખસિંધુમોઝાર ;
 પડતા ખાળી તું પ્રભૂ, દુખતા દુખિયા તાર ;
 દુખતા દુખિયા તાર, ધાર દિલ દાઝ હમારી ;
 આપ સૂખ અવિનાશ, હર પોતાના ધારી ;
 કહે સવિતો કરજોડ, દમે એ દુખ મુજ તનને ;
 આપ-ઇશ મતિ શુદ્ધ, આ સમે દેશી જનને.

સાખી મરાઠી ચાલની.

અનંતકોટિ બ્રહ્માંડતણે, એકજ તું છે સ્વામી ;
 સર્વે રાજા ભૂપતિ કહાવી, થાએ કુમાર્ગગામી.
 સાર્વભૌમ એ પદવી તુજને, યોગ્ય નથી બીજને ;
 દશા અમારી દેખી સત્વર, સાહય કરો દુખિયાને.
 ધંધા, યત્ન સકળ પરવાયા, દિસે દુર્દશા ભારી ;
 દરિદ્રતાએ દેશ હમારો, બહુજ બન્યો ભીખારી.
 સંપતિ, વિદ્યા સરવે દેવા, દેવ તું છે હિતકારી ;
 સ્વદેશપ્રીતીની મતિ આપી, કર તું દેશ સુખકારી.

(૧) પદ. *

- દેશ સંવન સુખી આજ, તે યયો બિખારી;
વૈભવ સહુ દેશખંધુ, ખોયા સુખકારી. દેશ સંવન. ૧
- સર્વ રાષ્ટ્ર જેજ સુખી, ઉરમાં કોઈ આજો;
લાગે જન દેશદાઝ, દિલમાં જરિ જાણો-દેશ સંવન. ૨
- કાં નિરાંત રાખિ વ્યર્થ, કાળ તે ગમાવો;
જાણુ છતે મૂર્ખમાંહિ, નામ શું ખપાવો-દેશ સંવન. ૩
- મૃધ્ધો ધરિ સુમતિ આજ, આર્યવશ ગજાવો;
જય જય સહુ કામ યાય, દેશને દિપાવો-દેશ સંવન. ૪

(૨) પદ. †

- દીનદીન થઈ દશા હવે, કહો કરિયે કહાં પુકારરે;
દેશીજન શું જુઓ આવરા, બૂડયું સર્વ પ્રકારરે-દીનદીન. ક્રુપદ.
- ધનામ, જાગિર, અગ્રહાર ને, અવર વળી સંસ્થાનરે;
દેવસ્થાન, વતન, વિધવિધના, બુડયાં થયું બહુ જાનરે-દીન. ૧
- વર્ધાશન ને ભોંય ભાહું તે, ખાગ, બગીચા, વાડીરે;
બુદ્ધિ ગ્રાઈ તે સાથ ગયાં સહુ, મ્યાના, પાલખી, ગાડીરે-દીન. ૨
- શાલ, સાણુ ને સાડિ જરીની, શેલાં મંદિલ ભરજરિરે;
પટ જાતે પટ દઈ પત ખોઈ, ઘટે અવસ્થા જરજરિરે-દીન. ૩
- કંઠી, વીટી, હેમ સાંકળાં, બાળુખંધ બહુ ભારીરે;
હાર, તુશી, તનમનિયાં જાતે, જખમ થયો બહુ કારીરે-દીન. ૪
- કંઠા, પોંચી, કાપ, બંગડી, કાં ચોકડાં માળરે;
ગયાં પવિત્રાં જરિત, પવિત્રાં, રહ્યાં ન જેમાં માલરે-દીન. ૫
- જેલ, અશ્વ, ગજ, દોરદોર સહુ, રહયું ન કરમે કાંધરે;
થયા દરિદ્રી રહ્યો ન ધંધો, જશો હવે કયાં ભાધરે-દીન. ૬

* “એક તૂં અબેદ સમજ ચિદવન સુખકારી” — એ રાગ.

† “બિગરી કોન સુધારે નાથબિન” — એ રાગ.

એક કહેરે દૈવ આવિયો, અવસર આ અતિ ખોટારે;
એક કહે ને બળી નોટ કહે, એક ઉઘમે તોટારે-દીન.

૫૬ * (રાગ લીલાંબરી.)

ગતી થી આપણની ભાઈ, દુર્દશા દેશ ઉપર આવી;
દેશ ઉપર આવી, દુર્દશા દેશ ઉપર આવી—મુપદ.

બુડ્યા સહુ ધંધા સુખકારી, કૃષીપર કર ચઢિયો ભારી;
ચાકરીકાજ મરદ ધરના, રહે મંડ્યા નિશવાસરના;
એથકી દશા થઈ આવી, દુર્દશા દેશ ઉપર આવી.

ખર્ચ બહુ સંચય કમિ પડિયો, પ્રપંચે દર તેનો ચઢિયો;
વસ્ત્ર ને ભૂપણમાં બુડિયા, સદા સુખ એન વિષે ગડિયા;
સું ટકશે સંપતિ સુખ ભાવી, દુર્દશા દેશ ઉપર આવી.

છતાં બહુ જાણુ થયા મુરખા, ગુમાવ્યું કરિ આલસ્ય સખા;
તથાપી હજી સ્વસ્થ બેઠા, નિલજ સુખ વિકાસશુ ભેટયા;
વળી હદ ઉઠો શુદ્ધિ લાવી, દુર્દશા દેશ ઉપર આવી.

સુણો નિજ દાસતણી વિનતી, વધારો સાધન સૂખ અતી;
હકારો ઉઘમરૂપ વહાણુ, યંત્રરૂપ દિયે અતુલ લહાણુ;
ખતાવી ગત સુખાર્થ આવી, દુર્દશા દેશ ઉપર આવી.

૫૬ રાગ લાવણી.

સેવાકારણુ વિદ્યા શિખવી, છોડ ચાર ખોટી ખટપટ;
ત્રીશ વર્ષ વિશ્રામ કદી નવ, મટી ન ચિતકેરી ચટપટ.

ગઘ આંખ, ખઈ રોગ વળગિયો, હવે થાય કાંઈ નવ કામ;
થયા બિ. 'એ. ને કંઈ એમ. એ. પણ ખીસાં ખાલી વણુદામ.

શિખે છે વિદ્યા, મઘ પિયે છે, અરે રામ ! થઈ હંચી જાત;
ઈર્ષ્યા દાસપણું કરવાની, ગણુતા નવ મીઠી મનસાથ.

શી શિખ દહીં, શું કહું, ચાર હું, દરસાવું એનો કંઈ તોડ;
આજસ હાંકો, નવીન કોઠો, કળા તોજ મટશે એ ખોડ.

સાખી

વિદ્યા શિષિ, દિન કર્યાં સ્વદેશી, પણ નિજ હિત નવ કીધું;
આરો ખાઈ, દુગ્ધ ભેંસુસમ, દધ ધણિને સુખ દીધું. ૧

ચોખાઈ,

સાકરની પેટીનો ભાર, પીઠ વહે છે જીટ ગમાર;
તેને ખાવા કારણુ યાર, કંટક તો ખાસા તૈયાર. ૧

સાખી,

મધપ્રાસને ધર્મ છોડિને, માન, દ્રવ્ય સહુ ખોયું;
પોપટપેરે વિદ્યા પઢિને, સત્ય તત્ત્વ નવ જોયું. ૧

માને ગમાવ્યું દીન થઈને, ફરે તમે પરદાર;
સર્વકાળ બહુ, ભાર વહો, પણ આખર દિન નાચાર. ૨

શરમ જ્ઞાનના નેટલિં પણ નથી, રહી બ્રાત તમમાંહી;
તો ક્યમ ફેકટ માયું મારતાં, લાજ નથી મન કાંઈ? ૬

પદ. *

કરમે આ દિન ક્યાંથી આવ્યા, અમારે કરમે, આ દિન ક્યાંથી આવ્યા
શીદ ભકતને પ્રભૂ તે હુલાવ્યા, અમારે કરમે આ દિન ક્યાંથી
આવ્યા? મુન

દાસ થયા પતિ અમતણા તે નવ, બહાલ કદાપી થાયે;
આવી જરા ગદ્ય શક્તિ હવે ક્યમ, લેખી મળુરી કરાયે—અમા. ૧

ચાકરી કરતાં નેત્રજ ખોયાં, માલક શક્તિ ગુન્નરે;
સહન કરાય કદી નવ પળભર, એવાં તે વચન ઉચારે—અમારે. ૨

સ્વસ્થ ખેતી ઘર રામા રડતી, ગદ્ય છતી ચાકરી આજ;
દ્રવ્ય ગયું ન ઉપાય રહ્યો જયમ, વેપારે બુડિયું ઝાઝ—અમારે. ૩

ખેતી બુડી નિષ્ફલ યઈ ઝુસરી, જખ્ખર વેરાની આવે;
સ્વામી અમારા નરમ નિવડિયા, દુખડાં તે કોને સુણાવે—અમારે. ૪

* “નાથ કેસે ગજકો બધ છોડાયો”—એ રાગ.

અન્ન વિના દુખ માંહિ રિખાઈ, દેખાડે મુખકું શું જનમાં;
નરનારીને સુખ ન મળે કંઈ, મનમાં કે સારા સદનમાં—અમારે.

પદ. રાગ કાફી.

કેવો થયો મહા ધાત, આર્યજનો, ઉરમાં વિચારેરે, કેવો થયો—
જેસો ગયો પરદેશ વિષે સહુ, ઠાલા રહ્યા ધસી હાથરે.

આર્યજનો.

ખેસો નહી ધનમાલ ગુમાવી, થઈ ધૂળધાણી ખરેખાતરે.

આર્યજન.

સાવધ થાઓ સર્વસ્વ ખોયું, છુટયો હવે નિરધન વાતરે.

આર્યજન.

આલસ ત્યાગી કીર્તિ પ્રકાશો, ફાંસી આવી ગળાંસાયરે.

આર્યજન.

દ્વેષ નિવેડી પ્રીતી ધરી ખહુ, આ હિતકર સુણો વાતરે.

આર્યજનો.

યત્ન કરે શુભ સંપત્તે સાંધો, ટાળે મળો દિનરાતરે.

આર્યજનો.

પદ. *

ગજળ થયો છે રે તમપરતો,

શિદ્ધ તુચ્છ ગણી મન વરતો. ગજળ થયો છે—

જેવું થયું તેવું ઈર્ષ્યા તણ, સહન દુઃખ તે કરતા;

શી ગતિ આગે થશે આપણી, કયમ વિચાર નથિ ધરતા.

ગજળ.

દાસપણની આશ એજ છે, નાશ આપણો ન્યાહાળો;

એ આર્થહ મનનો તબિને સહુ, સ્વતંત્ર રહિ સંભાળો.

ગજળ.

- પ્રીત પરસપર ધરી નિરંતર, એકમતે સહુ ચાલો;
 વધે જેમ વ્યાપાર કરી ત્યમ, જાંતી સંપત્તી ખાણો.—ગજબ. ૩
- એમાટે દિન દાસ હું તમને, અરજ કરું આદરથી;
 મટ સ્વદેશનું હિત કરવા સહુ, ઉઠો હવે ધરધરથી.—ગજબ. ૪

૫૬.*

- દિન દિન દીન દશા, ઉદય ચર્ધ, દિન દિન દીન દશા—ટેક.
 મિત ધન ઉગર્યું જન હો તમારું, સર્વ ગણું સો વંશા—ઉદય. ૧
- દરેક હુન્નર મંત્ર જાણીને શીખો, દીનતાનાગણના ડરયા—ઉદય. ૨
- દેશ સંધન કરો સ્વહિત સુણો આ, ફંદમાં ખહુ છો ફરયા—ઉદય. ૩
- તરવાડીને જર તણસે કુચા તોય, તેમની ગધ ના તૂપા—ઉદય. ૪
- આર્યમુલક આ ઉઘમનો અખાડો, રંક થયા ત્યાં કશા—ઉદય. ૫
- ખહુ ખહુ દુષિત ચયાછો હે શઠજન, નિદ્રામાં ખહુ દી વરયા. ૬

તત્ત્વશક્તિ.

શ્લોક.

- શિવતન સુરશક્તી, આદિમાયા ભવાની,
 ભજનપુજન ત્યાગ્યે, શંકરાચાર્ય માની;
 ગલિત ત્વરિત થતાં, જેહણે દાખી શક્તિ,
 નમિ અરણ્ય હું તેને, માગું છું અંગશક્તિ. ૧

ભુજંગી છંદ.

- સદા સર્વ સંપત્તિની જેહ રાણી,
 સહુ સૂખની છે વળી જેહ ખાણી;
 ખરી પ્રાણનેઅર્થ જે સૂખદાઇ,
 વડી તેજ શારીરસંપત્તિ ગાઈ. ૨

અર્ધા—ગીત.

- શક્તીવણ સંપત્તી, ભોગવિ ન શકે ખરેજ અસમર્થ;
 પાવેને જ્યમ પશ્ચિમ, શું કામની ? જાણવીજ તે વ્યર્થ. ૩

* દોડીનાર મારીને જાય, ઝોંખાનો વાઘેર—એ રાગ.

આર્યા-ગીતિ

ખાલંભટ બળશાલી, બ્યારે શ્રીમંતસદ્ર આપ ગયા ;
યલતળે પટ ડાબ્યું, ચેખી નરવર પ્રસન્ન ચિત્ત થયા—

અભંગ (મરાઠી ચાલતો)

અમવણુ સાર ખાનપાન કાંઈ, પચે નવ ભાષ, શક્તિવણુ ;
રજતવાટકી કાઢાકાળ લે તે, સંપત્તિમાં સૂખ શાનું યાર ;
ખાલખી ને મેનાકાળ રાખે ભોધ, પગમાં ન જોર તેહ માટે ;
દાસ કહે પય પ્રીતે ભરી ખ્યાલું, જવરીતને દીધું તો શું સાર.

સાખી (મરાઠી ચાલતી)

ખેરભટે વાટે તસ્કરને શક્તિ નીજ દરસાવી ;
ખાખાણે તે શુદ્ધ ભેદિ કહે, હવે વસ્ત્ર લો આવી—૧

દાદરો.

દેશખંધુઓ દિસો, સદાય ગલિત રોગીરે ;
દેશખંધુઓ દિસો સદાય—ટેક.

તનમાં છતાં નવ બળ તે જરાયે,
મદરૂપે દુરોછો દોંગીરે. દેશ.

તેજહીન છો દીસો ગમે ત્યમ,
બળવટતા થયાછો જોગીરે. દેશ.

દુમરી.

અમારા અંગમાં, નથી બળ તે રહ્યું રતિભાર ;
હાંહારે નયિ બળ તે રહ્યું રતિભાર ;
અમારા અંગમાં—ટેક

સૌર્ય ને બળવણુ સર્વ ગુમાવ્યું,
ખાધો બહુ વિધ માર,
હાંહારે અમે ખાધો બહુ વિધ માર,
અમારા અંગમાં

ઝટકા પડ્યા બહુ કટકા કડાકડ,
ચમ રહ્યા દીન નાચાર,

હાંદારે અમે યહ રહ્યા દીન નાચાર,
અમારા અંગમાં

૨.

સાખી (મરાઠી ચાલની.)

અલ્પ ઉમરનાં વધુવર કોડે, વરાવિ દેછે કોય,
ખીજ પકવ નવ યાય, સંતતી ઉપછ નજરે જોય;
અશક્ત રોગી માલવિનાની, તેજ મળે નંપ તનમાં,
અલ્પાયુષિ તે મરતાં વિધવા, ઉગરે માત્ર સદનમાં.

૧

આર્યા-ગીતી.

વ્યભિચાર પાતકતાણી, તુલ્ય મળે કોપિ પાતક ન મોહું;
ઉપદેશરૂપ શિક્ષા, તુર્જ મળે છે ન મોહતા ખોટું.
સિદ્ધ કર્યો પાક ખરો, પણ ભૂખ અલાગણી, ન તો લાગે;
જરૂરનલથી પીડિત, લિક્ષ્મકઉદરે ભરાઈ ગઈ લાગે.

૧

૨

પદ.*

હાય જોડી સ્વદેશખંધુ વીતતી કરં.

ખરી લાભકારીરે, નરી લાભકારીરે,
હાય જોડી સ્વદેશ-ટેક.

પૂર્ણ તપસ્વી, સખળ યશસ્વી,
કદી પૂર્વજકેરં ન ઘટયું બળ ખરેરે;
હાય જોડી સ્વદેશ-૧

બળહીન જન તમે, સખળ કરો તન,
સ્વાર્થેઅર્થ તેજ બળ તનમાં ન ઠંધું રે,
હાય જોડી સ્વદેશ-૨

લાવણી.

કયમ ઘટી શક્તિ તનમાંહિ, કહુંહૂં કાંઈ,
કારણો ભાઈ, દેશિજન આજે;
પૂરણ ધરિ અંતર પ્રીત, તેહ તમકાજે; છોડિછે.
છોડિ છે સર્વ જુનિ રીત, ઉતારી પ્રીત,

જે થકી હીત, શરિરનું થાયે,
 આહારવિહારાર્થ તે નિયમ સચવાયે; કહું વળી
 કહું વળી રીત લગનની, યોગ્ય કાળની,
 અધિક વખણાતી,
 વેદમાં અદ્વાવૃદ્ધાદિ તોં ખે કહિ જાતી; યોગિયો,
 યોગિયો છતો કંઈ કાળ, નિયમસર ભાળ,
 કામની લેવા,
 સહુમાન્ય દોષ નવ જડે,
 કોઇને દેવા; ત્યાગિયો
 ત્યાગિયો હતો વ્યભિચાર, ગણિજ આચાર,
 પેય ભક્ષાદી;
 બધાઈ ન્યાત, કહું બ્રાત,
 પ્રથમ ભક્ષાદી.

સૂલ.

તે ખાનપાનની કરિ મર્યાદા પરી,
 આળસે શકિત તનતણી જઈ દુર દરી.
 દુઃસંગે અતરદૃષ્ટિ બધ થઈ ખરી,
 જજરી મદનસર્પએ અકાળે કરી,
 થઈ ધુદ્ધ દૃષ્ટિ અમતણી અભાગ્યે નરી,
 તેથકી દશા દેશની સકળ ગઈ ફરી,
 સર્વમાં સેજ ખાટલી તેજ ઉગરી,
 ગંગોદકસમ ખાટલી તેહ કર ધરી-તાવડે,
 નાવડે સ્વપ્નમાં જોર, વાનિપર સ્વાર, થઈ તલવાર,
 ધરતા કાંઈ,
 યજ્ઞ કલીજ શુદ્ધ તો છતે, ધરી છે અમે,
 ફાંસુ મરદાઈ.

શિખરિણી.

કરાવો દેશીઓ, શ્રમ શરિરકેતો સુતકેતે,
 વધે શક્તી જીવી, મરદુ ભટિ મેરી જ્યમ બને;

ભટોનાં સંતાનો, નિરખળ દિસે છે વિકળસા,
કરે એવી રીતે, સુદૃઢ નર થાએ સખળસા.

કંઠાપ.

નર થઇ શી આ નખળાર્થ,
ઉરમાંહિ વિચારે કાંઈ—ટેક.

આજકાલ આ, દેશી જોતાં, વિચાર અંતર, પુરૂષ જોડો, પણ
કરવાને, પુરૂષ નથી જો, રહ્યા એહવૂં, થયું હવે છે. તેથી શક્તિની
ખોટ થણીછે, દિસેછ એવું, જુઓ જુઓ જન, ઝટપટ ભગો, નિદ્રા
ત્યાગો, રોગી નખળી, સંતતિ જોતાં, ધૈર્ય તુટે છે, સમર્થ જનનું,
શક્તિકેરિ જે, રહિત ભક્તિ, જગમાં જન થાશે, ક્ષય અતિ શીઘ્ર,
થશે શાસ્ત્રનો, અર્થ વિચારો; સર્વ ખોઇને, પડ્યા રહીને, ભાર વહીને
દીન ગલિતને, બિકળ ખાયલા, થયા ખરેખર; સુવર્ણકેરી, વાત એક
છે, રહી દેશમાં, ભક્તિ નથી પણ, શુદ્ધ શક્તિની, તેણે ઉપજી,
શરીરખાધા, માટે સરવે, શક્તિકેર, કરિ સાધન ભાઇ, સખળ
થઇને, આળસ જઇને, દૂર થાય તે, દરિદ્રખાધા, દીર્ઘદષ્ટિએ,
વિચાર કરવો; અંતર ખોજો, સ્વપર ખળાખળકેરો યારો, ખરે
ખોળતાં, ખરેખર નિઃસત્વ શરિર તે, સહજ જણાશે, સોચજ
થાશે, એજ વિચારે, તમહિતઅર્થે, વાત કહું તે, સુણો સકળ મુજ
ભ્રાત, સમજતાં તજોનિ નામરદાઇ, કરિ વિચાર અંતર કાંઈ—

ભાવિં શક્તિ તે, વિના ભક્તિ નહિ, મજે યુક્તિ પુનરક્તિ
થાય તો ભલે, તથાપી, ભય તજિ કહું છું, સર્વ જનોએ સંપ
કરીને, સર્વ જનોપર, થઇને હઠી, આવું કરવી, ઝટપટ કરિને,
ખરચકાજ કરિ, દીપજ ઝટપટ, ઝટપટ વાતો, લોકલાજની, દૂર
તજીને, ઝટપટિ ચિતથી, કાઢિ નાખવી, તાલિમ કરિને, થાવું જટ્ટા,
અસ્વારોહણુ, કાઠી પટ્ટા, જોર, જોડિ, મલખમ કરિ ખાસા, ખનોનિ
લટ્ટા, કસરત કરિને, કહાવો ભટ્ટા, નામરદાપર, મુકાય ખટ્ટા, સહુજન
ખટ્ટા, કરે પરંતુ, દૃઢ બળસટ્ટા, કરે ખરેખર, વેરી કટ્ટા, ઉરમાં
ખાસે, સુવર્ણ ભાસે, સુવર્ણ ગટ્ટા, સુવર્ણદારક, શાહુકારના, દિકર
વે, જાએ લૂટી, હિંમત તૂટી, આંખો પૂટી, ખેત્ર વખૂટી, પડી

કડવું ૩ બું.

વર્ણન સુણતાં વર્ણનતિ બહુ, વાટ ખોળિ સુલભસી,
 સુષકની પૂઠે મંઝારિસી;
 ઉપન દેશના છપ્પન આવી, થયા કુસંપે ખુશી;
 નનર ખેઠિ છે ચોપડો મસી;
 અટક દેખતાં અટકી પડવું, ભુંડી જીભ એ ભસી;
 બકરિઓ પડી તેથિ ભાકસી;

આલ.

ધંધો કાંધ નવ મળે બન્યા વિકલ,
 જાનળ લાળતાં જીવ કરે ટળવળ,
 વેપારકાજ નવ મળે કાંઈ અક્ષય,
 રસાળ કાળી સુગંધયુક્ત નવ, માત અમારી તસી;
 પોંખિયા થઈ અમને તાતસી— ૩
 ધારા ચઢતાં સર્થ બૂડિયા, જીવ દેતાં સાહસી;
 કહે જોય છે કયાં લગી કસી;
 વિપત્તિ શિખરે ચઢ્યા, ઝરે છે નયન અશ્રુધાર શી,
 દૈવડા ઉગામેજ શિદ અસી;
 સમર્થ કરવા દોષ ન યાગ તપ, છોડ્યો જન તાપસી,
 કરે છે વ્યર્થ દૃષ્ટિ વક શી;

આલ.

તૂં ભક્ત અમતણો વાલિ તોજ કસર
 નવ રાખ ચૂક કદિ થઈ, તોય વિસર,
 કર્મજી બહુ પીડિયા બહાર ઝટ કર,
 એકાદશમાતણી આવિ છે, વેળા તવ વાર શી;
 ભક્ત થોકિયા નાક નિજ ધસી—૪

વિદ્યાશક્તિ.

ગીતિ.

વિદ્યાથકિજ મનુજને, મળિયું શ્રેષ્ઠત્વ આ જગતમાંહી;
 કો પણ વસ્તુ નવ મળે, વિદ્યાથી પણ અસાધ્ય ને આંહી. ૧

- સ્વાભાવિક ગુણમાંહી, કેવળ જોતાં સમસ્ત જગમાંહી ;
પ્રાણીગણમાં પંગૂ, મનુષ્યસમ એક તા મળે ક્યાંહી. ૨
- સિંહ, હિરદ, વ્યાધાદિક, માનવિચકિ છે અધીક બળવાન ;
જે આગળ માનવિ છે, બલહીન ક્ષુદ્ર મચ્છર સંમાન. ૩
- તનમુંદરતામાં ને, સ્વૈરગતીમાં મનુષ્યવર્ગથકી ;
પક્ષિ દિસે છે લાખો, તેનાથી અધિક એહુમાંહિ નકી. ૪
- કહે છે ભતૃહરિ નૃપતિ, નર વિદ્યાહીન જાણુવો પશુજ ;
પણુ પશુથી મણુ પામર, ગણુવો તે નિશ્ચયે મતે મૂજ. ૫
- વિદ્યાબળ સમ ખીન્નું, આ લોકે બળ નથી દિસતું કાંધ ;
જેણે નિજ પ્રભાવે, વશ કીધું સકળ વિશ્વ તો ભાધ. ૬
- ક્ષુદ્ર પશુકેરી શી, કંથની પણ ભૂત જે મહા પાંચ ;
તેને જ્ઞાનબળે કરિ, કીધાં મનુજે સ્વદાસસમ સાચ. ૭
- નાનાવિધ રત્નતણાં, ભૂષણુ છે અતિસ ભૂતલમુઝાર ;
પણુ વિદ્યાસમ ખીજો, વિશ્વવિષે શ્રે નથી અલંકાર. ૮
- વિદ્યાસમ હિતકર આ, જીવનવિષે મિત્ર કો મળે નાંહી ;
અનુકૂલ તેહ જેને, તેને નથિ ખોટ ભૂતલે કાંધ. ૯
- વિસરી પરસ્પરતણાં, જલ, અગ્નિ વિરોધ, જે મનુષ્યતણી ;
દાસપદે વશ થઇને, સેવા કરતાં રહેછ રોજ ઘણી. ૧૦
- તેનાં વસ્ત્ર વણુ છે, રથ ખેંચે, બહાણુ તો ચલાવે છે ;
ઝાઝું શું કહું, માનવિ, કહે છે જે સર્વ તે બખવે છે. ૧૧
- મોટાં મોટાં તરવર, લાંગે, તોડે વળી શિલારાસી ;
વિદુક્ષતા, નરે તે, કીધી સંદેશહારિકા દાસી. ૧૨
- વિદ્યાબળે મનુષ્યે, બનાવિયો જ્ઞાનુને ચિતરનાર ;
પવન થઇ કરિ અંકિત, રિઝવે છે બાનિ કરીજ ગાનાર. ૧૩
- વ્યાસાદિક આદ્યમુની, વળિ અર્ધાચીન મોટ કવિજન જે ;
એક મતે કહે છે જે, વિદ્યાસમ અન્ય તો નથી ધન તે. ૧૪

દેતાં કે વાપરતાં, નાજ ઘટે પણ વધે અતિ સદાય;
 એવું ધન વિદ્યા છે, અદ્ભુત ગુણ એ નથી બિંમ્બમાં. ૧૫
 કપટે કે જીલમે પણ, હરવા ન સમર્થ તરકર, નરેશ;
 સાચવવાને જેને, શ્રમ પડતો મનુજની નથી લેશ. ૧૬
 શિક્ષકસમ બોધ કરે, સંકટમાં સૂઝે ઉપાય ખરે;
 પાંછિત ફલ દઇ કરિને, કલ્પતરૂપે મનોર્થ પૂર્ણ કરે. ૧૭
 એકાંતમાં પ્રિયાસમ, મનનો હર્ષિત કરી બહુ રિઝાવે;
 આનંદસાગરે મન, ખુડવી ચિંતારૂપી જવર સમાવે. ૧૮
 અજરામર જેહ કરે, સુવેલને, તે સુકીર્તિ મેળવવા;
 વિદ્યાજ્ઞ સાધન ખરૂં, બીજાં સહુ વ્યર્થ અંતરે ગણવાં. ૧૯
 ભૂતલમાં પથરાયો, યજ્ઞ સમયુધિષ્ઠિરાદિ રાજનો;
 પણ તે દ્વજ વાલ્મિકિ ને, વ્યાસતણી પ્રાદ વાણિતું માનો. ૨૦
 છે વચન મોટું કે કો, નયિ પુણ્ય પદોપકારસમ આન;
 સત્ય, નથી તોય અવર, વિદ્યાના દાનતુલ્ય ખરૂં માન. ૨૧
 ઐશ્વર્ય બળ, ધનાદિક, પ્રસવે સરવે સુખો રૂડાં જેહ;
 તે વિદ્યાભાત દિયે, તેણે શં નયિ દિધૂં સુખે કેહ. ૨૨
 એ રીતે સહુ સુખ દે, દિલનાં સહુ દુઃખ દૂર કરિ જેહ;
 સેવો અનન્ય બાવે, વિદ્યાદેવી સમસ્ત જન તેહ. ૨૩

વસંત તિલકા છંદ.

વિદ્યાવિના નયિજ સાધન અન્ય કાંઈ;
 વિદ્યા દિયે ધન સુકીર્તિ સદાય ભાઈ;
 વિદ્યાયત્રી સુખ મળે વળિ, સત્ય માન;
 વિદ્યાવિહીન જન તે પશુતુલ્ય બનણ. ૬
 વિદ્યાતણા જન સુશોધ પછાડિ લાગો,
 આલસ્યરૂપ અરિને તનથીજ ત્યાગો;
 નથી દરિદ્ર દુર દેશયત્રી પળાય;
 સંપત્તિનું સહજમાં ફરિ ધામ થાય. ૨

આચારી ગીતિ.

વિદ્યા ફલ દે તે નવ, દેધ શકે વિધિ, ચતુર્ભુજ, પિનાકે;

વિદ્યાયોગે જોરવ, અહિં તેમજ ચાચ છે વળી નાકે.

માટે કહું છું તુજને, વિદ્યા મેળવ અમે તું માનવ હો;

મંપત્તિસરિતનો પછિ, આતા તુજપર પ્રવાહ નિત્ય વહો.

લોક.

વિદ્યાથી ધન, માનપ્રાપ્તિ નરને, વિદ્યા વડી સંપતિ,

વિદ્યાલક્ષ્મીતણો ધરે કર સદા, અત્યાદરે ભૂપતી;

વિદ્યાહીન સ્વદેશ છે અવદશા તેથી થઇ છે અતી,

વિદ્યા સાધ્યજ નેહને, નર ન તે પામે કદી દુર્ગતિ.

ઐદ વિદ્યા.

શ્રુત્ય છંદ.

૧ અભ્યાસ, ૨ વ્યાકરણ, ૩ વૈદ્ય ને ૪ ન્યોતિય જાણું;

૫ સ્વરધર, ને ૬ જલતરણ, ૭ ક્રોડ, ને ૮ વેદ, વખાણું;

૯ કૃષી, ૧૦ રસાયણ, ૧૧ ન્યાય, તેમ ૧૨ નટવિદ્યા કહિયે;

૧૩ અધ્યારોહણ, તથા, ૧૪ ધનુર્વિદ્યા પણ લહિયે;

બણ આવયકી સુખ પામવા, વિદ્યા એ દશચાર ને;

નહિંતો તું દ્વિપદપથ થઇ, સુખે ચોપગાં ચારને.

ચોંસઠ કળા.

નય નય ગિરિજાસુત સ્વામી,

રહું ચરણકમળ શિર નામી-ધ્રુપદ.

કૈલાસે શશિધરનંદનને. ગર્ધર્ધે મદ કરિ વંદન ને, કરી પ્રાર્થના
સદગુણસદના, કરિ સ્વરવદના, કુમુદિકદના, બક્ત દીન આસક્ત પદે છું,
લ્યક્ત મોહમદ, કરી દાસની. આશ એક તે, પૂરણ કીજે, નાથ કૃપા
કરિ, સકળ કળા ને બિન વિદ્યાનાં, કરે નિવેદન, સંશય છેદન,
થાય સકળ મળ, ટળે કુમતિનો, અમળ બુદ્ધિબળ, પ્રકાશ પામે,
હમેદામે, જશ બહુ જામે, તિમિર અવિદ્યા, રહે ન નામે, સુણી પ્રા-
રથના પ્રસન્ન થઇ તવ, વિદ્યાનાયક, સહુ સુખદાયક, કળા અર્ધશત,
દશયુગ સુંદર વદે વદનથી :—

(૧) કહું પ્રથમ કળા, ગણુ ગીત રાગ ખટ, (૨) વાદ્ય વિ-
 વિધ સુરતાલતણાં તે; (૩) નૃત્ય અવર છે, હાવલાવસદ; (૪)
 લેખપ્રકળા ને (૫) ભાંતિભાંતિ અલિરામ વામને અર્થ કાતરે ચતુર
 આંદલા; (૬) ચિત્રકર્મ તે મનુષ્ય, પંખી, પથ તથા સર, સરિતા,
 સાગર; વૃક્ષ વિવિધ, આકાશ ભૂમિ ને પરવત; ડુંગર ચિત્ર મનોહર;
 (૭) દેવમંદિરે સુમન તાંદુલે પુરે સાચિયા; (૮) પરમ રમ્ય ત્યમ
 પુષ્પ પાથરે, વિધવિધ જુગતે; (૯) વસ્ત્રદંતને, રંગ ચઢાવે, કળા
 નાડિ ગણુ; (૧૦) સદન તથા ઉદ્યાન ભાંહિ, ખેડકો બનાવી ગ્રીષ્મ-
 કાળમાં ખાનપાન ને, મોજ કરતા; કળા એહ દશમી, અતિ સુંદર;
 (૧૧) શયનરચન વળિ; (૧૨) ઉદકવાદ્ય મુણિ જનમનઅતિ, મન
 રસન થઇ, શુભ હરખે ડોલે, મુખ જશ જોલે; (૧૩) જલાધાત
 લહિ; (૧૪) ચિત્રયોગ વળિ; (૧૫) માલ્યઅયનવિકલ્પ જાણુ; (૧૬)
 ત્યમ ભાતભાતની, ટોપિ પાધડી, શીશ મૂકવાકાજ બનાવે, તેજ શે-
 ખરાપિડ્યોજન એ કળા કહાવે; (૧૭) અવર જાણુ શૃંગારકરણવિ-
 ધિ; (૧૮) ચંદન, પાચ, શુભાખ, મલિકા આદિ પુષ્પના અર્ક બનાવે;
 (૧૯) કર્ણતણા શૃંગાર સાર વળિ; (૨૦) ભૂપણ્યોજન; (૨૧) એક-
 જાત ને; (૨૨) રૂપપરીક્ષા; (૨૩) પાદભેદ; (૨૪) વશિકરણ તથા
 મોહન ઉચ્ચારણ પ્રયોગ કરવા; (૨૫) હસ્તલાઘવી; (૨૬) દ્રાક્ષ
 તથા જંબીરતણા અતિ સ્વાદક માદક અર્ક બનાવે; (૨૭) સુચીકર્મ
 ને; (૨૮) સૂત્રક્રિયા છે; (૨૯) વળિ પ્રહલિકા; (૩૦) પ્રતિભાળાએ
 ખુદ્ધિપરીક્ષા થાય, અવર ચાતુર્યભેદ; સંમગ્નય સકળ એ, કળાત્રીશ
 જગદીશ કોપથી, ભર્તૃખંડથી દૂર ભાગિ તે; મને ન જોળી, મને ન
 જોળી. (૩૧) સુણુ કળા હવે કહું એકત્રીશમી, વાક્ય અટપટાં, ઉચ્ચાર-
 ણમાં, વારવાર અતિ શીઘ્રતાધિ ઉચ્ચાર કરે તે; (૩૨) મીણુ
 મૃત્તિકાકેરાં કરવાં પથુ પદ્ધતાદિક; (૩૩) પુસ્તકવાંચન; (૩૪)
 નાટક, ત્રોટક, જાણુ, ચંપુ ને પ્રહસન, પ્રકરણ કરી બતાવે;
 (૩૫) તેમ કાવ્યની પુરે સમસ્યા; (૩૬) પાટિ, વેત્રને વિધવિધ
 જુગતે ભરવી જાણુ; (૩૭) સૂત્ર કાંતવું, ત્રાકડિ ઉપર ચઢાવિ
 જાણુ ત્યમ સોનેરી; (૩૮) સુતારકેસે ધધો કરવો; (૩૯) તેમ

ધર્મારત ઉદાવધી તેની વિધિ જાણે; (૪૦) રૂપ્યરતની કરે પરીક્ષા; (૪૧) ભૂમીમાંદી ધાતુ, રત્ન આદિકની આકર કયા દામમાં છે તે સરવે શોધિ કાઢવી; (૪૨) તેમ સૂત્રિકામાંથી ધાતુ ખોળિ કાઢવી; (૪૩) જ્વતજ્વતનાં નંગ તેહને રંગ આપિ જુગતે કરિ જાણે; (૪૪) વનસ્પતીને ઉછેરવાની, દર્દ તેમનાં મગાડવાની, જુગતિ જાણવી; (૪૫) તેમ ખોડડા, કુકડા, લાવક લગવવાની યુક્તિ આવડે; (૪૬) વળી છીર, સારિકા તેહને, શબ્દ મધુર ખોલતાં શીખવે; (૪૭) ઉત્સાદન, પ્રસાદન પ્રીતે કરે તેમ તે; (૪૮) હસ્તપક્ષવી, નેત્રપક્ષવી આદિકકેશ મર્મ જાણવા; (૪૯) તેમજ લાપા, બગાડિ ખોલે, અર્થ જોહનો અન્ય જનો તે, શકે ન ખોળી; (૫૦) દેશદેશની લાપા જાણે; (૫૧) અંતરકેશ મર્મ પારખે; (૫૨) વિવિધ શબ્દના કોશતણું કોશલ્ય ધરાવે; (૫૩) અવલ, દોમ સમજવે ફાવે કુસાવવાના ત્યમ છળવાનાં છલ જાણવાં; (૫૪) વસ્તુ છુપાવે વિવિધ જુક્તિએ; (૫૫) દૂતક્રિયા તે રમી જાણવી; (૫૬) દગદાવ, દુડત્તી. આંખલિ પીપળિ તેમજ આંખમિચામણિ રમી જાણવી તેમ ત્રિવિધ (૫૭) વૈનયિકી; (૫૮) વૈનયિકી; ને (૫૯) વ્યાયામિકી વિદ્યા તે સર્વ અવગત; (૬૦) ખેલ સોગટાંકેશ; તેમજ (૬૧) વિવિધયત્ર કરવાની રીતી સકળ જાણવી; (૬૨) અણવધાન આદિક જે છે રમરણશક્તિના અદ્ભુત ખેલજ તેહ આવડે; (૬૩) છંદગાન; (૬૪) કોશલ્ય કૌશલમાર્ગન કરવે, કળા એહ એસઠ અતિ સુંદર છતાં, આર્યજન નામ ધરાવી, કરે સજ્જન, એવો નર કો, દિસે ન જિવતો, દશા એહવી દેશતણી છે; માટે બાઈ; સમજ કાંઈ; દીર્ઘદષ્ટિએ, પશ્ચિમજુદિ, દર્ધ વિસારી, ખેદ અંતરે આણી બારી, શીઘ્રપણે સદુ, મૃતકકળા ને, દુનર પાછા કરો સજ્જન, સકળ ક્રમના, દેશ તથા દેશીજનકેરી, તેથી યાશે, દરિદ્રપાદા સદુ દુર જાશે, માટે મંડો, ઐશ્ય તથા ઉદ્યમથી, શિક્ષા સુઝ જનોની માની, કળશે ધરિદ્રપાએ, સકલ આપણી, જગતજાણિતી ખામી, ખામી, આમી; જયજય ગિરિજામૃત સ્વામી, રહું ચરણકમલ શિર નામી-૧

આપણી પ્રાચીન વિદ્યાઓ.

આર્યા-ગીતિ.

- ગાંધ વિદ્યા છે આપણી, જે પરકાયાપ્રવેશ, સંજિવની ;
હાંજી હાંજી કરવું, રહું કરમે દુષ્પદશાજ આવિ બની- ૧
- વૈદ્ય નથી કો જિવતો, પકડે અહિ વિષપ્રહાર કરનાર ;
વિષથી વૃક્ષ ઉગારી, વિષ મળ્યો સર્પગર્વ હરનાર- ૨
- પ્લહરી વિષની નાખી, સર્ગર્વ કિંધ યત્ન બાળવા અહિએ ;
વિષે માનજ મોડયું, તક્ષકનું આલિયું જરી નહિ તે . ૩
- ધન ! ધન ! પન્વંતરિ કર્યું, સાર્થક વિદ્યાતણું સ્વભક્તિએ ;
વૃક્ષસહિત માનવિને, ઉગારિયું અતુલ નીજ શક્તિએ. ૪
- રાવણસુતનો કર તે, ક્યમ પતિસદનવિષે જામ પડિયો ;
કહેશે માંત્રિકવિદ્યા, જે મારગ અન્ય કાંઈ નવ જડિયો. ૫
- ભૂખ, તરસ, મુનિજન જે, મટાડતા કંદમૂળ તો ખાઈ ;
લોખંડ લોટ ભક્ષી, રેતા કંઈ શરિરનાશ પણ નાંહી. ૬
- વિશ્વામિત્રે કીધાં, શ્રીકૃષ્ણ જે શિર મનુષ્યનાં તેહ ;
સ્તવન કર્યું સામર્થ્યે, વિધિએ મનુજપ્રતાપ શો એહ !! ૭
- વાવે ધાન્ય પ્રભાતે, રજનીએ તે રૂપીં સુખે ખાય ;
એ કૃષિકેરી વિદ્યા, દેશીજન જામ સુતી કહે આય ! ૮

સાખી.

- ગગનપંથ સંચરતા બેશી, પુષ્પક વિમાનમાંહી ;
અંગમાંહિ આણુતા કોઈ જે, મર્મ બતાવો કાંઈ. ૧
- અધિક યુક્તિએ ચક્રવ્યૂહ રચિ કરતા રણસંગ્રામ ;
મચ્છયંત્ર તે ભેદી બાણે, કર્યું પરાક્રમકામ. ૨
- શસ્ત્ર, અસ્ત્રની વિદ્યા શિખતા, ગાંધ ગુરુગુણગાથા ;
કવચ ધરતાં અર્જુન અરિથી, પામ્યા અક્ષય ભાયા. ૩
- યુદ્ધ કલેવર શુદ્ધ તપોનિધિ, વીર થયા વિખ્યાત ;
શુદ્ધ કલેવરધર્મ વિસારી, ઉપજ્યા દીન કુળાત. ૪

સ્લોક.

અગ્રા જુઓ વેરૂણકેરિ ભાઈ, મણા કરી કાતરકામમાંહી;
તેવેજ છે તાજમહાલ સાચો, વર્તૂળ ચાકુ ધ્રુમટેજ રાચો. ૧

દિડી.

ધણાં સુલ્યવાન વસ્ત્ર શાલજોડી, કરે સ્પર્ધા તે અન્ય દેશ થોડી;
કેમ ભેટ ક્યો ગોટલામાં જોડો, કુશલ એવાનો આજ બુપર તોડો. ૧

કટાવ.

વેપાર ખુરચો સહુ ભાઈ,
શું દરિદ્ર પવન પુંકાઈ? સાવધ થાઓ—ટેક.

આવ્યા તેઓ, ધંગલાંડથી, ભરતખંડમાં, ઉદ્યમકેરી, જળરૂપ
બહુ, તંતુ પસાર્યા, ઊર્ણનાલસમ, દશે દિશામાં, કર્યા લોકને, પેલા
ગાંડા, સુંદર અતિ રમણીય વસ્તુએ, ભરી નાખ્યો, દેશ સર્વ આ;
કીર્તિરાસડા, અધિક તેમના, હાંડળિલો તે, કાઢિ હજારો, બહુ
વિધ ગાયા; એ સમજે ચતુરાઈ તેમની, યોગ્ય બોલવા, શંકા કરિએ
સુચ જનોને, મન નહિ આવે, મન નહિ આવે. ૧

પ્રથમ આવિયા, પરદેશેથી, વિવિધ જાતના, કાચ કહ્નું, આંચ
એજ સહુ જનશિર ખેડી, ન લેનાર જે, પાંચ પુરૂષ પણ કદી ન
નિકળે, તેના યોગે, નાચ વધ્યા બહુ; સમઘતણી નવ રહી નિશાની,
વાસ ક્યો બ્યાં, વાલશેડ ત્યાં, રાંડ હાંડિયે, ન્યાત વટાણી; કંદિલ જ
કને, ઝુમર વધ્યાં બહુ; તેલતણો દિટકાર કરીને, આગળ પરિયું,
રોક અઘલ તે; વાટ ભુલાવી, વાટ સરવને, મારગ પાડી, વાંતિ ક-
રાવે, મીણુઅત્તિ જે, અતિ પવિત્ર તે, થઈને ખેડી; અકમકકેરો, પ-
તા ન મળે, દિવાસળી સહુ શોધે દૂરતા; અગમખુદ્ધિ સહુ, અંતર-
ચક્રિ છે, નાઠિ લોકની, મુંગા ખેસિ જે, પર હાથે નિત, નિચોવાય
છે, તોપણ કાંઈ, પ્રકાશ ન પડે, મનમાં જેને, મનમાં જેને. ૨

અસખ્ય ખીલા, વળિ દાતરડાં, તેમ ત્રાજવાં, ચક્રચક્રીત અતિ,
હાય આગિયા, શુદ્ધ શોભિતા, જોઈ લેતા, છરી કાતરો, ચમચા સું-

દર, મનહર પણ નવ, માલ ટકાઉ, વેચાઉ જે, માત્ર ખખર, વેશ્યા
સરખો, એ માટે જન, કાન કંધાડી, સુણો સર્થ આ, મયુરવાણિએ,
હાંક મારીને, અદ્ય બુદ્ધિએ, ફરિ ફરિ કહિયે, તે સમજેરે, તે
સમજેરે. ૩

સોય ટાંચણી, સાલે અદકી, ખરેખરી છે, ખૂંચનારિ જે, હ-
દર વિષે તો; સમજે ભાષ, નષ્ટ થયાં છે, શસ્ત્રો સરવે, વસ્ત્રો હરવા,
માથું ખોડવા, અસ્ત્રા વિધવિધ જુઓ આવિયા; મુંડન કરિને, કર્યા
મુંડિયા, મૂંછ ઉતારી, દાસપણનાં, દિધાં જીર્ણપટ, એ ઉપર વળિ
દરેક ધંધે હાથ ધાલિ કરિ, ધૂળધાણિ ધણિ, એ કારણથી, બાપારી
બનિ 'લિખારિને, ધરઆર ત્યાગિ સહુ, ઉદરકારણે ફરે ભટકતા,
પણ જન નિર્ધન, તેધિ તેમનો, યાગ ન લાગે; જગતીતલમાં કાંઈ;
બાપાર જુડયો ભાઈ. ૧

ભાતભાતનાં, કાપડ આવ્યાં, કાશમીર અતિ, જાડિ પોતમાં,
તેને નિરખી, બનાત બાપડ, કાપડિતો ધરિ વેશ દેશ તજી, રેહી
છુપાઈ, સુખલખડી અલવાન, તેહપણુ, ભય પામીને, તેજ પ્રમાણે,
ગયો ભરાઈ; મલમલ, પુણિયા, માદરપાટે, માદરખખે, નષ્ટ કરી
દિધ, દાટ વાળિયો; અધિક સરિત જે, આદર તેનો, આદર અદકો,
થાય તથાપિ, ગરમ નરમ ફલાનલ સમ સુંદર, શું તે દિસે છે?
ધોતી જોડા રંગ પતંગી, લાલચોળ પશુ, કોર ખોટિના, કોર ખોટિના,

એહ માલપર, અધિક પ્રીતિ ધરિ, તાકાની ધડિ, સટક છોડતા,
દેશી કાપડ, જાડું એટલે, નકામતું ગણિ, દૂર પટકતા; હાટહાટ જઈ,
શોધે ભટકી, હરક હોંસથી, લપટ નર તે, સ્વીયા તજિ જ્યમ, સા-
માન્યાધર સટક સંચરે; જગન્નાથિએ, કહેરજ કીધો, નાગપૂરનો
પ્રાંત જુડાડયો, બારામતિની પ્રજા બિચારી, મારવાડના મહિની પેઠે,
ભૂખમરાથી, દરો દિશામાં, થઈ ભટકતી; તેજ પ્રમાણે નરમ બા-
પડિ, અમદાવાદડિ, થઈ પડિ મૂછિત, અપ્રસિદ્ધ જે, આજકાલની
તેહ વિલાયત, થઈ અખાદ ઠિક, કળાકુશળતાતણી, લગાડી લાલચ
ઝોને, બંધ કરીને, માલ દિયે, મતિઅધ તોયપણુ, ખરિદ કરે
ઝૂંટ, દાદ મળે નહિ, જેની ફરિ કદિ, જેની ફરિ કદિ.

સમજો છે સહુ, સારી પેઠે, વિલાયતી વ્યાપારિ વાત એ, ત-
થાપિ તે છે, સુખાણુ અદકા, ઈમાન નિજ તે, કદી ન છોડે, નિજ
ઉદ્યમનાં, આર્ય દેશમાં, મૂળ અધિક ઊંડાં વિસ્તરવા, સાખ સાચવે;
તેજ પ્રમાણે, સેનો સુંદર અને દુમેટી, સુશી સુશોભિત, ઉસિકાં
માટે, ધરધર વ્યાપી, દેશી કાપડ, વરણિ ગામડી, નકાર ભણિને,
નાક ચઢાવે, જન જંગલિ બહુ, નિંદા કરતા, પરધર ભરતા, પર-
ધર ભરતા.

ભાત ભાતની, સરસ લીલિહમ, ભુરા રંગની આસમાનિ વણિ,
લાલ રંગની, છીંટ લલકતી, થોડિ વારમાં, જાંખિ પડે વણિ, ટકે
ન ઝાઝી, ભાત તેનિ, ભણિ ભાતે, જનનાં મન ઉદાસ કરિ, જતી
રહે ઝટ, જળમાર્ગે થઇ; મુગટા મનહર, વળી પિતાંબર, ધાખણિ
ધિંગી, ખુડી ગયાં સહુ, કંઈ અઘોઠિયાં સણનાં આવ્યાં, પીળાં ધ-
મરક, એજ પ્રમાણે, કાપડ સધળે, પ્રસારિ ધરોધર ભાન વગરના,
કરી સર્વને, પાપડ પેઠે, સદાય સેકે, લાજ એનિ ધરિ, સંપ કરે
સહુ, પછિ પરમેશ્વર, આશ્રય દેશે, હરકત હરશે, બરકત મુકશે,
અભરે ભરશે, કાંક વિચારે, સમજ ધરીને, જન નિજ આંતરમાંહી,
વ્યાપાર ખુડ્યો.

ગાદીતકિયા સાથ, યુદ્ધ કરિ જીત મેળવી, ટેબલ ખુરશી,
ધરધર વ્યાપી, કોય પેટિઓ, ખાંક વાંકડા, સુંધા ભાવની, સરસ ખુ-
રસિયો, ભાતભાતની, પેનસીલ વણિ, હોલ્ડર ધરધર, સ્લેટ, પેન,
રખતર, કૌતકિ અતિ લાંબુ ટુંકું થઇ મન રિઝવી, માંકડાંનિ
ન્યમ, મદારિકેર, ઉદર ભરે નિત, ખુડ્યો બાપડો, સુંદર
સુંદર. વેશર નિકળે, તે ન મળે તો, લાખ લિયે પણ, સુંદરને નિ-
જ, ધરઅંદર કદિ, ન દે પેસવા, એવા મુરખા, એવા મુરખા-
વિસામો-

રકાખિઓ લ્યમ, ધરજાદર થઇ, દર કરિ પેડી, જોઇ તેમને,
ધાક માનિ મન, થરર થાળિઓ, કંપી ઉડી; નાકતણા જે જોડા તે
તજિ, નાક વિના થઇ, નાક વિનાના. બૂટ પાક ગણિ, પ્રેમે જોરે,
ખ્લાકિંગ ખૂસે, કાળુ કરે વણિ, છત્રિ લાકડી, વિલાયતી શુભ, હો-

સ તેની મન, ગંજિકાક ગજખંધ, રૂમાલે, વાસકુટે વળિ, હંદવાળી
 ઘણિ; બટન તેહપર, લાલચોળ લીલાછમ ધોળાં, કાળાં પીળાં; ટોપી
 મોળાં હાથ પાયના, કોટ બેવડા, લટકાવે ધડિયાળ સાંકળી, સહિત
 ટ્રંચિ ખુબ, પીળી ધનરક, લે આનંદધિ ધનનિ કોથળીનું મોં ખોલી
 પરધરનો નિત ભરતા ખાડો, ભરતા ખાડો-વિસામો-

ટંબરેલને નિરખિ દુરેથી, તપ કરવાને તરત કળશિયા, કાશિ
 નિવાસી થયા બિચારા, પંચપાત્ર તે નામ માત્રનાં, રહયાં ગ્લાસ ધ-
 રધર વધિ પડિયાં, બળકરિને બરણિએ ભગાડી, મનકરણીને, કુળ
 સુખતી, લે પ્રીતી ધરી, એજ પ્રમાણે ધરધર પ્રસરી, પાત્ર પ્રમા-
 ãણે, કેટલીક બાટલિઓ તેણે, વટાળિ સધળી, નાત નિર્મળી, અર્ક
 જેહમાં એવી કુપિપઓ, લેતાં જન સહુ, મેજ ન રાખે, નીજ ધર્મ-
 નો, નીજધર્મનો-વિસામો.

ઝાબલિઓનો દાળ પર્ણવું, બહુ ખુબિવંતી, અષ્ટકોણ, ચોખ્ખુંણી
 સાદી, ગોળ વળી આકાર બદામી, પૂર્ણ અરધિ કો, એવિ કેટલિક.
 શિંગડાંનિ નવનવા રંગની, તેપર સુંદર કામ રૂપેરી, કાચ જડેલી છ-
 ત ઘણિને વળિ, સરતી અતિસેં, ખપ ન હોય પણ, માત્ર મોજને
 માટખરિદતા, અધિક પ્રીતીએ નરનારી સહુ, નરનારી સહુ-વિસામો-

દારૂપિવાનો ભાતભાતનો બ્રહ્મ ખુદ્ધ કરિ નષ્ટ નરોની, અતિ
 આનંદે, લિયે સર્વજન, મોંઘે ભાવે બ્રાંડી, શાંપિન, સોડવાટર, ખીર-
 પોર્ટ અતિ, સરસ શરાનો, શુદ્ધ રૂધિરસા શોભિત સહુમાં, ચિરંતવિ
 ના પા ઘડી ન ચાલે, પાઘડિ વેચે બિસ્કિટ બહુ મીઠાં સુખદાતા;
 ચંદન, પાચ, ગુલાબી અત્તર પાછાં હાથિયાં, જોષ લબ્દેડર સદાક્ષો-
 રીડા, સુગંધવાટર એવિ તતૂડી, બજે મુલકભર, શાહિ વિલાયતિ કા-
 ગળના ઢગ, હાટમાંય ભરપૂર ભરેલા જેહ ભાળતાં ભ્રમિતખુદ્ધિજન
 કરે ખરીદ ભરમાધ-વ્યાપાર ખુડ્યો-

એવા સુસ અતી ઉદ્યોગી, કોણ અન્ય ધડ્ડીશ વિના જ-
 ગ, ખરે ખોળતાં કળા અને કૌશલ્ય શલ્ય યધ, ખુચે સર્વને યંત્ર
 જંત્ર તંત્ર વિધવિધથી, ભોગવતા બહુ સુખ સ્વર્ગનાં; વળી

કંઠે પર્યટણુ દૂર દેશાવર કરતા, હરતાકરતા, આગગાડિતું, સાધન આણ્યું, જેથી કરિને વાર ન લાગે, પરદેશેથી નીજ દેશમાં સકલ આવવા, ધન મનવેગે, ધન મનવેગે—વિસામો.

ઉતાવળી નહી આગગાડિએ, મન એવું ગણિ, તારયંત્રથી મંત્ર પ્રમાણે સમાચાર પલ એકે પહેાંએ ; મેલ હજારે ; મેલ જવાને માટે રચિયો ; વળિ દુસ્તર રત્નાકર તરવા ; માર્ગ શોધિ મૃદુ ; આગભો-ટને અચાગ જળમાં, લાગ જોધને, ચલાવતા ખુખ, સુધભ કરિયું ; ક્ષીપાંતરમાં જવું આવવું, જવું આવવું,—વિસામો.

ટંકશાળ નાણાંતણિ જોતાં, ચક્રિત થાય મતિ, ગુણુ ગાતાં અતિ, અતુલ્ય વળિ ત્યમ, યંત્ર સૂત્રનાં, પૂર્ણ હોય જ્યમ કામ ફૂત-નાં, રોજી મરજી દરજીની તોડવા શિવવાકેરાં યંત્ર બનાવ્યાં ; વળિ લુહારનાં ભાતભાતનાં ; બૂટ બનાવી, ચમારકર સંપૂટ કરાવી, લિ, ધા બાંધિને ; બરફ બનાવ્યાતણો યંત્ર વળિ ; ફેટોઆફ છખી લેવા મફકરિ કરવા મન, ધન નિચોવિ લિધ, હવે લુખાં મુખ, જુઓ આર્યનાં ; એજ પ્રમાણે, ગ્યાસલાઇટનું, ચિત્રગુપ્તસમ, છાપાકેરું, દેશ હિતેચ્છુતણે હૃદયધર, આગ લાગિ જો, હોય કદાપી, હોલવવા તે, બંબાયંત્ર બનાવ્યું બહુ શુભ, સૂમ થયા સહુ, જોઈ સર્વ તે, જોઈ સર્વ તે—વિસામો.

હોકાયંત્ર અને બલૂન વળિ, વાચ જાણવાને દિનમાન, આહોનિ-શ ટકટક, કરે અતીસે, એવિ કેટલિક ચિજો હું વરણું, મજા વિ-વિધ કરું વખાણુ શાં અતિ, સર્વ કળાઓ જન ઉપયોગી સમજિ આર્યજન શિખો સરવ તે, સંપ કરીને, કરું પ્રાર્થના પરમેશ્વરની, સ્વદેશનું જ્યમ હિત ઝટ થાએ, વ્યથાતેડથી, કરી વેગળા, મુખ તટપર લઈ, સઘ મફકરે, તેમ સર્વદા શુદ્ધ બુદ્ધિ દો, સરવ કાળ સુખદાઈ ; વ્યાપાર બુડ્યો સહુ ભાઈ—૧

લાવણી.

તળિયાઝાટક કુંભારકેરાં, કામહરણુકારણુ કરિયાં ;
નળિયાંને ઠેકાણે પતરાં, ઘરઘરપર અહિં પાથરિયાં.

નાકતણા જોડાનું નાક લઈ, નકટા યુટ તે બદલ કર્યા;
 મોચિ બિયારા કરે શોચના, રાત દિવસ દિલ રહે ડર્યા. ૨
 આગગાડિએ આગ લગાડી, ગાડિતના ઉરમાંય ઘણી,
 તાડિત થયજા તેહ બિયારા, શું કહું દુખ તેનું વરણી. ૩
 કાસદકેરા ઉઘમકરૂં, કારા કાઢવા આશ ધરી;
 તારાયત્ર તડિતસાહિત્યથિ, બનાવિયું બહુ બેશ કરી. ૪
 રાંડિરાંડ ડોશિના રાંટિયા, દુવારકાના દરિયામાં;
 બુઝાડવાને કાજ બનાવ્યાં, યત્ર બહુ ધનઆશામાં. ૫
 લુવાર, સાલવિ, સુતાર તે, લાચાર બન્યા આચાર તથા.
 યત્રનણો છૂમંતર બણિ, અડદિયા ન છાંટયા હોય હથા! ૬
 કાંકણની મોંકાણ વળી, લંગડુ કરિ ગર્ભ બંગડિ આવી;
 કંસારાને અણસારામાં, સુવાડિ દીધો શરમાવી. ૭
 તત્કડિવાળા, માળી, ગણિકા, ગણુક નગતમનધનહરણાં;
 રહ્યાં એટલાં વળી તનન, વાજિત્ર વાજતાં રોજિતણાં. ૮
 કંતારી, અંતારિ, ચિતારા. રંગારી રખડતા થયા;
 ધંધા સહુના લૂટિ લિધા, થઈ છેક દુઃખમાં રહિત દયા. ૯

૫૬.

પંડે શિ પેઠી ધમંડ, તમારે, પંડે શી પેઠી ધમંડ—ટંક.

મોડશ કોટિ ખંડણિ જાતાં, બાકીજ દંડ ઉદંડ. તમારે ૧
 કોટી દશનું કંચન સોછો, વાદ કરો છો વિતંડ. તમારે ૨
 તાલ નથી વ્યય કરવા આપણને. ભરિયો છે રે પરખંડ—તમારે ૩
 લેવા રહ્યું હરી નામ અવર ના, બેઠા શું થઈ કરિ થંડ—તમારે ૪
 ક્યાં લગી તે વડીલાર્જિત રેશે, છુટિયો બ્યાં વાત પ્રચંડ.—તમારે ૫
 હોય સિલક તે બાહર કાઢો, ધરોને ઉઘમનું કોદંડ.—તમારે ૬
 તેજ તમાપર કંઈજ મળે ના, દીસોછો કેવળ પંદ.—તમારે ૭
 યત્ર સ્વદેશે આણ્યા પછી મા, જાણુને રેશે અખંડ.—તમારે. ૮
 દાસ કહે વ્યાપાર તે કરવા, જમવો ઝડપથી ફંડ.—તમારે. ૯

રાજનિષ્ઠા.

લાવણી.

રાખ ચિરાયુ રાખ અમારી સહપરિવાર મહારાણી,
વરણું કેટલી, કીર્તિ છે અતુલ્ય યાચ થકિત વાણી. ધૃપદ.
દયાતણી છે બીજામૂર્તિ, વતસલતા ધરિને પ્રગ્ન ઉપર,
કૂર્મદટિ તે, સતત રાખે નિજ ધર્મ સમલિ સુંદર,
પાંચ ખંડપર પ્રતાપ રાજે, કંપે દુશ્મન થરર થરર,
તેજ મુગટમાં, કોહિનુરતાયું તેમ તનપર મુખપર ;
સંભાળો સર્વદા પ્રભૂજી, અરજ અમારી ઉર આણી;

વરણું કેટલી—૧

અમલ જામતાં જેનો જગથી ડર ડરિ સરવે દૂર થયા,
હુકમ ખરાબર, લાગ્યના પડદા સરવે કાટિ ગયા,
ફેલાયું ધન વિના હરકતે તરકર ખળ નવ દિસે કયા,
કોણિ નાણિયો, પાપિ પિંડારા સાંભળવાજ રહ્યા,
ધરી કાળજી નાશ કરીને કયા સર્વને ધુળધાણી,

વરણું કેટલી—૨

વિદ્યા વાંધી પ્રાંત પ્રાંતમાં સર્વ કાયદાકેરી જાણુ,
હેતુ તત્વ ને, ન્યાયની રિતે ફેરવેછે નિજ આણુ;
તેમ જ્યહાંત્યહાં ઔપધશાળા કાઠિ દર્દનો કાઢ્યો ધાણુ,
રોગ શરિરના, ધાકથી કરે ગમે, તે માર્ગ પ્રયાણુ,
જશવંતી જગમાંદિ વિરાજિત સહુ સદગુણની છે ખાણી.

વરણું કેટલી—૩

માન રહિત જે, ન લે બેટ, મન ધાક ગણેછે રંક શિખંત,
સરખિ દાદ દે, સત્વર કરી સડક કાપવા કુપંથ,
પ્રવાસ કારણુ પળે અગિરથ લાવે નિધિનદિકેરો અંત,
વરિત તેયકી, કર્યું છે તારયંત્ર એ બુદ્ધિ અનંત,
પ્રગ્નતાણાં મુખદુઃખ મુણે છે, સર્વશિરોમણિ ને શાણી.

વરણું કેટલી—૪

જુઓ વ્યવસ્થા રાજકાર્યની, છેજ પ્રસંગે અધિક ઉદાર,
 મેળ રાખતી, રૂપેયા પૈનો, કંઈ ન ઉચાપતે ધાર;
 રૈયતને રક્ષવા નીરમી, ફોજદારિ કોરટ લયકાર,
 તેમ દિવાની, ઉધાડી દહેશુદ્ધારકાળે તૈયાર,
 તેથી પ્રાર્થના કરિયે પ્રભુજી, જોડિ પ્રેમથી જીગ પાણી,

વરણ કટકી—૫

સુધારાવિષે ઇશ્વરપ્રાર્થના.

કાવ્યછંદ.

- જય જય શ્રી અવિનાશ, આશ અમને છે ત્હારી;
 ત્હારાવણુ કો બાંહય, ઝલશે આજ હમારી. ૧.
- અમે નિરાશ્રિત છિયે, છેક લાચાર અતીસે;
 તેપર શિદ્ધને આપ, ભરાયો છેકજ રીસે. ૨.
- જપર પૂરણ મ્હેર, તેહપર કેમ કરીને;
 ગજબ ગુનરયો આજ, અંતરે કોધ ધરીને. ૩.
- તે કારણુ તો નથી, લેશ મુજથી સમજાવું;
 ન્યારિ ત્હારિ કૃતિકેર, નથી અનુમાન કરાવું. ૪.
- એવો શો અપરાધ, થયો અમથી પ્રભુ ત્હારો;
 કે આચિતાં આમ, પાડિયો દુખનો મારો. ૫.
- દેશીજનની દશા, છેક માઠી ક્યમ કીધી;
 આ અવસરે જગપાળ, કેમ સંભાળ ન લીધી. ૬.
- લ્હેમ શત્રુને હાય, નાથ સોંપી ક્યમ દીધા;
 હાલ હવે શા થશે, ઉગારી જવ નવ લીધા. ૭.
- બડો શત્રુ બળવાન, તેની આગળ ક્યમ ચાલે;
 અરે! કોણુ આ કાળ, આવિને તેને ખાળે. ૮.
- રે! પ્રભુ કોની આશ, આવિ વેળાએ ધરિયે;
 ત્યમ એ દુખની વાત, કોનિ આગળ જમ કરિયે. ૯.

- સતિએ સભામુઝાર, દીન વાણી જવ ભાખી ;
તવ શ્રીજગદધાર, તેજ જ્યમ લજ્જા રાખી. ૧૦.
- તેમ સજન નિજ દાસ, તેનિ રક્ષા તુજ હાથે ;
થવી ઘટેછે નાથ, જવું ક્યાં આજ અનાથે. ૧૧.
- તેલકદાથી જેમ, સુધન્વા બાળ ઉગારયો ;
જેથી જસ અદભૂત, જગતમાં જામ્યો લહારો. ૧૨.
- દાસતણાં હિતકાજ, એમ સધળે તું ધાયો ;
ભક્તપાલ ભગવંત, જગતમાં તુંજ ગણાયો. ૧૩.
- ગ્રાહ્યકી ગજ જેમ, છોડવ્યો દીનદયાળુ ;
જેમપાશથી તેમ, મુક્ત કર પરમ કૃપાળુ. ૧૪.
- કૃપાદ્રષ્ટિ તવ હોય, તોજ ચિંતા નવ રહે ;
દીનજંધુ જગનાથ, વિશ્વજન તુજને કેહે. ૧૫.
- પામે દુઃખ અપાર, દેશિજન જેથી ઝાઝૂં ;
તેથી અંતરજામિ, અધિક અંતર હું દાઝૂં. ૧૬.
- ઠામઠામ અજ્ઞાન, હિંદુઓમાં અતિ વ્યાપ્યું ;
જેમ શત્રુએ નીજ, થાણું આ કાળે થાપ્યું. ૧૭.
- તેથી પ્રજા પિડાય, હાય મુખથી પોકારે ;
અરે! સુધારાવિના, આજ કુણુ ધાયે વહારે. ૧૮.
- સોડ તાણિને સુતો, આજ ક્યાં જઇ સુધારો ;
ડરી શત્રુથી તેહ, જીવ લઇ નાહો યારો. ૧૯.
- દળવાદળ દળસાથ, જેમ શત્રુ અઢિ આવ્યો ;
યમ સૈન્યમાં પૂટ, તેયિ તે તો નવ ફાવ્યો. ૨૦.
- ઉલટ હામ નવ રહી, સૈન્યમાં તેથી ઝાઝો ;
કરી પરાક્રમ ખેલ, પછી સુધારો લાજ્યો. ૨૧.
- જે જ્યાં તે ક્યાં થયૂં, જવૂં ત્યાં તેણે ભાધ ;
તેનિ સૂઝ નવ લેજ, પડી તેને તો કાંધ. ૨૨.

જેહ સાચિયા થયા, તેજ આધ્યા સહુ છોડી ;
 કરી વચનનો ભંગ, લાજ મરજદા તોડી.
 હવે તેહનું કેમ, જોર શત્રુપર ફાવે ;
 બહેમ દુષ્ટ નૃપસાથ, હવે શું જંગ મચાવે.
 દેશસુધારો આજ, દૂર જઈને તે છોડો ;
 અંતર થઈ ઉદાસ, બાપડો પોતે ખેડો.
 દશા દેશની માફિ, એથિ નિશ્ચે કરિ યાશે ;
 કરૂં કારવ્યું વ્યર્થ, પાણિમાંથી સહુ જાશે.
 પૂર જોરમાં જ્યાંહ, ગાજતો રાજ સુધારો ;
 દીસે છે સહુ કામ, ગાજતો આજ કુધારો.
 અરે! દેશની દાજ, કાણુ વિરલો ઉર લાવે ?
 બહેમખાનને દૂર, દેશમાંથીકી નસાવે.
 કાણુ સ્વાર્થને તજી, આજ પરમારથસાડે ;
 કમર બાંધશે મઠે, છોડિ માથે ને તાડે.
 કષ્ટ કાપવા કાજ, દેશિજનના કુણુ ધારો ;
 કીયા માધના પૂત, સાહય તેને તે યાશે.
 સાચા વચની થઈ, જોર અભિમાન તજીને ;
 દયા દેશિનિ આણિ, મંડશે શસ્ત્ર સજીને.
 એક પંથની વાત, તેહ તે સરવે છોડી ;
 કાણુ નાખશે વીર, બહેમખંધન તે તોડી.
 સંકટ અગિયા વિતા, નહીં જશ મળશે કોઈ ;
 એજ સમજ નિરધાર, રાખજો અંતર ભાઈ.
 જીવ્યો થયા આચાર્ય, દેશમાંથી વિખ્યાતા ;
 શંકર સમ વિદ્વાન, જ્ઞાનમારગના જ્ઞાતા.
 જૈન ધર્મ ખંડિને, જગતમાં ડોકો કીધો ;
 ધન્ય માતની કૂખ, ભલો જસ જગમાં લીધો.

- ધીર, વીર એહવો, મળે ક્યાં પંડિત પૂરો ;
જેમ શત્રુનો કરે, પલકમાંહિ જે ચૂરો. ૩૬
- અરે ! પ્રભૂ એહવો, પ્રાકૃતી અમને આપી ;
દેશીજનનાં દુઃખ, રહેજમાં નાખજ કાપી. ૩૭
- એ છે અંતર આશ, દાસ અમને તુજ ભારી ;
ધરી અર્જપર કાન, નાખ તું દુઃખ નિવારી. ૩૮
- આપ જ્ઞાનનું દાન, આજ અજ્ઞાની અમને ;
જેહ ઝદ દુર કરે, જેમરડી કુડ તમને. ૩૯
- અંતરપ્રેરક ઇશિ, નામ લ્હારું છે સાચું ;
દીનદયાળ કૃપાળ, તેયિ તુજને હું બચું. ૪૦
- સદવિદ્યા ને સંપ, આજ અમવિષે વધારી ;
ટાળ કુસંપ કુચાલ, જેહ દુખકારી ભારી. ૪૧
- દ્વિપ,^૭ દર્શન,^૮ વસુ,^૯ ચંદ્ર,^{૧૦} સને જે સભા સ્થપાઈ ;
માસ માર્ય તારીખ, એકત્રિશમી સુખદાઈ. ૪૨
- જ્ઞાનેચ્છૂ અભિધાન, તેનિ વિનતી ઉર ધરજે ;
પરમારથ લહિ ઇશ, સૂખ શાંતી તું કરજે. ૪૩
- દેશી જનહિતકાજ, જન્મ એનો શુભકારી ;
યથો હાલ જગપાળ, અવસ્થા બાળ વિચારી. ૪૪
- નિત રાખી સંભાળ, તેતું રક્ષણ કર રોજે ;
ઉલટ હામ પ્રેરિને, રાખજે નિત્યે મોજે. ૪૫
- ત્હારા વણુ આસરો, હમે નથિ કોનો ધરતા ;
જેકો સહજે પાર, થાય સમરણુ તુજ કરતાં. ૪૬
- કોઇ ગણો અજ્ઞાન, કોઇ નાદન વિચારો ;
પણુ તું અંતરજામિ, સાક્ષિ છે એક અમારો. ૪૭
- હવે વિનંતી એહ, અમારી છે જગરાયે ;
કામદામ અજ્ઞાન, મટી સુધારો થાયે. ૪૮

નથી આશ મુજને, અવરની જરાયે ;
હવે કર તું દષ્ટિ, કૃપાની લવાની. લગ્ન. ૪

ધૈર્યભક્તિ,

દરબારી કહાનડો.

“કોન હરિગિન દુખકોં મિઠાવે”-એ રાગ.

૩

જગપતિ ગતિ અતિ તુજ ન્યારી; વિશ્વભરાણુ, સુખકરણુ કૃપાકર,
ક્યમ વદિયે વિસ્તારી. જગપતિ. ૧
મોટા મુનિજન વરણી યાક્યા, તુજ મહિમા પ્રભુ ભારી રે ;
તે આગળ છે કોણુ માનમાં, મતિ અતિ અદ્ય અમારી જગપતિ. ૨
જલ, થલ, નલ વ્યાપક સર્વેશ્વર, સત્તા સધળે તારી રે ;
અજર, અમર અજ તુજને કહે છે, સંત મહંત પુકારી. જગપતિ. ૩
દીનમધુ દુખહરણુ દયાનિધિ, દે તનતોપ નિવારી રે ;
તુજવણુ અન્ય ન ભાસે અમને, ભવસંકટભયહારી. જગપતિ. ૪

જીવને શિક્ષા,

જીલા ખરહુનસ-પદ.

અભી છોડ દેગા તું ઇન્કાર-એ રાગ.

૪

સમજરે સમજ મૂઠ, ગાફલ અટક તૂં,
પ્રિયા ! પ્યારિ ! લવતો, ન પૂડે ભટક તૂં-સમજરે-ટેક.
પસારી વિષયગ્રાણ, માયા નટીએ ;
ન ફસ ચેત રે ! ચેત ! એથી છટક તૂં. સમજરે. ૧
નથી કોઈ પ્યારી, નથી કોઈ પ્યારે,
કરી દે બધી દુર, દિલથી ખટક તૂં. સમજરે. ૨
જગત જાહ સધું, નથી કાંઈ સાચું,
જીવાની લહે ચાર, દિનની ચટક તૂં. સમજરે. ૩

પ્રભૂભક્તિ સાચી, પ્રભૂનામ સાચું,
અવર જે સરવ, દૂર તેને પટક તું. સમજરે. ૪

ઈશ્વરપ્રાર્થના,

ખમાય-જીલો

ગજલ

સરખસર શુક કરો, સરખસર શુક. ઓ રાખ.

૫

પ્રભૂ શુભ શાંતિ કરો, પ્રભૂ શુભ શાંતિ કરો ;
શાંતિ કરો વિશ્વભરણ, વિશ્વહરણ. શાંતિ-ટેક
તૂંજ છે અનાયતણો, નાય વિશ્વનાય ;
મધુ પ્રેમે પ્રાર્થના તુજ, કરિયે જોડી હાય.

પ્રભૂ શુભ શાંતિ. ૧

ભાવ વિના ભક્તિયદી, સુક્તિ વસે દૂર ;
ગાટે ભાવે મન અમારાં, ભર સદા ભરપૂર.

પ્રભૂ શુભ શાંતિ. ૨

ધર્મકર્મભર્મતણું, લેશ નથી ભાન ;
દે તું ભુવનભૂપ, નિજ સ્વરૂપતણું જ્ઞાન.

પ્રભૂ શુભ શાંતિ. ૩

ગાપીજનોની વિનાંતિ.

પરજ-કાલિંગડો.

કયો રે ખડાં હિંદુસ્તાની-એ રાહ.

૬

શિદને તજો ગિરધારી, સુણિયે અરજ અમારી. શિદને-ટેક.

એવડો શો અપરાધ અમરિ, મનમાં જીઓને વિચારી.

સુણિયે અરજ-૧

પ્રેમના પંથની, પોથી પઠાવી, હાવાં શું દો છો વિસારી.

સુણિયે અરજ-૨

અકૂર કૂર થયો અમ ઉપર, એજ કરમગતિ ન્યારી.
 મુણિયે અરજ-૩
 દાસી તમારી કેમ સહે આ, દપરી વિજેગ કઠારી.
 મુણિયે અરજ-૪
 દેવ દયાનીવી, કરેણા કરીને, ચિંતા દો ચિતની નિવારી.
 મુણિયે અરજ-૫

ગણિકાકલહાંતરિતા.

પીલુ.

સોતનધર ગયે રહે રે-એ રાહ.

૭

કેવી ખની મુજથી મુરખાઈ, રસિયો ગયો રિસાઈ,
 ભલા-રસિયો ગયો રિસાઈ રે-કેવી-૮૩
 મનમોહન મન મગ્ન થઈ નવ, મુજપર અતિ લોભાઈ રે;
 રત્નભાલ આપતો હતો તપ, મેં નવ લીધી કાંઈ રે;
 ભલા-મેં નવ લીધી કાંઈ રે-કેવી-૧
 સુધાસમાં સુંદર વચનો નવ, બોલી મુખ સુખદાઈ રે;
 વ્યર્થ મરોડ ધરી હું મનમાં, કાંઈ ન લાભ કમાઈ રે;
 ભલા કાંઈ ન લાભ કમાઈ રે-કેવી-૨
 શાણપણું મુજ તે મુજ સુખથી, કેમ વખાણું ગાઈ રે;
 નિજકર નિજ પદ પથ્યર મારી, રેહેવું પડયું પસતાઈ રે;
 ભલા રેહેવું પડયું પસતાઈ રે-કેવી-૩

કુળેડાં વિષે.

યમન કલ્યાણ.

મેં દુલહા ખન જાઉં, તોહે દુલહન ખનાઉં-એ રાગ.

૮

શી ગતિ મારી યાશે,

આ દિન ક્યમ જશે ? દિન ક્યમ જશે આ, દિન ક્યમ જશે;
 શી ગતિ મારી યાશે, આ દિન ક્યમ જશે ?-૮૬.

ખાળાપણથી બુદ્ધ સાથે, પરણાવી વણ ત્રાસે ;

આ દિન કયમ જાશે ? ૧

દીકરીનું સુખ તે કેમ લાજે ? સ્વાસ્થ્ય જોઈ તકાસે,

આ દિન કયમ જાશે ? ૨

માતપિતા મુજ કે મુજ વેરી, દુઃખી કરી ધનઆશે.

આ દિન કયમ જાશે ? ૩

વેવિશાળિયો મરજો વેહેલો, લાવટ ભવની કપાશે,

આ દિન કયમ જાશે ? ૪

મરજોખેન ભૂંડું આ સહુથી, વિધવિધ તર્ક પ્રકાશે,

આ દિન કયમ જાશે ? ૫

કૂવે પડું કે લઈ વિખ ખાજી, બંધાજી જમપાશે,

આ દિન કયમ જાશે ? ૬

ભોગ મળ્યા છે ભવમાંરે પૂરા, બહારે હવે કોણુ ધાશે ?

આ દિન કયમ જાશે ? ૭

મોતપકી મુજને તવ મીઠું, આ અવસર કાંઈ ભાસે,

આ દિન કયમ જાશે ? ૮

ચાર છંટારા.

રાગ હાલારી.

૯

૧ લો. (અહ્યા !) ઓઝીં પેમલી પોયો જણુતી,

ઓહ્યો પેમલો હુવાવડ ખાય ;

ઉંદર ખોદે ભોરંગ ભોગવે,

એમજ હાલ્યું જાય ;

ડોચકાં દૂર ઉરાડીરે,

લેવા લૂંટી લોકને દહાડીરે.

૧

૨ જો. (અહ્યા !) તીર ને કામહું હાથ ધરી હું

રખડું રાને રાન ;

મદં મુછાળાની મામ મુકાવું,

વાઘના ઝાડું કાન;

ડરં નવ કેનો ડરાવ્યોરે.

ભમું નવ કેનો ભમાવ્યોરે.

૨

૩ જો,

અલ્યા! એક બામણું મારતાં,

સેંકડો બામણાં લાડુ ખાય;

માટે બામણને-હરગ ખમાડે,

પુતનો પરવત થાય;

એવી ઉંડી અકલ મારીરે

એવી ક્યાંથી હોય તમારીરે.

૩

૪ જો,

અલ્યા! ડુંગરાવાળી દેવી દયાળી,

માતાતણી મેહેર સાર :

ભૂંટમાં તેનો ભાગ રાખ્યો પક્ષી,

પાપ હાતું તલભાર;

ગરબે જ્ઞાન બતાવ્યુંરે,

મારે મન બહુ બહુ ભાવ્યુંરે.

૪

ઉપદેશ.

કાલિંગડો-લાવણી.

૧૦

ધરમતણો તો મરમ પરમ છે, ગુપ્ત ચાર મુખ શું કહિયે ;

શરમ છાંડિ કુડ કરમ કરેથી, દુખદરિયે દુખતા રહિયે.

ભરમભેદ સદગુરુ કૃપાવણ, આ જગમાં ક્યાંથી મળશે ;

નરમ શબ્દ આ મુણી કરે, સતસંગત સંશય તો ટળશે.

સદાચરણપર રાખ રોહ શુભ, ચાખ મુખ દિનદિન સારી ;

દુરાચરણને શરણ થતાં છે, મરણપુઠે દુઃખ તો ભારી.

ધરિ પ્રીતિ નિત પાળ નીતિ, ભવભીતિ જેહ સહુ વિસરાવે :

જોડ જગતજંજળ, કાળ વિકરાળ તૂળપર નવ ફાવે.

ધરી હામ, નવ મૂટી મામ, કર કામ, નામ રટ, રામતણું ;
ધાર સંકળ સંસાર, વ્યર્થ નિરન્ધાર, યાર કહિયે શું ધણું. ૫

ધર્મહો તથા તેમના સેવકોને સૂચના.

સાખી.

(૧૧)

ધર્મહો નિજ સત્ય ધર્મનો, મર્મ લેશ પણ નવ જાણેછ ;
ફક્કડ અક્કડ બની અંતરે, અહંકાર અદકો આણેછ. ૧
ભાતભાતની મનમાનતી, મોજ મગન રહિને માણેછ ;
ઝંપલાવિને પડે ઝટ દધ, વિકટ વિષયકેરી ખાણેછ. ૨
નાણુક નારી બણી કસાધ, નેનતીર તાટી તાણેછ ;
ચિત્ત હરણુ પરક્રિયાતણું તે, એમ કરી દે એ ટાણેછ. ૩

ઘોસો.

કરે ચિત્ત હરણુ એમ પાપી, સુશુદ્ધી ચરણુતળે ચાંપી ;
નકટ થઇ શર્મખંધ કાપી, રહે પરનારીપર ટાંપી ;
શુર થઇ જ્ઞાનખોધ નાપે, ખજો નિજ ધાર્યું કામ માપેછ ;
શઠ શુર સહુ. ૪

પીલુ-લાવણી.

કેમ ફાંકડા બની કુલો છો ધર્મહો મનમાં,
ગઇ આગર છેક તમારી જુઓ સરવ જનમાં. કેમ. ૮૬
પ્રથમ મોજમાં ગદ્દ ઘઇને ખાનપાન કીધાં,
રસધંદ્રીને તમે ખરાં મનગમતાં મુખ દીધાં ;
ભોળી ભાવિક કામનિઓનાં કાળજડાં વીંધ્યાં,
લાગ ધારિને પછે તેમનાં અધરામૃત પીધાં ;
ધર્મજ્ઞાનનાં વચન કોને કદિ નહીં ચીંધ્યાં,
કપટકર્મથી પરજરજોર હરણુ કરી લીધાં ;
જોળનવરચાતણું રાજ નહિ સદા ટકે તનમાં. કેમ. ૧

પ્રપંચભેદે તમે ડોઝરૂં પોતાનું ભરવા,
 પ્રશ્નરનો અધિકાર લઇને અડ્યા ઢોંગ કરવા ;
 નીજ પથની વડાઇકેરી જાણો પાથરવા,
 શું મંડ્યા છો નિલસોહિતની નિંદા ઓચરવા ;
 રહી ટેકમાં દામ પારકા યુક્તીથી હરવા,
 સ્વાદ્યક્ષી ભરપૂર પ્રસાદી મંડ્યા વાપરવા ;
 અનંત સુખનું દાન દિયે એ ગૂણ નથી ધનમાં. કેમ. ૨
 મંદિર કોતરમહીં ભરાઈ ભાન વિસારો છો,
 સેવક જનનાં તન મન ધનને લુટવા ધારો છો ;
 દુષ્ટ બુદ્ધિનાં ફલ કરીને નિજ ચિત ઠારો છો,
 શર્ણુ થતાને યુક્ત માર પણ જખ્ખર મારો છો ;
 તમે તમારા મનથી મોટા એમ વિચારો છો,
 પણ કાળતણો તો પક્ષ એકનો હલકો ચારો છો ;
 સદાકાળની સ્હોડ તાણિને સુરો હુતાશનમાં. કેમ કાંક. ૩
 સદાચરણને સંગ કરો તો તમે ખરા મોટા ;
 દુરાચરણથી ભ્રષ્ટ બનો તો સર્વથકી છોટા ;
 વિપયબાગનાં યુષ્પતણા મા સુધો તમે જોટા,
 લપટ ધેનમાં થઇ બનો ના હાડતણા ખોટા ;
 આહી પડે છે પુકે તમારી તડતડ તોલોટા,
 તહીં સડાસડ સિરપર પડશે જમકેરા સોટા ;
 માદ રાખજો મર્ણુમારનું ભય છે ભવવનમાં. કેમ કાં. ૪

માળાપોને સૂચના.

૫૬-ખમાચ.

(૧૨)

સજ્જન સદ્ શિક્ષા સાચી એક કાન ધરોરે-ટેક,
 સંશય સરવે ટાળીરે,
 બાળકને સંભાળીરે,

દિનદિન દો બોધ વિચારી,
જગમાં સુખ થાશે ભારી,
અયણા વિચારે એમાં નવ 'કાંઈ' કરેરે." સજ્જન. ૧

જૂઠાં લાડ લડાવેરે,
બાળક બગડી જાવેરે,
જનમારો ફાટ જશે,
પાછળ પસ્તાવો થાશે,
જગમાં જોશે એ જેલ સરવે ઠામ ખરેરે. સજ્જન. ૨

કૂશી, ચોર જુગારીરે,
લપટ નર ને નારીરે,
તેવાની સંગત કરશે,
વણ ભોતે તે તો મરશે,
દુર્જનની સોખત કરતાં સરવે દિલમાં ડોરેરે. સજ્જન. ૩

સારી સંગત,
ધીલુ ખરવા-સાખી

(૧૩) *

બાળક સરવે, બાળાપણથી, કરજો સંગત સારી,
સોખત સરખી, ચાલ અજાણે, થાશે ખચિત તમારી. ૧

* એ અને એની પછીનાં નં. ૨૧ સુધીના ગાયનોની બાબત, રાગ અને ભાષા મારી પસંદગી પ્રમાણેનાં નહિ, પણ અત્રેની એક પારસી ધર્મસભાની કારોબારમંડળી જોણે મને એ જોડવાનું ઇનામ આપ્યું છે તેની પસંદગીનાં છે એમ જાણવું-ત્યાર પછીનાં છ ગાયનો અત્રેની પ્રસિદ્ધ "આલક્રેડ નાટક મંડળી" એ તા. ૧લી ફેબ્રુવારી ૧૮૮૫ થી તે તા. ૧૧ સી અપ્રેલ ૧૮૮૫ સુધી દર શનિવારે અને ત્યારબાદ દ્રાઈ કોઈ પ્રસંગે બજવી ખતાવેલા "અકકરમી વરની સકરમી યૈરી" અથવા "સંકટનું સમાધાન" નામના પારસી સંસારી જેલ માટે જોડી આપેલાં તેના વિષય, રાગ અને ભાષા એ નાટક મંડળીના એક માલેક અને મુખ્ય જેલાડીની પસંદગી પ્રમાણેનાં છે. એની પછીનાં નં. ૩૪ સુધીનાં ગાયનો આરા મિત્ર શેઠ નાનાભાઈ ડસ્તમછ રાણીના જે ઉપલી નાટકમંડળીના ડીરેક્ટર છે તેમના રચેલાં એ નાટકમાં સુકવામાં આવેલાં છે.

ભૂંડાં ને લુચ્ચાંની સંગત, કદી ન કરશો કોઈ;
 આળસુ, એદી, તરકટિયાંને, તળવાં સંધળે જોઈ.
 કારણ તેવા દુર્ગુણ સહજે, સોખત કરતાં આવે;
 ભલાતણી સંગતમાં ભળતાં, ભલા ગુણો સહુ લાવે.
 સોખતથી જે નાનપણમાં, ટેવ અનેક પડે છે;
 મોટપણે તે છોડી દેતાં, અડચણ અધિક નડે છે.
 લખાડ, ઠગ, તરકર જે બાળક, તેની સંગત છોડો;
 સાચાં, સુધડ, સદા ઉદ્યોગી, સંગત તેની જોડો.
 રમતગમતમાં સારી સંગત, સારા ગુણ સહુ લાવે;
 ભૂંડાં બાળકની સંગતમાં, અનેક દુરગુણ આવે.
 ભલા સંગમાં ભલાં ગણાયે, જસ દે જનો તમામ;
 માટે બાળક, સંગત સારી, શોધો સંધળે કામ.

સોખત તેવી અસર.

જીએટી-કુમરી.

(૧૪)

સારી જાણી, શિખ શાણી, ઉર આણી, જીઓરે;
 સંગત સારી છે, સુખ આણી; જીઓ, સારી જાણી.
 સારી સંગતના ફળ છેજ સારાં,
 વાત એજ છે ગ્રંથમાં વખાણી, જીઓરે. સંગત.
 સંગતનો રંગ અંગમાં લાગે,
 નથી કહેવત જગતમાં અજાણી, જીઓરે. સંગત.
 લોભી, ક્રોધી ને કુટિલની સંગે,
 થાય જનમાં જશની ધુળધાણી. જીઓરે. સંગત.
 કપટીની સંગે કપટી થવાયે,
 વંદે લોક પછાડી કુડ કહાણી. જીઓરે, સંગત.
 અમલીકેરી સંગતમાં હળતાં,
 જોલે ખેશ ખણ્યો છે એ બધાણી. જીઓરે. સંગત.

માતપિતા સહ પ્રીતી વિસારે,
 ફરે કુળની આબરૂપર પાણી. જુઓરે. સંગત. ૬
 નરસી સંગતમાં લાખ મળે તે,
 રાખ સરખા છે સત્ય એજ વાણી. જુઓરે. સંગત. ૭
 શોખત સારી, સહુ મુખદારી,
 હુખદારી છે, પ્રીતથી પ્રમાણી. જુઓરે. સંગત. ૮

આળસ તજવા વિષે.

૫૬

(૧૫)

આળસ છોડી ઉઘમ કરવો, ફરજ એજ છે મોટીરે.—ટક
 દુરમન આળસ, ઉઘમ તો છે, દોસ્ત ખરો જગમાંહીરે;
 ઉઘમથી તેજ દુનિયાની, નથિ ઉઘમસમ કાંધરે. આળસ. ૧
 આળસકેરી પાછળ પાછળ, દળદર દોડ્યું આવેરે;
 તેને દેખી દોસત ડરથી, ઝટપટ દૂર સિધાવેરે. આળસ. ૨
 વખતતણી કિંમત નવ ખુલ્લે, જેહ આળસુ હોયરે;
 કકલે એક બલો નવ ઉઘમ, વ્યર્થ જાંદગી ખોયરે. આળસ. ૩
 કામ સોંપતાં આળસુ બાળક, બાનાં કંઈક બતાવેરે;
 શેમાં લાલ રહ્યો છે નિજ તે, મનમાં લેશ ન લાવેરે. આળસ. ૪
 પાડ્યકી કાયર તે થાયે, સદા બિછાતું પ્યારેરે;
 બોલ સરખાં આ દુનિયામાં, કહો કરે શું સાડેરે. આળસ. ૫
 આળસથી તો કંઈક તવંગર, બની ગયા બીખારીરે;
 બન્યા નિરોગી, રોગી જલદી, સૂતા મોતપયારીરે. આળસ. ૬
 માટે બાળક રહી ઉઘમી, કસબો બદલ તમાડેરે;
 આબસથી તો આ દુનિયામાં, થયું ન કોતું સાડેરે. આળસ. ૭
 સગી સાંજનાં મૂવા તાકે, મોડાં ઉઠે સ્વવારેરે;
 જેનાસર છોડવા પયારી, ગમે નહીં તલ્લવારેરે. આળસ. ૮

- ઝેરાં મૂરખ બાલકને તે, મળે ક્યહાંથી જ્ઞાનરે ;
 રાગી, દુખળાં સરખાં દીસે, મળે ન જેને જ્ઞાનરે. આળસ. ૯
- કાઠી પણ ઉદાગ કરીને, જુઓ કરે ગુજરાનરે ;
 આલસુ આખર બીખ માગિને, પેટ ભરે નાદાનરે. આળસ. ૧૦
- વપરાતી કૃચી તે ઉજળી, રહે નથી એ જોડુરે ;
 શરિર મુખ એ ઉધમનું ફલ, આ જગમાં અતિ મોટુરે. આળસ. ૧૧
- ઉદ્યોગી ઉદ્યોગ કરીને, પદવી મોટી પામેરે ;
 કરમતણે નવ રહે ભરેસે, રળે માન સહુ હામેરે. આળસ. ૧૨
- મેહેનતમાં મશગૂલ રહીને, મુખ પામે સંસારરે ;
 દશમના પૈસાપર તેને, મળે ન પ્રીત લગારરે. આળસ. ૧૦
- માટે આળસ તનથી લાગી, શુભ હિંમત આદરવોરે ;
 સરવે સુખ સાંપડશે તેથી, બોધ દેદેમાં ધરવોરે. આળસ. ૧૪

જરથોસ્તી મઝબની ખુબી.

આસાવરી.

(૧૬)

- મઝબ ખરે જરથોસ્તનો બણો,
 હાલન બધીએ જેને વખાણ્યો—મઝબ—ટંક.
 તેવો નથી હકતકેશ્વરે દોષ,
 બણજે મનથી વિચારી બેધ. મઝબ. ૧
- એક ખુદનો વિચાર છે જેમાં,
 સદગૂણનીતીભંડાર છે તેમાં. મઝબ. ૨
- પૃથ્વીમાં જૂનો પવિત્ર ગણાયો,
 મહિમા સરવયકી મોટો મનાયો. મઝબ. ૩
- હુમત, હુખત, હવર્સ્તન સરખા,
 ફરમાન જેનાં પવિત્ર તે પરખ્યાં. મઝબ. ૪
- મરમ રહ્યો છે એ મઝબમાં ભારી,
 કારણ તેતણ કથિયે વિચારી. મઝબ. ૫

હુમત તે મનનો જે નેક વિચાર,	મઝા. ૬
હુમત તે વાણી ભલીનો ઉચાર.	
કરણી રૂડી તે હવર્ત ગણાય,	મઝા. ૭
માયનો એજ તે ખેશ મનાય.	
હુદરતી વિધાને મળતો ધરમ છે,	મઝા. ૮
જેમાં નિતીના અનેક મરમ છે.	
દોજખ, ખેદેસ્તતણો સૂ વિચાર,	મઝા. ૯
સરવેથી પેહુલે કરી આશકાર.	
સૂઝાડ્યો સરવ જંગતને જેણે,	મઝા. ૧૦
હદ કરી એજ અયાગ છે તેણે.	
પરમ પિતા જર્યોસ્ત પ્રતાપી,	મઝા. ૧૧
બુદ્ધિ તેની તે શકે કોણ માપી ?	
નેકી, અશોધનાં ધરમમાં નંગ,	મઝા. ૧૨
રાખે ખરીદ કરી તેને રંગ.	
હુરશુણુ દૂર તે દિલ્લચકી ટાળો,	મઝા. ૧૩
વચન પેગંબરનાં સત પાળો.	
નેકીથી છુહાનનાં દુખ ઠળિ જાશે,	મઝા. ૧૪
છુન્નતમાંથી પરમ સુખ આશે.	

માખાપનો ઉપકાર.

દેશ—ગરબી.

૧૭

વિસરે, કેમ કંટાળ વિસારી,

માત તાત માયા જે તમારી—અરો વિસરે—ટક.

બાલાપણથી સંજાળ તો લીધી,

કશી વાતે કસર નવ કીધી,

લીધી તરહી અમોકાજ ભારી. અરો, વિસરે. ૧

ચતાં સુખિયાં, દેખી સુખી અમને,

દેખી દુખમાં, ચત્રું દુખ તમને,
એવી મેહેર સદા મન ધારી. અહો વિસરે. ૨

ખાનપાન અમોને આપી,
સાનદાનથી કુમતિ કાપી,
એથી હૈયે અધિક આભારી. અહો વિસરે. ૩

પાડ વાળિયે કેમ તમારો,
નથી આસરો કાંઈ અમારો,
તોય ગણુશું ગુણો સંભારી. અહો વિસરે. ૪

કદી અમપર રીસ ને કરતે,
અચપણમાંહિ વેગળાં ધરતે,
વલે થાત ખુદા! શી અમારી. અહો વિસરે. ૫

પણ માયાળુ માત પિતા તે,
એવું કદિયે કરે ન જરા તે,
અચ્ચાં પેટનાં દિવમાં વિચારી. અહો વિસરે. ૬

કંઈ આટલું ને ને કરે છે,
હેત અદકું ને હૈયે ધરે છે,
એથી કોણ ખીજાં સુખકારી. અહો વિસરે. ૭

ગુણ માત પિતાના ભૂલે,
પાપી બાળક દુખમાં તે ફૂલે,
ચાય હાલત સહુ દુખિયારી. અહો વિસરે. ૮

હૃદયી જમાદો છે લાડ લડાવ્યાં,
નેથી સુખ તે મળ્યાં મન ભાવ્યાં,
એવી કુદરતી પ્રીત તે ન્યારી. અહો વિસરે. ૯

ખુશી કરવા ખુદાને ધારી,
મરજી રાખશું રોજ તમારી,
એથી અવર નથી લાભકારી. અહો વિસરે. ૧૦

શરીરની સ્વચ્છતા.

હાંમેટી—ગજલ.

૧૮

- હરશેજ તન બદનની, સફાઈ રાખિયે ;
ચહો જો તનદુરસ્તિ તો, ચોખાઈ રાખિયે. હરશેજ. ૧
- કપડાં મલીન પેહેરતાં, બદન મેલું ચશે ;
માટે વિચારી મન ન, મલીનાઈ રાખિયે. હરશેજ. ૨
- કરો કસર ભણે કદાપિ, ખાનખાનમાં.
કપડાંમાં કશી નાજ, કંજુસાઈ રાખિયે. હરશેજ. ૩
- સાદા ને સ્વચ્છ પોશાકો, ખાળકો સનિયે ;
ઢોલ છેક થઈ નહીં, છેલાઈ રાખિયે. હરશેજ. ૪
- ફરમાન આ ખુદાનું, ખાળકે વિચારવું ;
તન મન વચનની તો, પવિત્રાઈ રાખિયે. હરશેજ. ૫
- મેલાંધેલાંને પાસ કેઈ, ખેસવા ન દે ;
માટે સફાઈ સાથ તો, સગાઈ રાખિયે. હરશેજ. ૬
- કહે છે સર્વ “દેશ તેવો, વેશ” છાજશે ;
હરવખત ઝોજ અંતરે, સચાઈ રાખિયે. હરશેજ. ૭

અહુરમજદની સેતાએશ.

ઘોરવી.

૧૯

- શું વખાણુ મુખે કરિયેજ ખુદા, તુજ ખેલ ખરેજ અપાર છે ; ટેક.
નિરખે ચોપાસ પડે નજરે, બહુ ચીજતણુ ચમકાર છે ;
ગિરિ ગંભીર ને દરિયો ભરિયો, નદિનાં જળ નિર્મળ સાર છે. શું ૧
- પ્રુખ ઝાડ, જનાર, જંગલ ને, વણિ વાહ ! હવાનિ બહાર છે ;
પૃથ્વીપર ને પાતાલમહી, ભરિયા પ્રુખ રત્નભંડાર છે. શું ૨
- વણિ સૂરજ, ચંદ્ર અને અહ તે, તારાગણુનો નહિ પાર છે ;
સમજે તારી ગતિ સાહિબ તૂંજ, ખરો સહુનો સરદાર છે. શું ૩

સહુ સ્ત્રીજતણો જગમાંહિ ખુદા, રૂઢિરીતથી તું રચનાર છે ;
 કળવા ગતિ તારિ તથા ચતુરાષ્ઠ, શુ પામરના કંઈ ભાર છે ? શુ ૦ ૪
 તને ને મનનાં સુખનો જગમાં, એક તૂંજ ખરો આધાર છે ;
 આમને શુભ મારગ દાખવ તૂં, તેથી સુખ આ સંસાર છે. શુ ૦ ૫

અહુરમજ્દની સેતાએરા.

ભેરવી—ગજલ.

૨૦

એક તૂંજ અહુરમજ્દ, દાદાર છે ખરો,

પાળનાર પોપનાર તું, દિલદાર છે ખરો.

એક-૨૬

તુજ શક્તિઓ અનંત, ના ગણાય કોઈથી ;

જેથી રચના અનેક તું, રચતાર છે ખરો.

એક-૨૭

નજરે પડે ન કંઈ તું, ખસકનો ધણી ;

માંહિમા ખુદા ખરેજ, તુજ અપાર છે ખરો.

એક-૨૮

અજબ કળા અનેક, હામહામ તાહરી ;

હવજ તું સરવનો તું તો, આધાર છે ખરો.

એક-૨૯

હરે છે દિલ અમારું, કૃતિ જોઈ તાહરી,

ખુબી અખૂટનો ભલો, ભંડાર છે ખરો.

એક-૩૦

રૂપ, રંગ ને આકાર, અજબ પ્રાણિઓતણા,

સ્વરભેદ ને સુખભેદનો, કરનાર છે ખરો.

એક-૩૧

પરખાય એક એકથી એ, ખેલ ન્યારો છે ;

ખાનખાન જ્ઞાનદાનનો, દેનાર છે ખરો.

એક-૩૨

જન્મ જગતમાંહિ આપિ લે, સંભાળ અમારી ;

સાગર દયાનો તૂજ, ઉપકાર છે ખરો.

એક-૩૩

પૂર્ણ ગાદીએ તુજ ગુણ, શુ નાદાન અમે તો,

દુખે રૂબતાનો હાથ, ધરનાર છે ખરો.

એક-૩૪

યાય જો પિછાન મનથકી, તને ન મૂકિયે,

ગણી એક તું સદાય, તારનાર છે ખરો.

એક-૩૫

ગણી ખાલક દે ધર્મનીતિબોધ અમોને,
એજ જગતમાંહિ સારમાંહિ સાર છે ખરો.

એક-૧૦

શિક્ષકનો ઉપકાર

યમન કહયાણ—કુંભરી.

૨૧

ઉસ્તાદના ઉપકાર હજારો, મેહેર કરી જેણે જન્મ મુધાર્યો. ઉસ્તાદ-ટૅક
ધન્ય દયાણુ, વિદ્યાદાતા, પાડ તે ભૂલિયે, કેમ તમારો;
જ્ઞાનરૂપી ભલૂં, અમૃત પાણું, સફળ થયો જેયકી જનમારો.

ઉસ્તાદના-૧

ટાળી જનાવર, માણસ કીધાં, બોધ આપીને, દિનદિન સારો;
બક્ષિસ પ્રુદ્ધિતણી, બેશ કીધી, બનિયો વિચારના, બક્ષમાં વધારો.

ઉસ્તાદના-૨

ફેકટ ગરવ, મરી ગયો મનથી, દુરગુણનો ન રહ્યો કાંઈ ચારો;
સર કરી નીચું, હુકમ તમારો, દિલથી માની, કરિયે સુધારો.

ઉસ્તાદના-૩

ગુસ્સો થઈ હિત, અમતણું ધારી, શિક્ષા કરે તે, સળગ સિતારો;
શુભ મતિરીતિના, પાઠ શિખાવો, તેમ ચાલે આવે, સહુ દુખચારો.

ઉસ્તાદના-૪

પ્રુદ્ધો પ્રુદાઇ. રસ્તો ખાસો, દેખાડ્યો સુખ, અહિં કરનારો;
લીધી ને લોછો. મહેનત અમસાર, ભૂલિયે કેમ, અમે. ઉપકારો.

ઉસ્તાદના-૫

વચન તમારાં, મનગ્રસ્તી માની, મારગ ધરિયે, જે સુખિયારો;
માસ્તરની શિખ, જે નહિ માને, રડશે ફેકટ તે, ખોઇ જનમારો.

ઉસ્તાદના-૬

નાટકતખતો.

અંગરેજ રાહ.

૨૨

સુણો હવે નાટકતખતાની, ખુળી બતાઈ ગાઇ,
નીતી શિખવે રમૂજ સાથે, નાટકતખતો લાઇ;

દરપણુ જનના ખવાસકેરું; નાટકતખતો બાણ.
સરસ નરસ ને નેરિયદીનું, સહજ કરાવે ભાન.

ખરેખર કહું, સજન સુણો સદ્,

જર છે નાટકતખતાની જગમાં બહુ બહુ.—૧.

વડાવડા વિહવાને રચિયા, નાટકગ્રંથો લેહ,
નાટકતખતાવિના નકામા, પડે જગતમાં તેહ;
ખેત્રવિના નાટકની ખુખી, કહો કોણ કળનાર,
રંગભૂમિના અજબ રંગની, મઝા ન્યારિ છે યાર.

ખરેખર કહું, સજન સુણો સદ્,

જર છે નાટકતખતાની, જગમાં બહુ બહુ.—૨.

કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, કપટ, હળ, હુરતપણાનાઢંગ,
દરખ શોક ને પ્રીત વેરના, અનેક વિધના રંગ;
નાટકતખતાવિના ન એના, મળશે કહી ચિતાર,
કુદરત છે આ નાટકતખતો, સૂનધાર કિરતાર.

ખરેખર કહું, સજન સુણો સદ્,

જર છે નાટકતખતાની જગમાં બહુ બહુ.—૩.

હશે હંસ જે તર તે કરશે, ન્યારાં દુધ પાણી,
ગોળખોળ બે સરખાં ગણુશે, ગમાર જે ખાણી;
સમજૂ જન શીખામણુ લેશે, એમાંયકી અનેક,
સાધન છે જન સુધારવાનું, નાટકતખતો એક.

ખરેખર કહું, સજન સુણો સદ્.

જર છે નાટકતખતાની જગમાં બહુ બહુ.—૪.

પૈસાવડે બધું.

ધીલુ-લાવણી.

ગિરાહે ગમકા મુજાં પેં પહાર-એ રાગ.

૨૩

જુડો છે જરવણુ આ સંસાર,
મોટું જંગતમાં જર છે સહુથી,
જર છે જંગત આધાર-જુડો છે—૨૬

સગાં બધાં છે, જરનાં યારો, જર માતા ને તાત ;
 માધ જાહેન ને, જોર જરનાં, જરવાળુ કશી ન.વાત.
 મને છે જરપર દિલથી પ્યાર;
 મોટું જગતમાં જર છે સહુથી,
 જર છે જગત આધાર. જુઠો છે. ૧

જરથી રાજા, નવાબ જરથી, જરથી શેઠ ગણાય ;
 જરવાળુ હાલા નર જે ભટકે, લાત બધે તે ખાય.
 ખરે છે જર સહુનો સરદાર.
 મોટું જગતમાં જર છે સહુથી,
 જર છે જગત આધાર—
 જુઠો છે જરવાળુ આ સંસાર— ૨

જરથી મુનિવર ચળે, ચુકે છે સતી, પતીતું ધ્યાન;
 જરથી દાનો, મનાય સધળે, હોય કદી નાદાન;
 જુઓ છે જરની તો બલિહાર;
 મોટું જગતમાં જર છે સહુથી,
 જર છે જગત આધાર,
 જુઠો છે જરવાળુ આ સંસાર. ૩

યુલામ સધલા જરના ભાઈ, જર ફેરૂં ન શુલામ;
 જપે પ્રથમ જરનામ પછીથી, લેશે રખતું નામ.
 અજબ છે ખેલ એજ નિરધાર.
 મોટું જગતમાં જર છે સહુથી,
 જર છે જગત આધાર,
 જુઠો છે જરવાળુ આ સંસાર. ૪

મુખર્ચનું વર્ણન.

કલિંગડો માડ-ગરબી,

૨૪

આજ નિરખ્યું મેં મુખમ શેહેર, શોખા સારીર;
 જેતે ફરતો છે દરિયો ચોદેર, રચના ત્યારીર. ૧

વસે જેમાં છે વૂરણ અદાર, પૂરણ પ્રીતેરે;
 નથી ઉઘમનો ન્યાં પાર, સુખ સહુ રીતેરે. ૨
 દીકું આગળ ને આ વાર, નેમાં ફર કેવો રે?
 કહું મુખયકી વરણી શું ચાર, જોવા જેવોરે. ૩
 દીકું નજરે મેં જળ જે સ્થાન. સ્વળ ત્યાં શોભેરે,
 ગન્યા સુંદર બહુ છે મકાન, જોવા મન લોભેરે. ૪
 વળી રસ્તા નવાં છે અનેક, બન્યા બાગ જેમાંરે;
 જડે મારગ મુજને ન એક, શોધ્યો તેમાંરે. ૫
 મારા મનમાં ગયો છું મુંઝાઈ, ભટકવું પડ્યોરે;
 સુઝે પંથ મને નય કાંઈ, ઘર કેમ જડશે રે. ૬

સંકટમાં સપડાયલા ભાઈની બેહેન પ્રત્યે ઉક્તિ.

માંડ-ગરબી,

“છનકારિ તારે આઢણુ મેવાડો રે મલીન” એ રાગ.

૨૫

સુણુ બહેન બહાલી, હું હવે, વિદાય થાઈછું-ટેક.
 માતને છોડી, તાતને છોડ્યો, છોડ્યાં ઘર ને બાર;
 બહેન સગીને, છોડતાં આવે, આંખમાં આંસૂધારે.
 સુણુ બહેન બહાલી, હું હવે. ૧
 ઉપર આભ ને, નીચે ધરતી, ઠરવાતું નહિ હામ;
 ડરથી ધડકે, કાળજી રોજે, ક્યાં મળે આરામ.
 સુણુ બહેન બહાલી, હું હવે. ૨
 અહિંથી નહાસૂં, તહિંથી નહામૂં, નહાસતાં રહેવું રોજ,
 જાણૂં નહીં જે, જાંઘીકેરી, હોય છે કેવી મોજરે!
 સુણુ બહેન બહાલી, હું હવે. ૩
 તૂળને પાછો, આવી મળના, આશ રાખી ભરપૂર;
 આંખયકી ફર, થાઈછું પણ ના, દિલથી કરતી ફરે-
 સુણુ બહેન બહાલી, હું હવે. ૪

ધિન્નેગણી અખળા.

જંગલો.

“છે ભારે રમરરે, નિર્દય વેરી”-એ રાગ.

૨૬

રે! ચારે દિશમાં, ક્યાં પતિ શોધું ?

હું ભારી જોવણુ, રહું છું ઉદાસી.

સદા, ચારે દિશમાં-૧૬૬.

ભારે છે ભંડાર, ક્યાં છે ધનનો પાર?

તોય કેવી બની છું લાચાર-ચારે દિશમાં.-૧

માયાપો આ વાર, આલ્યાં તણને પ્યાર,

મૂઝે કેમ મને સુવિચાર? ચારે દિશમાં-૨

હેયાકેરા હાર, સ્વામી સુખદાતાર,

કરે એમ છેક શું નાચાર-ચારે દિશમાં-૩

માઠીકરા વચે સંવાદ.

કલ્યાણ જિઝોટી.

“દિલબર કહેતી પિયા પિયા”-એ રાગ.

૨૭

સો-આજ માયણ કહો મને, એક વાત પૂછવી છે મારે;

પી-પૂછ દીકરા લલે પુછવું હોય મૂળને જે તારે. ૧

સો-આવાણ મુજ ક્યાંહાં માયણ, તેહ તમે તો બતલાવો;

પી-ઓ મારા પોપટ પ્યારા! શો સવાલ પૂછ્યો તેં આવો? ૨

સો-બહુ મરણ માયણ થાય છે, આવને જોવા મુંબને;

પી-ગણુ, આવને કામ હાલ તું, મને દીકરા કહું તુજને. ૩

સો-એમ ગણું હું કેમ? કહો ક્યાં ઘઢી મૂછ તમારાં છે?

પી-ચુપ! ચુપ! ખેટા! વગર સમજનાં, વચનો પણ તુજ પ્યારાં છે. ૪

સો-આવાણ! આવાણ! કહિ હું, હરખબેર ડોને ભેટું?

પી-ચરે દીકરા! જાણુ જરૂર, એ સુખ તે જઈ ખેટું છેટું. ૫

સો-મળશે મુજ આવાણ ક્યારે? કહો એટલું આજ મને;

પી-તાડે મારે કિરમત ફરતાં, કહું ખરું સમજાવિ તને. ૬

“એ પાપીઓએ કરેલો પશ્ચાત્તાપ”

ગરબી.

બાળપણમાં બાલના—એ રાગ.

૨૮

૧લો—પાપથકી કેમ છૂટિયે,

૨જો—પાપી છેયે અપાર;

૧લો—મારગ પકડયો બદીતણો,

૨જો—શોધ્યો નવ કાંઈ સાર.

(કારસ) પાપથકી કેમ છૂટિયે.

૧

૧લો—કરમ કડાં બહુ બહુ કર્યા,

૨જો—છોડી શરમ ને લાજ;

૧લો—પાછી પાની અમે નવ કરી;

૨જો—ખૂરી મતલબ કાજ.

(કારસ) પાપથકી કેમ છૂટિયે.

૨

૧લો—કરમો જ્યારે જ્યારે સાંભરે,

૨જો—આવે આંસુની ધાર;

૧લો—કાળજ દુખે અતિ ધણ,

૨જો—સુણે કાણુ પોકાર,

(કારસ) પાપથકી કેમ છૂટિયે.

૩

૧લો—કરણી તેવાં ફળ પામિયે,

૨જો—એમાં કોણનો વાંક;

૧લો—પાણી પેહેલી પાળ નવ રચી,

૨જો—દુઃખ આડે રે આંક.

(કારસ) પાપથકી કેમ છૂટિયે.

૪

૧લો—વાવી બાવળને આંખાતણી,

૨જો—રાખે અંતર આશ;

૧લો—ફળ તે મીઠાં ક્યાંથી ચાખશે,

૨જો—નમ્રી પાશે નિરાશ,

(કારસ) પાપથકી કેમ છૂટિયે.

૫

૧લો—સાત સાગરતણાં જલથકી,
 રજો—મુખ અમતણાં ધોય ;
 ૧લો—કાળાપણું એનું કારમું,
 રજો—મટશે નવ તોય.
 (કેરસ) પાપથકી કેમ છૂટિયે.

૧લો—મરણ પછી ખુદ ! અમતણા,
 રજો—કેવા બનશે હાલ !!
 ૧લો—દોજખના દુખમાંથકી,
 રજો—ચાશે કેમ નિકાલ ?
 (કેરસ) પાપથકી કેમ છૂટિયે. ૭

૧લો—આસરો એક છે તાહરો,
 રજો—યા ખુદ મેહેરબાન ;
 ૧લો—દેખાડ રસ્તો નેકીતણો,
 રજો—અમે હૈયે નાદાન.
 (કેરસ) પાપથકી કેમ છૂટિયે. ૮

સતસંગ વિષે સંવાદ.

ભેરવી-સાખી.

(મોહે પાંકે નેન ખજરસે લગાય ગયોરે —એ રાહ.)

૨૯

સતસંગત જગતસુખકારીરે; એ વિના ન દિસે કાંઈ જનદુખહારી.—ટેક.

નારદ—મહિમા સતસંગતનણો, ગાયે વેદ પુરાણ;

પૂર્વ જન્મનાં પુણ્યથી, મળે જગતમાં જાણ. સતસંગ ૦ ૧

સાવિત્રી—સતસંગત પરતાપથી, દુષ્ટસજન થઈ જાય;

પારસકેરા સ્પર્શથી, કનક લોહ તે થાય. સતસંગ ૦ ૨

નારદ—જપ તપ તીરથ વ્રતથકી, જે જે શુભ ક્ષણ થાય;

સતસંગતકળ તેથકી, જનમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય. સતસંગ ૦ ૩

સાવિત્રી—અમૃત પ્રાશન જે કરે, અમર તેહ બાન જાય;

સતસંગતથી ભવતણા, તાપ ત્રિવિધ દુર થાય. સતસંગ ૦ ૪

નારદ—સતસંગતથી મનુષ્યને, ઉપજે નિર્મળ જ્ઞાન;

પ્રભુપદ પ્રીતી પ્રગટતાં, પામે પદ નિર્વાણ. સતસંગ ૦ ૫

સાવિત્રી—સતસંગતવણ મનુષ્યથી, ભવસાગર ન તરાય;

સહુ સાધનશિરમણિ ખરો, તે સતસંગ મનાય. સતસંગ ૦ ૬

નારદ—સતસંગતથી નીચ પણ, પામે અતિ સન્માન;

મુખનસંગ કિટ દેવને, મસ્તક ચઢે પ્રમાણ. સતસંગ ૦ ૭

સાવિત્રી—સતસંગત સરિતાવિષે, કરતાં નિતનિત સ્નાન;

મનમળ સહુટળિ જાય ને, ત્રૂટે શ્રી ભગવાન. સતસંગ ૦ ૮

નારદજીની સાવિત્રીને શિખામણ,

ધનાશ્રી!

(તાઈ ગોકુળ જોવાને આવરે, મથુરાના વાસી—એ રાહ)

૩૦

નારદ—ધર ધીરજ તું આ વારરે, સાવિત્રી શાણી;

મુણુ હિતની શીખામણુ સારરે, સાવિત્રી શાણી, ટેક.

આતુર અંતરમાંહિ અધિક છે, જેહને મળવા કાજ;

તેતણો વ્યર્થ મેળાપ છે, કહુ અદકુ થુ' મુજને આજરે.

સાવિત્રી શાણી—૧

સાવિત્રી—શાસાઈ વ્યર્થ મેળાપ છે મુજ તે, સમજવો મુજને મુજણ;

શુ' છઠું હું પરનારી કે ગણશે, સજ્જનતણી નીજ હાણરે?

નારદ મુનિવરજી—૨

નારદ—કર્મરેખા એવી હલકી છે તેની, વરશે જે તેને નાર;

સુખનો સુરજ અસ્ત પામશે, પડશે દુખના તે દરિયામોઝારે;

સાવિત્રી શાણી—૩

સાવિત્રી—મુત, સપૂત જે નીજ પિતાની, પ્રીતે કરેછે સેવ;

કેમ ન દે સુખ નીજ પ્રીયાને, છાંડે એ જીવતણી ટેવરે;

નારદ મુનિવરજી—૪

દુમત્સેન * અને નારદ.

પીલુ-ખરવા-સાખી.

૩૧

દુમત્સેન—સ્વર્ગસદનથી, ભલે પધાર્યા, પવિત્ર અતિથિ આવ ;
નમન કરું છું તમને પ્રીતે, સફળ ક્યાં મુજ ઠાવ. ૧

કહો કોણુ છો, ક્યાંથી આવ્યા, કે યૂં તમારું ગામ ?
.શા કારણથી શ્રમ કરિ આવ્યા, કહો મને આ ઠામ. ૨

નારદ—પુત્ર પિતાનું, કરો કૃપાકર, પ્રભુજી તે કલ્યાણ ;
ભાણું હોય તે માંડી આપું, નારદ મુજ અભિધાન. ૩

પ્રવાસ કારણુ, નિકળી પ્રીતે, સાવિત્રી સકુમારી ;
સાથ તેહને લઈ આવિયો, છે શુભવંતી ભારી. ૪

દુમત્સેન—તમ દર્શનથી, મુનિવર મુજને, આધક થયો આનંદ ;
પર્યુકટી પદથી પાવન થઇ, મળ્યો સંગ મુખકંદ. ૫

સતી સાવિત્રીનું રૂદન.

કાફી-જીલો.

બાળપણમાં બાળનાં—એ રાહ.

૩૨

પ્રીતમ પ્રીત વિચારીને, થોભ થોભ આ વાર ;
વન વગડે છોડી એકલી, જાયછે કોણુ ઠાર.
અળખા એકલડી હું શું કરું. ૧

રાત્રી હજી કાંઈ નથિ પડી, ભર મુજને તું ખાથ ;
ભયથી ન ધૂજ તું આ ધડી, ભય પામું છું સાથ.
અળખા એકલડી હું શું કરું ! ૨

બોલ વદનચક્રી બોલ તું, મારા પ્રાણુઆધાર ;
એમ ન કર આંખ તાહરી, ભલો થઈ ભરચાર.
અળખા એકલડી હું શું કરું ! ૩

* રાજપાટ બોધ જંગલમાં આવી વસેલો સતી સાવિત્રીનો સસરા.

હોઠ સુધાળી તાહરા, શીકા પડિયા દેખાય ;
મુખડાતું તેજ ઉડી ગયું, દેખી હેઠું સુકાય.

અબળા એકલડી હું શું કરું ! ૪

આપ આલિંગન મૂળને, સ્વામી મુજ સત્યવાન ;
ચરણતણી છઉં કિંકરી, કાંઈ ધરની તું કાન.

અબળા એકલડી હું શું કરું ? ૫

નિદ્રા અભાગણી તૂળને, હોય દમતી આ વાર ;
જૂમી ઉપર બેસી નાચણ, આપું તુજને આવાર.

અબળા એકલડી હું શું કરું ! ૬

કરપર રે ! મુજ પ્રીતથી, ભયં ઉરપર પ્રાણ ;
વક્ષભ મુજ વિશ્રામ લે, આપું સુખ નિર્વાણ.

અબળા એકલડી હું શું કરું ! ૭

સ્નેહ જો મુજપર હોય તો, તારાં નેત્ર તું ખોલ ;
હોઠ હલાવને હાસ્યથી, ખોલ મુખચક્રી ખોલ.

અબળા એકલડી હું શું કરું ! ૮

પ્રીતનો એકજ શબ્દ તૂં, મારા નાથ ઉચાર ;
આવે સમે તને ક્યમ ગમે, સૂવું વગડામોઝાર.

અબળા એકલડી હું શું કરું ! ૯

મુખન મુજને દીધા વિના, મારા શામ સંભાર ;
નેત્ર ન મીચનો તાહરાં, સૂતાં સૌનામોઝાર.

અબળા એકલડી હું શું કરું ! ૧૦

થડો, મુંગો જાણે ક્રોધમાં, થયો ક્યમ મુજ નાથ !
નિદ્રામાં બહેતી મૂકે મને, છોડું ક્યમ તુજ લાથ.

અબળા એકલડી હું શું કરું ! ૧૧

પ્રકાશ ને મુજ પ્રાણ તૂં, બેમાં અદકો તું જોડ ;
તે બેથકા છૂટી પાડતી, નિદ્રા છગ કરિ તેડ.

અબળા એકલડી હું શું કરું ! ૧૨

તેવે સમે ભાળા રાત્રીનો, ઘોર અધઃકાર;
ઉપજતું મારા નાથજી, ભય મુજને આપર.

અળખા એકલડી હું શું કરું! ૧૩

ડર જાણીને મારા દિલતણો, તારો નેત્રપ્રકાશ;
ઢાંક્યા પેદેલાં ચુખન કરી, કરતો ભયતણો નાશ.

અળખા એકલડી હું શું કરું! ૧૪

ચુપ્ત ચિંતા મુજ ટાળતો, મીઠાં વચનથી પ્રાણુ;
ઉદય કરી આશ ચળકતી, સૂતો સુખમાં સુખાણુ.

અળખા એકલડી હું શું કરું! ૧૫

આ સમે કાળજ તાહરું, કીધું કેમ કઠોર;
રીઝવ્યાવિના ક્યાં તું જાયછે, મારા ચિતડાના ચોર.

અળખા એકલડી હું શું કરું? ૧૬

નેત્રસમસ્યાથી મુજને, સહજે સમજાવ;
“પાછો આવિશ પ્રિયા પલકમાં,” લઉં સુખનો હું દહાવ.

અળખા એકલડી હું શું કરું! ૧૭

છોડી મને સત્યવાન તું, ક્યાંહાં જાય છે દૂર;
કથવાને ક્ષણુ તે ઉભો રહે, થયો કેમ તું દૂર.

અળખા એકલડી હું શું કરું? ૧૮

દૂર ગયો છે તું એટલો, નથી મુણતો તું કાન;
ઉત્તર પણ નથી આપતો, રહ્યો કયમ ભગવાન.

અળખા એકલડી હું શું કરું! ૧૯

દુખના ભર્યા તુજ માર્ગમાં, હું આવિશ તુજ સાથ;
પણ એ પતિવ્રત ધર્મિણું, છોડું નવ મુજ નાથ.

અળખા એકલડી હું શું કરું! ૨૦

પ્રીત પરસ્પર સાચી જો, હોય આપણી સાર;
તો મને તિમિરમાં છોડીને, ના જઈશ ભરથાર.

અળખા એકલડી હું શું કરું! ૨૧

યમરાજ અને સાવિત્રી,

કૌસિયા-૫૬.

(ખિગરી કોન સુધારી નાથ ખિન, ખિગરી કોન—એ રાહ.)

૩૩

યમરાજ—

તરૂણી તુજ અંતરમાં સમજી, દુર યા હવે લગારે ;
લેખ લલાટ લખાયા મિથ્યા, નથી થવા નિરધારે. તરૂણી-૧.
સત્યવાનના આવરદાનો, અંત આવિયો બ્યારેરે ;
વ્યર્થ વેવલાં વિણુવાં તજિ તું, જા તુજ મારગ ત્યારેરે ; તરૂણી-૧
હુવ એનો લેવા અહિં આવ્યો, દક્ષિણ દિશથી આવરે ;
તે લધને પરલોક સિધારિશ, જાણુ છઉં જમરાજરે. તરૂણી-૨.
મુર, નર, મુનિ સરવેની કપે, મુજથી થરથર કાયરે ;
જો ન હાક જગમાં મુજ વાગે, અધર્મ કેવા થાયરે. તરૂણી-૩.
રાય, રંક. પાંપી ને ધરગી, પડિત, મૂર્ખ સમાનરે ;
લેદલાવ એમાં નવ રાખૂં, એ અનુપમ મુજ જ્ઞાનરે. તરૂણી-૪.
પતિવ્રતા આ અવસર કહું છું, જ્ઞાન કહું તું મારેરે ;
આગ્રહ ફેકટ ધરે અંતરે, કહે શું વળશે તારેરે. તરૂણી-૫

રાગ ઉપર પ્રભાણે.

૩૪

સાવિત્રી—

અખળાકેરી અરજ એટલી, સુણો તમે જમરાજરે
અખળાકેરી અરજ—૧૬.

એકલકો શું મુજ પતિ આવે ! નહિ ! નહિ ! આવિશ સાથરે ;
લવરણમાં મુજ સત્યવાનવણુ, ભટકું કપલાં અનાથરે. અખળા-૧.
પ્રાણપતિ જો પ્રાણ તજે તો, હું પણ છોડૂં પ્રાણરે !!
પાકી પ્રીતતણી એ રીતી, સમજે સત્ય સુખણરે. અખળા-૨.

દેહ જૂનવી પણ અખંડ છે, આત્મા જેનો એકરે ;
ન્યાયી છો તો કરો ન તોખો, સમજો સત્ય વિવેકરે. અખળા-૩.

હું હુખણીતો પણ આ અવસર, આણો ઝટપટ અંતરે ;
જરૂર સુખ મુજને તો મળશે, જહાં હશે મુજ કંથરે. અખળા-૪.

કુલટા નારી વિષે,

ધનાસરી-ગરખી.

૩૫

કહું કુલટાકેરી રીત, સુણજો સ્નેહ ધરી ;

જે રાખે બહુશુ' પ્રીત, લાજે નાજ જરી. ૧૬.

નિજ પતિને દુશમનસો દેખે, ભટકે કામેકામરે ;

વરમાં એ ઘડિભર નવ ઝંપે, ગમે ન ધરતું કામ. સુણજો. ૧

નવલ અવલ પુરૂષોને નિરખી, ભુલે શરિરતું ભાનરે ;

લાજ ગમાવે જન સરવેમાં, એજ ખરી નાદાન. સુણજો. ૨

એકજ મન માન્યો તે માન્યો, એ તો ઉત્તમ પ્રીતરે ;

એક છોડિ છત્રીશ કરે તે, છે કુતરીની રીત. સુણજો. ૩

વહુ તો મુખનાં મીઠાં બહુ ને, સહુ છિનાળવું ગામરે ;

કોઈ મસ્કરી, કોઈ અડપલું, કરે ઠરી તે કામ. સુણજો. ૪

સહુતું મન રાખે એમ વહુતું, કેમ શિયળ સચવાયરે ;

ચરિત્ર વહુનાં નગર બધામાં, જનમુખયત્રી ગવાય. સુણજો. ૫

વણુચુરો વેદાંત શિખ્યાં વહુ, એવાં ચતુરમુખજુરે ;

ગાપક બ્રહ્મ લહીજ બનેછે, વિપ્ર, મલેછ સમાન. સુણ. ૬

ચંચળ ચિત ચંચલ લોચનથી, મારિ મોહતાં બાણુરે ;

વિષથી જતને વ્યાકુળ કરિને, વિધે પલકમાં પ્રાણ. સુણજો. ૭

ગધકુખીપર માખ હળરો, જેમ એકડી યાયરે ;

આશકેરો જૂથ ભમે ત્યમ, વહુજ મન હરખાય. સુણજો. ૮

સટકંતાં ચટકંતાં ચાલે, નજર ફરે ચોપાસરે ;

લપટને લપટાવી તાખે, સહજ પ્રેમને પાશ. સુણજો. ૯

નદિ, પનથટ, દેવસ્થળ એને, મન ઠરવાનાં ળમરે;
વહુજી ભટકગવાનીરૂપે, ભમે ન લે વિસરાગ. સુણુજો. ૧૦

વેસ્થાવી પણ કર્મ એહનાં, દિસે અધિક વિકરાળરે;
મન પનંગને વારો એ છે, ખરી અનલની જવાલ. સુણુજો. ૧૧

સમજી જન, સમજીને મનમાં, સંગ ન એનો કરશેરે;
નદિ તો શક્ત, ધન, લાજગમાવી, વણુમોતે કદી મરશે. સુણુજો. ૧૨

શૂરવીર વિષે

જંગલો.

૩૬

ભાલુડા ભલકતા તે, રણમાં જ્યાં ભમકે;
રણશિંગ વાજે ને, દોલ તે ઢબકે. ભાલુડા. ૧

એવે હામે જઈ કોઈ, મતખાડા અટકે;
કાયરા કંપાઈ ત્યાંથી, સટ દેઈ સટકે. ભાલુડા. ૨

મુંડમાળા ધરી જ્યાંહાં, જોગણી નાચે;
રાણીજયા રણવીર, રણ દેખી રાચે. ભાલુડા. ૩

તાતી તલવાર જ્યાંહાં, વીજળીથી ચમકે;
ધમધમે ધરણી ને, શેષ તે સમકે. ભાલુડા. ૪

ડગમગી ડગલું તે, પાછું નવ મેલે;
રણભૂમિમાંહિ ખેલ, ખડગથી ખેલે. ભાલુડા. ૫

મુત, વિત, મુંદરીની, આશ છોડી ચાલે;
ધોર ધમસાણમાંહિ, જઈ કરી મહાલે. ભાલુડા. ૬

આલ પડે તોય હામ, ઉરથી ન છડે;
મરદ મુંછળા કીર્તિ, કરે નવ ખંડે. ભાલુડા. ૭

સાચા શૂરવીર એવા, સહુ તેને વદે,
સવિતો તો જશ ગાય, નવ નવે છંદે. ભાલુડા. ૮

અંગ ૬ કું.

જનહરનાળા.

(કવિત્ત.)

અજર, અમર, અજ, સકલ જગતકર,
ભવભયહર ભજ, ધરમકરમ કર;
શરમ ભરમ તજ, વચન નરમ વદ,
સમજ સજનસહ, પરમ પયજ ધર;
ચલદલ સમજ, ચપલ તન, મન, ધન,
સમર સમર જન, જનમમરણહર;
અવર સરવપર, મમત અદ્વૈત નર,
ચરણ શરણવણ, નરક પડ ન ડર.

૧

વિધા.

વૃક્ષ સર્વમાંહિ છે બિરાજમાન કલ્પવૃક્ષ,
ધેનુ સર્વમાંહિ કામધેનુ શ્રેષ્ઠ કહે છે.
સરિતામાં શ્રેષ્ઠ કહે ગંગા ગુણવાન નર,
પવિત્રમાં તેમ મેરુ સહુ કોઇ લહે છે;
છંદમાંહી ગાયત્રી તે શ્રેષ્ઠ ગ્રંથમાં ગણાય,
તીર્થમાં પ્રયાગ જેમ પાપ સહુ દહે છે;
તેમ સહુ દેવી દુષ્ટદરણીમાં શ્રેષ્ઠ એક,
સાચિ છે સરસ્વતી ગુણનુ ઉર ગ્રહે છે.

૨

દાતા વિધે.

દામ કે દુઃશમતણો ચિત્ત ન વિચાર કાંઈ,
સર્વ દામમાં સમાન સૂરજ પ્રકાશે છે;

એજ છે પ્રમાણ રીત જોઇ મેઘરાજ પણ,
જણે વર્તતા ન હોય એમ તેમ લાસે છે;
પાત્ર ને અપાત્રતણો ભેદ પણ મતાતણા,
હારમાંથી બન્નેતણી રીત જોઇ નાસે છે;
મહાજનતણી રીત જોઇ મહાજન આલે,
વિવેક વિચાર પછિ કોણ ત્યાં તપાસે છે.

૩

અભિમાન તજવા વિષે.

ધનમદ્ધારી અવિચારી અનાચારી મૂઢ,
તરણુને તોલ તેહ જનમાં ગણાયછે;
લાજ તજી જગતની વરતે લપોડશખ,
જૂતલમાં ભુંડો નર તેજ તો લણાય છે;
પયપાન તજી મધુપાન મન મૂર્ખ ચહે,
તેહ દિતિસુતશિષ્ય મુજને જણાય છે;
હોય કુળતણું અભિમાન મન વ્યર્થ ધરે
શ્વાનના સમાન જન તાનમાં તણાય છે.

૪

ગુણીની કદર ગુણી જાણે.

ઠાગતણો રાગ મુણી બ્યાંહાં રીઝનાર હોય,
કોયલે કહો તે ઠામ વસિને શું કરવું?
બહુ લાપે બગતો પળાય જેહ ગામમાંહી,
મરાજ મહાગુણીએ શાને ત્યાંહાં વિચરવું?
અશ્વથી અધિક ખર કિંમતી ગણાય ત્યાંહાં,
અશ્વએ કહો શી રીત ગ્રહી અતુસરવું?
ભાંડ ને ભવૈયાતણી વાણી વખણાય બ્યાંહાં,
કવિએ કુહામ એવે કદી નવ ઠરવું.

૫.

મૂષકાન્યોડિત.

છોટી છોટી મૂંછવાળા ફાંકડા મૂષક શીદ.
દડબડ દોડિને રંઝડ રોજ માંડે છે;
નવા નવા સમારેજા સુંદર મેહેલમાંહી.
શીદને પ્રવેશ કરી દર શોધી કાઢે છે;

લાલચે લેવાયો ગર્વતૃણાચી તણાયો શીદ,
પારકાં અકાળકાળ નિંદરા તું છાંડે છે ;
કોઠતું સમર્થ નથી કામ સુણ્યું તારાથકી,
ત્યારે શીદ જીવન તું વ્યર્થ વણસાડે છે. ૬

ચારણી ને કરવડો.

ચારણી કહે છે અલ્યા કરવડા માથું વેણ,
સાંભળ આ વાર તને સમજાવું સાનમાં ;
તુજમાં છે છિદ્ર તેહ જાણુ છે જગતલોક,
માટે તું ટુલાતો નહિ હવે અભિમાનમાં ;
કરવડો કહે સુણ મુજમાં છે એક પણ,
તુજમાં હજાર છે તે લઈ કરી ધ્યાનમાં ;
પછી શીખ દેજે મને સાંભળીશ સ્નેહચક્રી,
હાલ તો ગણું છું તને મૂરખ નાદાનમાં. ૭

પંથી અને વિપ્ર.

“ પંથી કહે વિપ્ર કોણ મોઠા છે આ ગામમાંહી ?
વિપ્ર કહે મોઠા તાડતણા સમુદાય છે ;
દાતાર છે કોણ ? તો કહે ધોળી જે સવારે
વસ્ત્ર લઈ જઈ સાજનો તે પાછો આપી જાય છે ;
દક્ષ કોણ ? તો કહે પરનારી અને પરધન,
હરવામાં સહુ જન દક્ષજ જણાય છે ;
કેમ તું જીવે છે અહીં ? તો કહે હું જીવું છું જેમ,
વિપ્રકૃમી વિપમાંહી જીવે એહ ન્યાય છે. ” ૮

હિતશિક્ષા સાંભળવી.

સ્નેહનાં વચન સંભળાવે કોઈ સજ્જન તો,
તેની પાસ જઈ સારી સભ્યતાથી ખોલિયે ;
કપટરહિત કોઈ વાત કહે હિતની તો,
તેવે હામે જઈ તેનાં વચનને તોળિયે ;
દોષ દિલ દાઝ ધરી આપણા ખતાવે ત્યારે,
કોઈ કરી સામા તેના દોષ નવ ખોળિયે ;

સાર ને અસાર જઈ શોધિયે સકળ ઠામ,
 જાણીનેઈ પગ શીઘ્ર જળતાંમાં બોળિયે !
 દોષયુક્ત ગ્રંથ પણ રંજન કરી શકે !
 દોષથી ભરેલી ભણે વસ્તુ હોય તોય તેહ,
 રંજન કરે છે મન સહુ બાધભાધનાં ;
 તેમ દોષરહિત છતે ન મન રંજન તો,
 તેહયકી થાય બોલ એજ છે સચાઈના ;
 જુઓ એક ગ્રંથમાં અનેક દોષ દિસે તોય,
 રંજન કરે છે એમાં કશીએ નવાઈ ના ;
 તેમ એક ગ્રંથ દોષરહિત છતેજ તેહ,
 રંજન કરી શકે કદાપિ ભાર રાધ ના.

૯

૧૦

ટીકાકારે વિષે.

જળની સપાટીપર તણખલાં જેમ તરે,
 તેમ દોષ પુસ્તકમાં તરતા જણાય છે ;
 ઉડાં જલમાંહી રહ્યાં ગુમ્મ હોય રત્ન જેમ,
 તેમ ગુણ ગ્રંથતણા કોકથી કળાય છે ;
 ટીકાકાર ટેક તણ તુચ્છ ખુદિવાળા હોય,
 તણતુલ્ય થવા તણ પેખી દરખાય છે ;
 લોડા જલમાંહી મારે ખુડકી મારા સમાન,
 ગણી ગુણરત્ન હાથ આવે તૂટી થાય છે.

૧૧

લક્ષ્મીના તિરસ્કાર.

અરે જલજન્યા મહામાયા તારેકાજ મેં તો,
કંઈક સુરખને ચતુર કહિ પોદારિયા ;
ધનમદવાળા જે ન લેખવે લેખામાં કરા,
વેણુ નમ્ર થઈ તેની આગળ ઉચારિયાં ;
ખરાંતું ખોટું ને ખોટાંકેરું ખરું કરતાં મેં,
તેજમાં અંજાઈ શાસ્ત્રવચન વિસારિયાં ;
તોય તું રિસાઈ રહી વેગળી અભાગણી તો,
પડો તારે મૂખ પડિતોની બહુ પેંન્નરિયાં. ૧૩

એક ગમારને શીખામણ.

જન્મનો વંધતાં મરદાઈ જે વંધતી જાય,
તો તો તેને જરૂર વિવેકથી વધારિયે ;
સોકયતણું સાલ કરવાનેકાજ ચિત્તમાંહિ,
કલેશખીજ નીજ સદા રોપવા ન ધારિયે ;
વાંઝણી વનિતા એજ એમ જે પ્રતીતિ યાય,
વંશવૃદ્ધિકાજ ખીજી વરવા વિચારિયે ;
પણ પડતણો દોષ પરપર નાખિયે ન,
પેટમાં સમજી લાઇ પછિ મન મારિયે. ૧૪

રસિકપ્રિયા વિષે.

રસિકપ્રિયા ને રસમંજરી વખોડે જેહ,
યોગી અથવા તો પથ નર તે પ્રમાણુવો ;
સુંદર ને સુકૃતાનંદ વળી બ્રહ્માનંદ નિંદે,
જોગીબોગીવેરનો દૃષ્ટાંત તે વખાણુવો ;
અવર સંસારી રસમર્મ શઠ સમજે ન,
બહે સુખ નિંદા જે તો નરપથ જાણુવો ;
અનલમાં દાય નાખી દાઝેછે બાળક તેથી,
અનલ સદનમાં શું રાંધવા ન આણુવો ? ૧૫
ઔપધશાળામાં હોય ઔપધ અનેક ભાંતી,
સ્વાદ, ગુણુ જેમાં રહ્યા અનેક પ્રકાર છે ;

તેહમાં લગાડવાથી, સૂંઘવાથી, ખાવાયકી,
 મોત નીપજવે એવાં ઔષધો અપાર છે;
 તેને ફેંકી દેવા શીખ આપે શાણા થઈ કરી,
 'નર એવા કહો શું' શાણાના સરદાર છે ?
 વગર સમજે વાવરે જે તેનું મોત થાય.
 સમજી વાપરતાં તો તેમાં સહુ સાર છે. ૧૬

જેણે ભાગવતરૂપ અમૃત પ્રગટ કરીધું,
 તેણે પરકીયાકેરી પ્રીતને વખાણી છે :
 તેથી બોપદેવસમ પંડિત પ્રવીણ તેહ,
 થયો શું અનીતિવાન રીત ક્યાંની આણી છે ?
 રસિકપ્રિયા છે કવિ-કેશવે રચેલી તેના,
 લંપટપણાની વાત જન કોણે જાણી છે ?
 ફોકટ લવરી કરે આજના અજાણુ પણુ.
 પંડિત પ્રવીણનાઈ પંડિતે પ્રમાણી છે. ૧૭

રસિકપ્રિયાને નિંદે સુંદર ને મુકતાનંદ,
 ત્યારે ભટ સામળ * વખાણુ તેનાં ગાય છે :
 સુંદર ને મુકતાનંદ જોઈ સાધુજન ખરા,
 સંસારના ભોગ તેને તુચ્છ તો જણાય છે ;
 સામળ કવિ તો રહ્યો આસકત સંસારમાંહિ,
 તે તો રસમંથથકી રાજી બહુ થાય છે ;
 જોગી રાચે જોગથી ને ભોગી રાચે ભોગથી તો,
 વાદમાં ન માલ વાત કહી યથાન્યાય છે. ૧૮

વ્યભિચારી પ્રભુઓની ગતિ.

રૈરવનરકતણા હવ પ્રભુ પ્રભુ એમ,
 આકુળવ્યાકુળ થઈ સુખથી પોકારે છે ;
 ત્યારે ત્યાંના દારપાળ જે છે જમદૂત તેહ,
 ધીરજ આપવા કેવાં વચન ઉચારે છે ;

* દોહરો-ઈંદ્રજીત ઠાકોરે આગળે, કવિ-શ્રી કેશવદાસ ; રસિક પ્રિયા તેણે કરી, વિવિધ પ્રકાર વિલાસ. (૧૩૪) સુ. બો. વારતા ૧૨મી.

સુણો પાપી જીવ તમે પ્રભૂથી વિમુખ થયા,
હવે કહો તેની તે ગરજ શી તમારે છે?
તોય ગુણકાના ચાર ઘણા પ્રભુ મુખ્યામમાં,
છે તે આણી આપશું એ નિશ્ચય અમારે છે. ૧૮

નૃપથ્યની પાછળ થયલું પ્રહસન!

રામ ને સીતાની મારામારી લાઘ જોઈ આજ,
તેથી મુજ મન અતિ અચરજ થાયછે ;
રાવણ ને મંદોદરી વારિ વારિ યાક્યાં તોય,
વચન શીખામણનાં વ્યર્થ વહી જાય છે ;
આવે હનુમાન તેનું કથન ન કાન ધરે,
પછી પાસ જતાં મુજ સંશય પળાય છે ;
જોઈશું તો રામમુખ વાણીનો વાસ મારે,
સીતાજીનાં મુખમાંહિ ડુંગળી ગંધાય છે. ૨૦

નિરોષ કવિત્ત.

સરસ નરસ રસ સહજ કળે છે જોઈ,
તાણુ તો કરે ન કશિ હાણુ ચિત્ત ધારીને ;
રહ્યા શઠ હઠ કરે, શીખ તો ન કાન ધરે,
તેના સંગથકી ડરે, રટે કષ્ટહારિને ;
લાખ કે દરોડ થયે અહંકાર હોય રાનો,
શાંત ચિત્ત રાખે ક્રોધ અરિને હકારિને ;
તેજ છે સનજન લોકહિતકાંજ અર્થ જોઈ,
ખરચે દયાળ તજે નારિઓ ઠગારિને. ૨૧

વાણિયો કેવો હોય ?

મારવા ઉઠે તો પાછે પગે તે હટતો જાય,
સામાને બેસતો જોઈ ગાળ દેતો સામો ધાય ;
કાછડી ધાલતાં એની પાટલી નિકળે તેમ,
પાટલી ધાલતાં એની કાછડી તે ઢીલી યાય ;

નરમ દેખે ત્યાં પૂરો ગરમ બનેજ ખરો,
ગરમ દેખે તો પછી જોઈ લો ગરીબ ગાય ;
થેલીકરો ડાહ્યો એને દૂનિયા કહે છે પણ,
આયલો જરૂર એમાં સંશય નહીં જરાય. ૨૨

નામધારી સુધારાવાળા.

મોટા મોટા બોલ મુખથી બહુ બોલવા ને,
કામ પડે દોઢ ગાઉ દૂર ભાઈ ભાગવું,
પારકાના પુત્રને ભભૂત તો ચોળાવવી ને,
આપણે સંસારસુખ પાછળ તો ભાગવું ;
વર કે કન્યા મરે ન સંતક આપણે કાંઈ,
તરભાણું ભરો જોશીકેરે એજ ભાગવું ;
એમજ સુધારો થાય જશ તો ગવાય ચાર,
સ્વારથ સધાય ઉર એજ અનુરાગવું. ૨૩

વિધવાને વરવાનો બોધ તો બીજાને દેવો,
આપણે બે ચાર રાંડીરાંડ રાખી લીજીયે ;
જવાનીનો જોશ ચઢે ભલે કે વિદાત જાય,
આપણે તો ન્યાતીના શુભામ થઈ રીજીયે ;
જમવા એવાની સાથ વચન જો આપ્યું હોય,
તેહને તોડતાં કાંઈ મનમાં ન બીજીયે ;
રાગ ભાઈ દોલકી બન્નવિયે સભામાં પણ,
આપણે તો કરતા જે હોઈએ તે કીજીએ. ૨૪

મૂખને રીઝવેલો કંઈ.

ગાયકને રીઝવું સહજ રૂડા રાગથી,
ચતુરને રીઝવી જાણું છું ચતુરાધથી ;
લોભીને રીઝવું દામ આપી નીજ ગાંઠતણા,
ખંડિતને રીઝવું હું રૂડી પાંડિતાધથી ;
માનના ભુખ્યાને માન આપીને રીઝવું તેમ,
કવિને રીઝવું હું રસિક કવિતાધથી ;

સહુને રિઝવું પણ મૂર્ખને રીઝવવાને,
રહયો છું અન્નણ એક છેક મૂરખાધથી.

૨૫

વક્રોક્તિ.

માડી બહાલી બહેલી બહેલી ખાડણાં ઉઘાડતો કહે,
માડી બહાલી તમારી વૈકુંઠમાં ખિરાળે છે ;
અલિ માન, તો કહે આવે સમે અલિ અહીં ક્યાંથી,
અલિ તો કમળમાંથી કેદ પડ્યો આળે છે ;
મેઘાને કહે ટું ટાડે કમાડ ઉઘાડવાને,
મેઘો આંહી નથી તે તો ગગનમાં ગાળે છે ;
ટક ટક છોડ તો કહે કહો ધડિયાળને જે,
ટકટક છોડે મને કહેતાં કાંઈ લાળે છે ?

૨૬

નામમહિમા.

રસ્તમણ રાઠ થતી દેખી ત્યાંથી દૂર ભાગે,
સોરાળણ બકરી દેખીને ડરી નય છે ;
ખરસેદળને કાંઈ ચસમાચિના ન ચાલે,
માણુકળ કાચકીડિયાંથી રાળ થાય છે ;
દીનશાળ પારકા ધરમમાં વટલિ નય,
દાદાભાઈ બિચારા કુંવારા અથડાય છે ;
નામતણું નીર કોઈ રાખે છે સપૂત ભાઈ,
આમ તો ફેકટ નામધારીઓ પુત્રાય છે.

૨૭

જ્ઞાનવગર ગુરૂ શાના ?

ચોર, બ્યલિચારી, ફૂડ કપટના કરનાર,
એવા ગુરૂજનસંગરંગમાં ન ભીનિયે ;
દૂરથકી દેખિ રખે છાયાનો પરસ થાય,
એમ ભર આણી અતિ અંતરમાં ખીનિયે ;
જો ન દરશન આપણને સપનમાં થાય,
તો તો પૂર્વજન્મતણું પુન્ય માની લીનિયે ;
ગુરૂવણ જ્ઞાન નહિ એમ લોક કહેછે પણ,
જ્ઞાનવણ ગુરૂ શાના તે વિચાર કીનિયે.

૨૮

આજકાલનો ઊલટો ન્યાય.

જુઓં ભાઈ આજકાલ ઠામઠામ જગતમાં,
 ઊલટોજ ન્યાય સદાકાળ તે તોળાય છે;
 જેમ અંધમાંહિ કાંણો રાજિયો ગણાય ત્યમ,
 કેટલાક મૂરખ તે પંડિત મનાય છે;
 ચોરટા, ચંડાળ, કાળાં કૃત કરનાર વળી,
 સન્નનના વરગમાં રહેજમાં ગણાય છે;
 નીતિવાન વિદ્વાન નાદાન સમાન ફરી,
 હંસની પઠે તે કાગથકી તો નિંદાય છે. ૨૯

ગુણીને છોડી મૂર્ખનો સંગ કોણ કરે ?
 સ્વચ્છ કામધેનુતણી સેવા શુભ તણ કરી.
 ગધેડી ગંદીને કોણ પૂજવાને દોડશે ?
 સુંદર સવાદયુત આમફળ ત્યાગ કરી,
 આકફળ ખાવાપર કોણ ચિત્ત ચોડશે ?
 અંદનતું ચાર વૃક્ષ ખાવળિયાથકી સદા,
 નરતૂં ગણીને કોણ મુખથી વખોડશે ?
 વજ્રસમ ગુણી ને અમુલ્ય મિત્ર છોડી ફરી,
 મૂરખ પાપાણુતણી પ્રીત કોણ જોડશે ? ૩૦

કોણ કરે ન કોણ ભોગવે ?

સુસિદ્ધાલંકાર.

“મહેનત કરીને દર મૂષક તે ખોદી મરે,
 તેનો ઉપભોગ આવી ભોરંગ તે કરે છે;
 મધ એકઠું કરી જે મરે મધુમક્ષિકા તે,
 પાન કરી ધનવાન મોદ મન ધરે છે;
 ઘાટ ઘડીઘડીને સોનાર મરે શ્રમકરી,
 ભામની ભૂષણ ધરી છેલચિત્ત હરે છે;
 જેહ લખીલખીને લેખક ચાંકી મરે તેહ,
 પુરાણ પંડિતજન વાંચી મન ઠરે છે.” ૩૧

હુષું જ્ઞાન અંશીને પ્રિય.

આશકીની લાવણી આતુરતાથી સુણી કરી,
મનમાંહી કોક જન મગન તો રહે છે ;
ભેરવીની ગજલ સુણીને મન ભેરવીદે,
અધિક ઊલટ ધરી વાહ ! કોક કહે છે ;
દશમની લીલા સૂણી કીલાસમ કોક બણી,
સાર સમજ્યાવિના અસાર મૂઢ ગ્રહે છે ;
જ્ઞાનની ગોઠડી કોટડીમાં બેસી કહે જોડ,
તેહનો મરમ કોક વીરલાજ લહે છે.

૩૨

જનજાનાં રૂડાંવાનાં.

આવ ભાષ જનજ તને ધન્ય કહું કોડવાર,
અડી વેળાએ તું કવિતામાં કામ આવે છે ;
આધુનિક સુરત મુખાષતણા મોટા કવિ,
તેહને હારા સમાન કોણ ખીન્ને ભાવે છે ;
યોગ્ય ને અયોગ્ય સ્થાન દેખું તને વારવાર,
યોગ્ય સ્થાને નિશ્ચયનો અરથ બતાવે છે ;
ચરણનાં ચણતર વખતમાં મારા પ્યારા,
હારા ઉપકાર મહારું દલડું દુખાવે છે.

૩૩

અંગ ૭ મું.

પ્રસિદ્ધ પુરૂષો.

શેઠ ગોકળદાસ તેજપાળની ઉદારતા.

ધર્મપ્રાર્થના.

ચોપાઈ.

દાતાજનસદગુરુ જગદીશ, તુજ પદપંકજ નામું શીશ ;
 મહિન મતી જેથી પલટાય, સફળ મનોરથ સહજે થાય. ૧

દુખહર્તા સુખકર્તા દેવ, શુભ ફળદાયક તે તુજ સેવ ;
 દીન જનોના રક્ષક હરી, આશ પૂરજે કરૂણા કરી. ૨

કરવા જનકેરું કહ્યાણુ, પ્રગટ થઇ શ્રી પુરૂષપુરાણુ ;
 દાનવ દુષ્ટ પછાડ્યા ધણુ, એ લીલા તુજ અશરણુશણુ. ૩

વિધવિધ રચના જગમાં કરી, જનસુખઅર્થે તે સંહુ ખરી ;
 તેથી તને કરૂણાબ્ધિ કહ્યો, મર્મ એહ મુનિભક્તે લહ્યો. ૪

કીર્તિ, કાય, પ્રીતિ તાહરી, ત્રિવેણિ સમ શોભે શ્રી હરી ;
 મતિ, હંસિણિ તેપર નિત ઠરે, ભાન અવર મિથ્યા પરહરે. ૫

પામર જનપાળક પરમેશ, ગ્રેર સદા તુજ સદ ઉપદેશ ;
 જેથી જન પરમારથતણો, પંથ ગ્રહે સુખદાયક ધણો. ૬

માણું એટલું પ્રભુજી પાસ, તુજવણુ જોણુ પુરે મુજ આશ ;
 ભક્તતણા પાલક નરહરી, એજ વિનંતી છે મુજ ખરી. ૭

ધનવાનનો ધર્મ.

દોહરા.

- સન્નજન ધનવંતો ધરી, દીન જનોની દાઝ ;
દળવા દુખ દુખિયાતણાં, કરો દયાનાં કાજ. ૧
- કરિ કરણા હરિએ દિધું, જે છે જમણે હાથ ;
તે ખરચો પરમાર્થમાં, જેથી રીઝે નાથ. ૨
- ભૂખ્યા જનની ભુખ હરો, દઇ અન્નનું દાન ;
તરસ્યા જિવને તોપવો, કરાવિને જલપાન. ૩
- પીડાતા પામરતણી, ધર્મવંત આ કાળ ;
ઔષધશાળાઓ રચી, રાખો નિત સંભાળ. ૪
- વિદ્યાશાળાદિક ખિન્ન, પરમારથનાં કામ ;
કરો કોડથી કોટિધા, જેથી થાએ નામ. ૫
- દેશસુધારો અહિંતહીં, સર્વ કામ પથરાય ;
ધનવંતા જન ધનવડે, એવા કરો ઉપાય. ૬
- ખોટી કીરતિ કારણે, ઉરાડિ દો નવ દામ ;
ખરચો નિત સત માર્ગમાં, ચલાવિને શુભ હામ. ૭
- રંકજનો આશિશ દિયે, જેથી વારંવાર ;
એવાં પરમારથ કરો, જનમી જગમોઝાર. ૮
- પાત્ર જોઇ પ્રીતિ કરી, યથાશક્તિ દો દાન ;
દીન જનોનાં દુખ હરો, હેતે લક્ષ્મીવાન. ૯
- ખાલી હાથે આવિયા, જવૂં ખાલી હાથ ;
હાથે તે સાચે કરો, એજ આવશે સાથ. ૧૦
- એ ઉપર આ અવસરે, આપું એક દર્શાવ ;
તે સુણજો સન્નજન સહુ, રાખિ વૃત્તિ નિજ શાંત. ૧૧
- તેજપાત્રમૃત સદચુણી, નામે ગોકળદાસ ;
તેના પરમારથતણો, પ્રેમે કરૂં પ્રકાશ. ૧૨

અંદાવળાં છંદ.

તેજપાળનો પુત્ર પ્રતાપી, નામે ગોકળદાસ ;
તેના શુભ શુભનો આ અવસર, પરથમ કરે પ્રકાશ ;
પરથમ કરે પ્રકાશ વિચારી, જેનિ કર્ત્તિરૂપ અદનિ સારી ;
આ અવનીતલમાં રહિ વ્યાપી, તેજપાળનો પુત્ર પ્રતાપી.

નામે ગોકળદાસ-૧

અદારસે ધટોતરકેરો, વિક્રમ સંવત સાર ;
જેઠ વદી સાતમને દિવસે, અવનીતલ અવતાર,
અવનીતલ અવતાર ધરિને, અમર નામ જગમાંહિ કરીને ;
સફળ કર્યો આ ભવનો ફેરો, અદારસે ધટોતરકેરો.

વિક્રમ સંવત સાર-૨

મુખ્ય બંદરમાં વખણાયો, શેઠ હિંદુમોઝાર ;
તેજપાળસુત દીન જનોનાં, દુઃખતણો હરનાર ;
દુઃખતણો હરનાર દયાળૂ, કેવળ કરુણાવંત કૃપાળૂ
પિતાયકી પણ સરસ ગણાયો, મુખ્ય બંદરમાં વખણાયો ;

શેઠ હિંદુમોઝાર-૩

તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ વિગતે વ્યાપારે, વાપરિ વારંવાર ;
સત્ય મારગે યુક્તિ લગાડી, જોડ્યો ગરથ અપાર ;
જોડ્યો ગરથ અપાર કળેથી, નીજ બુદ્ધિ ને નીજ બળેથી ;
કસર ન રાખી ક્યાંહી લગારે, તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ વિગતે વ્યાપારે.

વાપરિ વારંવાર-૪

સદા સર્વથું સ્નેહ સજ્જને, વદતો ઉત્તમ રીત ;
સારાસાર સમજવા અંતર, ધરતો પૂરણ પ્રીત ;
ધરતો પૂરણ પ્રીત સદાએ, વિનય વિવેક તબ્યો ન કદાએ ;
અંતરથી અભિમાન તજ્જને, સદા સર્વથું સ્નેહ સજ્જને,

વદતો ઉત્તમ રીત.-૫

કનકવિષે છે માદકતાઇ, કનકચક્રી વીશેષ ;
અસર તેહની જોને અંતર, તોય ન દીઠી લેશ ;

તોય ન દીઠી લેશ કદાપી, સ્થીર ધૃતિ જેણે ઉર યાપી ;
શુદ્ધ મર્મ સમન્વે સુખદાઇ, કનક વિષે છે માદકતાઇ ;

કનકચક્રી વીશેષ-૬

દેવઅંશિ દાતાર દયાળુ, દીનદાદ મુણુનાર ;
કુળમંડન કુળપંકજકેશે, દિનકર જે સુખકાર ;
દિનકર જેહ સદા સુખકારી, ધૈર્યવંત ગંભીર અતિ ભારી ;
સત્રક્ષણે ગુણવંત કૃપાળુ, દેવઅંશિ દાતાર દયાળુ.

દીનદાદ મુણુનાર-૭

હરિગીત છંદ.

ગુણવંત ગોકળદાસનું પરમાર્થ કહું છું વખાણિને,
સુણુનેજિ સજ્જન આજ અંતર પ્રેમ અદેશ આણિને ;
જગમાં ધરી કરી જન્મ નામનું કીધું સાર્યક જેહણે,
સુખ સત્ય પરઉપકાર ભાવચક્રી લલો કિધ તેહણે. ૧

કરતો ઉદાર અપાર ભૂપણુ ભાટિયાની ન્યાતિનું,
ક્યું અમર નિજ શુભ નામ વિશ્વવિષે કહું બલિ ભાંતિનું ;
શુભ સ્થાપિ શાળા એક મુંબધમાંહિ માંડવી બંદરે,
ન્યાંહાં મદત વિદ્યાભ્યાસ રંકતણા મુતો આવી કરે. ૨

વળી અવર શાળા સ્થાપિ સુંદર એક મુંબધ ખેટમાં,
કોણે ક્યું છે એવું શુભ પરમાર્થ હિંદુ શેઠમાં ?
સહુ દાનમાં છે શ્રેષ્ઠ વિદ્યાદાન એમ પરિત કહે,
મતિમંદ જે શ્રીમંત અન્ય ન મર્મ તેનો તો લહે. ૩

પણુ ધન્ય આજે હિંદુમાં છે અધિક ગોકળદાસને,
જે સત્ય પરઉપકાર કરિ રિઝગો ખરો અવિનાશને ;
વળિ અવર પરમારથ કહું કાંઈ મુખે વિસ્તારિને,
સમજનું હિંદૂજન સદા તે હિરમાંહિ વિચારિને. ૪

ગરૂબી.

તેજપાણસુતનો જરા જગમાં જામજો,
કરિ જેણે શુભ ધર્મદાનનાં કામજો ;

હાથે તે સાથે કરિ લીધું હેતથી,
ધન ધન કવિજન કેહે એની હામળે.

તેજપાળસુત-૧

મુળમ્ તે કૃષ્ણ માંડવિ એ સ્થળને વિષે,
સંસ્કૃતશાળા સ્થાપન કરવાકાજળે ;
એક લક્ષપર હજાર પાંસઠ કાઢ્યા,
આણી અંતર દીનજનોની દાઝ જો.

તેજપાળસુત-૨

સંસ્કૃત ભાષા વિદ્યાની વૃદ્ધિ થવા,
ઉત્તમ રીતે હિંદુજનમોઝારજો ;
અસલ ધર્મનો ગર્ભ વળી સમન્તવવા,
પ્રીધો એ તો પ્રીતે પરઉપકારજો.

તેજપાળસુત-૩

ઉત્તમ ભાષા સંસ્કૃત જે છે આપણી,
સર્વશિરોમણિ એમાં શો સંદેહજો ;
તેનાં જ્ઞાનતણી વૃદ્ધિ જનમાં થશે,
થાશે પાછી મૃતક સહયન તેહજો.

તેજપાળસુત-૪

એથી લાભ વડો શો કહું આ દેશિને,
હોય જડી નવ નવિન રત્નની ખાણજો ;
એટલકો ઉપજશે અંતર હર્ષ તે,
બ્યારે જનને થાશે તેનું જ્ઞાનજો.

તેજપાળસુત-૫

અભ્યસુતાના સેવક જગમાં વાધશે,
ટળશે જેથી તેના દિકનું દુઃખજો ;
દેશીજનના હિતુને તેહ અપાવશે,
પિતાકનેથી અભ્યસુતનું સુખજો.

તેજપાળસુત-૬

ગોરડિંગશાળા મુળમ્માં સ્થાપવા,
કાઢ્યા બીજાં રૂપેયા જે લાખજો ;
હાંત વર્ણના ગરિબ હિંદુના આળકો,
તેનો પૂરણ થાવાને અભિધાખજો.

તેજપાળસુત-૭

રંકતણા સુત લણશે બ્યાહાં ભાવથી,
દમડી અરચ્યાવણ એ શાળામાંહિજો ;

ભોજન આદિકનો પણ ખર્ચ ન બેસતાં,
એવું નોતું આજસુધીમાં ક્યાંહિજે. તેજપાળસુત-૮

પેટતણી ચિંતામાં ફાંફાં મારતા,
એવા દીઠા કંઈક જનોના હાલજો ;
તે જન કેમ લણાવે બાળક પોતિકાં,
પૈસા ખરચી તેનો કરવો ખ્યાલજો. તેજપાળસુત-૯

ભણ્યાવિના બોયડ રહિ ભટકે ગામમાં,
લાગે કંઈને કુછંદ રૂપિયો રોગજો ;
તે સરવે મટવાનું સાધન આ થયું,
હવે ન લણુશે તેના બાણો ભોગજો. તેજપાળસુત-૧૦

અવર ધર્મશાળા, શાળાદિક તો બીજાં,
કરવાકારણુ કછ મુખે સ્થળમાંહિજો ;
મોટી રકમ રૂપૈયાકેરી કોડથી,
કાઠી દેશીજનકેરું હિત ચાહિજો. તેજપાળસુત-૧૧

નિજ ન્યાતીજનકેરાં દળવા દુઃખડાં,
એક લક્ષપર પંચાવનહજરજો ;
એટલડા રૂપિયા હેતેથી કાઢિયા,
જેથી જન આશિશ દે વારંવારજો. તેજપાળસુત-૧૨

વિધવા અને નિરાશ્રિત જન નિજ ન્યાતનાં,
તેતું ચાલવા તેમાંથી ગુજરાનજો ;
શેઠશિરોમણિએ પરમારથ એ કર્યું,
એજ ખર્ચ છે જાતિતણૂં અભિમાનજો. તેજપાળસુત-૧૩

એ બપર નિજ ન્યાતીજનને તો વળી,
દીધો આશ્રય ઘટતો સર્વ પ્રકારજો ;
પરદુખભંજન પરમારથમાં આગલો,
એજ ગણાશે અધિક લોકમોઝરજો. તેજપાળસુત-૧૪

ગરિબ જન તે આશિશ દેશે કેટલી ?
વિસારશે નહિ કો દી એ બપકારજો ;

જગદ્ગતી પાસે મુખથી તે માંગશે,
વાસ એહનો સદા સ્વર્ગમોઝારજો. તેજપાળસુત-૧૪

ધર્મ તથા વિદ્યાવૃદ્ધિને કારણે,
એહ પ્રકારે કીધો પરબ્રહ્મકારજો ;
સર્વ મળીને કાઢ્યા રૂપિયા રોકડા,
પ્રીતે પંદરલક્ષ તેહ નિરધારજો. તેજપાળસુત-૧૬

કુળદીપક એવાને જગમાં ધન્ય છે,
રંક જનોનાં ટાળ્યાં જેણે દુઃખજો ;
ઉજવળ યશ લીધો આ જગમાંહી રૂડો,
ધૈર્ય આપો અવિચળ એને સુખજો. તેજપાળસુત-૧૭

વિલાપ.

આલ સામળિયા, ઘેર જધયેરે—એ રાગ..

દેશી.

તેજપાળનો પુત્ર ઉદારરે, શેઠ મોટો મુખર્ષ મોઝારરે ;
નામ જેહનું ગોકળદાસરે, ક્યો સ્વર્ગમાં તેણે વાસરે. ૧

વેદ, ૪ નયન, ૨ નાડી, ૯ શશિ ૨ સંવતરે, માસ કાર્તિકનો કૃષ્ણ પક્ષરે ;
હતો તેહતણો શુરવારરે, તે દી વસિયો વૈકુંઠમોઝારરે. ૨

ક્ષણભંશુર દુનિયા આ છોડી, રે, આલ્યો સહજમાં માયા તોડીરે,
મૂકી રડતી તે ધરડી માવડીરે, વત્સવણ બહીલી જેવી ગાવડીરે. ૩

મુકી રડતી બહાલી નીજ નારરે, રાંક અખળા હૈયાનો હારરે ;
એકની એક વિધવા બાલીરે, તેની પ્રીતડી રહેજમાં ખાળીરે. ૪

સ્નેહી, મિત્ર, સગા સંજ્ઞાનરે, તેનાપરથી ઉઠાયું મનરે ;
માયા મૂળથી શિદ્ધને લગાડીરે, વેહેતાં મૂકવાં બ્યારે પછાડીરે. ૫

નીરાધારમો હતો આધારરે, આજ બીડી ગયો ડોલુ હારરે ?
દાન ધર્મ ક્યાં કોડ જેણે રે, કીધું નામનું સાર્યક તેણેરે. ૬

મોટી રક્ષમ રૂપેયની આપીરે, શાળા માંડવીખંદરે થાપીરે ;
પુત્ર રંકના જ્ઞાન જ્યાં પામીરે, યાય જેયકી સન્માર્ગગામીરે. ૭

આપ્તિ દીનતી દિલમાં ઘાઝરે, મોટી રકમ ડાઢી તે ડાઝરે ;
 ધર્મશાળા, વિદ્યાશાળા તેથીરે, થાશે રંક ગાશે શુભુ જેથીરે. ૮
 સતમાર્ગે પેદા કર્યું ધનરે, સત માર્ગે વેચું છે ધન્યરે ;
 એવો હિંદુમાં તે કોણુ યાશેરે, જેની કીર્તિ કવીજન ગાશેરે. ૯
 કંઈની આંતરડી એથી ફરશેરે, જશ જગમાં જેથી વિસ્તરશેરે ;
 પરમાર્થનાં કીધાં જે કામરે, તેથી જુગજુગ રશે નામરે. ૧૦

પરમારથ વિષે બોધ.

૫૬.

પરમારથ સાધન કર બાઝ, એજ ધર્મ છે સારરે ;
 જેથી તારો અર્થ સારશે, અનેકાર્થદાતારે. પરમારથ ૧
 મનુષ્યાદેહ પ્રભુએ દીધો, ઉત્તમ આ જગમાંહીરે ;
 તે શું કરણુ તેહ વિચારી, જેની અંતર કાંઈરે. પરમારથ ૨
 મારું મારું શીદ લવું છે, તારું છે નહિ કાયરે ;
 તું કહે છે તેનો નયિ તું તો, ખીજો તુજ કોણુ હાયરે. પરમારથ ૩
 સ્વારથસાર શીદ ભમે છે, મિથ્યા મુખનેસારરે ;
 અંચળબુણિ અંચળ દોડાવે, તેમાં કહે શું સારરે. પરમારથ ૪
 જે જગદીશે મ્હેર કરીને, આપ્યું જમણું હાથરે ;
 તેજ હાથની આપ અવરને, તેજ આવશે સાથરે. પરમારથ ૫
 જગમાં જનમ ધરીને જેણે, શુભ પરમારથ કીધોરે ;
 નામ અમર આ જગમાં કીધું, હ્દાવો જસનો લીધોરે. પરમારથ ૬
 મહિમા પરમારથનો સરવે, શાસ્ત્ર મૂખથી બોલેરે ;
 અવર ધર્મ એકે નવ આવે, પરમારથની તોલેરે. પરમારથ ૭
 માટે કર પરમારથ બાઝ, મિથ્યા ભ્રમ સહુ છોડીરે ;
 ધન્ય કહેવડાવીએ કરને, પ્રભુપદ પ્રીતી જેડીરે. પરમારથ ૮

આનરેખલ મી, નારાયણ વાસુદેવનાં

મરણ વિષે,*

જૂલના છંદ.

નવ દિઠાં અથ આકાશમાં દોડતાં, ગર્જના ધનતણી તેહ ન્હોતી ;
તેમ ચમકાર વિજળીતણા નવ દિઠા, વૃષ્ટિ નવ મેધની દૃષ્ટિ જોતી ;
સિંધુ પણ શાંત સામે હતો તે સમે, કડઝધુમ એક સુલિયો કડાકો ;
અધિક લય, વિસ્મયે જન જુએ ને કહે, ક્યાં થયો તોપનો આ ભડાકો. ૧
સિંધુતટનિકટ તવ જઈ જુએ તો દિઠો, ખંગલો તુટિ પડ્યો તેહ ઠામ ;
એક અનુપમ થયું રત્ન ગુમ તેહમાં, સાંભળી સરવની છૂટી હામ ;
અવર છે અવનિમાં રત્ન બહુ તેહ તો, મુદય ખરચ્યાથકી આવી મળશે !
પણ નહીં રત્ન એ નાણું પરચે મળે, જેનિ કિંમત ગુણી કોઈકળશે, ૨
દોહરો.

હિંદુ જનમાં તો હતો, નારાયણ નરરત્ન ;

દેવ રૂઠતાં કોઈ જન, કરી શક્યું નવ જલન. ૩

રાગ પરજ.

નારાયણ નરતનધારીરે, કમાયો કીર્તિ સારી—૨૬

વિશુદ્ધાની પડોસમાં એક છે, ડાણુલ નામે ગામ ;
કાલ,^૩ વેદ,^૪ વસુ,^૫ દિનકર^૬ સનમાં, જન્મ ધર્યો તે ઠામ. નારાયણ. ૧
ગરિખં માખાપતણે ધર જન્મ્યો, કુળઅજવાળણ વીર ;
આપખજે અવનીતલમાંહી, દરસાવી આખ્યું હીર. નારાયણ. :
વય દશ વર્ષનું થાતાં તો આવ્યો, વેગે મુખ્યાધમોઝાર ;
અધિક શ્રમે શુભ વિદ્યા લણીને, સંગ્રહ કીધો સાર. નારાયણ.
સોળ વરસ પછી શાળા છોડી, નોકરી ખોળી લીધ ;
ઉધમ, હિંમત, યુક્તિયકી પછી, ગરથ ગાંઠે તો કીધ. નારાયણ.
કંઠક પ્રસંગ લીધા શુભ ઝડપી, સારો થયો શ્રીમંત ;
તેમજ સુકૃત શીલ સ્વભાવે, અધિક બન્યો યશવંત. નારાયણ.

* શેઠ દારકાદાસ વસનજીની સૂચના ઉપરથી આ કવિતા રચી હતી

અઢારસે' ને ચોસઠકેરે', ઇસવી વરસ જે વાર ;
 નસિટસ આણુ ધ પીસની પામ્યો, પદવી ભલી નિરધાર. નારાયણ. ૬
 દિનદિન ચઢતી થતી એમ ચાલી, રહિ ન મણા તેમાં લેશ ;
 ટ્રોન્સિલના મેમ્બરકેરી આખર, પદવિ તું પામ્યો જોશ. નારાયણ. ૭
 ચઢતી અધિકં અવલોકતાં તારી, અધિક ઉપજતો ઉમંગ ;
 પણ આ વેળા એવે ઠામ ચઢ્યો કે, સહુનાં થયાં મન ભંગ. નારાયણ. ૮
 અઢાર ચુમ્મોતરનો અકરમી, હીણુ આગરજી માસ ;
 તારીખ પાંચમી ને યુધવારે, પ્હોંચીયો સ્વર્ગઅવાસ. નારાયણ. ૯
 કોણુ જનમની અગાશિયે હોણવી, દિલડાંકેરી નીજ ઢાઝ ;
 કે અભાગણી ઉરપર ધસતાં, લેશ ન પામી લાજ. નારાયણ. ૧૦
 ખખર મુણી તુજ મણુંની પામ્યા, સહુ જન અંતર શોક ;
 સ્નેહી, સગાં સહુ રડતાં મુકી ક્યમ, જાણું ગમ્યું પરલોક. નારાયણ. ૧૧ .
 વિખુધ વિચારીને ચોગ્ય તને શું, કાયદો ધડવાકાજ ;
 આમ જોણાવી અચાનક લીધો, સ્વર્ગવિષે સુરરાજ. નારાયણ. ૧૨
 પુણે જવાનો વિચાર કર્યો તો, મિત્રશુ' પ્રાતઃકાળ ;
 પણ પરલોકવિષે લઈ ચાલ્યો, કપટી એ કાળ કરાળ. નારાયણ. ૧૩
 આશા, ઉમેદ સકલ તુજ ને તો, મનની રહી મનમાંહી ;
 સ્નેહી, સગાંને શિક્ષાનાં વચનો, કેહેવા ન પામ્યો કાંઈ. નારાયણ. ૧૪
 ગરબા શુણો તુજ મુખથી શું વરણું, ધન્ય નારાયણ વીર ;
 રંકતો રાય જાન્યો નિજ જળથી, નામતું રાખ્યું નીર. નારાયણ. ૧૫
 ધન, યશ, વિદ્યાતણું નવ ધરિયું, ઉરમાં જરા અભિમાન ;
 સ્નેહવાચક સહુને સંભળાવી, દીધું વટિત સનમાન. નારાયણ. ૧૬
 ટ્રોન્સિલના દેશી મેમ્બરમાંહી, વક્તા ચતુર તું એક ;
 સત્ય, સનેહ, સુજનતાતણો તે, ધન્ય નીભાવ્યો ટેક. નારાયણ. ૧૭
 જીવ્યો હતે હજી વર્ષ ઝાઝાં તો, યશ તે અધિક પયરાત ;
 તેમજ દેશતણું તુજધારે, હિત અદકેરે' થાત. નારાયણ. ૧૮
 આશ અમારી ભંગ થવાથી, દિલમાં તો ઉપજે છે દુઃખ ;
 પણ પરિશ્રદ્ધ તે આપો તુજને, સ્વર્ગસદનમાં સૂખ. નારાયણ. ૧૯

શાસ્ત્રી દિનમણિરાંકર*

દોહરા.

રે! નભમંડળદિનમણી, ત્યમ તું છે ગૃહરાજ ;
ત્યમ ભૂમંડલદિનમણી, જો પડિતશિરતાજ.

આ વસુધાતલ તાહરે, પડે ખરે પરકાજ ;
દિનમણિની વિવાલણે, તેથી અધિક કુળમ.

તુજ સામી ધુળ છાંટતાં, સૂર્યચક્રમાં જાય ;
આ દિનમણિને નિંદતાં, ખળે પણ ત્યમ નિંદાય.

તુજ કરખળથી જો કદી, જલનિધિ જલ શોષાય ;
આ વિધાનિધિનીર નહિ, તુજથી કદી સુકાય.

એક રાશિના આંધડી, ખોળ્યા શિષ્ય સુખાણ ;
એનો ઉત્તર આપજો, નભ, ભૂમંડળ ભાણ.

જ્યમ ઉલૂક નવ ઓળખે, જગમાં તને જરાય ;
આ દિનમણિથી અખુધ ત્યમ, રહે અવનણ સદાય.

જ્યમ તારા તુજ તેજમાં, ક્યાં ગૂંમ થઈ જાય ;
દલી જન આ દિનમણી, દેખિ તેમ સંતાય.

કર સહસ્રથી શોભતો, તું છે નભમોઝાર ;
શિષ્ય સહસ્રે દિનમણી, શાસ્ત્રો આ સંસાર.

તવ દર્શનથી પદ્મ તે, જેમ પ્રફુલિત થાય ;
આ દિનમણિને દેખિ ત્યમ, ખુબજન મન હરખાય.

નભમંડળમાં નવ દિસે, મુજને તુજ ઉપમાન ;
ભૂમંડળમાં ત્યમ મળે, નહિ દિનમણી સમાન.

* સુરતના આ વડનગરા નાગરજ્ઞાદાણુ શાસ્ત્રી મહારાજ આખો
યુજરાતના ભૂપણરૂપ હતા અને તેમની કીર્તિ દેહ કાશી પર્વત હતી.

પંડિત દયાનંદ.

કાવ્ય છંદ.

આર્યધર્મ આ વાર, છેક જગડયો મન જાણી ;
દયાનંદ સ્વામિએ, દયા અંતરમાં આણી. ૧

ભરતખંડમાં જમણ, ઠામ ઠામે કરિ કોડે ;
બૂત, દંભિ, પાખંડિ, તેમને હઠવ્યા હોડે. ૨

વેદધર્મની વાત, પ્રગટ પ્રીતેથી કીધી ;
સ્નેહયત્રી સત્યતા, સર્વ દરસાવી દીધી. ૩

પ્રગટ થયાં પાખંડ, કંઠણ કલિજીગમાં જે જે ;
જ્ઞાનખંડે કર ધરી, કર્યાં ખંડન સહુ તે તે. ૪

સભા કરી સહુ ઠામ, તેડિયા પંડિત પ્રીતે ;
શંકરસમ વિદ્વાન, તેહને કયમ કરિ જીતે. ૫

મળે સવાયો શેર, શ્વાન નાસે ડર ખાઈ ;
ગયા સર્વ પાખંડિ, ધર્મઠગ કયલાં ભરાઈ. ૬

એમ સકળ દિશમાંહિ, દિગ્વિજયડંકો કીધો,
પેરમારથપર પ્રીત, ધરી અદકો જસ લીધો. ૭

રામાનુજ, મધ્વ ને, વળી વલ્લભ પાખંડી ;
સહજનંદ સમાન, સર્વને નાખ્યા ખંડી. ૮

મુખ્યાપુર મોઝાર, પધારી સભા કરીને ;
વહ્નાશ્રમના ધર્મ, સૂચવ્યા સ્નેહ ધરીને. ૯

ડયા ધર્મખળ સકળ, નામ સાંભળતાં માત્રે ;
વદન શ્યામ થઈ ગયાં, નરમ તેમજ તો ગાત્રે. ૧૦

એવો પ્રગટ પ્રતાપ, સર્વ સ્થળમાં દરસાવ્યો ;
દયાનંદ સરસ્વતી, સુગ્ર સહુ જનને ભાવ્યો. ૧૧

વાદયુદ્ધનેકાજ, રચ્યો મંડપ તે ત્યારે ;
મુંબઈવાસી સકળ, તેડિયા પંડિત ત્યારે. ૧૨

પણ હરિ આગળ હરણ, કેમ હિમત ધરિ આવે ;
ભારખોજમાં રહ્યા, પોત શિદ્ધ વ્યય ગુમાવે. ૧૩

પ્રતિમાખંડનકાળ, ભાવણો બહુ બહુ આખ્યાં ;
સંશયકેસાં મૂળ, સકળ જનનાં તે કાખ્યાં. ૧૪

એક બ્રહ્મ વેદમાં, સકળ સ્થળમાં ને ગાંધો ;
નિરાકાર અદ્વૈત, પૂર્ણ પ્રેમે દરસાવ્યો. ૧૫

તેજ પ્રેમઆધાર, આર્યજન માનો મોટા ;
બ્રમણમાં નવ ભમો, અવર છે જૂઠું ગપોટાં. ૧૬

સિદ્ધ કર્યું સહુ કામ, સ્વાર્થબુદ્ધિને છોડી ;
કુતકવાદીતણાં, દડિણુ કુંભસ્થળ ફેડી. ૧૭

દેશીજનની દાઝ, એમાં અંતરમાં આણી ;
મોક્ષમાર્ગ આ વાર, દાખવ્યો સત્ય પ્રમાણી. ૧૮

ધન ! ધન ! પડિતરાજ, ધન્ય કવિજન કહે તુજને ;
દેશહિતેચ્છુ અવર, મજ્યો તુજસમ નવ મુજને. ૧૯

ઉજવળ યશ અવનિમાં, સર્વ કામે પથરાશે ;
ત્યમ ગુણિજન તુજ સદા, સર્વદા ગુણુગુણ ગાશે. ૨૦

લોડ રિંચનની ધધરામણી.*

(દોહરા.)

શીતલ, મંદ, સુગંધમય, ત્રિવિધ સમિર સુખકાર ;
વહે શિખર સિમલાતણે, વસે જેહ તે દાર. ૧

પરમહંસ નર એહના, અનુપમ ને ગુણુગ્રામ ;
વરણવતાં વરણાય ના, સુણુજો સજન તમામ. ૨

કામળ કરુણામય દિસે, જેનું અંતઃકર્ણુ ;
ભારતજનની કારણે, આવ્યો અશરણુશર્ણુ. ૩

* મારા મિત્ર “ગુજરાતી” ના એડીટર શ્રી. ઇચ્છારામ સૂર્યરામના કહેવાથી તેમના ઉપલાં પત્રમાં મુકવા માટે આ કવિતા રચી આપી હતી.

- ભાગ્યદેવિ સહુ આર્યની, થઈ પ્રસન્ન જે સાર ;
પશ્ચિમ દિશમાં પરવરી, આણ્યો દેશમુઝાર. ૪
- પરદુખભંજન નૃપતિ તે, વિઠ્ઠલ વીર સુગણ ;
તેહતણો અવતાર છે, - કવિજન કહે પ્રમાણ. ૫
- આગળ પશ્ચિમ દિશથકી, આવ્યા અસુર અનેક ;
પિંદારા સમ પાપિઓ, ધાણ કાઢવા છેક. ૬
- નાદિર, તૈમુગ, ગજનિનો, લોભી જે સુલતાન ;
લૂંટી, જૂંટી દેશને, ગયા કંઈક હેવાન. ૭
- વળિ કંઈ સાગરપારથી, આવ્યા લઈ અધિકાર ;
દેશ ડુબાવી દુઃખમાં, પહોંચ્યા નિજ નિજ દાર. ૮
- જે અપજશના ગાંઠડા, બાંધી ચાલ્યા સાથ ;
પાછળ ભૂમી ભામની, હેર પિટતી નિજ હાથ. ૯
- પણ આ અવસર તૂળને, છે પશ્ચિમ દિશ ધન્ય ;
નર એવો તેં મોકલ્યો, જે સમ મળ્યો ન અન્ય. ૧૦
- રિપુ ન દ્રાઘનો તેથકી, ધર્યું રિપન અભિધાન ;
અન્નતશત્રુ એહ છે, પાંડુપુત્ર સમાન. ૧૧
- ઉદય અધિક આ દેશનો, દિલથી કરવા કાન ;
ભલે પધાર્યો પ્રેમથી, દેવાંશી નર આન. ૧૨
- દશા દેશની અવરથી, એવાણુ નવ પલટાય ;
ભરતભૂમિને, એથકી, મળશે નિર્મળ ન્યાય. ૧૩
- હરખ ! હરખ ! તું આ સમે, હેતે હિંદુસ્તાન ;
મનગમતો તુજને મળ્યો, આજે સુખો સુગણ. ૧૪

અંગ ૮ મું.

વિવિધ વિષય.

જનમંડળ અને ગ્રહમંડળ.

આર્યા-ગીતિ.

- આધાર સુખનણો તે, છેજ રહ્યો સત્યના પ્રકાશપર ;
 પણ તે પ્રકાશ ન અચળ, પણ અચળ છે જરૂર સમજ નર. ૧
- જનમંડળ, ગ્રહમંડળ, એ બેની સ્થિતિ દિસે ખરિ સમાન ;
 સંશય તલભાર નથી, પંડિત જન તે કહેછ પરમાણુ. ૨
- મધ્યસ્થ સૂર્યકેરી, આસપાસ તે પ્રદક્ષણા જેમ ;
 કરતું રહે ગ્રહમંડળ, જુઓ નિરંતર તુટે નિયમ કેમ. ૩
- તેમાં એકજ વખતે, પ્રત્યેક ગ્રહ ગ્રહે પ્રકાશ ખરો ;
 પણ રવિઅંતરકેરા, પ્રમાણમાં અધિક, ન્યૂન ઊર ધરો. ૪
- બળિ એકજ ગ્રહપરનો, પ્રકાશ પણ અધિક, ન્યૂન તે હોય ;
 સમયભેદ કારણ તે, તેનું સમજૂ જનો સમજિ જોય. ૫
- તેજ પ્રમાણે સ્થિતિ તે, જનમંડળની જનો તમે જાણો ?
 પંડિત લહે પ્રતાપી, અભિમાન ન અતરે વૃથા આણો. ૬
- સત્યરૂપ રવિકેરી, જનમંડળ આસપાસ છે ફરતું ;
 ભિન્ન ભિન્ન ભાગોપર, તેજ અધિક, ન્યૂન તે ગ્રહણ કરતું. ૭
- ત્યમ એકજ ભાગ ઉપર, સમય સમય તેજભેદ સમજાય ;
 ઇતિહાસ પુરાતનથી, સિદ્ધ સહજ સુસ્તથી કરિ શકાય. ૮

ધૈર્ય ! એ તુજ વ્યાપક, તેમ અચળ નિયમ મૂળને લાસે ;
 પણ વિરલા આ જગમાં, જે અંતરજ્ઞાનથી લહિ તપાસે. ૯
 જગજનને અર્પી છે, “ગતિ”ની સ્થિતિ કેમ તેહ બદલાય ;
 અચળતા એ ગતિનું, તાત્વિક લક્ષણ ખરું જ સમજાય. ૧૦
 તે અચળતાકેશ, દુખ સ્વાભાવિક ગણાય પરિણામ ;
 માટે એ સ્થિતિચક્રિ તું, અમને કર મુક્ત આજ શ્રી રામ. ૧૧
 એ પ્રાર્થના અમારી, પૂરણ પ્રીતે ધરે પ્રભૂ કાન ;
 શાંતિતણૂં પદ આપો, ધરિયે પ્રભુજી સદા અમે ધ્યાન. ૧૨

ગૂજરાતી સોશિયલ યુનિયન

સવૈયા.

વિઠ્ઠલજન ગુજરાતીકેરો, જોતાં રૂડો સભ્ય સમાજ,
 ઉપન્યો હૃદય અધિક અંતરમાં, જે મુજને શું વરણું આજ ;
 સ્નેહ વધો પરિપૂરણ સરવે, સલાસદોમાં એ આશીશ,
 ક્યારે કવિજન નિજ અંતરથી, સદ્ગુણ કરો તે શ્રી જગદીશ. ૧
 મુઢરી પ્રથમ મુઢારો સહુને, એજ ધર્મ આપણનો સાર,
 દેશદાઝ દિલમાંહી ધરવી, કરવો ગ્રેમે પરઉપકાર ;
 ભાવણુ ભલિ વિધકેશ કરવાં, ટળે જોયિ જનતું અજ્ઞાન,
 ભલૂં કરેથી ભલૂં તમારું, સદાય કરશે શ્રી ભગવાન. ૨
 વિદ્યારૂપ રૂડી સંપત્તી, ભલે મેળવી છે સહુ ભાઈ,
 વાવરજો વિગતે કરિ જોયી, જશ જગતીમાં રહે છવાઈ ;
 બખિલપણું ને બેદરકારી, એમાં નવ રાખશે લગાર,
 દેશબંધુનું તિમિર ટાળતાં, ત્રૂઠે તમપર જગ ફિરતાર. ૩
 ખંડ, ૯ છંદ, ૬ વસુ, ૮ શુક્રદિ ૧ એ ઇસવીસનમાંહી નિરધાર,
 સ્થાપન કીધો સમાજ મુંદર, વિષુદ્ધજનોએ કરી વિચાર ;
 ચરચા વિવિધ વિષયપર ચાલે, જહાં જ્ઞાનવૃદ્ધિને કાજ,
 વળી વધે વક્રત્વશક્તિ સહુ, સલાસદોની તે સહસાજ. ૪

એ ઉદ્દેશ અધિક ઉત્તમ છે, સિદ્ધ કરો તે શ્રી પરમેશ,
સપ વધો સંહુમાંહિ નિરંતર, એનયકી છે લાભ વિશેષ;
દેશખંધુની દશા નિહાળી, કમર કસો કહું છું આ વાર,
માનખડું કર ધરી ડરો શું? થશે દેશકેરો જયકાર. ૫

અધિક માસમાં અધિક શીખ શી, આપું સમજૂ જનને આજ,
પુરુષપણું પૃથ્વી પડમાંહી શોભે એવાં કરવાં કાજ;
ધર્મ નામ છે આર્ય ધરાપર, કરો સારથક તેનું યાર,
અરજ એટલી ઉરમાં ધારો, સફળ મનોરથ થાશે સાર. ૬

સ્ત્રીકેળવણી.

દોહરો.*

કહે નખોલ્યન દેશને, કરવા આપાદાન;
સરસ રીત છે એજ કે, દો માતાને જ્ઞાન. ૧

સ્ત્રીઓના મુધારવાથી મુધારો.

(ગરબી)

સ્ત્રિઓ સૂધરે મુધારો સર્વ જાણવોરે લોલ,
સદા સત્ય સાર એજ જીર આણવોરે લોલ. ૧

માય સૂખ આ સંસારતણું જેટલૂંરે લોલ,
યાય પ્રાપ્ત માત્ર સ્ત્રીથકીજ તેટલૂંરે લોલ. ૨

કદી હોય કોક ઘેર સ્ત્રી કુલક્ષણીરે લોલ,
પતી નિજને દમે તે નિત્ય જક્ષણીરે લોલ. ૩

કરી કલેશ એ કુભારજ નિતે લડેરે લોલ.
દમી સ્વામિને હરેક કામમાં નડેરે લોલ. ૪

* અત્રેનાં “સ્ત્રીપોધ” નામના પ્રસિદ્ધ ચોપાનિયાને માટે જે કવિને ઉપલી મતલબનો દોહરો રચવા તે ચોપાનિયાવાળાએ જણાવેલું તેમને આ મારો રચેલો દોહરો પસંદ આવ્યાથી એજ મોકલી દીધો હતો અને તે અઘાપિ પૂર્વે તે ચોપાનિયાપર મુકવામાં આવે છે.

હોય જેમ જાંસારૂપ ચોરો ચાપડોરે લોલ,
ખળ્યો તેમ તે રહે સદા ખાપડોરે લોલ. ૫

કાઠ વાતનો ઉછેલ સૂઝ ન પડેરે લોલ,
દાય દેવ એમ મનમાં કહી રહેરે લોલ. ૬

નાર એવિને મળે જો કંથ એહવોરે લોલ,
પટે તાલ સર્વજ્ઞને જાવા જેહવોરે લોલ. ૭

તથા શર્મ કર્મ એવું નાર જે કરેરે લોલ,
લાક શીટકાર તેનિપુઠે આવરેરે લોલ. ૮

ભાણી નાર બેઠ જાણે ભણી વાતનોરે લોલ,
નજે છેક તે કુછંદ એવિ જાતનોરે લોલ. ૯

ભુંડા વહેમ ગ્રેમ આણિ સર્વ વહેરશેરે લોલ,
શિખી સદગુણોત્તણા પુશાક પહેરશેરે લોલ. ૧૦

એવી ચાલ માતકેરિ છોડ શીખશેરે લોલ,
યથે મ્હોટ મુસ્વભાવનાં બલાં યશેરે લોલ. ૧૧

ચાય દાયદા અધીક જેહ એથકીરે લોલ,
અતીનાં કહે અમુલ્ય તેહ તો નકીરે લોલ. ૧૨

ભાગવાનતી છાકરીને દિધેલી

શિખામણ.

(ગરબી)

પ્રાતસમે જાડી ખેતી પ્રીતથી,
પાક વાંચિયે પોતાનો ખુબ નીતજ્ઞે;
કાકટ ના પળ પણ એક ગુમાવિયે,
એવી રીડી સદા રાખિયે રીતજ્ઞે. પ્રાતસમે. ૧

આજસને અંગથકી દુર કાઢિયે,
અને ઉઘમે રહિયે આઠે જામજ્ઞે;
કે જરથી કાટ ચઢે તનને નહીં
સરે આપણા મનનું ધારણું કામજ્ઞે. પ્રાતસમે. ૨

ભરમાઇ ભુલમાં તો ભમિયે નહીં,
 જિવતર અડધું નિકામાં વહિ જાયજો ;
 તેમોટું ચિતમાં ચેતી ચાલવું,
 તેથી આખર પસ્તાવો નવ થાયજો. પ્રાતસમે. ૩
 જે હોયે બહાણું એની આપણું,
 તેજ ખરેખર કડવું ઓસડ પ્રાયજો ;
 રહેલાં તો પીતાં કંઠાજો ચઢે,
 પણ તેમાંથી અંતે હિત પરખાયજો. પ્રાતસમે. ૪

ધનવંતપ્રશંસા.

ચોખાઈ.

દુનિયામાં જે જન ધનવાન, તેજ ખરેખર પામે માન ;
 આવર જન તે તર્ણ સમાન, એહ વાત નિશ્ચે મન માન. ૧
 તેજ ભણેલો પંડિત પૂર, તેજ વળી સઆમે શૂર ?
 તે તે તેજ કહે સહુ કોય, મુખડું નિરખી અદક્ષ મ્હોય. ૨
 જેહ હામ ધનવંતો જાય, તેહ હામ પગલાં પૂજાય ;
 ઉડી તેડવા સામા ધાય, માનસહિત તેડે ધરમાંય. ૩
 ભલે પધારયા ભાઇ તમો, થયા કૃતારથ આને અમો ;
 પાવન ધર કીધું અમતણું, દર્શનથી મન હરખ્યું ઘણું. ૪
 “પુત્ર સપૂત ગણે મન માત, જ્ઞેન કહે સુદર મુજ ભ્રાત ;
 મુજ કુળદીપક બોલે તાત, જેથી જગમાં વાધી ખ્યાત.” ૫
 જ્ઞેને કોથળિકરે જોર, દુનિયામાંહી ચલવે દોર ;
 ભાઇ ભાઇ સરવે જન કરે, બાણે તેથી સ્વારથ સરે. ૬
 જ્ઞેને ધનીતણા આસરે, સકળ હામ ધૂમે તે ખરે ;
 અવર જનો તેને કરગરે, અજાણ્ય બેસ દુનિયાનો ખરે. ૭
 ધની નિરર્થક બોલે બોલ, મનાય તે કચનને તોલ ;
 વચન બોલું જો કદિ આવરે, પુષ્ટિ આપિ હાજી સહુ કરે. ૮
 મોટાસાય ન ભરિયે બાથ, એમ કહી ખખેરી હાથ ;
 સ્પાહ રંકને કો નવ કરે, પાછળ પક્ષ ધનીનો ધરે. ૯

- સંક્રાંતિમાં કરવા બધા, ગાંડામાં તે સ્થેજ ગણાય ;
 ધની કદી મહા મૂરખ હોય, તોય સુસમજે સદુ કોય. ૧૦
- નાચ રંગતી બેઠક થાય, તેમાં ધનવંતા જન બધા ;
 ઉઠી સભા સદુ ઉભી થાય, માનતણા શિર ઢગ-કલવાય. ૧૧
- પુત્ર ધનીના પરણે પહેલ, કન્યા મળતાં તેને સ્થેજ ;
 સંકટણા ફંવારા ફરે, જગ આખી નિંદા આવરે. ૧૨
- ખોટાં મુકતાજીની માળ, ધનીતણાં જો પહેરે ખાળ ;
 ખરાંતણી તે સ્થેજ મનાય, એવો છે દુનિયાનો ન્યાય. ૧૩
- ઉપકે ખોટ નહીં જોયે, હાજર થાય સદુ તેટલે ;
 એક કામ પાછળ સો ધાય, એવો ખોલતણો મહિમાય. ૧૪
- એવાં માત્ર ધનીનાં કલાં, દુનિયાદર્પણમાંથી લલાં ;
 તેમ કર્યું વધુન આ ઠાર, સચિતો સધળે મોઢે સાર. ૧૫

ઊંટ વેદ વિષે.

શ્લોક.

- આ વૈદરાજ નિજ પિંડ નહીં સુધારે,
 શો રોગ છે શરિરમાં ન લહે લગારે ;
 તોયે દુખો અપરવાં હરવા કહે છે,
 તેથી મને અધિક અંશય તો રહે છે. ૧

દોહરા.

- આ ઔપધ ખાધાથકી, મરદી વધે અપાર ;
 વૈદવધૂ દુરથી સુણી, હમે ઊભી તે ઠાર. ૨
- અવર રોગતી મૂળને, ખબર નથી તલ્લભાર ;
 ખસ, ખુજળી આ વૈદથી, મટે એહ નિરધાર. ૩
- જો સોનાપુરમાં તરિત, બવા રાખો આશ ;
 તો ઔપધ લો આવ આ, વૈદરાજની પાસ. ૪
- મટે રોગ કે નવ મટે, બને ગમે ત્યમ ચાર ;
 વૈદરાજની શી પ્રગમ, કરિ રાખો તૈયાર. ૫

ધરમાં ધરડાંખોખરાં, ટકટક કરે હજાર ;
નામ સુણી આ વૈદન, રહે મુગાં તે ઠાર. ૬

ફેલાએ સહુ ગામમાં, મરડીતો આગર ;
વૈદરાજ આ અંતરે, પામે હરખ અપાર. ૭

લિમડો, વડ ને પીપળો, એરડો એ ચાર ;
ખોળી દેવા આજ છે, વૈદરાજ તૈયાર. ૮

મોત વિના મારે નહીં, કોતે પણ જમરાજ ;
વણુમોતે મારે ધણા, વૈદરાજ આ આજ. ૯

સુણ્યા નથી સારંગધર, સુશ્રુત, ચરક, નિધંટ ;
ધન્વંતરિ છું, વૈદ આ, કહે વળડી ધંટ. ૧૦

જગમાં ઉપજે જોહના, તનમાં ભૂડો રોગ ;
વૈદરાજ આ જો મજે, મજે તેહના મોગ. ૧૧

વિના ત્રણ વના ચાલશે, નિર્ધન જનને લાઈ ;
સધન તેહવણુ જંગતમાં, ચલવી શકે ન કાંઈ. ૧૨

નગરનારિ આ વૈદની, રંગરંગ પરખી જોય ;
નગરનારિની નાડિ એ, પરખી શકે ન તોય. ૧૩

અવર વૈદથી અધિક છે, વૈદરાજ આ સાર ;
રોગમુક્ત તતમુક્ત એ, કરે સાચ નિરધાર. ૧૪

વૈસાપર પૂરી નથી, વૈદરાજને પ્રીત ;
રૂપાનાણું દેખતાં, રિઝવું એ છે રીત. ૧૫

મિત્રમરણવિલાપ.*

દોહરા.

ધારો મિત્ર મને તજી, કેમ ગયો તૂ આજ ;
હવે રેહશે અમ કરી, દુનિયામાં મુજ લાજ.

* એક અમદવાદવાસી રસિકસુજાણુ મારા નાગર મિત્રના મરણપર આ દોહરા બોલાવ્યા હતા.

- મોતતણા ભાલાયકી, થયો રહેજ ધાએલ ;
હતો દૂર તૂં તેયકી, જાણ્યું નહિં મેં જોલ. ૨
- સમાચાર પાછળયકી, મળે થયો દૂં જાણુ ;
મરણસમે નવ મુખડું, જોયું ઓ પ્રિયપ્રાણુ ! ૩
- આશરહિત પ્રીતી હતી, પણ નવ નિશી લગાર ;
કરમફૂટનું કર્મ તે, નડયું આવી આ વાર. ૪
- ક્યહાં જાઉં કોને કહું, અંતરદુખની વાત ;
દૂજો કોણુ મળે મને, હારાવણુ ઓ ખાત ! ૫
- તુજવણુ આ અવસર છઉં, ખરો આંધજોખીત ;
કોપણુ કામવિષે નથી, ઠરતૂં માફં ચિત્ત. ૬
- માત તાતનો તો હતો, અસલયકીજ વિયોગ ;
તેમાં વળિ હારો થયો, ખરા કર્મના ભોગ. ૭
- જે જે કાળજ માહરે, હતા સાલતા ધાય ;
તે તે સર્વ રાઝડો, ચોગ્ય આપિ શિક્ષાય. ૮
- અંતરનો પડદો હવે, જોલું કોની પાસ ;
ગુણસાગર સ્નેહી વિના, છઠી થયો નીરાશ. ૯
- ભૃગુચર્યાન રળિયામણું, જ્યાં ભૃગુચરિનો વાસ ;
દેવચરણ આતિ દીપતાં, વસે જ્યહાં અવિનાશ. ૧૦
- ક્ષેત્ર મનોહર જોહમાં, સંત સાધુનો વાસ ;
વસતાં પામે પલકમાં, કોટિ કર્મ જ્યાં નાશ. ૧૧
- જ્યાં પાવનિ નદિ નર્મદા, નિર્મળ જોહો નીર ;
મળતા આપણુ એકઠા, તેને દક્ષિણતીર. ૧૨
- કરતા વાત વિનોદની, એક ચિત્તથી ચાર ;
તે મુજ મુખડું વહિ ગયું, દેખવું નયિ નિરધાર. ૧૩
- તવ મુખશશિવણુ માહરું, ચિત્તચકોર આ વાર ;
પ્રાણુ ! શાધિ મુખ પામશે ? ક્યાંહાં ? કિયે પ્રકાર ? ૧૪
- શ્લોક, કવિત, પદ આદિનો, છટાયકી પદનાર ;
તુજસમ મુજને ક્યાં મળે, મનરંજન કરનાર ! ૧૫

સ્વાતિશુદ્ધસમ વચન તુજ, તે ક્યમ વિસરયાં જાય ;
ચિતચાતકને તેહવણુ, આજ તુમિ ક્યમ ચાય. ૧૧

શાંતિરૂપ જે પક્ષિણી, મનપર કરતી છાય ;
તેહ ઉડી ગઇ રે હવે, ધીરજ કેમ ધરાય ? ૧૨

કણિ વણુમણિ સમ માહરા, આજ યયા છે હાલ ;
અથવા પ'ખી પ'ખવણુ, જેમ દિસે કંગાલ. ૧૩

હૃદયકમળ ખીડઇ મયું, તુજ સુખર્ણવણુ યાર ;
શોચરૂપ અલિ કેદિ નહિ, હવે નિકળશે ખ્હાર. ૧૪

જ્યાં હોયે ત્યાં તાહરો, થજો સ્વરગમાં વાસ ;
એ આશિશ મુજ ઉરતણી, પૂણુ કરો અવિનાશ. ૨૦

દુષ્ટ ભરતારની સ્ત્રીના વિલાપ.

(શિખરિણી)

ક્યાં પાપે મૂતે, અતિશય ભુડો આ વર મળ્યો,
દિને રાત્રે દે એ, દુખ વજર વેણો કહિ ઢળ્યો ;
વિના વાંકે આડું, લઇકરિ લડાઇ નિત કરે,
વિના માતા પિતા, કહું કુણુ બિજાને પિડ અરે ! ૧

કુની દુઃખોની જો, ચિત રહી ધમાઇ સળગતી,
પ્રભૂ મારી યાશે, ગરિબ અખલાની ભુડિગતી ;
વિચારી એવું ને, રહું મન મુઝાઇ બહુ ખરે,
વિના માતા પિતા, કહું કુણુ બિજાને પિડ અરે ! ૨

કદી પર્ણાવી જો, પિપળ વડ શોધી દિધિ હતે,
હું તો નિત્યે તેથી, ખચિત દિલ ખૂશી બહુ થતે ;
લખ્યો મારે જે આ, પરમ હિણુ પાપી કરમરે,
વિના માતા પિતા, કહું કુણુ બિજાને પિડ અરે ! ૩

દિહું છે મેં નાહી, સરસ સુખ મારી નંજરથી,
ન ખોલું કોસાયે, હળિમળિ હિણાનાજ ડરથી ;

મુને ગાયે એવું, મરું હું શિર કાપી કરિ છરે,
વિના માતાપીતા, કહું કુણુ બિજનને પિડ અરે! ૪

સુવણ્ણલંકારો, સજિ કરિ ન બેઠી હું સુખમાં,
કસાઈને પછુર્ણિ, કુણિ ગઉ ખરેખાત દુખમાં;
સદા શોચે મારી, નયનથકિ આંસુ બહુ ઝરે,
વિના માતાપીતા, કહું કુણુ બિજનને પિડ અરે! ૫

દયાળૂ હે દેવા, અરજ મુજ ચિત્તે તું ધરજે,
ખરે વહેલી છૂટી, જલદિ હિણુનાથી તું કરજે;
હુંદયો મારેમાટે, સરસ તજિ આ શક વરે,
વિના માતાપીતા, કહું કુણુ બિજનને પિડ અરે!

પૃથ્વી* એ શું છે?

સવૈયા.

પૃથ્વી એ શું છે? ઘોરખોડુ! વદ, ઘોર ખોદવાનું છે સ્થાન;

પૃથ્વી એ શું છે? ઊધણુસી! વદ, સુવાતણું સુંદર સ્થળ માન. ૧

પૃથ્વી એ શું છે? કૃપણ! બોલ તું કનક ખોદવાની છે ખાણ;

પૃથ્વી એ શું છે? નિશાણિયા! કહે, મારે રમવા જગા પ્રમાણ. ૨

પૃથ્વી એ શું છે? શેઠાણી! કહે, મોજમઝાકેરું એ ધામ;

પૃથ્વી એ શું છે? કહે સિપાઈ, રણક્ષેત્ર રચવાનું ઠામ. ૩

પૃથ્વી એ શું છે? વિધવા! વદ તું, કેવળ મુજ મન એજ મસાણ;

પૃથ્વી એ શું છે? વદો રાયજી, મુજ રાજ્યાર્યે અર્પિત જાણ. ૪

પૃથ્વી એ શું છે? અંથકાર કહે, લખીશ ત્યાં હું તો મુજ નામ;

પૃથ્વી એ શું છે? વદ દરખારી, કીર્તિ કમાવાનું છે ઠામ. ૫

પૃથ્વી એ શું છે? કહે ખારવા! છે મુજ ધર દરિયામોઝાર;

પૃથ્વી એ શું છે? વદ વ્યાપારી, થઇશ કાલ કહેવા તૈયાર. ૬

પૃથ્વી એ શું છે? આજરી! કહે, મારે મન એ તો નથિ કાંઈ;

પૃથ્વી એ શું છે? વદ ધર્માજન, સ્વર્ગદ્વારમારગ છે ભાઈ. ૭

શ્રૃંગાર.

દોહરા.

- “ગાંધ અપળતા ચરણની, ખેલ ઉપર નવ ભાવ;
કોણ હરે નિત મુજ કટી, એનો ભેદ બતાવ. ૧
- પ્રીત પરસ્પર કીજિયે, જ્યમ નિશાશિનું હેત;
અંદ્રવિના નિશ સ્યામ છે, નિશવણ હિમકર સ્વેત. ૨
- અમ જેવાં એને બહૂ, એ-સમ અમને એક;
કમળોને રવિ એક છે, રવિને કમળ અનેક. ૩
- સમજાવ્યાં સમજે નહીં, પલક દિયે નવ એન;
નીર ભયાં તરસ્યાં રહે, અધિક અપૂરવ નેણ. ૪
- વિછડતાંજ વાલમ સકળ, ગયો ઉલટિ સંસાર;
હિમકર, અંદન, અંદ્રિકા, હવાં દેહ દહનાર. ૫
- ધીરજ, તન, મન, જ્ઞાન, ગુણ, સદ્ ગયાં પ્રિયસંગ;
દૃષ્ટિ દામનીસી પડી, ભરમ કર્યું સહુ અંગ. ૬
- અતુરશિરોમણિ! પ્રેમનિધિ! મુજ અકોરના અંદ!
ક્યારે દેશો નયનને, દર્શનથકિ આનંદ. ૭
- તમવણુ એટલિ કો કરે, દયા દયાલૂ નાથ;
જાણિ એકલી મૂળને, ગયા રાખિ દુખ સાથ. ૮
- કહેવી સુણવી છે નહીં, વાંચી લખી ન જાય;
નિજ મનપરથી પરખજો, મુજમનતણી વ્યથાય. ૯
- સજની મન તો એક છે, એ ન હવાં દશવીશ;
તે વાલમમાં જઈ વસ્યું, કોણ બજે જગદીશ. ૧૦

ઉદરભક્ત કથાભટ્ટો.

સાખો.*

- “કયાકારણે કરે આપ લે, દ્રવ્યતણી જન જોહે;
અધોગતી ને નરકવાસદુખ, ભોગવશે બહુ તેહે. ૧

* તુકારામ બાવાના અભંગોનું એ ભાષાંતર છે.

દુઃખિયા પીડિત જનને રાખે, ગણી પોતિકા પાસ ;
 મરંચન તે વિખતુલ્ય પ્રમાણે, તેજ સત્ય હરિદાસ. ૨
 ખની લોભમાંબર ભીખ જઈ, માગે દારેકાર ;
 ગાય તેજ નવ સમજે, “આપો કાંઈ” કરે ઉચ્ચાર. ૩
 આશાકાકુલ વસે અંતરે, મુખે જપે હરિનામ ;
 સ્વયં શ્રીતાજનતણાં ચિત્તને, જરૂર એવે હામ. ૪

ધર્મઠગો વિશે.

કાવ્ય છંદ.*

વેદબાહ્ય ખલ કરે, ઉભાં પાપાંડ અધિક જે ;
 સંતવિશે મુખ શ્યામ, તેનું જીવતર વળિ ધિક છે. ૧
 કળબુગજેગે થયો, ધરમ સધજો ધુળધાણી ;
 સંકિત, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, સકળ પીઢાયાં ધાણી. ૨
 પલંગપર બેસતી, દિહી પુત્રી થઈ રાણી ;
 હુકમ કરે માતને, “લાવ લોટા ભરિ પાણી.” ૩
 દુર્જનકેરે સંગ, જોઈએ તે નવ અમતે ;
 ક્ષણક્ષણ ચિત્તનો ભંગ, થાય દુખ ત્યમ વળિ તનને. ૪
 ક્ષમા, દયા ને શાંતિ, સદન તણકેઈં જ્યહાં છે ;
 દેવતણો તો જરૂર, જાણવો વાસ ત્યાં છે. ૫
 સાધુ તેજ જાણવો, વિષય સહુ ખોટા ત્યાગે ;
 જગકેઈં કલ્યાણ, જગતપતિ પાસે માગે. ૬

સારંગધર વિષે.†

દોહરા.

આરંભયદી અંત લગિ, જે આ ગ્રંથ લખાય.
 વિવિધ વ્યાધિ ઔષધતણો, અનુભવ ઉત્તમ થાય. ૧

* તુકારામના અભંગનું લાપાંતર છે.

† અત્રેના કાલ્યાદેવી ગોડના પ્રસિદ્ધ બુકસેલર મા. દામોદર મધિર-
 દાસના ગુજરાતી સારંગધર નામના પુસ્તકમાં તેમની મૂળના
 ઉપરથી એ દોહરા રચી આપ્યા હતા.

- વૈદકશાસ્ત્રતણા રડો, છે પ્રાચિન આ ગ્રંથ,
શિખતાં રનેહે સૂઝશે, પરમ સૂખનો પંથ. ૨
- અવર જંતુ નિજ રોગનાં, ઔષધ શોધી સાર;
નિજ તન રોગરહિત કરે, એ ચાતુર્ય અપાર. ૩
- પણ માનવિ નિજ વ્યાધિતું, ઔષધ લહે ન લેશ :
વણસાડે વધુ તેયકી, કોપે શ્રી પરમેશ. ૪
- સહુ સજ્જનને કારણે, કર્યો ગ્રંથ તૈયાર;
વાંચી વિગતેથી પછી, શોધો તનસુખ સાર. ૫

સુખ દુખ.

સોરઠા.

- સુખ દુખ આ સંસાર, વારાફરતી આવશે;
કલકલ કરી ગમાર, ફેકટ માથું ફૂટશે. ૧
- રાજા ને વણિ રંક, સરવે સુખ દુખ ભોગવે;
કરમતણા જે અંક, તે તો ટાળ્યા નવ ટળે. ૨
- માનવિ મનમાં ગર્વ, મિથ્યા તૂં નવ આણતો;
થાશે ધાર્યું સર્વ, ધણીતણું આ જગતમાં. ૩
- દુખના કુંગર પૂર, પડે તુટી મુજ મસ્તકે;
કરે કદી તન સૂર, તોય ન ચળવું ધરમથી. ૪
- એ પણ પ્રભુજી પાર, કૃપા કરીને પાડજો;
મારે જગદાવાર, એક ભરોસો આપનો. ૫

કરકશા અને તેનો કંથ.

ઝૂંઝણા છંદ.

- કંથ—“પાપણી પાક કરતી નથી કેમ તું?”
કરકશા—પાપિ તારો પિતા હું ન કાંઈ;
કંથ—રાંડ શિદને બકે?
કરકશા—રાંડ તુજ માવડી, બહેન એમાં કશી ના નવાઈ!

કંથ—નિકળ રંગ તું ઘરમાંથી માહરા,

કરકશા—નહોય ઘર તારું પીટયા કસાઇ.

કંથ—આપરે ઈશ તું મરણ મુજને હવાં,

કરકશા—એથી અવર શું સૂખદાઇ?”

ઉપદેશ.

આર્યા—ગીતિ.

“જેતર કંટકવાડે, તસ્કરનેઅર્થ પાળિયે શ્યાન ;

ન્યૂન અરિતભૂં કળવા, ખળ, દુર્ગત રાખવા જરૂર બાણ.” ૧

ચિત્રકાવ્ય.

હીપદી તથા ત્રિપદીખંધ.

દોહરો.

ભૂતરાજ સતિનાથ ભવ, ભજ, ન તજનિ જન વામ ;

રૂતરાજ રતિનાથ ભવ, ભજ, ન તજનિ જન વામ. ૧

કપાટખંધ, સર્વતોભદ્ર, અશ્વગતી, ચરણગુમ,

તથા ગોમૂત્રિકાખંધ.

ભજ રામ કાળકાળ, તજ કામકાળ યાગ ;

દજ આમ ખાળ કાળ, સજ નામકાળ યાળ. ૨

૧ સમસ્ત્યાપૂર્તિ.

“પાદશાપાસ પાડું વલ્લાવે.”

ગુલણા છંદ.

દિવસ જવ ખાનરા હોય દુનિયા વિષે,

દુઃખ દહિ દૂર તવ સહજ જાવે ;

શિદ્ધિ ને સિદ્ધિ સહુ સહજ વૂકે વળી,

ઘેર બેઠાં વધી ગંગ આવે.

આપ તરણાંતણો એર ત્વમ પલકમાં,

રંક નૃપછત્ર મસ્તક ધરાવે ;

કણુબિ કંગાલ પણ દિવસના યોગથી,
પાદશાપાસ ખાડું વળાવે.

૩

સમસ્યા ૨ જી.*

“મધુપાન સદા કર ભાવાથે માઈ.”

સવૈયો.

ગ્યા ભવરૂપ ભયાનક કાનન, જાણુ જરૂર મહા દુષ્પદાઈ,
તેહવિમે વિષયોરૂપ છે વિપરુક્ષતણાં કૃણ તેથી હુભાઈ :
રે મનરૂપ મધૂપ મહા મદમત્ત થઈ પડતો ન દ્રસાઈ,
ગ્રીપતિનાં પદપંકજનું મધુપાન સદા કર ભાવથિ ભાઈ.

સમસ્યા ૩૭.†

“દેલિ ચંકોર નિશાકર નાચ્યો”

સવૈયો.

પંકજ પેલિ અલિ હરખ્યો અલિ પેલિ ન પંકજ રંચહિ રાચ્યો.
સો વિકસ્યો રાવે દેલતહી રવિકો તવ તાપર સ્નેહ ન સાચો;
યૌ મનમોદ કવૂ ન લહે જિનકે મન જાપર ભાવહિ કાચો,
સજન આપ વિચાર કરો કવ દેલિ ચંકોર નિશાકર નાચ્યો ॥ ૩

સમસ્યા ૪ થી.

“પ્રમાકર પેલિ ચિત્ત હરખ્યું ચકીરીનું”

કવિત.

રૂપના નિધાન ભૂપ ભેગા સભામધ્ય થયા.
હતું જે સમય લગ્ન જનકકિશોરીનું;
આતુર સકળ અવનીશ હતા અંતરમાં.
નિરખવા વદન તે ગુણવંતી ગોરીનું;

* સન ૧૮૭૧ ના આગસ્ટનાં યુદ્ધવર્ધક ગ્રંથમાં માંગેલી.

† જે અને એની નીચેની જે સમસ્યાઓ આગળના યુદ્ધ
કારામાં આપવામાં આવી હતી. તે મારા મિત્ર મનસુખરામ કુબેરજી
દેહેવાથી મેં પૂરી કરી તે ચોપાનિયાના એડીટર ઉપર મોકલી હ
જે ત્રણે સન ૧૮૭૧ ના નવંબરના તે ચોપાનીયાના અંકમાં છાપ
માં આવી છે.

એવે સખીસંગ અંગ ધોડશ શૃંગાર સજી,
આવી અલખેલી રૂપ જોઈ ચિત્તચોરીનું;
મોહયા નૃપ પણ એક રામનાં વદનરૂપ,
પ્રભાકર પેખી ચિત્ત હરખ્યું ચંકારીનું. ૪

સમસ્યા પખી.

“વાંઝ સપૂત વિના અલિયાન કુહૂ નિશમેં શશિ પૂરન પેલ”
સવૈયો.

સંજયસે વહુ સુઝા મિલે સિલ્લ દેન લગે કિતની પ્રુનિ દેલ,
પૂત કપૂત મિલે વિધિને જુ લલાટ લિલ્લ્યો ન ટ્યોં વહ લેલ;
આય વિપત્તિ લગો તિનમેં રતિ પંડુકુમારનકી તિહિં રેલ,
વાંઝ સપૂત વિના અલિયાન કુહૂ નિશમેં શશિ પૂરન પેલ ॥ ૧ ॥

ઈશ્વરભક્તિ વિષે.

પરમ જ્ઞાની જ્ઞાનેશ્વરના વિચાર.

દોહરા.

“જોખ ધરી સંન્યાશિનો, કરતા દિસે ધણાય;
પણ વિરાગનું અંગ તે, આણ્યું નાજ અણાય. ૧
ચિત્રકાર રવિચિત્ર શુભ, ચિતરે તો ચિતરાય;
પણ પ્રકાશનું અંગ તે, આણ્યું નાજ અણાય. ૨
ચતુરાઈના યોગથી, કવિતા રચે રચાય;
પણ પ્રાસાદિક રંગ તે, આણ્યો નાજ અણાય. ૩
કિરતનમાં હદ વાળવી, વાળી તેહ વળાય;
પણ શ્રીહરિપદ પ્રેમ તે, આણ્યો નાજ અણાય.” ૪

કાવ્યચંદ્ર.

ગીતિ.

“સજ્જનનમનકૈરવને, વિકલ્પ કરે જગતતાપ સહુ ટાળે;
અજ્ઞાનધ્વાંત સકળ, હરે રસિકજન ચક્રારને પાળે. ૧

વિધવિધ વસ્તુ પ્રકાશે, કવિહૃદયાખ્યર્થ તોપનો હેતુ;
કાવ્યેદુ સ્વપ્રભાએ, ખળ, વિરહીને ખરોજ ધુમકેતુ.”

સ્કંદ આર્યા—ગીતિ.

જય જય જય ગંગવદના, તવ પદ પંકજ પુજે પરમ સૂખ;
વરદાયક ખલધાયક, ગણનાયક મુજ હરો સકળ દુઃખ. ૧
ગૌરીધર, ગંગાધર, શશિધર, ક્ષણિધર જટાધર, વિષધર;
ભૂતેશ્વર, રામેશ્વર, વિશ્વેશ્વર, અંબકેશ, દુઃખહર. ૨
કામ, કપટ, દંભ તું તજ, લજ જિવ શિવ રાખિ નિત્ય સંભાળ;
નિકર ખરેખર તુજને, ગણિજાશે કાળબ્યાળ ભરિ ક્ષાળ. ૩
જય દરણાકર શંકર, નથિ નથિ તુજ નામ શબ્દ નિરધાર;
પણ છે ભવાખિષેત્ર, જેથી ઉતરે જન્મે સુખે પાર. ૪
યામર ભકતતણું તૂં, સુણિ એવું કર કૃપાનિધી આજ;
રસતા રસ ના આખે, હરિરસવણ કા કદ જગતરાજ. ૫
રમરહર સ્મર હરધડિ તું, જેથી ભવઅખિષ આખરે તરશે;
આકળિ બાધા આ કળિ, મુક્ત થવા તું ભિન્નનિ ભજનરસે. ૬
વામ તજ વામન તું, વામ ભજે વામ અર્થ તવ ન સરે;
વા ! મન વામ ન જેનું, વામ, વિધી વિધિથકી સ્તવન કરે. ૭
શ્યામભજનવણ જગમો, શ્યામ વદન દાખવે મદનભકત;
અંધો આંખ ન દેખે, પણ હાંસિ પુઠે કરે અખિલ જકત. ૮
મનમોહન તજ ખળ જન, પર નિદા કરિ ભરે સદા પેટ;
મનમોહન તજિ ગોથાં, ખાયે થઈ ગઈ નઈમાં નેટ. ૯
દુમડાળરૂપ જીલણે, કોયલડી કૃષ્ણવર્ણિ જ્યમ જૂલે;
માયારૂપ હિડાળે, જૂલે ત્યમ બુદ્ધિપદિણી બૂલે. ૧૦
જિવરાજ લાગશે જવ, ઓચિતી કાળતોપની ચોટ;
સમજીલો નિશ્ચય તવ, ઢળિ પડશે કાયરૂપ આ કોટ. ૧૧
રણમાં ગ્રીષ્મ રતૂમાં, ભાસેછે ચાલિજાતિ જે આળ;
તેરૂપ અધિનીપર, કાં નવ હોયે સવાર તે કાળ. ૧૨

- “રવિ, શશિ, નક્ષત્રો એ, પ્રકાશદાયક છતાં સરવ જનને;
મૃગલોચના વના જગ, લાસેછે અંધકારરૂપ મને.” ૧૩
- હરલોચનાનલે તુજ, મદન કરી ખાખ બાળિને દેહ;
તેમાં જગજનને શિદ, બાળેછે સત્ય દુષ્ટ ઝટ કેહ. ૧૪
- શ્રી શ્રીધરપદકંઠે, નમિ જે શુભ ગ્રંથ શ્રીધરે કીધો;
શ્રીધરવિજય અનુપ તે, શ્રીધરના રનેહથી સમજી લીધો. ૧૫
- કેશવસુત કવિ કવિસમ, પંડિત વડ કાવ્યચંદ્રિકા આર;
જેની જગે પ્રકાશી, વિદ્વજ્જનમનપયોનિધિ સાર. ૧૬
- પર્ણન્યવૃષ્ટિથકિ જ્યમ, શીતળતા ભૂમિ ઉપરે થાયે;
વચનામૃતવૃષ્ટિયકી, થંડક ત્યમ અંતરે પસારિ જાયે. ૧૭
- સ્વર સરખો શુરવિર તે, નીજ બળે કાર્ય સિદ્ધ આપ કરે;
બંજનસમ કાયર જન, તે તેમાં આશ પારકીજ ધરે. ૧૮
- પાછળ ખળ જન નિદે, તેપર સજ્જન ધરે નહીં કાન;
કરિ લેખવે ન કાંઈ, જો પૂઠે બાહુ લસે કદિ જ્ઞાન. ૧૯
- જુજ વિદ્યા અભિમાની, મેળવતાં છાકિ કેમ નવ જાયે;
વાત ખચિત ચિત ધારો, ઘટ અદુરો કેમ નાંહિ જલકાયે. ૨૦
- જે જન અમુલ્ય નિજ શુભ, આળસમાં કાળ સર્વદા રોકે;
તે મૂર્ખનાં સદનનું, દરિદ્રતા દ્વાર કેમ નવ ઠોકે. ૨૧
- ધરમાં ઘેરાંઓમાં, બેસિ ન કર બટકોલ્યું નાદાન;
અનુલવ અડધો પંડિત, કરશે તુજને ફરેચિ સત માન. ૨૨
- સત્ય રહિત કદિ વાણી, જિવ્હા તું નવ મુખેયકી લવતી;
વળિ અપરાધ છુપાવ્યા, ઝાઝાં નવ પાટિયાં તું ગોઠવતી. ૨૩
- દિનકરતણે પ્રકાશે, તારાતણું તેજ જેમ દંકાય;
પંડિતજન આગળ ત્યમ, મૂર્ખતણા વાદ તે વૃથા થાય. ૨૪
- જ્ઞાનાગ્નિએ ન પિગળ્યું, મીઠુપકે હૃદય તારું તે જ્યારે;
ત્રે । માનવિકાણુ હશે ? તુજસમ શઠ વિશ્વમાં દુજો ત્યારે. ૨૫

“ We are much indebted to Kavi Savitārāyan .Ganpatinārāyan for presenting to us a copy of his work called Alankara Chandrika. It is a recent publication, useful to poets and lovers of fine literature, from the pen of one who is well known among the Gujarati community for his poetical abilities, both as a poet and a keen observer of things that happen to pass under his observation. His work is very elaborate, and so far as we can judge it is an improvement on the “Alankar Pravesha” by the celebrated poet Narmadāshankar Lālshankar which treats of the same subject ; and its perfectly scientific treatment unquestionably entitles the author to very high praise. * * * * *

THEOSOPHIST, JULY 1881

“અલંકાર ચંદ્રિકા”-“એ નામનો ગ્રંથ તેના કર્તા કવિ સવિતાનારાયણ ગણપતિનારાયણ તરફથી અમને ભેટ મળ્યો છે. એમાં સારા જિયા કાગળનાં ૧૨૦ પૃષ્ઠ છે. કિંમત રૂ ૧) છે જે કર્તાના પરિશ્રમ આગળ વધારે નથી. * * એમાં કર્તાનો શ્રમ ખરે-ખરો સ્તુતિપાત્ર છે. વિદ્વાનમાં ખપવાની ઇચ્છા કરનારને ખસુસ કરીતે એ ગ્રંથ અવલોકન કરવાને યોગ્ય છે એમ અમે ધારિયે છીએ.” * * * * હિતેચ્છુ તા. ૩૭ ફેબ્રુવારી ૧૮૮૧.

પુસ્તકપરીક્ષા- * * * * “વાણીની સામાન્ય રીતથી લિખી રીતે બોલવું તે આલંકારિક ભાષા” અને તેવું આ પુસ્તક જોઈને અમે ઘણા આનંદિત થયા છીએ. ભાઈ સવિતાનારાયણની કવિત્વ-શક્તિનો આ એક ઘણો સારો નમુનો છે અને તે બહાર પાડવામાં તેમણે અતિ શ્રમ વેઠ્યો છે. * * આ પુસ્તક રચીને રા. સવિ-તાનારાયણે ગુજરાતી ભાષાની રૂઢી સેવા બજાવી છે. * * * * કવિતાના અભ્યાસીઓને આ પુસ્તક વધારે સહાયકારક થઈ પડશે એમ તેમની રચના ને સમજાવવાની રીતિપરથી માલમ પડે છે. વાણી વેળાએ જે ગૂઢાર્થ હોય છે તેથી સાધારણ અક્કલમાં અલંકારની ભાષા ઉતરતી નથી તેવું આ પુસ્તકમાં જોવામાં આવતું નથી. વળી ઉદાહરણો આપવામાં પણ ઘણી સાવચેતી રાખવામાં આવી છે:—“કે જેમ અને તેમ દોપરહિત ઉદાહરણો આપવાં. વિશેષ કરી કવિ સવિ-તાનારાયણમાં જે હસમુખો સ્વભાવ છે તેપણુ આ પુસ્તકમાં સ્પષ્ટ માલમ પડી આવે છે. * * * (એ) ગ્રંથની આખરે ૧૫ નવીન અલંકાર આપ્યા છે તે દોપરહિત છે તે કવિની ચતુરાઈના નમુના છે. ને તેટલામાટે અમે એ પુસ્તકની મંડળમાં વિશેષ વૃદ્ધિ ઇછીએ છીએ.” * * *

“ગુજરાતી” તા. ૨૭ મી ફેબ્રુવારી ૧૮૮૧.